Arheologia Bibliei

James K. Hoffmeier

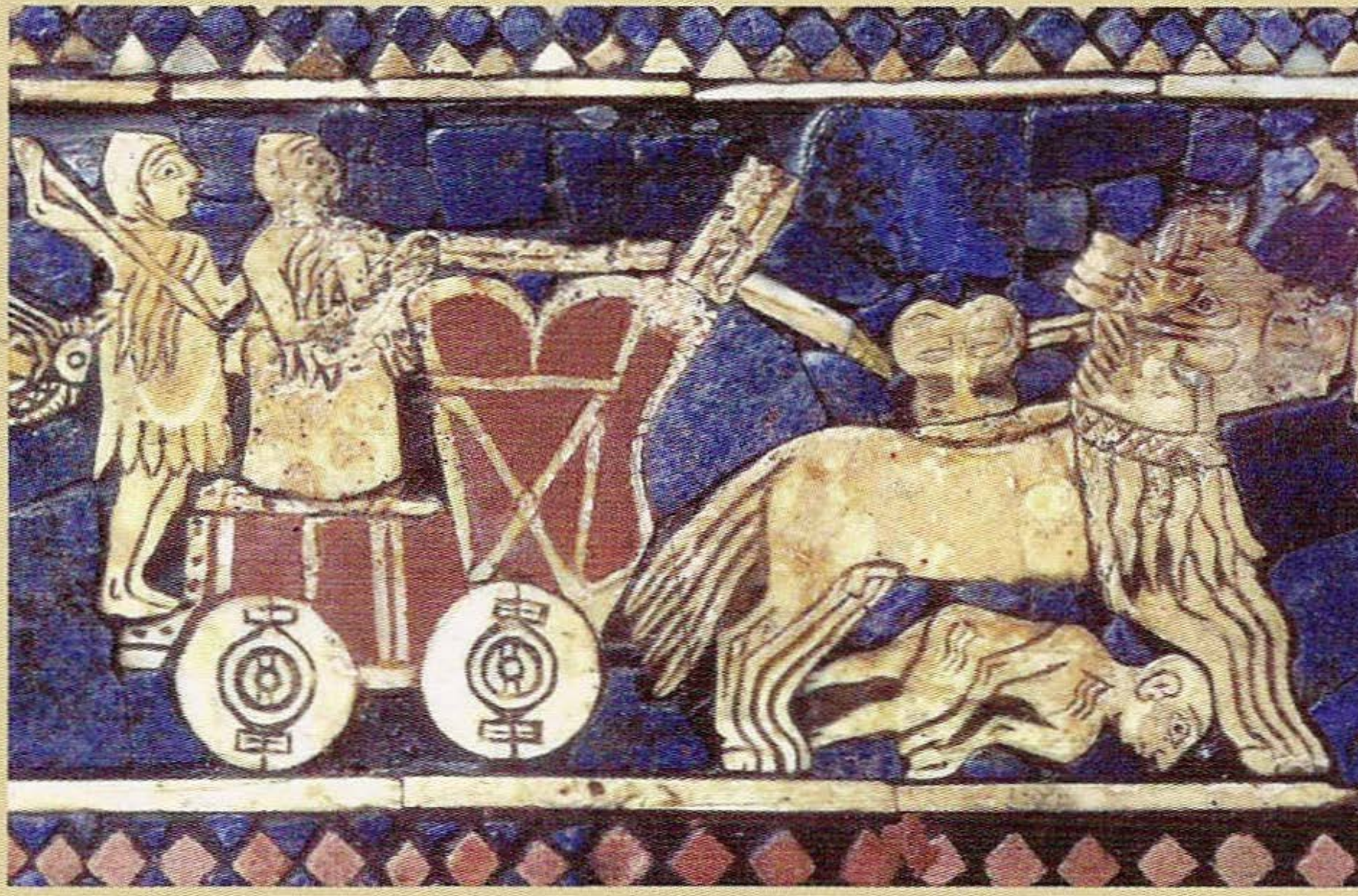

Arheologia Bibliei

Arheologia Bibliei

James K. Hoffmeier

Casa Cărții, Oradea
2009

Text copyright © 2007 James K. Hoffmeier.
Original edition published in English under the title The *Archaeology of the Bible* by Lion Hudson plc, Oxford, England, © Copyright Lion Hudson plc 2007

Translated into Romanian by permission of Lion Hudson plc.

Arheologia Bibliei
Copyright © 2009 Casa Cărții
O. P. 1, C. P. 270
410610 Oradea, România
Tel. / Fax: 0259-469 057; 0359-800 761; 0722-669 566
Email: info@ecasacartii.ro
www.ecasacartii.ro

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
HOFFMEIER, JAMES K.
Arheologia Bibliei / James K. Hoffmeier. - Oradea : Casa Cărții, 2008
Bibliogr.
Index
ISBN 978-973-8998-43-8

22.07
902(569.4)

Citatele biblice sunt luate din Sfânta Scriptură, traducerea Dumitru Cornilescu, cu excepția celor a căror sursă a fost precizată.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin editurii Casa Cărții.

Traducerea: Antonela Buligă
Editarea de specialitate: dr. Silviu Tatu
Editarea literară: Fidelia Stroie
Tehnoredactarea: Adi Mihocaș (grafică)
Vasile Gabrian (text)

Tipărit în Singapore.

Prefață 7
Diagramă cronologică cu datele aproximative

PARTEA I

Introducere în arheologie și aplicarea acesteia la Vechiul Testament

Capitolul 1 Începuturile arheologiei *11*

Capitolul 2 Biblia, arheologia și interpretarea *22*

Capitolul 3 Geneza: originile lumii și ale Israelului *33*

Capitolul 4 Israel în și în afara Egiptului *49*

PARTEA A II-A

Teritoriul și regii Israelului

Capitolul 5 Luarea în stăpânire a Țării Făgăduinței *65*

Capitolul 6 Judecători, profeți și regi *77*

Capitolul 7 Împărăția vine *87*

Capitolul 8 Povestea a două regate: Israel și Iuda *99*

Capitolul 9 Din Babilon la Ierusalim *115*

PARTEA A III-A

Perioada Noului Testament

Capitolul 10 Lumea greco-romană a Noului Testament *125*

Capitolul 11 Viața și slujirea lui Isus din Nazareth *137*

Capitolul 12 Moartea și îngroparea lui Isus *152*

Capitolul 13 Apariția și răspândirea creștinismului *166*

Epilog Călătoria abia a început *184*

Bibliografie *186*

Index *188*

Contribuții fotografice *192*

Prefață

M-am născut în Egipt, nu departe de faimosul Muzeu din Cairo și la mai puțin de 10 km (6 mi) de Piramidele de la Giseh, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice. Tatălui meu îi plăceau istoria și arheologia, prin urmare în copilărie m-a purtat prin tot Egiptul, arătându-mi locuri minunate. La vârsta de zece ani am vizitat Libanul, Siria și Iordania și am avut ocazia să explorăm Qumranul, unde au fost găsite Manuscrisele de la Marea Moartă, Ierusalimul, Ierihonul și alte situri. De la o vârstă fragedă, fără îndoială datorită pasiunii tatălui meu pentru Biblie, el obișnuia să îmi vorbească despre felul în care cutare sit sau cutare obiect se încadrează în istoria biblică. Aceste experiențe m-au făcut să mă decid foarte ușor să studiez arheologia biblică atunci când a sosit momentul să îmi declar materia principală la universitate. La Wheaton College (Illinois), profesorul Alfred Hoerth, căruia îi este dedicată această carte, m-a învățat multe lucruri pe care încă le prețuiesc. Și m-a învățat în special că arheologia nu poate atât de mult să „dovedească" Biblia, așa cum cred de cele mai multe ori oamenii (deși în anumite cazuri arheologia confirmă istoricitatea evenimentelor sau a persoanelor), cât să o „îmbunătățească". Ceea ce voia profesorul Hoerth să spună prin „a îmbunătăți" este că arheologia poate să producă o informație valoroasă care ne ajută să înțelegem Biblia mai bine, făcând-o să prindă viață. În această carte sunt cercetate Vechiul Testament și Noul Testament, pentru a prezenta cititorului unele descoperiri dintre cele mai vechi, dar și dintre cele mai recente care aruncă lumină asupra Bibliei.

Multe mulțumiri editorilor de la editura Lion pentru contribuția lor la apariția acestui volum, dr. Tite Tiénou, decan al Trinity Evangelical Divinity School, și Consiliului de Administrație care mi-au permis să lipsesc un semestru pentru a face cercetările necesare și pentru a scrie această carte. Să sperăm că informațiile cuprinse în lucrarea de față vor face ca Biblia să prindă viață și îi vor oferi cititorului încrederea că ceea ce ne istorisește pe paginile ei este ancorat în spațiu și în timp.

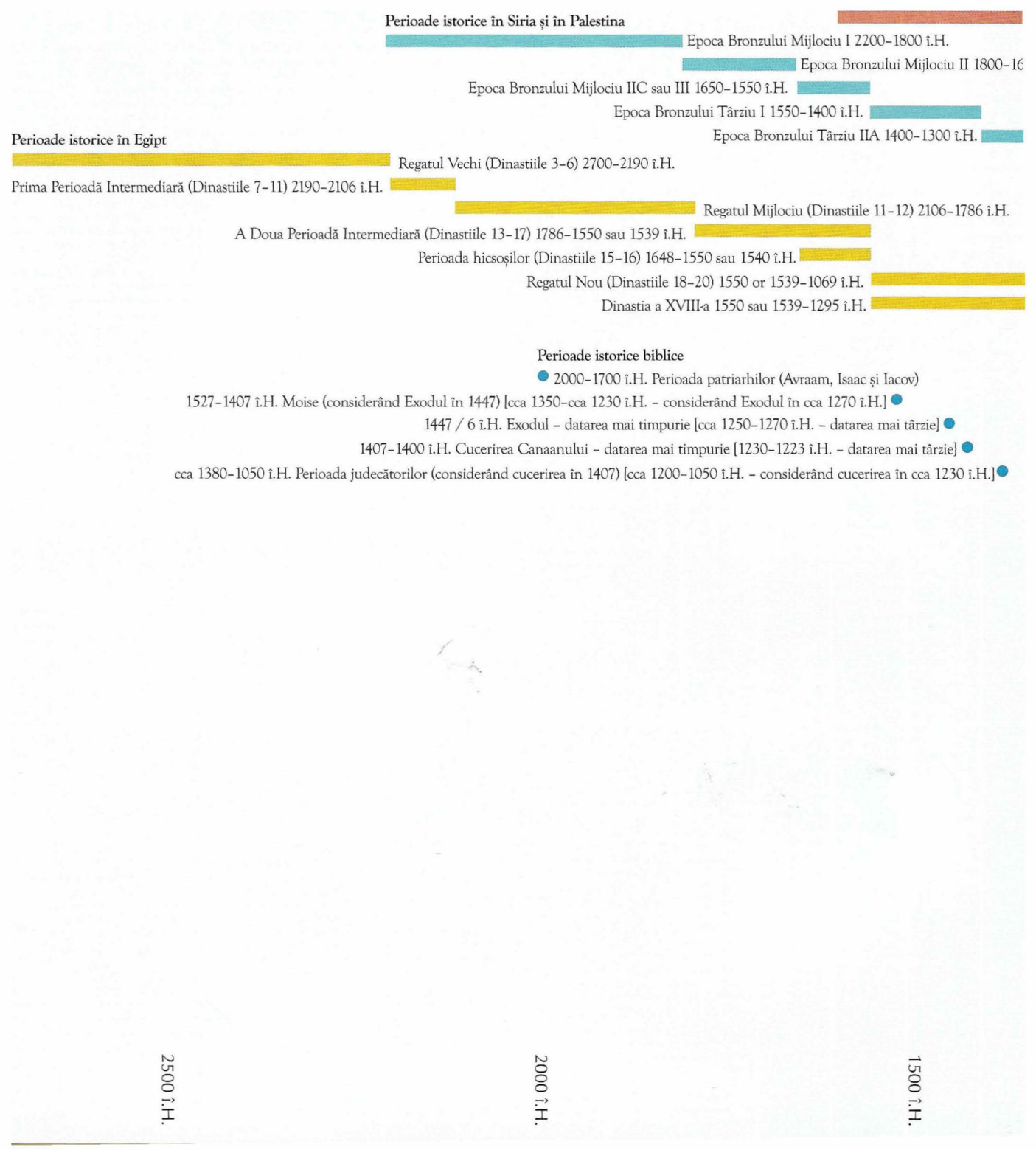
Perioade istorice în Siria și în Palestina
Epoca Bronzului Mijlociu I 2200–1800 î.H.
Epoca Bronzului Mijlociu II 1800–16
Epoca Bronzului Mijlociu IIC sau III 1650–1550 î.H.
Epoca Bronzului Târziu I 1550–1400 î.H.
Epoca Bronzului Târziu IIA 1400–1300 î.H.
Perioade istorice în Egipt
Regatul Vechi (Dinastiile 3–6) 2700–2190 î.H.
Prima Perioadă Intermediară (Dinastiile 7–11) 2190–2106 î.H.
Regatul Mijlociu (Dinastiile 11–12) 2106–1786 î.H.
A Doua Perioadă Intermediară (Dinastiile 13–17) 1786–1550 sau 1539 î.H.
Perioada hicsoșilor (Dinastiile 15–16) 1648–1550 sau 1540 î.H.
Regatul Nou (Dinastiile 18–20) 1550 or 1539–1069 î.H.
Dinastia a XVIII-a 1550 sau 1539–1295 î.H.
Perioade istorice biblice
2000–1700 î.H. Perioada patriarhilor (Avraam, Isaac și Iacov)
1527–1407 î.H. Moise (considerând Exodul în 1447) [cca 1350–cca 1230 î.H. – considerând Exodul în cca 1270 î.H.]
1447 / 6 î.H. Exodul – datarea mai timpurie [cca 1250–1270 î.H. – datarea mai târzie]
1407–1400 î.H. Cucerirea Canaanului – datarea mai timpurie [1230–1223 î.H. – datarea mai târzie]
cca 1380–1050 î.H. Perioada judecătorilor (considerând cucerirea în 1407) [cca 1200–1050 î.H. – considerând cucerirea în cca 1230 î.H.]
2500 î.H.
2000 î.H.
1500 î.H.

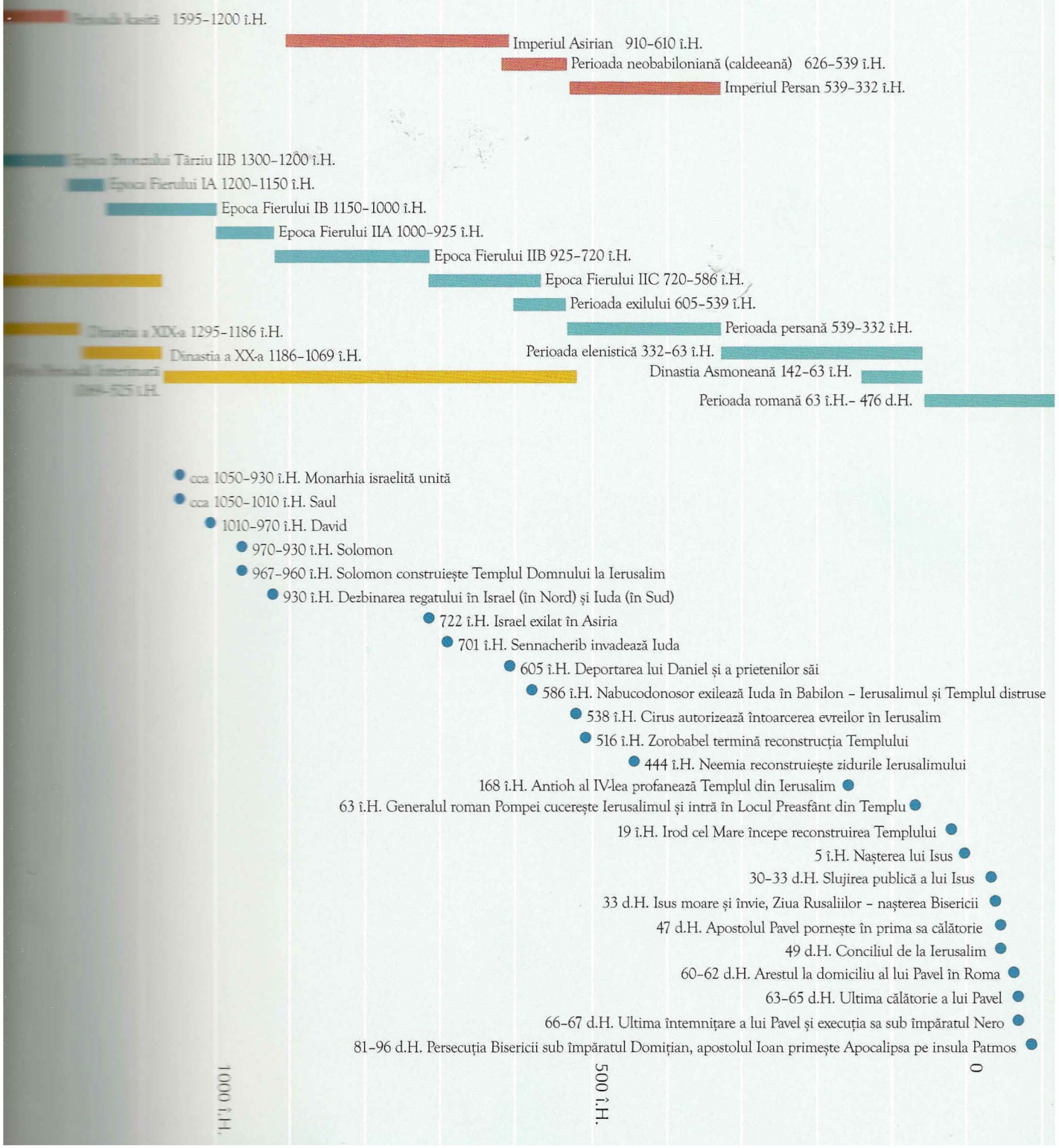
Imperiul Asirian 910–610 î.H.
Perioada neobabiloniană (caldeeană) 626–539 î.H.
Imperiul Persan 539–332 î.H.
Epoca Fierului IA 1200–1150 î.H.
Epoca Fierului IB 1150–1000 î.H.
Epoca Fierului IIA 1000–925 î.H.
Epoca Fierului IIB 925–720 î.H.
Epoca Fierului IIC 720–586 î.H.
Perioada exilului 605–539 î.H.
Perioada persană 539–332 î.H.
Perioada elenistică 332–63 î.H.
Dinastia Asmoneană 142–63 î.H.
Perioada romană 63 î.H.– 476 d.H.
Dinastia a XX-a 1186–1069 î.H.
cca 1050–930 î.H. Monarhia israelită unită
cca 1050–1010 î.H. Saul
1010–970 î.H. David
970–930 î.H. Solomon
967–960 î.H. Solomon construiește Templul Domnului la Ierusalim
930 î.H. Dezbinarea regatului în Israel (în Nord) și Iuda (în Sud)
722 î.H. Israel exilat în Asiria
701 î.H. Sennacherib invadează Iuda
605 î.H. Deportarea lui Daniel și a prietenilor săi
586 î.H. Nabucodonosor exilează Iuda în Babilon – Ierusalimul și Templul distruse
538 î.H. Cirus autorizează întoarcerea evreilor în Ierusalim
516 î.H. Zorobabel termină reconstrucția Templului
444 î.H. Neemia reconstruiește zidurile Ierusalimului
168 î.H. Antioh al IV-lea profanează Templul din Ierusalim
63 î.H. Generalul roman Pompei cucerește Ierusalimul și intră în Locul Preasfânt din Templu
19 î.H. Irod cel Mare începe reconstruirea Templului
5 î.H. Nașterea lui Isus
30–33 d.H. Slujirea publică a lui Isus
33 d.H. Isus moare și învie, Ziua Rusaliilor – nașterea Bisericii
47 d.H. Apostolul Pavel pornește în prima sa călătorie
49 d.H. Conciliul de la Ierusalim
60–62 d.H. Arestul la domiciliu al lui Pavel în Roma
63–65 d.H. Ultima călătorie a lui Pavel
66–67 d.H. Ultima întemnițare a lui Pavel și execuția sa sub împăratul Nero
81–96 d.H. Persecuția Bisericii sub împăratul Domițian, apostolul Ioan primește Apocalipsa pe insula Patmos
1000 î.H.
500 î.H.
0

PARTEA I

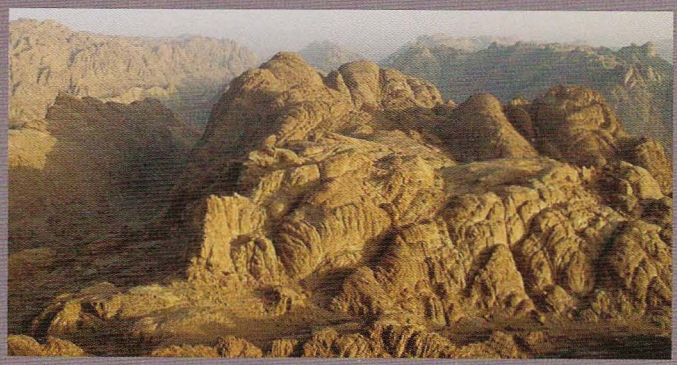

Introducere în arheologie și aplicarea acesteia la Vechiul Testament

CAPITOLUL 1

Începuturile arheologiei

Călătorie în timp

Cunoașterea trecutului, a istoriei, reprezintă cheia pentru înțelegerea prezentului și a forțelor care continuă să dea formă culturilor, limbilor, granițelor naționale și asociațiilor politice. În filmul de mare succes *Back to the Future* [Înapoi în viitor], excentricul om de știință dr. Emmett Brown a construit o mașină a timpului care era capabilă să se întoarcă înapoi în timp sau să meargă în viitor. Din moment ce mașinile timpului nu sunt posibile, cum poate cineva să deschidă ușa trecutului ca să urmărească istoria, aventurile și tainele care zac ascunse în vremurile de odinioară?

În realitate noi dispunem de un astfel de vehicul care să ne poarte înapoi în timp. În ultimii două sute de ani, cercetările arheologice au oferit noi informații care le permit oamenilor din secolul al XXI-lea să scruteze trecutul îndepărtat și să deschidă capitole ale istoriei omenirii care nu au fost citite de secole și uneori chiar de milenii. Una dintre regiunile în care arheologia a jucat un rol decisiv în trezirea la viață a trecutului este Orientul Mijlociu sau Orientul Apropiat al Antichității. Clasicii greci, de la Homer la Herodot, au scris despre popoarele din estul Mediteranei. Datorită acestor scrieri, lumea occidentală a fost multă vreme intrigată de piramidele și templele Egiptului – de mumiile și papirusurile egiptene – și de monumentele și tăbliețele Babilonului. În Țara Sfântă, în locurile unde se bănuiește că au avut loc evenimente semnificative ale istoriei biblice, sunt construite biserici și moschei vechi de secole, iar în întreaga regiune pot fi văzute ruine antice. Vestigiile arheologice din Orientul Apropiat dau naștere următoarelor întrebări: *Au ceva în comun cu Biblia, cartea care a influențat atât de profund cultura occidentală? Relatările din Biblie, în special cele vechi de trei mii de ani și chiar mai mult, sunt mit sau istorie? Oare o disciplină științifică cum este arheologia este compatibilă cu o carte în mod evident religioasă cum este Biblia?* Acestea sunt întrebări pertinente la care cartea de față va încerca să ofere răspunsuri.

O citire nu foarte aprofundată a Bibliei ne aduce la cunoștință că scena pentru evenimentele și popoarele întâlnite în paginile Vechiului Testament și ale Noului Testament este Orientul Mijlociu. Mergând de la Răsărit spre Apus în perioada acoperită de Vechiul Testament, această regiune cuprinde Iranul, Irakul, estul Turciei, Siria, Libanul, Israelul / Palestina, Iordania, Egiptul și nordul Sudanului din zilele noastre. Aceste țări mai sunt cunoscute și sub denumirea de Cornul Abundenței și ca

Câteva orașe importante din timpurile biblice.

locul de naștere al civilizației. În era creștină, scena Bibliei s-a mutat spre vest, pentru a include vestul Turciei, Grecia, Italia și un număr de insule mediteraneene. Prin urmare, e de la sine înțeles că, dacă s-ar studia și s-ar aprofunda istoria, limbile, literatura, arhitectura, arta și geografia acestor regiuni, ar exista o legătură cu Biblia. În definitiv, Biblia este asociată cu aceste regiuni și cu nume de conducători precum Șișac și Tirhaca, Tiglatpalasar și Sargon, Cirus și Darius, Cezar August și Irod. Numele sunt atestate și în afara Scripturii. În concluzie, arheologia poate juca rolul de mașină a timpului pentru cititorul Bibliei, deschizând uși ale cercetării și luminând căi pe care cel interesat poate să navigheze prin întunericul produs de abisul care separă prezentul de trecut.

Originile arheologiei în lumea biblică

Arheologia, așa cum sugerează cuvântul, reprezintă studiul lucrurilor vechi, în special al culturilor și al societăților. Deoarece lumea academică europeană a fost întotdeauna interesată de istoria, de limbile (greacă și latină), de literatura și de arta clasice, nu ne

surprinde faptul că săpăturile arheologice au început în Italia cu peste 250 de ani în urmă, în siturile de la Herculaneum (1738) și Pompei (1748). Această evoluție în mod normal s-ar fi dovedit benefică pentru studiul Noului Testament, dar nu acesta a fost motivul din spatele acestor prime excavații. Heinrich Schliemann (1822–1890), fiul unui pastor german, a fost interesat încă din copilărie de *Iliada* și de *Odiseea* lui Homer. Această pasiune, împreună cu speranța de a confirma istoricitatea lucrărilor lui Homer, i-a condus pașii, în 1867–1869, spre Grecia, unde a început excavarea diferitelor situri. În cele din urmă, a descoperit în vestul Turciei locul cel mai probabil unde s-a aflat cetatea Troia. Schliemann este văzut ca un pion important în dezvoltarea unor metode mai științifice de săpare.

Datorită lui Schliemann, unii cercetători ai Bibliei s-au gândit că arheologia ar putea să slujească în același fel studiului lor referitor la Biblie și la lumea ei. Într-adevăr, este în general recunoscut că interesul pentru Biblie și pentru istoria acesteia i-a motivat pe mulți exploratori și arheologi de la început să călătorească spre Orientul Mijlociu pentru a investiga și excava situri antice.

Arheologia în Mesopotamia

Cu peste patru sute de ani în urmă, Pietro della Valle (1586–1652), un poet, soldat și călător italian, a vizitat movilele sau *tell*-urile (cum sunt numite în arabă) de pe teritoriul Babilonului antic. Acolo, el a procurat niște cărămizi cu o scriere ciudată cu litere în formă de cuie inscripționată în lut. Acestea au fost primele exemple, a ceea ce savanții aveau să numească scrierea „cuneiformă" (în formă de cui) care va ajunge în Europa. Dar nimeni nu putea să le descifreze. În timpul următorilor 250 de ani, un număr tot mai mare de savanți, diplomați și clerici cutezători au călătorit spre Orientul Mijlociu pentru a explora siturile biblice. Călătoria dinspre Europa spre Orientul Mijlociu și în interiorul acestor țări constituia în sine o provocare din secolul al XVII-lea până la începutul secolului al XX-lea, iar bolile și localnicii ostili s-au dovedit periculoși pentru acești dintâi arheologi.

Britanicii și francezii erau și ei activi în zilele de pionierat ale arheologiei din Irak. Sir Henry Rawlinson a fost numit consul în Bagdad în 1843, ceea ce i-a asigurat ocazia de a începe săpăturile. Alți arheologi-pionieri din Irak au fost Paul-Emile Botta (1802–1870) și Austin Henry Layard (1817–1894). Primul a fost consulul francez în Mosul din nordul Irakului începând cu 1842 și a excavat locul vechilor capitale asiriene: Ninive și Dur Șarrukin (actualul Khorsabad), unde a descoperit palatul regelui Sargon al II-lea, menționat în Isaia 20:1. Multe dintre frumoasele sculpturi pe care le-a descoperit au fost duse la Muzeul Luvru din Paris. Layard, un anticar britanic, a lucrat, de asemenea, în Nimrud și în Khorsabad după 1840. Descoperirile lui cele mai importante au fost duse la Muzeul Britanic din Londra. Astfel, până în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, disciplina asiriologiei a progresat odată cu descifrarea scrierii cuneiforme și cu descoperirea capitalelor antice cum ar fi Ninive și Babilonul, care erau cunoscute de pe paginile Bibliei. Un alt oraș biblic renumit din Mesopotamia,

Ur din Caldeea, căminul lui Avraam (Geneza 11:28, 31), a fost excavat de sir Leonard Woolley (1880–1960) în 1922–1934. Woolley a descoperit mormintele regale ale Primei Dinastii din Ur (cca 2650–2500 î.H.) care conțineau bijuterii rare, ustensile din aur și diferite instrumente. Astăzi aceste comori împodobesc Muzeul Britanic, în timp ce o parte din giuvaeruri și trupul lui Pu-Abi, o regină sau preoteasă din Ur din perioada Primei Dinastii, sunt expuse la Muzeul Universității din Pennsylvania. Inspirată de descoperirea mormintelor regale din Ur, Agatha Christie a scris faimosul său roman polițist *Murder in Mesopotamia* [Crimă în Mesopotamia] și, mai mult decât atât, chiar s-a căsătorit cu Max Mallowan, asistentul lui Woolley. Ulterior, Max și Agatha au făcut săpături la Nimrud, în nordul Irakului.

Descifrarea scrierii cuneiforme

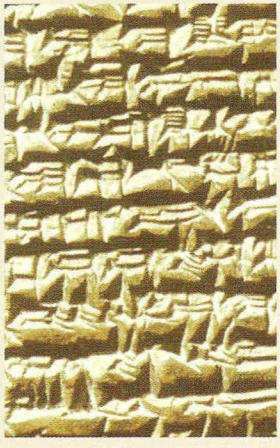

Textul cuneiform al mitului babilonian al creației, *Enuma eliș*.

În momentul în care privim un text cuneiform, am putea fi înclinați să credem că semnele sunt complet neinteligibile! Totuși în zilele noastre există zeci de savanți care pot să dea sens acestei scrieri bizare. Multe minți luminate și nenumărate ore de studiu au condus la descifrarea acestei scrieri, făcând posibilă înțelegerea limbilor antice ale Mesopotamiei și oferind, astfel, informații de fond prețioase pentru numeroase istorisiri din Biblie.

Carsten Niebuhr (1733–1815) este persoana căreia i se atribuie în mod frecvent inițierea cercetărilor științifice de mai târziu din Orient. De origine germană, Niebuhr era un matematician care a învățat tehnica măsurătorilor unui teren, ceea ce l-a acreditat ca membru într-o echipă de savanți scandinavi și germani trimiși de monarhul Danemarcei, Frederic al V-lea, să exploreze Orientul Mijlociu. Echipa sa cuprindea un lingvist, un botanist, un zoolog și un artist. Între 1761 și 1767 a petrecut timp în Egipt, în Sinai, în Irak, în Siria și în Persia (actualul Iran), a copiat reliefuri și inscripții cuneiforme la Persepolis (una dintre capitalele Imperiului Persan), a executat desene la Ninive și a întocmit hărți ale diverselor situri. Încă din primii ani ai expediției, membrii echipei sale au murit unul după altul; dar el și-a urmat direcția, pregătindu-le altora terenul. La Persepolis a studiat textele enigmatice, ajungând la concluzia corectă că erau utilizate trei sisteme diferite de scriere. Deși acesta a fost un progres semnificativ, o realizare și mai mare a avut loc în 1802, când George Grotenfend a identificat în mod corect numele a trei regi persani pe niște tăblițe, ceea ce a avut ca rezultat identificarea a 13 semne ale persanei vechi.

Cheia pentru descifrarea completă a scrierii cuneiforme a fost realizarea faptului că inscripția de la Behistun sau Bisutun (vestul Iranului) conținea un text trilingv. Inscripția conținea raportul primilor ani de domnie ai regelui Darius și era redactată cu litere cuneiforme elamite, babiloniene și persane vechi.

Arheologia în Egipt

Egiptologia își are originea în colecționarea de antichități din Valea Nilului în secolul al XVI-lea. Egiptul era cunoscut prin intermediul literaturii clasice și al călătoriilor lui Herodot din secolul al V-lea î.H. Aura mistică a Egiptului i-a făcut pe mulți din Europa să creadă că experiențele ezoterice și oculte puteau fi obținute prin contactul cu obiecte egiptene și că misterioasele scrieri aveau puteri magice. Aceste idei fanteziste au dat curs și mai multor investigații științifice în secolul al XIX-lea. Giovanni Belzoni (1778–1823), cândva actor de circ și de profesie inginer în hidraulică, a călătorit în Egipt în 1816, sperând să-și poată vinde tehnica de irigare lui Muhammad Ali, conducătorul Egiptului. Acolo l-a cunoscut pe consulul general britanic, Henry Salt, care era colecționar de antichități. Acest fapt l-a determinat pe Belzoni să-și petreacă

Henry Creswicke Rawlinson, (1810–1895), un ofițer britanic, a profitat de prezența sa în Persia în 1833 pentru a începe studiul monumentului de la Behistun. Construind pe temelia pusă de Niebuhr și de Grotenfend, munca migăloasă a lui Rawlinson a avut ca rezultat descifrarea completă a tuturor celor trei limbi. Această reușită a fost extrem de importantă pentru studiul multor limbi antice din Orientul Apropiat, deoarece multe popoare foloseau această scriere. Deși sumerienii au dezvoltat scrierea cuneiformă în mileniul al IV-lea î.H. în sudul Mesopotamiei, aceasta a fost împrumutată și utilizată de babilonieni, de asirieni, de hitiți și de persani. În mileniul al II-lea î.H., scribii din Ugarit, situat în actuala Sirie, au dus scrierea cuneiformă pe o treaptă superioară, dezvoltând un sistem alfabetic.

Mormântul lui Darius I, din vestul Iranului, cuprinzând inscripția trilingvă de la Behistun.

mulți ani explorând Egiptul, deschizând morminte din Valea Regilor și explorând piramidele de la Giseh. El a considerat ca o provocare personală transportarea în Anglia a descoperirilor sale mai mari. În ciuda reputației sale de a folosi metode frivole, el a executat, de asemenea, niște desene minuțioase ale templelor și ale statuilor care nu puteau fi clintite, arătând prin aceasta că recunoștea valoarea intrinsecă a monumentelor.

Unul dintre aspectele colonialismului francez în bazinul Mediteranean a fost campania lui Napoleon în Egipt. Se relatează că Napoleon, stând în fața marilor piramide de la Giseh, ar fi declarat trupelor sale că cinci mii de ani de istorie priveau în jos spre ei. Începând cu 1798, armata lui de savanți s-a răspândit pe teritoriul Egiptului, consemnând informații referitoare la monumente. Sub egida acestui efort al francezilor a fost descoperită Piatra de la Rosetta în 1799, descoperire care a pregătit calea pentru descifrarea hieroglifelor egiptene de filologul Jean François Champollion.

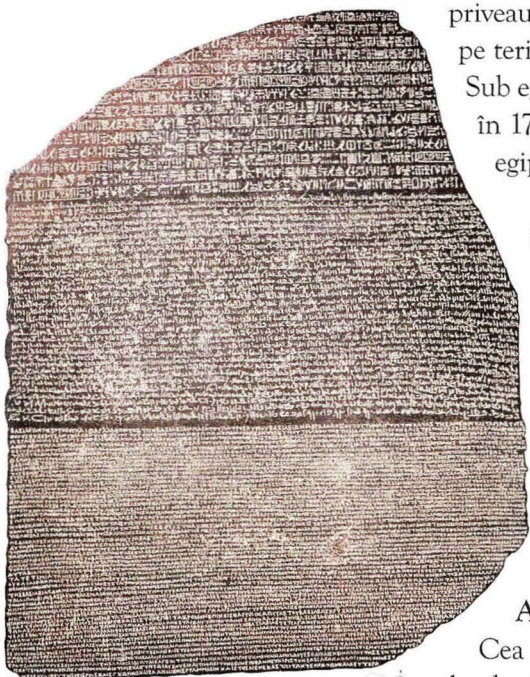

Piatra de la Rosetta, inscripționată în trei limbi, care a avut o contribuție majoră la descifrarea hieroglifelor.

Piatra de la Rosetta conținea un edict al lui Ptolemeu al V-lea (196 î.H.), inscripționat atât cu hieroglife, cât și cu scrierea demotică, scrierea hieroglifică extrem de avansată utilizată în Egiptul greco-roman. Totuși prezența celui de-al treilea text, traducerea în greacă a pasajului egiptean, a fost cea care a oferit cheia pentru descifrarea înțelesului acestor semne criptice. Acest progres a netezit calea pentru citirea și înțelegerea inscripțiilor hieroglifice de pe morminte, temple, stele și papirusuri. Astăzi, Piatra de la Rosetta se află la Muzeul Britanic, fiind predată de Napoleon după înfrângerea de la Waterloo.

Arheologia în Palestina / Israel

Cea de-a treia regiune majoră a lumii Orientului Apropiat – inima arheologiei biblice – este Palestina / Israelul, adeseori cunoscută ca Țara Sfântă. Este larg recunoscut faptul că Edward Robinson (1794–1863), un cercetător american al Bibliei și profesor la seminar, este o figură importantă de la începuturile arheologiei biblice, o disciplină care a înflorit abia în secolul al XX-lea. Începând cu 1837, Robinson a călătorit prin Egipt, Sinai și Palestina, alături de un misionar american din Beirut, Eli Smith, care vorbea fluent araba. Lucrarea monumentală în trei volume a lui Robinson, *Biblical Researches in Palestine* [Cercetări biblice în Palestina], a văzut lumina tiparului în 1841. Principalul obiectiv al explorărilor sale a fost să identifice situri cunoscute din Vechiul și din Noul Testament. În multe situații el a reușit să-și atingă obiectivul prin corelarea numelor ebraice și grecești cu toponimele (nume de locuri) arabe care au rămas în uz. Convingerea lui Robinson că Biblia conținea informații exacte care puteau fi puse în concordanță cu ruinele și cu siturile Palestinei a devenit unul dintre caracteristicile arheologie biblice vreme de mai bine de un secol.

Fondul pentru Explorarea Palestinei (FEP) a fost fondat în Marea Britanie în 1865 pentru a investiga istoria naturală, arheologia și geografia Palestinei. Primele expediții sub egida FEP (cunoscută acum sub numele de Societatea pentru Explorarea Palestinei) au fost dedicate cercetării și cartografierii celor mai importante situri, cum ar fi expediția din Ierusalim a căpitanului Charles Warren. Sub autoritatea Imperiului Otoman în Palestina a lucrat, de asemenea, Charles Clermont-Ganneau care, printre altele, a ajutat la salvarea celebrei inscripții a lui Meșa sau Stela Moabită, descoperite în 1868 la Dibon (menționat în Biblie), în Transiordania. Clermont-Ganneau a studiat și inscripțiile ebraice timpurii, cum ar fi inscripția din Tunelul Siloamului, descoperită în 1880. Dar sir William Matthew Flinders Petrie (1853–1942) este în mod normal creditat cu orientarea săpăturilor arheologice într-o direcție mai științifică. Calificat ca topograf și inginer, tânărul Petrie a studiat și a măsurat monumentele din Marea Britanie – în 1880 a publicat o carte despre Stonehenge. Când s-a dus în Egipt, a utilizat metode inginerești și topografice pentru a măsura marile piramide de la Giseh din Egipt.

În 1890, după ce tocmai încheiase aproape un deceniu de săpături în Egipt, Petrie a lucrat pentru scurt timp la Tell el-Hesi, în sudul lui Iuda, sub auspiciile PEF. Acolo, el a căutat să pună în aplicare metoda stratigrafică (studiul straturilor depuse) pe care o utilizase Schliemann în Grecia și la Troia, punându-și astfel o amprentă durabilă asupra arheologiei din Palestina, în ciuda scurtei durate a ocupării unei funcții la Tell el-Hesi. Geologia stabilise deja că straturile sau formațiunile Pământului erau depuse de forțele naturii într-o succesiune cronologică, straturile mai recente acoperind depunerile mai vechi. Acest principiu, cunoscut ca legea suprapunerii, a fost transferat la disciplina arheologiei, dovedindu-se a fi foarte util în datarea straturilor de rămășite umane din movilele din Orientul Apropiat. În acest caz, conținutul straturilor a dat arheologilor posibilitatea de a oferi date precise și incontestabile pentru diversele civilizații. Chiar și acolo unde plana nesiguranța asupra datei unui strat, săpătorul putea fi sigur asupra cronologiei relative: formațiunile cele mai adânci urmau să fie cele mai vechi și straturile superioare urmau să fie cele mai recente.

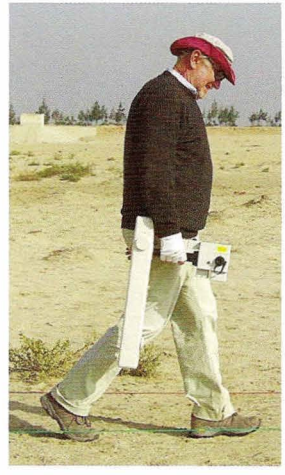

Un magnetometru folosit la explorarea de la Tell el-Borg, Sinai. Acest instrument le dă arheologilor posibilitatea să observe particularități dincolo de suprafața pământului.

Alți arheologi l-au urmat pe Petrie, lucrând în siturile biblice din regiune, cum ar fi R. A. S. Macalister (1870–1950) la Tell es-Safi (probabil Gatul filistean) și la Ghezer între 1902 și 1908. Alte situri biblice, cum ar fi Taanac, Ierihon și Megiddo, au fost excavate de arheologii germani la începutul secolului al XX-lea.

Nu la mult timp după arheologii europeni au venit și cercetătorii americani, odată cu înființarea, în 1900, a Școlilor Americane pentru Cercetări Orientale. George Reisner de la Universitatea Harvard, care înainte lucrase în Egipt și în Sudan, a condus lucrările din Samaria începând cu 1909. Aceste lucrări și alte proiecte din regiune au fost întrerupte de Primul Război Mondial, dar căderea Imperiului Otoman și mandatul britanic asupra Palestinei au generat o nouă eră a lucrărilor arheologice în Palestina. Unul dintre cei mai de seamă arheologi biblici, G. Ernest Wright, a numit-o „epoca de aur". Cel mai renumit cercetător al acestei epoci a fost William Foxwell Albright (1891–1971), de la Universitatea Johns Hopkins. Albright a cercetat Tell Beit Mirsim, urmat de patru etape de excavare

între 1926 și 1932. Importanța muncii lui Albright a constat în atenția pe care a acordat-o ceramicii și stabilirii unei secvențe tipologice în scopurile datării. Deși Petrie a recunoscut principiile fundamentale ale cronologiei ceramicii, cum ar fi utilizarea diverselor forme și ornamente din ceramică în scopurile datării, Albright a fost cel care a rafinat această analiză, datând cu minuțiozitate diferitele forme și tipuri de vase împreună cu cele din alte situri – permițând, astfel, cercetătorilor să dateze straturile de la alte situri din sudul Palestinei.

G. Ernest Wright (1909–1974), unul dintre cei mai distinși studenți ai lui Albright, a fost bine cunoscut pentru lucrarea sa în domeniul teologiei și al arheologiei biblice. De la Albright a învățat care este importanța analizei ceramicii, învățând prima dată metodele pe teren în 1934 împreună cu mentorul său la Beitîn, considerat a fi Bethelul din Vechiul Testament. Din multe puncte de vedere, Wright a netezit calea pentru o abordare multidisciplinară a arheologiei, datorită colaborării sale cu antropologul Robert Braidwood de la Universitatea din Chicago. Deși el a anticipat observarea roadelor noii sale viziuni în excavările pe care le-a condus la Sihem, scopurile sale măreațe au fost atinse numai în lucrarea studenților săi, cum ar fi William Dever, Joseph Seger și John Holladay. Ei au lucrat la Ghezer în anii '60 și '70, inițiind mai multe abordări științifice și multidisciplinare ale excavațiilor pentru a oferi o imagine mai cuprinzătoare a vieții în Canaanul și Israelul antic (vezi pagina 20).

Întemeierea statului Israel în 1948 a marcat începutul săpăturilor efectuate de israelieni în țara lor strămoșească, deși unii dintre ei lucraseră în deceniile anterioare alături de săpători occidentali. Un tânăr cercetător care a lucrat la Tell Beit Mirsim împreună cu Albright în anii '30 a fost Benjamin Mazar (1905–95), considerat de unii părintele arheologiei israeliene. Din 1936 până la sfârșitul anilor '70, Mazar a efectuat săpături în câteva situri israeliene, inclusiv la Muntele Templului din Ierusalim. Unul dintre studenții doctoranzi ai lui Albright de la Universitatea Johns Hopkins a fost Avraham Biran care a condus timp de decenii excavațiile de la Tell Dan, rămânând activ chiar și la 90 de ani. Alți arheologi deschizători de drumuri din Israel sunt: Yohanan Aharoni (1919–1976), student al lui Mazar, care a efectuat săpături la Arad, Ramat Rachel și Beersheba, și Yigael Yadin (1917–1984), general, politician și profesor, care a efectuat săpături la Hazor, la Megiddo și la Masada. Astăzi studenții acestor primi arheologi israelieni excavează în mod activ *tell*-urile din Israelul și din Canaanul antic.

La mijlocul secolului al XX-lea, arheologii britanici erau și ei la lucru în Israel și în Iordania. Efectuând săpături la Ierihon și la Ierusalim, arheologul englez Kathleen Kenyon (1906–1978) a introdus metodele mai riguroase ale arheologiei britanice. Ea și-a adaptat tehnicile pe teren după sir Mortimer Wheeler. Poate că cea mai mare contribuție a ei la arheologia din Siria și din Palestina sau biblică a fost introducerea a ceea ce ea a numit metoda „Wheeler-Kenyon" în Orient Apropiat. Prin această metodă, se acordă o atenție sporită studierii nivelurilor de ocupre și a zidurilor artificiale, adică a pereților creați prin excavarea suprafețelor sau a pătratelor. Pătratele sau dreptunghiurile excavate sunt plasate într-un caroiaj stabilit cu ajutorul unui instrument topografic. În plus, Kenyon a avut grijă să izoleze ceramica și alte obiecte găsite într-o formațiune. Prin

înregistrarea amănunțită a constatărilor și prin realizarea unor desene detaliate ale pereților creați prin excavare se putea întotdeauna cunoaște contextul unui obiect.

Metode arheologice moderne

Începând cu anii '60, lucrările arheologice din Orientul Mijlociu au devenit tot mai mult multidisciplinare. În mod tradițional, arheologii din Orientul Mijlociu puneau accentul pe examinarea surselor scrise, a arhitecturii, a artefactelor și a obiectelor de artă antice de diverse tipuri ca bază pentru reconstituirea trecutului. Deși această abordare umanistă rămâne în continuare coloana vertebrală a arheologiei, noi ne-am lărgit interesele, punem noi întrebări și utilizăm noi metode de investigare.

Majoritatea excavațiilor sunt preocupate de studiul paleoambiental al regiunii în care este localizat situl. Arheologii pot acum examina siturile cu ajutorul unui instrument topografic cu laser sau cu un „teodolit" care poate înregistra date pe computer. Acesta permite întocmirea unor hărți extrem de precise. Explorarea unui sit cu magnetometrul și radarul de penetrare a solului (ground penetrating radar GPR) permite vizualizarea particularităților sub suprafața pământului, ghidându-l astfel pe arheolog înspre excavarea anumitor particularități care prezintă interes. Programele computerizate ale Sistemelor Informaționale Geografice (Geographic Information Systems GIS) permit suprapunerea imaginilor de satelit, a hărților regionale și a hărților siturilor arheologice, generând date care îl pot ajuta pe arheolog în studiul unui sit arheologic și al relației acestuia cu alte particularități și cu alte situri. Carbonul 14 este utilizat în mod regulat pentru datarea resturilor vegetale și animale.

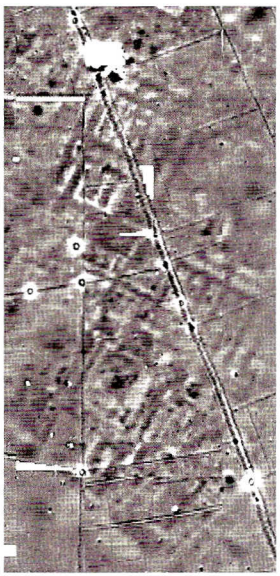

Rezultate ale unei explorări cu magnetometrul la Tell el-Daba, Egipt, prezentând particularități ale palatului hicsos.

Ceramica nu mai este studiată doar în scopul datării, ci și pentru a stabili tipurile de lut și de marnă întrebuințate, care pot să aibă origini diferite. De exemplu, la situl pe care l-am excavat în nordul Sinaiului, am constatat că un vas uriaș, utilizat pentru transportarea produselor, provenea din regiunea Oazei Dakhla din deșertul libian al Egiptului, în timp ce un altul provenea din Ugarit, aflat pe coasta Mediteranei, în Siria actuală. Arheologii sunt nerăbdători să stabilească funcția vaselor: cum erau utilizate, ce conțineau sau transportau și ce ne pot spune despre economia unui sit sau a unei regiuni. Rareori se descoperă containere cu conținutul intact, dar prezența reziduurilor ne dă un indiciu a ceea ce a fost înăuntru.

Preocupările antropologice se includ în munca arheologilor moderni. Aici este inclusă osteologia – studiul rămășițelor omenești – și paleozoologia care determină tipurile de animale dintr-un sit pornind de la oase. Din studiul atent al rămășițelor umane arheologul află informații despre oamenii care au locuit într-un sit – etnicitatea lor, gradul de sănătate și bolile pe care le-au avut probabil. Oasele animalelor aruncă lumină asupra dietei locuitorilor și asupra mediului. De exemplu, în lucrările de la Tell el-Borg din Sinai am descoperit rămășițe de vaci, de oi, de capre, de porci și de pește. Toate acestea indică faptul că locuitorii sitului aveau o dietă bogată și variată.

Etnoarheologia, o ramură a antropologiei, implică studiul informațiilor culturale sau sociale contemporane legate de un loc sau de o regiune pentru a arunca lumină

asupra practicilor străvechi. La Tell el-Borg am descoperit colibe antice din stuf care au fost arse complet cu mii de ani în urmă și, cu toate acestea, am adunat informații utile despre modul în care erau construite aceste colibe și erau amplasate așezările, studiind colibele beduinilor din apropiere. Bazele de date sunt utilizate pentru înregistrarea și pentru organizarea artefactelor și a altor descoperiri și pentru facilitarea accesului la informații, în scopul studiului și al publicării.

Prin urmare, arheologia din Orientul Mijlociu, cândva o acțiune de vânătoare de comori întreprinsă de anticari, este înlocuită de abordări științifice și interdisciplinare serioase care oferă o imagine mai completă a societăților antice. Avantajul pentru arheologia biblică este că acum putem avea o mai mare siguranță în ceea ce privește modul în care au fost recuperate, datate și interpretate materialele arheologice.

Arheologia biblică în impas

După decenii de relație amiabilă între Scriptură și cazmaua arheologului, ultimii 30 de ani au fost martorii unei treceri dramatice de la o abordare, în general, pozitivă la una mai negativă și sceptică. William G. Dever, profesor la Universitatea din Arizona, cunoscut pentru implementarea metodelor științifice și interdisciplinare în excavațiile pe care le-a întreprins la Ghezer, a demarat, la sfârșitul anilor '70, o mișcare care punea sub semnul întrebării decența numelui de „arheologie biblică". Dever a protestat, pe bună dreptate, că mulți „arheologi biblici" erau teologi și cercetători biblici cărora le lipsea pregătirea în munca de teren. Mai mult decât atât, agenda lor era atât de dedicată unei interpretări literale a Bibliei încât ei nu interpretau cu obiectivitate datele arheologice, iar prioritățile istoriei biblice erau prea limitate. De exemplu, Avraam probabil a venit în Canaan cândva în Epoca Bronzului Mijlociu (cca 2000–1800 î.H.). Un arheolog biblic ar putea fi înclinat să ignore sau să renunțe la o parte materialele arheologice din Epoca Bronzului Timpuriu din Eneolitic (2300–4300 î.H.) pentru că ele nu au nicio legătură cu Biblia. Mulți i-au dat dreptate lui Dever și tot mai mulți arheologi care lucrează în Țara Sfântă se referă la disciplina lor ca arheologia „siro-palestiniană" pentru a demonstra că scopurile cercetării nu sunt limitate de constrângerile Bibliei.

În mod evident, Dever a câștigat un argument important cu privire la metodologie. Acum arheologii, indiferent de părerile lor teologice, sunt de acord că lucrările arheologice obiective sunt supreme, iar utilizarea tehnicilor de excavare multidisciplinare și atent controlate sunt esențiale. Ceea ce Dever – un pozitivist istoric (o persoană care acceptă afirmațiile unui text antic numai dacă acestea pot fi coroborate cu evidențe exterioare) – nu anticipase a fost creșterea scepticismului față de Biblie și minimalismul istoric printre anumiți cercetători biblici influenți, curente care au început în anii '80.

Biblia și istoria: controverse actuale

Minimalismul istoric este cunoscut pentru tratarea cu suspiciune a narațiunilor din Biblie și pentru considerarea conținutului ei ca fiind configurat din punct de vedere

eologic și teologic până la punctul în care relatările conțin prea puține informații orice sau chiar deloc. Într-un anumit sens, acest scepticism reprezintă o întoarcere la itica literară a Bibliei, instigată de cercetătorii biblici europeni în secolul al XIX-lea. această abordare, Pentateuhul – primele cinci cărți ale Vechiului Testament – nu este nsiderat ca fiind opera lui Moise, așa cum susține tradiția. Mai degrabă, aceste cărți nt văzute ca o compoziție a unui număr de surse scrise diferite din secolele care au mat după pretinsele evenimente. Aceste surse, în schimb, au fost adunate și editate ndva prin secolul al V-lea î.H. Istoricii biblici și-au pierdut încrederea în istoricitatea poartelor din cărțile de la Geneza până la Iosua pentru că prea mult timp separa enimentele în sine de perioada în care au fost consemnate. În plus, se argumentează editorii de mai târziu au reconstituit evenimentele pentru a se potrivi cu ideile lor logice specifice. Astfel de păreri au dominat lumea academică a secolelor al XIX-lea al XX-lea și continuă să fie împărtășite de mulți. Lucrările arheologice ale lui Albright ale studenților săi din 1930 până în 1970 constituie un răspuns arheologic la ordările literare mai subiective ale cercetătorilor biblici europeni.

În anii '80 și '90, abordările post-moderniste ale literaturii au început să aibă pact asupra studiilor biblice. Această metodă tratează Biblia esențialmente ca pe o eratură fictivă în întregime, iar rolul arheologiei este minimalizat sau chiar înlăturat al ca fiind nerelevant. O abordare atât de radicală respinge mare parte din istoria chiului Testament: nici tu patriarhii din Geneza, nici tu Moise și Exodul, nici tu gământul de pe Muntele Sinai, nici tu Iosua și cucerirea Țării Făgăduinței, iar rsonalitățile care înainte au fost considerate istorice, ca David și Solomon, sunt ute ca personaje idilice și nu ca regi reali ai Israelului care au domnit la Ierusalim.

Ca răspuns la această evoluție, Dever a scris un eseu îndrăzneț, *What Did the Biblical iters Know and When Did They Know It* [Ce au știut scriitorii Bibliei și când au știut] erdmans, 2001). El respinge agenda revizionistă a istoricilor post-moderniști, ându-i de utilizarea selectivă și naivă a materialelor arheologice. Biblia, susține el, rebui să fie un partener esențial în dialogul cu datele arheologice și arată că în multe uri, contrar pretențiilor minimaliștilor, Biblia conține informații istorice, sociale și turale exacte, în special din Epoca Fierului (cca 1200–586 î.H.).

În timpul aceleiași perioade, la fel cum hermeneutica post-modernistă a avut un t atât de dăunător asupra domeniului studiilor Vechiului Testament, Jesus Seminar vut un impact similar asupra studiului evangheliilor. Din motive literare și teologice, mbrii Jesus Seminar au tras concluzia că relatările din evanghelii, referitoare la viața Isus, nu sunt istorice. Abordarea lor este foarte speculativă și arbitrară și ei, în mod ic, ignoră sau trivializează materialele arheologice care sprijină credibilitatea ngheliilor. Dimpotrivă, după mai bine de 30 de ani de studiere a Vechiului tament și a Noului Testament, odată cu utilizarea judicioasă a surselor arheologice, văd mai multe rezultate pozitive.

asupra practicilor străvechi. La Tell el-Borg am descoperit colibe antice din stuf care au fost arse complet cu mii de ani în urmă și, cu toate acestea, am adunat informații utile despre modul în care erau construite aceste colibe și erau amplasate așezările, studiind colibele beduinilor din apropiere. Bazele de date sunt utilizate pentru înregistrarea și pentru organizarea artefactelor și a altor descoperiri și pentru facilitarea accesului la informații, în scopul studiului și al publicării.

Prin urmare, arheologia din Orientul Mijlociu, cândva o acțiune de vânătoare de comori întreprinsă de anticari, este înlocuită de abordări științifice și interdisciplinare serioase care oferă o imagine mai completă a societăților antice. Avantajul pentru arheologia biblică este că acum putem avea o mai mare siguranță în ceea ce privește modul în care au fost recuperate, datate și interpretate materialele arheologice.

Arheologia biblică în impas

După decenii de relație amiabilă între Scriptură și cazmaua arheologului, ultimii 30 de ani au fost martorii unei treceri dramatice de la o abordare, în general, pozitivă la una mai negativă și sceptică. William G. Dever, profesor la Universitatea din Arizona, cunoscut pentru implementarea metodelor științifice și interdisciplinare în excavațiile pe care le-a întreprins la Ghezer, a demarat, la sfârșitul anilor '70, o mișcare care punea sub semnul întrebării decența numelui de „arheologie biblică". Dever a protestat, pe bună dreptate, că mulți „arheologi biblici" erau teologi și cercetători biblici cărora le lipsea pregătirea în munca de teren. Mai mult decât atât, agenda lor era atât de dedicată unei interpretări literale a Bibliei încât ei nu interpretau cu obiectivitate datele arheologice, iar prioritățile istoriei biblice erau prea limitate. De exemplu, Avraam probabil a venit în Canaan cândva în Epoca Bronzului Mijlociu (cca 2000–1800 î.H.). Un arheolog biblic ar putea fi înclinat să ignore sau să renunțe la o parte materialele arheologice din Epoca Bronzului Timpuriu din Eneolitic (2300–4300 î.H.) pentru că ele nu au nicio legătură cu Biblia. Mulți i-au dat dreptate lui Dever și tot mai mulți arheologi care lucrează în Țara Sfântă se referă la disciplina lor ca arheologia „siro-palestiniană" pentru a demonstra că scopurile cercetării nu sunt limitate de constrângerile Bibliei.

În mod evident, Dever a câștigat un argument important cu privire la metodologie. Acum arheologii, indiferent de părerile lor teologice, sunt de acord că lucrările arheologice obiective sunt supreme, iar utilizarea tehnicilor de excavare multidisciplinare și atent controlate sunt esențiale. Ceea ce Dever – un pozitivist istoric (o persoană care acceptă afirmațiile unui text antic numai dacă acestea pot fi coroborate cu evidențe exterioare) – nu anticipase a fost creșterea scepticismului față de Biblie și minimalismul istoric printre anumiți cercetători biblici influenți, curente care au început în anii '80.

Biblia și istoria: controverse actuale

Minimalismul istoric este cunoscut pentru tratarea cu suspiciune a narațiunilor din Biblie și pentru considerarea conținutului ei ca fiind configurat din punct de vedere

CAPITOLUL 2

Biblia, arheologia și interpretarea

Ce este Biblia?

Biblia este o antologie de scrieri iudaice și creștine scrise în limbile: ebraică, arameică și greacă și constituită din două părți distincte, dar înrudite, pe care creștinii le numesc Vechiul Testament (VT) și Noul Testament (NT). Vechiul Testament, uneori numit Biblia ebraică, a fost și rămâne scriptura comunității iudaice. În tradiția iudaică, aceste scrieri canonice sunt organizate în trei unități care constau din cărți sau suluri separate și sunt numite Tanah, TNK fiind acronimul pentru cele trei secțiuni: Tora (Legea), Neviim (Profeții) și Ketuvim (Scrierile).

Această parte a canonului, sau scrierile influente, este acceptată în întregime în tradiția creștină de bisericile romano-catolică, ortodoxă și protestantă, deși ordinea cărților este diferită în traducerile engleze. Diferența de succesiune reflectă o încercare de a organiza cărțile în funcție de categoriile literare.

Ultimele evenimente tratate în Vechiul Testament apar la sfârșitul cărții lui Neemia și datează aproximativ din 430 î.H. și este posibil ca profetul Maleahi să fi predicat în această perioadă, plus-minus un deceniu sau două. Astfel, Vechiul Testament pare să se încheie în jurul anului 400 î.H. Se scurg patru veacuri înainte de nașterea lui Ioan Botezătorul și a lui Isus din Nazaret, moment în care își începe istorisirea Noul Testament.

Noul Testament, la fel ca Tanahul, este alcătuit din cărți scrise de diferiți autori – în principal ucenicii sau apostolii lui Isus Cristos, dintre care apostolul Pavel a fost cel mai prolific, și frații lui Isus (Iacov și Iuda). Ordonarea Noului Testament este bazată, de asemenea, pe categoriile literare.

Împreună cu Tanahul, aceste cărți formează Biblia creștină. La cel de-al XIX-lea Conciliu Ecumenic al Bisericii Romano-Catolice, ținut la Trent, Italia, în 8 aprilie 1546, alte 12 cărți din perioada intertestamentară au fost acceptate ca parte a canonului. Uneori numite scrieri apocrife, aceste cărți nu au fost niciodată acceptate în iudaism și nici de comunitățile de credință: ortodoxă și protestantă.

BIBLIA DIN SPATELE BIBLIEI

Un total de 39 de cărți formează Vechiul Testament, în timp ce Noul Testament conține 27, rezultând 66 în total. Astăzi există zeci de traduceri în limba engleză, în timp ce întreaga Biblie a fost tradusă în peste patru sute de limbi și de dialecte. Noul Testament este disponibil în peste o mie de limbi.

Deoarece sute, dacă nu mii, de ani separă traducerile moderne de scrierile originale ebraice sau grecești, putem să ne întrebăm cum au apărut aceste traduceri și dacă Biblia a fost păstrată cu acuratețe în decursul secolelor de copiere și recopiere a manuscriselor.

Canonul ebraic

Tora sau Legea	**Neviim** sau Profeții	**Kethuvim** sau Scrierile
Geneza, Exodul, Leviticul, Numeri, Deuteronomul	Iosua, Judecătorii, 1 și 2 Samuel, 1 și 2 Împărați, Isaia, Ieremia, Ezechiel, Cei Doisprezece (profeții mici: Osea, Ioel, Amos, Obadia, Iona, Mica, Naum, Habacuc, Țefania, Hagai, Zaharia, Maleahi)	Psalmii, Proverbele, Iov, Cântarea-cântărilor, Rut, Plângerile lui Ieremia, Eclesiastul, Estera, Daniel, Ezra, Neemia, 1 și 2 Cronici

Canonul Vechiului Testament (bazat pe tradiția greacă/Septuagintei)

Legea	**Cărțile istorice**	**Cărțile poetice**	**Profeții**
Geneza, Exodul, Leviticul, Numeri, Deuteronomul	Iosua, Judecătorii, Rut, 1 și 2 Samuel, 1 și 2 Împărați, 1 și 2 Cronici, Ezra, Neemia, Estera	Iov, Psalmii, Proverbele, Eclesiastul, Cântarea-cântărilor, Plângerile lui Ieremia	Isaia, Ieremia, Ezechiel, Daniel, Osea, Ioel, Amos, Obadia, Iona, Mica, Naum, Habacuc, Țefania, Hagai, Zaharia, Maleahi

Canonul Noului Testament

Evangheliile	**Istora Bisericii**	**Scrisorile sau epistolele lui Pavel**	**Scrisori sau epistole generale**	**Apocalipsa**
Matei, Marcu, Luca, Ioan	Faptele apostolilor	Romani, 1 și 2 Corinteni, Galateni, Efeseni, Filipeni, Coloseni, 1 și 2 Tesaloniceni, 1 și 2 Timotei, Tit, Filimon	Evrei, Iacov, 1 și 2 Petru, 1, 2 și 3 Ioan, Iuda	Apocalipsa lui Ioan

Unul dintre vasele de lut pentru depozitare în care au fost ascunse o parte dintre suluri.

La sfârșitul anului 1946 sau la începutul anului 1947, un păstor arab aflat în căutarea oilor sale pierdute, așa se relatează, a intrat într-o grotă de pe țărmul vestic al Mării Moarte, unde a descoperit o colecție de vase de lut, dintre care unele conțineau manuscrise ebraice vechi. Unul dintre suluri avea 7,34 m (24 ft) lungime și conținea cartea lui Isaia. În anii următori, arheologii au cutreierat aceste grote și altele asemănătoare situate de-a lungul țărmurilor vestice ale Mării Moarte. În total, 11 grote de la Qumran au dat suluri și fragmente din aproape fiecare carte a Vechiului Testament. Numai cartea Esterei nu a fost găsită. Pe lângă comentarii pe marginea diferitelor cărți biblice, au fost găsite și câteva scrieri sectare. Denumirea sitului – Qumran – este, de regulă, asociată cu manuscrisele propriu-zise și este sinonimă cu Manuscrisele de la Marea Moartă.

Această bogată colecție de manuscrise ale Vechiului Testament constituie una dintre marile descoperiri arheologice ale secolului al XX-lea. Importanța lor constă în faptul că aceste texte reprezintă cea mai veche mărturie existentă a scripturilor ebraice (secolul al II-lea î.H.). Prin urmare, textul Vechiului Testament a putut fi urmărit în cursul istoriei cu o mie de ani mai devreme decât cele mai vechi documente masoretice existente la ora actuală. La început cercetătorii au anticipat că noile descoperiri vor avea ca rezultat modificări și corecturi radicale în tradiția masoretică, dar nu a fost așa. Un număr de traduceri mai recente în limba engleză, cum ar fi de exemplu revizuirea din 1999 de către Societatea Ebraică de Publicații Tanah, Noua versiune internațională și Noua versiune standard revizuită, au fost în măsură să utilizeze o parte din materialele de la Qumran. Cu toate acestea, rareori se întâlnește o notă de subsol care să indice noua interpretare a textului bazată pe un manuscris de la Marea Moartă.

Manuscrisele Vechiului Testament de la Qumran sunt considerate acum ca o versiune mai veche care ar fi putut influența tradiția scribilor care a generat Textul masoretic

Manuscrisele de la Marea Moartă au fost descoperite în aceste grote aflate deasupra ruinelor mănăstirii de la Qumran.

Israeliții din Biblie erau un popor printre națiunile Orientului Apropiat al Antichității și au urmat multe dintre practicile culturale și sociale ale vecinilor lor. Acest lucru a fost în special valabil pentru breasla scribilor. Scriitorii din Orientul Apropiat al Antichității au tratat cuvântul scris cu mare respect și au căutat să păstreze cu acuratețe textele din generațiile anterioare. W. F. Albright a sesizat acest lucru după decenii de studiere a textelor antice. El a opinat: „Studiul prelungit și aprofundat al zecilor de mii de documente pertinente din Orientul Apropiat al Antichității dovedește că documentele sacre și cele profane erau copiate cu o mai mare grijă decât se poate spune despre copierea executată de scribii din perioada greco-romană". Predilecția vechilor scribi de a transmite în mod fidel un text este uneori reflectată în colofon, o notă de încheiere a scribului. De exemplu, *Cartea egipteană a morților* din Yuya (cca 1400 î.H.) conține o ultimă remarcă ingenioasă din partea scribului care a copiat pergamentul, afirmând că acesta „este desăvârșit de la început până la sfârșit așa cum a fost găsit scris, fiind copiat, revizuit, comparat și verificat semn cu semn". Este corect să admitem că scribii israeliți din vechime, care au crezut că transmiteau Cuvântul lui Dumnezeu, au copiat documentele mai vechi cu aceeași atenție și sârguință ca omologii lor egipteni.

Vechiul Testament s-a păstrat în mai mult de șase tradiții ale manuscriselor care sunt utilizate de cercetătorii biblici moderni într-o încercare de a reconstitui textul documentelor originale. Textul influent tradițional al Vechiului Testament este versiunea masoretică. Această tradiție ebraică a manuscriselor a fost transmisă – ceea ce înseamnă, de fapt, cuvântul *masora* – de scribii evrei în Europa între anii 500 și 1000 d.H., în timp ce alți înțelepți au păstrat Tanahul în Egipt. Scripturile masoretice cel mai bine păstrate provin din secolul al X-lea și din secolul al XI-lea și au slujit ca text primar pentru renumita traducere englezească din secolul al XVII-lea cunoscută drept King James Version [Versiunea regelui James].

Din cauza întârzierii acestor manuscrise relativ la perioada paternității, o mie până la o mie cinci sute de ani mai devreme, descoperirea textelor ebraice mai vechi ar fi binevenită pentru a vedea cât de bine au fost păstrate scripturile. Din acest motiv, descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă la sfârșitul anilor '40 a produs agitație. Acest corpus de texte includea manuscrise biblice datând din secolul al II-lea î.H.

Versiuni și manuscrise ale Vechiului Testament

În timpul perioadei persane (539–332 î.H.), arameica, o altă limbă semitică înrudită cu ebraica, a devenit limba internațională a Orientului Apropiat. Cu timpul, comunitatea ebraică a îmbrățișat arameica drept limba uzuală, în timp ce ebraica a rămas limba cărturarilor religioși. Pierderea ebraicii ca limbă principală și ascendența arameicii a rezultat în începuturile parafrazărilor scripturilor, numite Targumuri sau traduceri. La început acestea aveau un caracter oral, după cum atestă interpretarea Torei de către Ezra, la mijlocul secolului al V-lea î.H., în Ierusalim (Neemia 8:3-8). Pe vremea lui Cristos, în sinagogi se practica citirea Scripturii ebraice, urmată de recitarea Targumului. În primele secole d.H., Targumurile au fost încredințate scrisului și au

SUS: Text ebraic. Sulul Isaia de la Qumran.
JOS: Text grecesc. Codex Sinaiticus, descoperit în Mănăstirea Sf. Ecaterina de pe muntele Sinai.

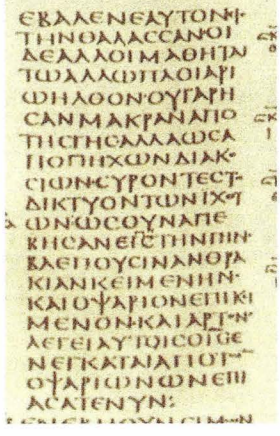

devenit o altă tradiție a manuscriselor care poate să sprijine citirea și înțelegerea vechilor scripturi ebraice.

În Noul Testament citim despre samaritenii extrem de calomniați (de exemplu, în Ioan 4). Unii cred că oamenii aceștia erau străini forțați să se restabilească în Samaria după căderea regatului de nord al Israelului în 721 î.H. În 2 Împărați 17:24–28 se relatează modul în care regele asirian i-a mutat pe prizonierii de război din Babilon și din Siria în Samaria. Acești oameni au fost, în schimb, familiarizați cu religia lui Israel și cu Legea prin intermediul unui preot din Bethel (2 Împărați 17:28). Ei susțineau că muntele Garizim, nu Ierusalimul, era locul principal de închinare, fiindcă acesta revenea mereu la zilele lui Iacov. Pentru iudeii postexilici din Iuda, samaritenii reprezentau o formă ilegitimă de iudaism. Cu toate acestea, samaritenii au îmbrățișat Tora, respingând în același timp restul canonului ebraic. O comunitate restrânsă de samariteni a rămas până în zilele noastre pe teritoriul palestinian lângă orașul Nablus. Semnificativă pentru discuția noastră este Tora pe care ei o dețin. Aceasta este, în mod clar, bazată pe o tradiție străveche. Scrisul, de exemplu, este mai apropiat de cel utilizat în secolul al IV-lea î.H., care este mai vechi decât scrierea standard (de formă pătrată) utilizată în manuscrisele ebraice. În manuscrisele lor sunt utilizate separatoare de cuvinte – un punct plasat între cuvinte. Acest procedeu era utilizat în inscripțiile pe piatră timpurii, dar nu și în manuscrisele ebraice existente. Textul samaritean are numeroase diferențe semnificative față de Textul masoretic, dar uneori concordă cu versiunile grecești. Acești factori dau de înțeles că Pentateuhul samaritean este o versiune valoroasă pentru studiul textului din Tora.

În secolul al IV-lea î.H., lumea mediteraneeană a ajuns sub stăpânirea lui Alexandru cel Mare și a succesorilor săi și curând a intrat sub influența limbii și a culturii grecești. Această mutație culturală a avut un impact deosebit asupra marii comunități evreiești din Egipt. Această schimbare i-a determinat pe preoții și pe scribii evrei să traducă scripturile ebraice în greacă. Una dintre tradiții spune că 72 de bătrâni, lucrând independent unul față de celălalt, în Alexandria, au realizat 72 de traduceri ale Torei în 72 de zile, pe timpul domniei lui Ptolemeu al II-lea (285–247 î.H.) – de aceea, această traducere este adeseori numită Septuaginta, însemnând „șaptezeci". Cei mai mulți consideră această tradiție neplauzibilă. Totuși se crede că în jurul anului 250 î.H., Tora a fost tradusă în greacă, probabil în Alexandria, urmată de restul Tanahului în secolul următor aproximativ.

Septuaginta este o resursă valoroasă pentru compararea cu textul ebraic. În anumite cazuri în care un text sau un cuvânt ebraic este neclar, textul grecesc poate clarifica sensul. În alte cazuri, traducătorii Septuagintei au oferit soluții creative care nu erau strict traduceri din ebraică.

În Geneza 6:4, de exemplu, rezultatul unirii dintre fiii lui Dumnezeu și fiicele oamenilor este identificat în ebraică ca *nefilim*. Din cauza incertitudinii care învăluie înțelesul cuvântului *nephilim*, traducerile engleze moderne transliterează de regulă cuvântul ca nefilim. Septuaginta, pe de altă parte, redă cuvântul prin „uriași". Cuvântul ebraic *nefilim*

ar nu înseamnă uriaşi. Traducerea grecească a bazat cuvântul „uriaşi" pe o afir- Numeri 13:33, unde nefilim din ţara Canaan sunt descrişi ca uriaşii din vechi- aginta nu numai că este un instrument critic pentru înţelegerea textului ebraic, şi versiunea îmbrăţişată de comunitatea creştină în primele două secole d.H. ă cu ridicarea Imperiului Roman în secolul I î.H. şi secolul I d.H., limba latină rol mai important. Cândva în secolul al II-lea d.H. a fost realizată o traducere a Septuagintei pentru a-i servi comunităţii creştine din Africa de Nord. raducere de scurtă durată a fost depăşită la sfârşitul secolului al IV-lea d.H., a Damasus I l-a însărcinat pe Sf. Ieronim să facă o nouă traducere latină în Acest efort s-a concretizat într-o traducere autentică din versiunile ebraice şi a compararea cu Septuaginta şi cu latina veche. Ea a fost utilizată de Biserica Catolică multe veacuri şi este cunoscută sub denumirea de Vulgata. Valoarea pentru studiile textuale este limitată, dar aceasta poate fi utilă în studiul ntei.

ar putea să fie menţionate şi alte manuscrise şi versiuni importante, analiza de rezintă acele versiuni care sunt cel mai adesea consultate de cercetătorii biblici în reconstituirea unei versiuni ebraice credibile şi exacte. Aceste versiuni şi diferite reprezintă mii de manuscrise şi fragmente care au rezistat în timp şi fi verificate. Odată cu inventarea tiparului, a devenit posibilă producerea de consecvenţă şi fără variaţiile de transcriere găsite în manuscrise.

i şi manuscrise ale Noului Testament

tament a fost scris în întregime în limba greacă în secolul I d.H., de-a lungul oade de aproximativ 50–60 de ani. Astăzi, există în jur de cinci mii de ise şi fragmente pentru reconstituirea evangheliilor şi a epistolelor originale. vechi grup de documente ale Noului Testament care au supravieţuit, sunt rile din Egipt. Cel mai vechi fragment (numit P52) datează aproximativ din) d.H. şi provine din capitolul 18 al Evangheliei după Ioan, iar majoritatea Noului Testament sunt reprezentate între papirusurile egiptene din secolul şi din secolul al III-lea. Aceste fragmente ale Noului Testament demonstrează pid au circulat scripturile creştine şi că au fost copiate la o dată mai timpurie. lt, vechimea manuscriselor Noului Testament arată că timpul dintre ntele pe care le descriu şi redactarea lor a fost relativ scurt.

mai veche Biblie cunoscută, conţinând atât Vechiul Testament, cât şi Noul nt, este numită Codex Sinaiticus. Un codex este o carte mai degrabă decât un Acesta a fost descoperit în 1844 de vânătorul de manuscrise Constantine dorf în biblioteca Mănăstirii Sf. Ecaterina din Sinai. Pentru porţiunea din Testament a Codexului este utilizată Septuaginta. Majoritatea paginilor (347 de odexului Sinaiticus sunt expuse la Biblioteca Britanică din Londra, în timp ce ini se află în diverse colecţii şi biblioteci europene. În 1975 au mai fost ite încă 12 file în Mănăstirea Sf. Ecaterina, în timpul renovărilor, când a fost

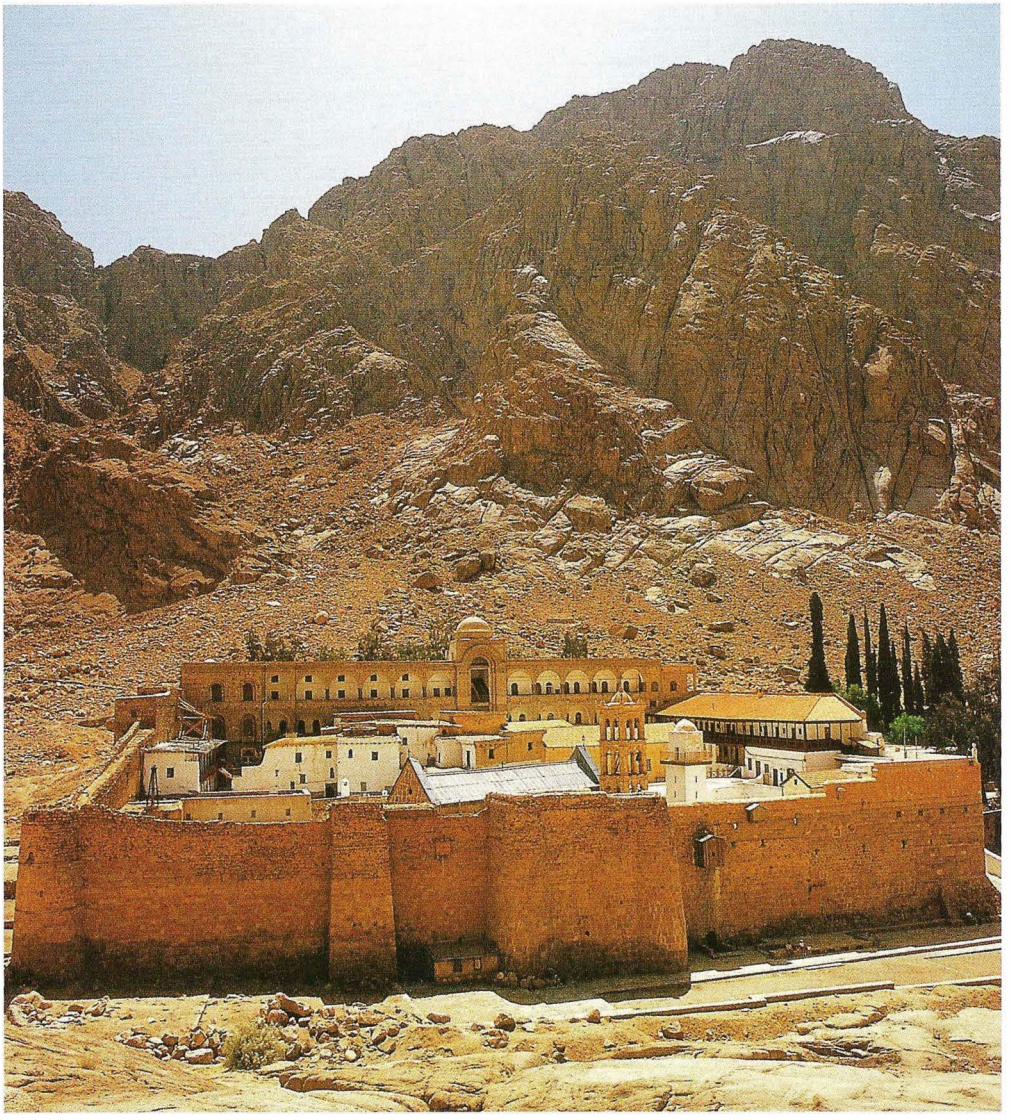

Mănăstirea Sf. Ecaterina, Sinai. Cea mai veche versiune cunoscută a Vechiului Testament și a Noului Testament a fost descoperită aici în 1844.

dărâmat un zid, scoțând la iveală cutii de manuscrise vechi. Alte aproximativ patru mii de manuscrise, dintre care majoritatea nu sunt biblice erau în arhiva secretă. Dar această descoperire servește ca un memento al faptului că alte texte biblice străvechi s-ar putea să aștepte încă să fie scoase la lumină.

Primul Nou Testament grec a fost tradus în latină, în coptă (egipteană) și apoi în alte limbi. Vulgata lui Ieronim și Noul Testament latin au fost puse împreună ulterior pentru a crea o Biblie latină. Aceste ediții grecești și latine stau în spatele traducerilor ulterioare moderne în limba engleză.

Datorită prisosului și bogăției care au caracterizat tradiția manuscriselor din spatele textului Vechiului Testament și a Noului Testament și a muncii meticuloase a

cercetătorilor textuali, cititorul de astăzi al Bibliei poate avea un nivel înalt de încredere în acuratețea textului biblic primit.

CITIREA CU RESPONSABILITATE A BIBLIEI

Biblia a fost descrisă ca fiind Cuvântul lui Dumnezeu în limbaj uman. Provocarea constă în a înțelege ce au semnificat scrierile ebraice sau grecești în contextele lor originale. Perioada de timp acoperită de Vechiul Testament se întinde de la creație până la guvernarea lui Neemia după exilul evreilor din preajma anului 430 î.H. Noul Testament, pe de altă parte, este scris în întregime în limba greacă și acoperă mai puțin de un secol, de la evenimentele care au însoțit nașterea lui Isus din Nazareth până la răspândirea Bisericii creștine. Acești factori înseamnă că interpretarea Bibliei cere ca acela care dorește cu adevărat să înțeleagă mesajul original al Bibliei să cunoască atât limbile Scripturii, cât și istoria națiunilor care au locuit din Italia până în Iran și din Turcia până în Sudan. De asemenea, este inutil să mai spunem că pentru a înțelege un text biblic trebuie să se înțeleagă caracterul literar al acestuia și nuanțele de limbaj, precum și contextul social și cultural care au generat textul.

Deși unii cercetători biblici și pastori au studiat limbile Bibliei, laicul obișnuit nu a aprofundat greaca și ebraica. Aceasta nu înseamnă că nespecialistul nu poate citi Biblia în cunoștință de cauză. Nu este locul aici să oferim o metodă sistematică de a fi un cititor bine informat, de vreme ce scopul acestei cărți este acela de a discuta modul în care arheologia participă la acest proces. Totuși cititorul este încurajat să exploreze o carte cum ar fi *Biblia ca literatură*, de Douglas Stuart și Gordon Fee (Logos, 1995).

Prin urmare, întrebarea care ne stă înainte este: cum reușește cititorul modern al unei istorisiri vechi de trei mii de ani în limba ebraică și al unei evanghelii vechi de două milenii în limba greacă să înțeleagă intenția autorului? O școală de gândire postmodernistă pretinde că este imposibil să fie surprinse vreodată contextul și sensul original al unui text și nici nu este oportun acest lucru. Astfel, orice consideră cititorul că textul respectiv înseamnă este la fel de corect ca oricare altă înțelegere. Rezultatul unei astfel de interpretări este că textul este privat de autoritate, ceea ce, în schimb, permite cititorului să-și impună propria înțelegere. Acest gen de hermeneutică a răspunsului cititorului prejudiciază înțelesul textelor și are ca rezultat pierderea oricărei interpretări acceptate din punct de vedere istoric.

Abordarea pe care o recomand este aceea de a admite că scriitorul biblic antic comunica un mesaj specific unui anumit public care era înțeles într-o anumită măsură de acel public. Decurge de aici că un pasaj din Biblie ar trebui să fie inteligibil pentru cititorul modern, cu condiția ca pasajul să fie citit în contextul său vechi. În al doilea rând, deși cititorul nu poate să fie niciodată absolut sigur că a înțeles scopul autorului într-un text biblic, se susține aici că abordarea contextuală oferă cea mai bună ocazie cititorului modern de a înțelege semnificația originală a Scripturii. Materialele arheologice dezvăluie contextul antic care poate elucida textul biblic pentru cititorul modern.

Rolul arheologiei în studiul Bibliei

Printre mulți creștini a existat o tendință de a folosi arheologia în primul rând ca pe un instrument apologetic pentru a „dovedi Biblia", adică, pentru a demonstra istoricitatea evenimentelor biblice. Înainte de a-mi începe cariera în studiul academic al Bibliei, am crezut și eu că aceasta era rațiunea principală a arheologiei biblice. O astfel de abordare a arheologiei și a Bibliei este de înțeles, dată fiind ostilitatea fățișă a multor critici față de Biblie în ultimii două sute de ani. De exemplu, biologia și geologia ca discipline științifice au formulat contestări serioase la adresa interpretării tradiționale a Genezei. Prin urmare credincioșii, iudei și creștini deopotrivă, au văzut în arheologie o disciplină științifică care putea fi utilizată în mod pozitiv pentru a susține Biblia. Totuși, demonstrarea faptului că un eveniment descris de Biblie este istoric nu dovedește că Biblia este o revelație divină, iar arheologia nu poate să dovedească miraculosul. De exemplu, se pot aduce argumente convingătoare în ce privește locul în care cartea Exodului poziționează Marea Roșie (Marea Trestiilor), dar nu ar exista niciun mod de a ști că israeliții au traversat apa, cum s-au despicat apele sau dacă într-adevăr s-au despicat! În mod similar, un arheolog poate descoperi mormântul lui Lazăr din Betania (s-a identificat un mormânt ca acela de peste o mie cinci sute de ani), dar acest lucru nu ar demonstra că Isus l-a înviat din morți, așa cum se afirmă în Ioan 11. Aici intervine credința.

Aceste considerații înseamnă că trebuie să avem așteptări realiste în legătură cu ceea ce poate și ceea ce nu poate să facă arheologia. Mai mult decât atât, arheologul trebuie să interpreteze materialele arheologice cu atenție și cu un ochi critic, exact așa cum trebuie să citim Biblia într-un mod responsabil. Întotdeauna există pericolul ca, din dorința de a corela o descoperire cu Biblia, să sărim la o concluzie nefondată. Eduard Naville, de exemplu, atunci când a făcut săpături la Tell el-Maskhuta, în Egipt, la sfârșitul secolului al XIX-lea, căuta orașul-depozit Pitom menționat în Exod 1:11. Atunci când a descoperit o structură făcută din cărămizi de lut fără paie, a crezut că descoperise clădiri construite de evreii sclavi, care, de asemenea, confecționau cărămizi în felul acesta. Examinarea ulterioară a clădirii și a obiectelor găsite în asociere cu aceasta au arătat că structura respectivă data din timpurile romane, cu 1 200–1 400 de ani mai târziu decât perioada Exodului! Acest incident ilustrează motivul pentru care precauția se impune atunci când se urmărește interpretarea descoperirilor arheologice din perspectiva biblică.

Atunci când se studiază materialele arheologice alături de Biblie, trebuie să ne aducem aminte că datele arheologice nu supraviețuiesc în aceeași măsură pentru toate perioadele. În primul rând, este mai probabil ca nivelurile mai vechi ale unui sit să fi fost afectate de activitățile din perioadele ulterioare, iar clădirile mai vechi posibil să fi fost demolate și blocurile de piatră reutilizate la clădiri ulterioare. În al doilea rând, obiectele mai perisabile (cum ar fi lemnul, pielea, papirusul) din perioadele mai vechi este puțin probabil să se fi conservat în comparație cu replicile lor mai recente. Iar în

deșertul arid al Iudeei, în timp ce în Ierusalimul umed nu s-a găsit niciun manuscris în urma excavațiilor. În consecință, trebuie să fim realiști cu privire la ceea ce pot recupera arheologii și să realizăm că, cu cât ne ducem mai mult în timp, cu atât mai puține informații arheologice vor fi disponibile pentru a face comparație. Prin urmare, e de la sine înțeles că ar trebui să existe mai multe informații directe disponibile pentru secolul I d.H. sau pentru perioada Noului Testament decât pentru prima parte a mileniului al II-lea î.H. – zilele lui Avraam, ale lui Isaac, ale lui Iacov, ale lui Iosif și ale lui Moise.

Din aceste motive, materialele arheologice nu ar trebui să fie utilizate exclusiv pentru a încerca să sprijinim autenticitatea relatărilor și a personajelor biblice, pentru că ar fi prea puțin sau nimic de spus despre perioadele mai vechi ale istoriei biblice. Mai degrabă, este oportună o abordare mai echilibrată și mai largă pentru integrarea arheologiei în studiul Bibliei. În cartea de față, datele arheologice vor fi aplicate, atunci când va fi cazul, în patru domenii:

1. Contextul: cea mai importantă sarcină a arheologiei este de a permite studiul vestigiilor culturale care sunt contemporane cu evenimentele descrise în Biblie. În special textele antice și artefactele de diverse feluri sunt ca un fel de mașină a timpului care ne poartă înapoi în lumea Bibliei și, astfel, joacă un rol important în interpretarea textului.

2. Complemente: este larg recunoscut faptul că scriitorii Vechiului Testament și ai Noului Testament erau selectivi în relatările lor deoarece încercau de obicei să prezinte evenimentele dintr-o anumită perspectivă. Ca urmare, nu au fost consemnate toate informațiile pe care scriitorul le avea la dispoziție. De aceea, informațiile istorice pot să întregească cunoștințele pe care le avem despre un eveniment sau pot să ofere informații despre un personaj din Biblie asupra căruia Scriptura păstrează tăcerea.

3. Provocări: de-a lungul secolelor, criticii Bibliei au furnizat teorii și interpretări eronate ale pasajelor biblice. Arheologia oferă cea mai bună cale de a trata cu obiectivitate astfel de probleme.

4. Confirmare: există exemple de date arheologice care efectiv confirmă istoricitatea evenimentelor descrise în Biblie.

ABORDAREA CONTEXTUALĂ ÎN INTERPRETAREA TEXTELOR

Datele arheologice asigură baza pentru abordarea contextuală a înțelegerii textelor antice, indiferent de limba sau de cultura care a generat textul. Acestea îl ajută pe exegetul Bibliei să construiască un pod peste abisul geografic și temporal dintre momentul prezent și scriitorul antic. Textele antice și reprezentările artistice, artefactele

al treilea rând, condițiile de mediu au un rol în supraviețuirea artefactelor. Acesta este motivul pentru care, de exemplu, Manuscrisele de la Marea Moartă s-au conservat în deșertul arid al Iudeei, în timp ce în Ierusalimul umed nu s-a găsit niciun manuscris în urma excavațiilor. În consecință, trebuie să fim realiști cu privire la ceea ce pot recupera arheologii și să realizăm că, cu cât ne ducem mai mult în timp, cu atât mai puține informații arheologice vor fi disponibile pentru a face comparație. Prin urmare, e de la sine înțeles că ar trebui să existe mai multe informații directe disponibile pentru secolul I d.H. sau pentru perioada Noului Testament decât pentru prima parte a mileniului al II-lea î.H. – zilele lui Avraam, ale lui Isaac, ale lui Iacov, ale lui Iosif și ale lui Moise.

Din aceste motive, materialele arheologice nu ar trebui să fie utilizate exclusiv pentru a încerca să sprijinim autenticitatea relatărilor și a personajelor biblice, pentru că ar fi prea puțin sau nimic de spus despre perioadele mai vechi ale istoriei biblice. Mai degrabă, este oportună o abordare mai echilibrată și mai largă pentru integrarea arheologiei în studiul Bibliei. În cartea de față, datele arheologice vor fi aplicate, atunci când va fi cazul, în patru domenii:

1. **Contextul:** cea mai importantă sarcină a arheologiei este de a permite studiul vestigiilor culturale care sunt contemporane cu evenimentele descrise în Biblie. În special textele antice și artefactele de diverse feluri sunt ca un fel de mașină a timpului care ne poartă înapoi în lumea Bibliei și, astfel, joacă un rol important în interpretarea textului.

2. **Complemente:** este larg recunoscut faptul că scriitorii Vechiului Testament și ai Noului Testament erau selectivi în relatările lor deoarece încercau de obicei să prezinte evenimentele dintr-o anumită perspectivă. Ca urmare, nu au fost consemnate toate informațiile pe care scriitorul le avea la dispoziție. De aceea, informațiile istorice pot să întregească cunoștințele pe care le avem despre un eveniment sau pot să ofere informații despre un personaj din Biblie asupra căruia Scriptura păstrează tăcerea.

3. **Provocări:** de-a lungul secolelor, criticii Bibliei au furnizat teorii și interpretări eronate ale pasajelor biblice. Arheologia oferă cea mai bună cale de a trata cu obiectivitate astfel de probleme.

4. **Confirmare:** există exemple de date arheologice care efectiv confirmă istoricitatea evenimentelor descrise în Biblie.

ABORDAREA CONTEXTUALĂ ÎN INTERPRETAREA TEXTELOR

Datele arheologice asigură baza pentru abordarea contextuală a înțelegerii textelor antice, indiferent de limba sau de cultura care a generat textul. Acestea îl ajută pe exegetul Bibliei să construiască un pod peste abisul geografic și temporal dintre momentul prezent și scriitorul antic. Textele antice și reprezentările artistice, artefactele

și arhitectura ne dau informații despre lumea antică, permițându-ne să scrutăm lumea lui Moise și a lui David, a lui Isus și a lui Pavel și să vedem contextul care a modelat textul.

Există câteva linii directoare importante pentru studiul Bibliei în mod comparativ sau contextual cu alte surse literare. În primul rând, literatura comparativă trebuie să fie de același gen literar; de exemplu, materialele juridice trebuie să fie comparate cu texte juridice, psalmii cu psalmi, epistolele cu epistole, ș.a.m.d. Textele juridice antice pot să clarifice totuși chestiunile juridice dintr-un episod biblic. Cel de-al doilea considerent este că textele trebuie să aibă anumite asocieri regionale sau spațiale; și, în al treilea rând, trebuie să existe o oarecare proximitate temporală. Cu alte cuvinte, este de prea puțin folos compararea unui text juridic din perioada romană cu o lege din cartea Exodului, la fel cum ar avea puțină însemnătate încercarea de a reconstitui casele din Iuda secolului al VIII-lea prin studierea caselor din America colonială a secolului al XVII-lea. Dar compararea unei legi babiloniene din mileniul al II-lea cu o lege similară din Pentateuh poate produce rezultate pozitive. În mod asemănător, citirea epistolelor din Noul Testament este cel mai bine răsplătită atunci când este văzută prin lentilele scrisorilor din epoca romană. Înainte de apariția arheologiei, artiștii occidentali reprezentau pe pânzele lor relatările și personajele biblice folosind îmbrăcămintea, tunsoarea, relieful și arhitectura din zilele lor, în timp ce alții apelau la cunoștințele lor despre cultura greacă și romană pentru a reconstitui viața protagoniștilor biblici. Un secol și jumătate de excavații și de explorări arheologice vrea să spună că sunt disponibile o abundență de surse de informare în sprijinul interpretării relatărilor biblice, indiferent dacă acest lucru se întâmplă în artă sau în mintea celui care citește Scripturile.

În capitolele care urmează este prezentată o imagine de ansamblu a Bibliei, în ordine cronologică, începând cu Geneza și terminând cu Apocalipsa, în speranța că cititorul va prețui mai mult beneficiile studierii scripturilor în context cu ajutorul materialelor arheologice, scopul fiind înțelegerea Bibliei – a istoriei, a geografiei, a contextului social și a mesajului ei.

CAPITOLUL 3

Geneza: originile lumii și ale Israelului

Creația în Biblie și în Orientul Apropiat Antic

„La început Dumnezeu a creat cerurile și pământul." În ajunul Crăciunului din anul 1968, aceste cuvinte au răsunat în jurul lumii atunci când comandantul navetei spațiale Apollo 8 le-a citit, în timp ce gravita cu nava sa în jurul lunii. Acestea sunt și cuvintele cu care începe Biblia. Până în secolul al XIX-lea și până la descifrarea scrierilor cuneiforme și hieroglifice, se credea în general că aceasta este cea mai veche istorisire despre creație din lumea antică. Conform tradițiilor iudaică, creștină și musulmană, Moise este autorul primelor cinci cărți din Vechiul Testament, numite de obicei „Legea" sau Pentateuhul. În general, se crede că Moise a trăit undeva între secolele al XV-lea și al XIII-lea î.H.

Este un lucru cert că istoria creației relatată în Geneza este veche. Cu toate acestea, o dată cu nașterea asiriologiei, nisipurile Mesopotamiei au scos la iveală niște istorisiri încă și mai vechi referitoare la creație, iar textele egiptene gravate în piatră sau cele scrise pe papirusuri au furnizat, în mod similar, cosmologii care datează din mileniul al treilea î.H. Cea mai populară dintre poveștile mesopotamiene ale creației este *Enuma eliș*, care a fost descoperită în biblioteca din Ninive a regelui Assurbanipal, la mijlocul secolului al XIX-lea. Probabil că această epopee babiloniană a fost creată la începutul mileniului al II-lea î.H., deși copia din Ninive datează din secolul al VII-lea î.H. Șapte tăbliță de lut povestesc cum zeul Marduk și Kingu, consortul lui Tiamat, monstrul primitiv al mării, se încleștează într-o luptă titanică. În cele din urmă, Marduk triumfă în fața monstrului marin și separă apele celeste de cele terestre. După ce ordinea a fost stabilită, au fost creați ceilalți zei și forțele naturii. Pe cea de-a șasea tăbliță se arată că sunt creați oamenii, al căror rol este în mare parte de a sluji zeilor. Datorită acestor realizări, Marduk este ridicat la rangul de cap al panteonului babilonian, poziție pe care o va deține mai mult de un mileniu.

Este posibil ca teologia memfită din Egipt să fi fost creată în jurul anului 2400 î.H., deși a rămas numai pe un bloc de piatră de la sfârșitul secolului al VIII-lea î.H. Aici, zeul creator Ptah gândește cu mintea sa și vorbește cu limba sa. Poruncile lui au ca rezultat crearea altor zei, a plantelor, animalelor și oamenilor. Se relatează că, la sfârșitul

lucrării, Ptah a fost mulțumit de realizările sale. Inscripționate pe zidurile piramidelor au fost descoperite texte cosmologice încă și mai vechi. În tradiția textelor piramidelor, oamenii au fost formați din lacrimile zeului-soare Ra, care a plâns din cauza singurătății. Astfel, în Egipt, existau simultan câțiva zei creatori, care utilizaseră metode diferite pentru a forma viața.

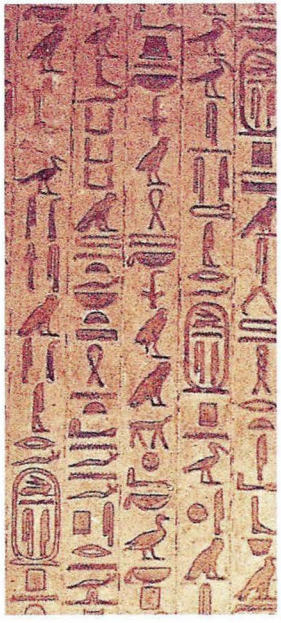

Textul lui Unas de la piramide, cca. 2350 î.H.

Similitudinile dintre Geneza 1 și 2 și alte cosmologii din Orientul Apropiat au iscat multe discuții în ultimul secol și jumătate. Pentru unii, paralela este rezultatul faptului că scriitorii biblici au împrumutat elemente pe care le-au inserat în tradiția ebraică. Alții consideră similitudinile atât de banale încât nu dovedesc nimic. Un al treilea grup susține că asemănările demonstrează că scriitorii biblici erau conștienți de miturile creației pe care le aveau vecinii lor și că le-au combătut în mod intenționat. Astfel, când Geneza 1:2 relatează că „întuneric era peste fața adâncului (*tehom*) și Duhul lui Dumnezeu se mișca peste întinderea apelor", acest lucru s-ar părea că este o polemică împotriva zeiței babiloniene a mării primare, Tiamat. Genezei îi lipsește elementul haotic și rațiunea luptei dintre Marduk și mare. Mai mult, Geneza pune la îndoială perspectiva egipteană conform căreia Ptah a chemat la existență creația, pretinzând mai degrabă că Dumnezeul Israelului a rostit poruncile și creația a urmat după aceea. Geneza 1:20-21 menționează crearea peștilor împreună cu „monștrii marini" (NTR), numite în ebraică *tanaim*. Acest monstru este menționat în mitologia cananeană în textele găsite la Ugarit, pe coasta siriană. Utilizarea acestui termen în Geneza indică faptul că în cosmologia ebraică se respinge credința cananeană că acest monstru marin a scăpat de sub controlul zeului creator El.

GRĂDINA EDENULUI

Geneza 2 descrie grădina înverzită asemănătoare paradisului în care au locuit și au muncit Adam și Eva. A existat o tendință de a privi episodul din Eden ca pe o legendă sau un mit, mai degrabă decât ca pe o relatare istorică, și de a vedea Edenul ca un loc simbolic, mai degrabă decât ca o locație reală. Arheologia nu poate rezolva această dilemă, dar cert este că Geneza 2:10–14 indică o poziție specifică pentru grădină, prin specificarea fluviilor Tigru și Eufrat. Numele Tigru derivă din pronunțarea grecească a vechiului nume sumerian *id-dikaltu*, adică râul Dikaltu. Limba ebraică păstrează denumirea sumeriană *Hidechel*. Eufratul imită denumirea acadiană a fluviului – *purattu*. Acestea sunt fluvii reale, ale căror denumiri sunt cunoscute din vechi texte cuneiforme, denumiri care s-au păstrat până astăzi. Prea puțin se cunoaște despre celelalte două râuri, Pison și Ghihon (Geneza 2:10–13). Despre primul se spune că trecea prin țara Havila, un termen ebraic pentru nordul Arabiei. Ideea că odinioară curgea un râu de-a lungul deșerturilor Arabiei și că acesta era conectat oarecum cu fluviul Tigru și / sau Eufrat, pare deplasată. Dar toate acestea au căpătat o altă față atunci când s-au obținut dovezi ale unui astfel de râu din imaginile radar prin satelit luate în timpul misiunii din 1994 a navetei spațiale *Endeavour*. Geologul Farouk el-Baz de la Universitatea din Boston, studiind imaginile, a observat că urmele unui râu secat care traversa nordul

Arabiei de la Vest la Est erau vizibile sub nisipuri datorită capacității tehnologiilor-radar le penetrare a solului. El l-a numit „râul Kuweit", deoarece aparent acolo se conecta cu Eufratul sau se vărsa în Golful Persic. Unii cercetători au presupus că acesta este râul Pison din Geneza 2. Studiile de mediu efectuate în regiune sugerează că acest râu a secat probabil cândva între 3500 și 2000 î.H., în timpul unei perioade aride. Această nouă dovadă sugerează că Biblia a păstrat o amintire foarte veche, anterioară erei lui Moise. La mijlocul mileniului al II-lea î.H., acest râu fusese deja transformat în deșert cu mie de ani mai devreme sau chiar mai mult.

Numele Eden este sumerian și înseamnă „câmpie". Este posibil să fie înrudit cu o altă rădăcină care înseamnă „țară a extazului" sau „țară fericită". Conform Bibliei, în această grădină șarpele i-a amăgit pe Eva și pe Adam, făcându-i să încalce porunca lui Dumnezeu de a nu mânca din rodul pomului cunoștinței binelui și al răului. Ca urmare, ei au fost dați afară din Eden și li s-a interzis accesul la pomul vieții – sursa de viață veșnică a oamenilor. Acum ei se confruntau cu moartea veșnică. *Epopeea lui Ghilgameș* conține un episod în care Ghilgameș află secretul vieții veșnice de la Utnapiștim – Noe al epopeii sumeriene. Ghilgameș află că „acolo este o plantă [care arată] ca spinul cimișirului, înțeapă ca măceșul și-l va [înțepa pe cel care o culege.] Dar dacă vei intra în stăpânirea acestei plante, [vei fi din nou așa cum erai în tinerețea ta.]" Ghilgameș reușește să obțină dintr-o sursă subacvatică o rămurică din această plantă și e îndreaptă înapoi spre locul său de baștină, Uruk – Erecul din Geneza 10:10 –, situat în sudul Mesopotamiei. Pe drum, în timp ce se odihnește, apare un șarpe care îi confiscă planta, lipsindu-l, astfel, pe Ghilgameș de „pomul vieții". El plânge din cauza pierderii vieții veșnice și în fața perspectivei morții. În acest episod observăm câteva asemănări izbitoare cu relatarea din Geneza: pomul vieții a fost la început accesibil oamenilor, un șarpe a avut un rol instrumental în pierderea vieții veșnice și oamenii au pierdut accesul la plantă.

Un alt mit mesopotamian tratează tema morții care se abate asupra umanității. *Legenda lui Adapa* relatează încercările lui Adapa care, în tradiția târzie, era un sfetnic al suveranului antediluvian Alulim. Adapa i-a mâniat pe zei pentru că a blestemat vântul, prin aceasta rupându-i aripa. El a blestemat vântul pentru că îi răsturnase barca pe când se afla la pescuit în căutarea ofrandelor pentru templul zeului Ea. Din cauza acestui delict aparent nevinovat, Adapa a trebuit să se prezinte înaintea zeului cerului, Anu. Anu i-a oferit „hrana vieții" și „apele vieții". Adapa a refuzat oferta pentru că fusese avertizat de Ea că va muri dacă le va consuma. Ea, de fapt, l-a înșelat pentru că Anu într-adevăr îi oferise viața. Prin urmare, viața veșnică a fost pierdută din cauza amăgirii.

Detaliile din aceste povestiri sunt suficient de diferite pentru a trece cu vederea istoria conform căreia scriitorii biblici au împrumutat din tradițiile mesopotamiene. Din nou, am putea fi înclinați să credem că paralelele dintre tradițiile literare: mesopotamiană și ebraică atrag atenția asupra unor documente istorice comune.

Tradițiile Orientului Apropiat Antic referitoare la potop

Între tradițiile mesopotamiene referitoare la potop și istoria lui Noe din Geneza 6–9 există o strânsă paralelă. De fapt, există două istorisiri sumeriene despre potop identice în fond, *Mitul lui Ziusudra* și o alta în *Epopeea lui Ghilgameș*. Cea din urmă include episodul potopului într-o narațiune mai largă despre faptele eroice ale lui Ghilgameș, un rege legendar din Uruk a cărui istoricitate a fost confirmată de texte mai târzii. Apoi există versiunea semită, cunoscută ca *Epopeea lui Atrahasis*. Toate aceste relatări vorbesc despre un potop plănuit de divinitate cu scopul de a-i distruge pe toți oamenii pentru

Ur din Caldeea

Urul este unul dintre cele mai importante orașe-stat din Sumerul antic. Urul antic a fost identificat cu Tell el-Muqayyar din sudul Irakului în al 1850–1860 și a avut parte de un număr limitat de excavații în următorul secol și jumătate. Cele mai cunoscute excavații de la Ur au fost efectuate de sir Leonard Woolley. Excavațiile arată că istoria orașului poate fi urmărită până în mileniul al V-lea î.H. Descoperirea de către Woolley a uluitoarelor morminte regale din prima dinastie a Urului – conținând bijuterii și ustensile din aur și instrumente muzicale – stă mărturie pentru cultura superioară care a înflorit în jurul anului 2600 î.H. Așa-numitul Stindard din Ur, împodobit cu cochilii de culoare galbenă pe un fundal din lazulit, îi prezintă pe rege și pe curtenii săi în exercițiul funcțiunii. Scena de luptă zugrăvită de pe una dintre părțile laterale prezintă folosirea carelor trase de măgari. Rămășițele unor boi și ale unui car au fost realmente găsite în mormântul unui rege străvechi numit Meskalum-dug.

Complexul de temple de la Ur avea și un zigurat, adică un templu în trepte, similar unei piramide, realizat din cărămizi de lut. Între 2100 și 2000 î.H., Urul s-a bucurat de cea mai mare perioadă de influență în Sumer. Sub domnia lui Ur-Nammu, orașul s-a dezvoltat la dimensiunea maximă, ocupând peste 50 de ha (124 acri), iar templele închinate zeului protector, Nanna – zeul lunii – au fost extinse și renovate. Cea mai mare moștenire lăsată în urmă de Ur-Nammu o reprezintă legile a căror scriere îi este atribuită.

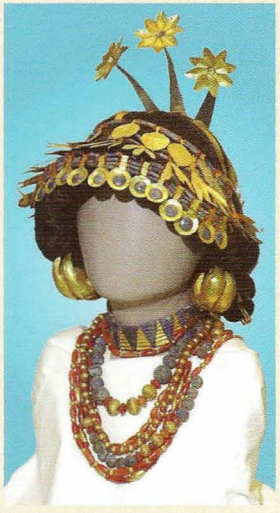

Bijuterii îngropate cu regina Urului în jurul anului 2600 î.H.

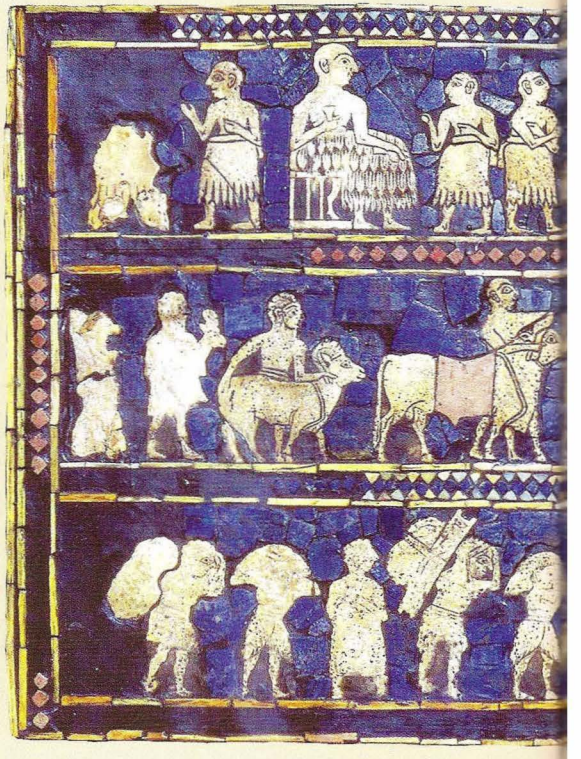

Ziguratul din Ur dedicat zeului lunii, Nanna.

În jurul anului 2000 î.H., mii de amoriți migratori – popor vorbitor de limbă semitică din nordul Siriei – s-au infiltrat în centrul și în sudul Mesopotamiei. Pe nesimțite, ei au ocupat poziții de autoritate și au preluat multe orașe sumeriene. Ur a fost ocupat de amoriți. În ciuda faptului că centrul politic principal s-a mutat în orașele învecinate, Isin și Larsa, Urul și-a păstrat, așadar importanța religioasă și economică mai mult de un mileniu. În jurul anului 400 î.H., orașul a fost abandonat. Dacă acest Ur este locul de obârșie al lui Avraam, atunci înseamnă că el a venit dintr-un mare centru cultural, cu o istorie îndelungată și glorioasă.

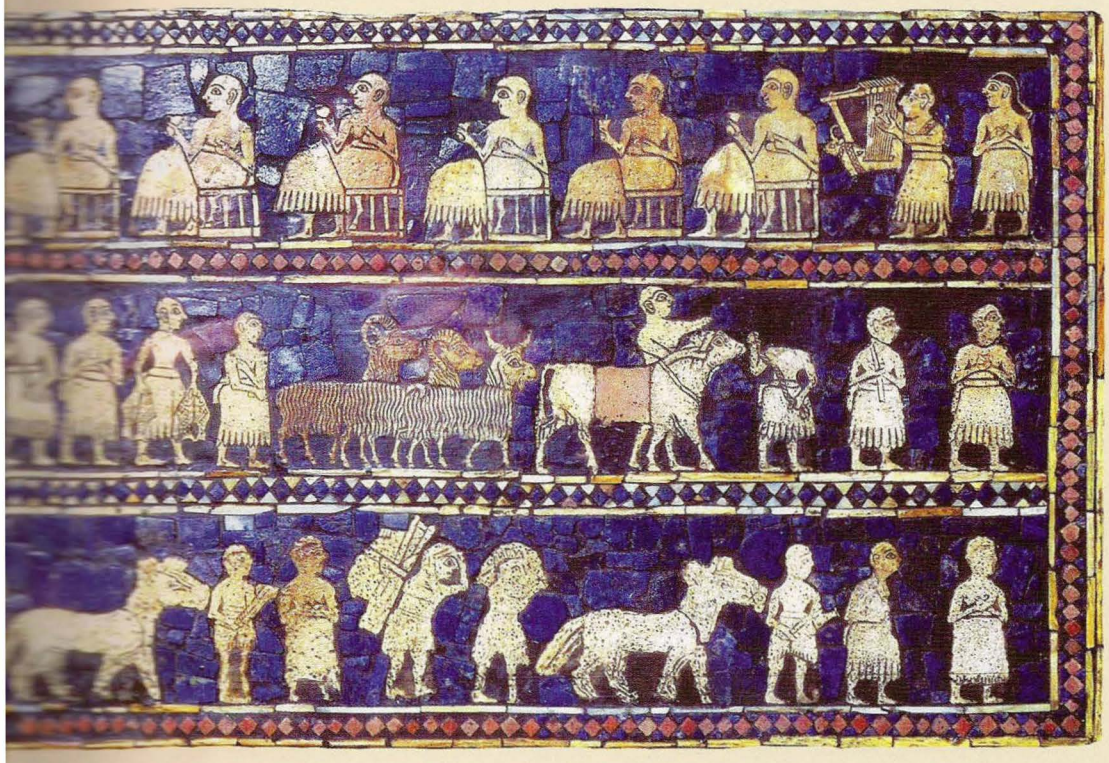

Stindardul din Ur. „Partea păcii" înfățișează muzicieni cântând (rândul de sus), o livrare de vite și pește (rândul din mijloc) și oameni aducând daruri și dări (rândul de jos).

că zgomotul lor a interferat cu somnul zeilor. Totuși eroul potopului este avertizat de un zeu și învățat să-și construiască o barcă impermeabilizată cu bitum. În *Epopeea lui Ghilgameș* se declară: „I-am făcut pe toți cei din familia mea și pe rudele mele să urce în corabie. Am făcut să urce la bord dobitoacele câmpului, fiarele câmpului și toți meșteșugarii." Potopul a acoperit pământul, distrugând umanitatea – „toată omenirea s-a întors în pământ". Barca a ancorat pe un munte și, după o așteptare de șapte zile, Noele cel mesopotamian a trimis un porumbel să vadă dacă apele se retrăseseră. Dar porumbelul a revenit. Ulterior a trimis o rândunică, cu același rezultat. O a treia pasăre a fost apoi eliberată, un corb, dar acesta nu s-a mai întors, semnalând că pământul uscat era acum din nou pregătit să-i găzduiască pe oameni. Ca mulțumire, Atrahasis a adus o jertfă zeilor care „au mirosit mireasma, zeii au mirosit mireasma plăcută. Zeii s-au adunat ca muștele în jurul celui care a adus jertfa".

Anumiți cercetători au crezut că autorul evreu și-a însușit elemente din epopeea antică sumeriană sau babiloniană, deoarece aceste incidente oglindesc îndeaproape punctele esențiale ale narațiunii din Geneza referitoare la Noe. Dacă a fost vorba de un împrumut literar, este ciudat că există diferențe atât minore cât și majore între relatări, cea mai izbitoare fiind perspectiva politeistă asupra lumii contra celei monoteiste. Dat fiind faptul că în Mesopotamia existau diverse tradiții referitoare la potop și că ele au atât de multe puncte în comun cu relatarea biblică, ar putea fi logic să se conchidă că toate narațiunile evocă un eveniment comun care a fost repovestit pentru a reflecta diferitele contexte sociale, culturale și teologice. În tradițiile: biblică și mesopotamiană, evenimentele din tradiția potopului și a arcei sunt localizate în valea fluviilor Tigru și Eufrat. Acest lucru poate explica de ce această istorisire este absentă în literatura egipteană. Egiptenii au o tradiție literară în care ființele umane se răzvrătesc împotriva zeului-soare, Ra. Cunoscută ca „Distrugerea omenirii", aceasta ne relatează cum zeul mâniat îi dă drumul zeiței-leu, Sakhmet, pentru a distruge umanitatea. Apoi se răzgândește și hotărăște să oprească genocidul. Printr-un șiretlic, zeița însetată de sânge bea o bere roșie, se îmbată și adoarme. Când se trezește din stupoare, mânia îi este potolită și lumea este cruțată. În acest caz de judecată divină asupra oamenilor nu există nici un potop, nici o arcă și nici un Noe sau un Atrahasis.

Ce vârstă aveau?

În primele capitole din Geneza, urmașii lui Adam care au trăit înaintea potopului au avut durate de viață spectaculos de lungi. Adam a murit la 930 de ani (Geneza 5:5), Iared la 962 (Geneza 5:20), iar lui Matusalem i se atribuie viața cea mai lungă – 969 de ani *(Geneza 5:27). După potop observăm că apare un declin brusc al mediei de viață și* că lungimea continuă să scadă de-a lungul istoriei biblice: Terah a ajuns la 205 ani (Geneza 11:32), Sara la 127 (Geneza 23:1), Avraam la 175 (Geneza 25:7), Isaac la 180 (Geneza 35:28), Iacov la 147 (Geneza 47:28), Iosif la 110 (Geneza 50:26) și Moise la 120 (Deuteronomul 34:7). In mod interesant, același tipar este observat în lista regilor sumerieni găsită pe o tăbliță de lut. Primilor regi din Eridu li se atribuie domnii de

Orientul Apropiat al Antichității în vremea lui Avraam.

28 800 și 36 000 de ani, iar deținătorul recordului între domnitorii sumerieni de la începuturi a fost Enmenluanna care a domnit 43 200 de ani. După ce consemnează opt regi și durata domniilor acestora, lista continuă astfel: „După ce potopul a măturat [pământul] și domnia a coborât din cer, Kish a devenit [tronul] domniei." Acum durata domniilor scade radical: Guar 1 200 de ani, Buanum 840, Enmebaragisi 900; iar mai târziu se ajunge la domnii de doar zeci de ani sau chiar câțiva ani. Acum aproape 50 de ani a fost descoperit un text al regelui Enmebaragisi care demonstrează că, în ciuda domniei de 900 de ani care îi este atribuită, el a fost un personaj istoric.

Egiptul are o tradiție similară păstrată în Canonul din Torino al regilor Egiptului, un papirus aflat la Muzeul din Torino. Aici sunt enumerate numele regilor, începând din secolul al XIII-lea î.H., până la primii domnitori istorici ai Egiptului, și este consemnată durata domniilor lor. Deși nu se menționează niciun potop, există un grup de domnitori divini care i-au precedat pe primii domnitori umani, iar domniile acestora sunt extrem de lungi. La doi dintre acești regi divini li se atribuie domnii de 7 726, respectiv 7 718 ani. Deci tiparul este similar cu ceea ce am observat în Sumer și în Biblie.

Sursele mesopotamiene demonstrează că au existat următoarele tipare literare: creația, înstrăinarea, viețile lungi, potopul, speranțe de viață mai reduse. Această structură este găsită și în Biblie, iar scena din ambele surse este partea de răsărit a Cornului Abundenței.

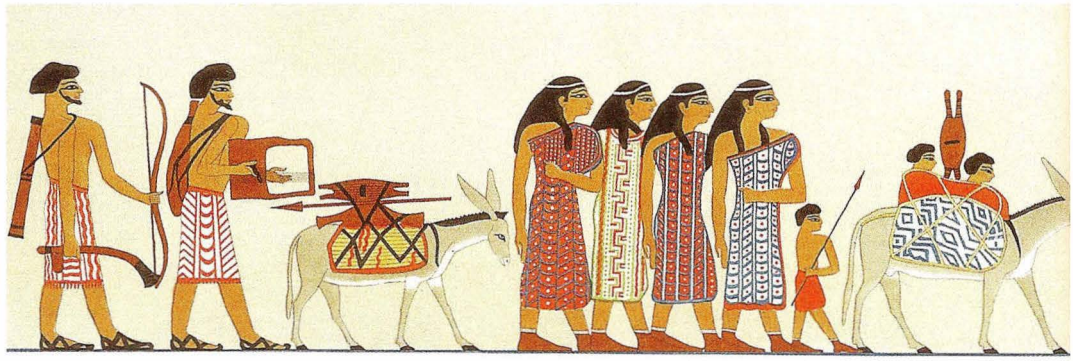

Vizitatori semiți în Egipt, zugrăviți pe mormântul lui Khnumhotep al II-lea de la Beni Hasan.

Originile Israelului

Geneza 12–37 păstrează istoria părinților întemeietori ai Israelului: Avraam și Sara; Isaac și Rebeca, Iacov, Rahela și Lea; cei 12 fii ai lor care sunt omonimii celor 12 triburi care mai târziu vor forma poporul Israel. Din Geneza 11:31 aflăm că Terah, tatăl lui Avraam, și-a luat familia extinsă din Ur (Caldeea) și a pornit spre Canaan, dar s-a stabilit în Haran, în nordul Mesopotamiei.

Deoarece numele lui Terah și ale fiilor săi nu sunt sumeriene, ci semite, s-ar putea ca această familie să fi făcut parte din migrația amorită. Întoarcerea în Haran ar fi putut foarte bine să-i plaseze în sfera patriei lor ancestrale și acest lucru poate explica de ce numai Avraam a continuat drumul spre Canaan, iar asta numai la îndemnul divin (Geneza 12:1–3).

Biblia îi zugrăvește pe Avraam, pe Isaac și pe Iacov ca păstori nomazi care locuiau în corturi și s-au deplasat în zona dintre nordul Canaanului (zona Sihemului) și Negev (Beersheba) cu turmele și cu cirezile. Aceste deplasări reflectă migrațiile sezoniere ale păstorilor nomazi sau beduini, care în general se mută din zona deluroasă centrală și mai răcoroasă a Canaanului în perioada lunilor secetoase de vară și se îndreaptă spre Sud în perioada lunilor de iarnă. Nu ar trebui să ne așteptăm ca oamenii care au avut un așa stil de viață acum 3 500–4 000 de ani să fi lăsat vreo dovadă arheologică a existenței lor, iar textele antice din centrele urbane puțin probabil să fi confirmat în mod specific prezența lor.

În ultimul veac mii de documente au fost descoperite de-a lungul Sumerului și a Akkadului antic, din prima jumătate a mileniului al II-lea î.H. În mod similar, Egiptul oferă o bogată combinație de texte și descrieri din această perioadă. Perioada 2000–1500 î.H. este probabil cea în care au avut loc evenimentele descrise în Geneza 12–50. Nu ne putem aștepta să găsim dovezi directe referitoare la oamenii și la evenimentele din Biblie, dar susținem că materialele din Orientul Apropiat aruncă într-adevăr lumină asupra obiceiurilor sociale și asupra practicilor juridice descrise în narațiunile din Geneza. Mai mult decât atât, deși aceste resurse nu pot dovedi istoricitatea evenimentelor și nici nu ne permit să le datăm ferm, datele permit ca relatările să fie puse în contextul lor social și juridic adecvat, prin aceasta clarificând și

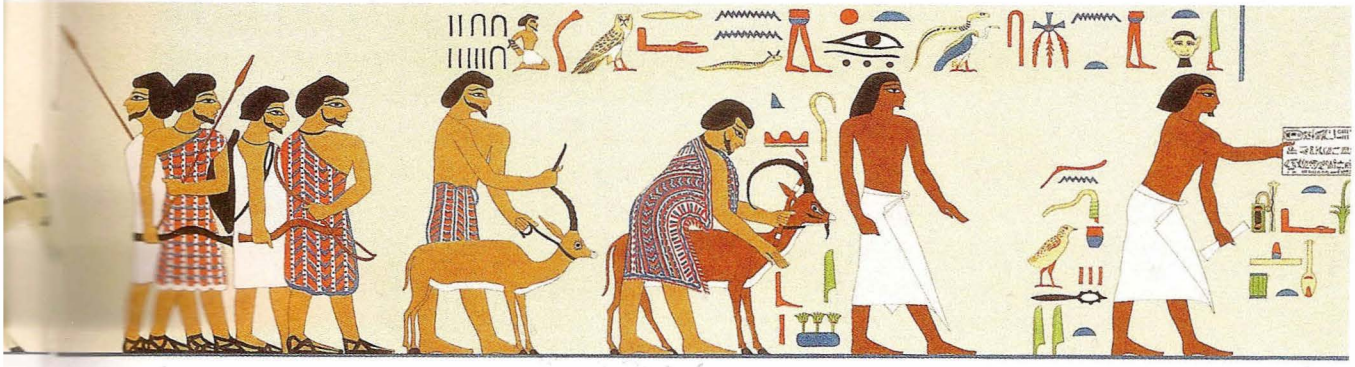

îmbogățind înțelegerea noastră referitoare la istorisirile biblice. Faptul că dovezile arheologice au îmbogățit valoarea relatărilor patriarhiale conferă în mod sigur autenticitate narațiunilor biblice și face mai dificilă respingerea lor ca ficțiune literară.

Sursele egiptene

Ceea ce pot *să facă* sursele arheologice este să ilustreze anumite aspecte ale stilului de viață descris în Geneza și să arate contextul social și juridic în care pot fi citite multe narațiuni. O istorisire egipteană, plasată în primele decenii ale mileniului al II-lea î.H., ne spune despre un curtean numit Sinuhe care a fugit din Egipt în Canaan la moartea faraonului Amenemhet I, de teama de a fi implicat oarecum. Sinuhe s-a înrudit cu o căpetenie locală numită Ammu-nenshi care „m-a pus căpetenie a copiilor săi. Mi-a dat-o de soție pe fiica sa cea mai mare." Și i-a dat din pământul lui. Pământul era roditor și Sinuhe s-a bucurat de smochine, de struguri, de vin, de miere, de ulei (probabil de măsline), de câteva feluri de fructe, de orz, de grâu furajer, de vite care îi asigurau laptele și carnea de vită și mai avea și carne și mai era vânat de la animalele și păsările din deșert. El locuia într-o tabără de corturi și cândva trebuise să se apere de un alt bărbat care îl provocase la duel. Sinuhe îi spune clar socrului său că nu este aliat cu cel care l-a provocat la duel. Această portretizare a semiților care locuiau în corturi, de obicei disprețuiți de egipteni, este luminoasă și pozitivă: dieta era diversificată și sănătoasă. De asemenea, ne arată că diversele triburi puteau să fie în bune realții, sau să fie la cuțite, conducând la ciocniri.

O altă sursă egipteană provine dintr-o imagine găsită în mormântul guvernatorului egiptean Khnumhotep al II-lea din Beni Hasan. Acolo, un grup de negustori sau artizani semiți din Vest, probabil cananeni sau amoriți, sunt prezentați sosind în Egiptul Mijlociu, eveniment care poate fi datat cu exactitate din 1862 î.H., al șaselea an al faraonului Senusret al II-lea. Scena este extrem de edificatoare, deoarece ne arată felurile de îmbrăcăminte, de tunsoare și de mijloace de transport utilizate de patriarhii biblici din Geneza. Sunt înfățișați măgari purtând provizii și copii, în timp ce adulții și copiii mai mari merg pe jos. Bărbații poartă sandale, în timp ce femeile sunt încălțate în încălțări din piele nu mai înalte de gleznă asemănătoare mocasinilor. Textul descrie

că erau 37 de persoane în această ceată, dar în imagine sunt incluși numai opt bărbați, patru femei și trei copii. Atât bărbații, cât și femeile, sunt îmbrăcați în veșminte viu colorate, bărbații afișând bărbi, fără mustăți și o tunsoare în formă de ciupercă. Părul femeilor atârnă pe umeri, iar capul le este împodobit cu bentițe. O parte din bărbați sunt înarmați cu arcuri, cu sulițe, cu topoare și cu bumeranguri; unul cântă la liră în timp ce merge, ducând pe spate un burduf pentru apă. Bărbatul care conduce grupul este identificat drept „căpetenia străină Abi-shai / r". Date fiind proximitatea strânsă și originile geografice ale acestui trib, nu constituie un efort al imaginației sugerarea faptului că înfățișarea lor oferă o remarcabilă similaritate cu felul în care trebuie să fi arătat strămoșii israeliților din Geneza în timpul călătoriilor lor prin Canaan sau spre Egipt.

Surse mesopotamiene

Date fiind originile mesopotamiene ale lui Avraam și ale Sarei, ne-am putea aștepta să găsim încorporate în expunerile din Geneza practici, obiceiuri sociale și alte elemente provenite din valea fluviilor Tigru și Eufrat. De fapt, așa stau lucrurile la mai multe niveluri.

NUME DE PERSOANĂ

Numele de tip amorit care încep cu J sau I sunt larg cunoscute în arhivele de la începutul secolului al II-lea î.H., la fel ca cele din anticul Mari de pe Eufratul superior. Numele Iacov, Isaac, Ismael și Iosif sunt exemple de astfel de nume de persoană găsite în Geneza. De fapt, un studiu comprehensiv al celor peste șase mii de nume semite vestice consemnate arată că aceste antroponime apar cel mai frecvent în perioada primei jumătăți a mileniului al doilea î.H., utilizarea lor diminuându-se cu 55% în cea de-a doua jumătate a acelui mileniu. Tipul numelui lui Avraam este, de asemenea, atestat, un exemplu fiind numele Abi-shai / r menționat mai sus. Numele Beniamin apare la Mari, unde este un nume tribal. Deci, chiar dacă niciun text antic din afara Bibliei nu îi menționează pe patriarhii din Geneza, numele și tipurile numelor lor sunt atestate, arătând că se încadrează în prima jumătate a mileniului al II-lea î.H.

ALIANȚE ȘI TRATATE

Mai devreme am văzut că Sinuhe, în timpul vieții sale de nomad, a interacționat cu alte triburi și avea alianțe cu câteva, iar cu altele defel. Textele din arhivele de la Mari (cca 1750 î.H.) ne oferă date despre viața tribală și despre interacțiunile dintre centrele urbane ca Mari și clanurile locuitoare în corturi din regiunea învecinată. În special suntem informați că adeseori se încheiau tratate între triburi și între grupuri tribale și orașe.

Același lucru este relatat de narațiunile patriarhale. Avraam, Isaac și Iacov au încheiat cu toții tratate (*berit* în ebraică), pe care unele traduceri le redau cu termenul „legământ". Cuvântul *berit* nu este folosit numai în Biblie, ci se află și în documente de pe teritoriul Orientului Mijlociu și era cuvântul-standard pentru tratat în diplomația antică.

Geneza 21:25 descrie un astfel de tratat între Avraam și Abimelec, regele cetății Gherar. Motivul tratatului era acela de a da evreilor drepturi la apă pe teritoriul cetății Gherar. Avraam îi declară aliatului său: „Trebuie să primești din mâna mea aceste șapte mielușele, ca să-mi fie mărturie că am săpat fântâna aceasta" (Geneza 21:30). Apoi ei fac un jurământ și încheie tratatul, sfârșind cu plantarea unui copac (Geneza 21:33). Aici găsim patru elemente: mărturia (mielușelele), jurământul, clauzele (condițiile) și o ceremonie (plantarea copacului). Exact aceleași elemente apar și în alte istorisiri din Geneza privitoare la încheierea tratatului dintre Isaac și Abimelec (Geneza 26:26-33) și dintre Iacov și Laban (Geneza 31:43-54). După moartea lui Avraam, oamenii lui Abimelec au astupat fântânile pe care le săpase Avraam după încheierea tratatului (Geneza 26:18). Această notă importantă demonstrează că tratatul era valabil numai atâta timp cât ambele părți erau în viață. Moartea pune capăt înțelegerilor anterioare. Aceeași practică poate fi văzută la faraonii cu domnii îndelungate ca Amenhotep al III-lea care a domnit 38 de ani și Ramses al II-lea care a domnit 66 de ani, pentru că au trăit mai mult decât omologii lor din Anatolia și din Babilon.

Într-o scurtă referire din Geneza 14:13, aflăm că Avraam se aliase cu trei căpetenii amorite din Hebron: Aner, Eșcol și Mamre. Acesta este un exemplu de alianță între căpetenii de trib. Tratatul i-a obligat pe acești oameni și pe cetele lor să i se alăture lui Avraam într-o expediție militară pentru salvarea nepotului lui Avraam, Lot, pe care o armată invadatoare din Mesopotamia îl luase prizonier (Geneza 14).

În arhivele de la Mari au fost descoperite texte ale unor tratate întocmite înainte de 1750 î.H. Aceste tratate și altele de la Tell Leilan, nord-estul Siriei, dezvăluie un model similar al tratatelor găsite în Geneza. Faptul că relatările biblice despre tratate și textele tratatelor antice siriene existente au în comun aceste puncte principale demonstrează că tipul de tratate găsite în Biblie reflectă relațiile politice reale din prima jumătate a mileniului al II-lea î.H.

CĂSĂTORIA ȘI COPIII

În Geneza 12-50 se acordă o atenție sporită căsniciilor și nașterii copiilor din partea protagoniștilor. Deși motivul includerii acestor relatări este de a arăta că promisiunea posterității făcută de Dumnezeu lui Avraam se împlinea, detaliile istorisirii reflectă comportamentul social și obiceiurile juridice ale zilei. Avraam și Sara, un cuplu fără copii, la fel ca alte cupluri din lumea biblică, au adoptat un fiu - Eliezer din Damasc (Geneza 15:2) - pentru că a avea un moștenitor legal era o prioritate înaltă. Adopția este atestată în Egipt unde persoana adoptată este responsabilă pentru îndeplinirea îndatoririlor legate de funerarii care în mod normal reveneau fiului, în acord cu mitul lui Osiris-Horus.

S-au păstrat și contracte de adopție din Mesopotamia. Un astfel de contract a fost descoperit la situl Nuzi din nord-estul Mesopotamiei și datează din secolul al XV-lea î.H. Acesta începe cu numirea părților: „tăblița de adopție a lui Nashwi, fiul lui Arsheni; el l-a adoptat pe Wullu..." Continuă spunând că Nashwi i-a dat-o pe fiica sa ca soție fiului său adoptat, Wullu. Celebrul cod de legi al lui Hammurabi cuprinde legi care

Codul lui Hammurabi inscripționat pe această stelă ne ajută să înțelegem legile și obiceiurile mesopotamiene.

protejează drepturile copiilor adoptați. Astfel, un fiu adoptat nu putea fi alungat dacă ulterior i se năștea un fiu primei soții. În cazul acela, legea 191 specifică modul în care ar trebui tratat un fiu adoptat, „dar după aceea, dacă el [tatăl] are copii [născuți de el] și apoi decide să-l dezmoștenească pe cel adoptat, acel copil nu va pleca cu mâinile goale; tatăl care l-a crescut îi va da o treime din proprietatea lui ca moștenire..."

În Geneza 16, Sara i-o oferă lui Avraam pe slujitoarea ei, Agar, ca soție-surogat. În aceeași manieră, soția stearpă a lui Iacov, Rahela, i-o dă lui Iacov pe slujitoarea ei, Bilha, pentru a-i naște un fiu (Geneza 30:3–12). Chiar dacă această practică ne pare bizară, ea este atestată totuși și aprobată din punct de vedere legal. În primul rând, unele contracte de căsătorie mesopotamiene antice includ un acord prenupțial conform căruia, dacă o femeie nu a născut copii, era obligată să îi asigure o înlocuitoare soțului ei. Un astfel de contract găsit la Nuzi menționează că, dacă mireasa numită Gilmininu nu are copii, ea va asigura o femeie pentru soțul ei, Shennima. Astfel, acțiunile Sarei ar putea reflecta această practică. Un contract de căsătorie din anticul Alalah stipulează că, dacă după șapte ani de căsătorie femeia nu naște un moștenitor, soțul este liber să-și ia o altă soție. Aceste texte arată că soția putea fi obligată prin contract să-i asigure soțului ei o înlocuitoare care să-i nască un fiu sau că putea fi specificată o perioadă de timp în care să nască un copil, după care soțul putea să-și ia o altă soție.

Ismael, fiul lui Agar, era în mod clar considerat moștenitorul lui Avraam. Când Isaac i s-a născut ulterior Sarei, aceasta i-a cerut explicit lui Avraam „[să izgonească] pe roaba aceasta și pe fiul ei; căci fiul roabei acesteia nu va moșteni împreună cu fiul meu, cu Isaac" (Geneza 21:10). Această declarație aparent dură indică nu numai că Ismael fusese moștenitorul, ci, de asemenea, că Sara credea că descotorosindu-se de mamă și de copil putea să-i garanteze fiului ei întreaga moștenire. S-ar putea ca cerința Sarei să-i pară cititorului ca o pretenție egoistă din partea unei mame posesive; cu toate acestea, legea antică mesopotamiană tratează exact problema cu care s-au confruntat Avraam și Sara, și anume cum se pune problema moștenirii atunci când i se naște un copil primei soții după ce i s-a născut un fiu celei de-a doua soții sau mamei-surogat. Reglementări care tratează această dilemă se găsesc în legile regelui amorit Lipit-Ișțar din Isin (1934–1924 î.H.) și sunt actualizate în codul lui Hammurabi, datat cu mai bine de un secol și jumătate mai târziu. Legea 170 a lui Hammurabi stipulează că atunci când un bărbat are copii atât de la prima soție cât și de la soția-surogat, copiii „vor împărți în mod egal proprietatea provenită din averea tatălui". Fiul primei soții, totuși, ia prima parte. Aceasta descrie situația lui Ismael și a lui Isaac atunci când Sara l-a obligat pe soțul ei să se descotorosească de Agar și de fiul ei. Insistența Sarei pare să reflecte următoarea lege, cu numărul 171. Aceasta asigură o portiță de scăpare în cazul în care părinții vor să îl excludă pe fiul mamei-surogat: „Se va asigura eliberarea femeii sclave și a copiilor ei." Astfel, prin acordarea libertății celei de-a doua mame și copiilor ei, scutindu-i astfel de orice obligație față de familie, cuplul putea să asigure moștenirea pentru fiul lor biologic.

Generalul Horemheb este răsplătit cu lanțuri de aur.

Aceste exemple ilustrează modul în care documentele juridice mesopotamiene clarifică sensul acțiunilor lui Avraam și ale Sarei și oglindesc precedentele legale și sociale de dinaintea lor.

Iosif în Egipt

Una dintre cele mai memorabile narațiuni din Biblie este cea a lui Iosif, fiul cel mare al lui Iacov de la soția favorită a acestuia, Rahela. Povestea lui a fost popularizată în muzicalul lui Andrew Lloyd-Webber, *Joseph and the Amazing Technicolor Dreamcoat* [Iosif și uluitoarea mantie tehnicoloră]. Într-un acces de gelozie frățească, frații lui Iosif l-au vândut unui grup de negustori care l-au dus în Egipt. Acolo a fost cumpărat de un slujbaș egiptean numit Potifar. După o perioadă de slujire loială, Iosif este acuzat pe nedrept de viol de către soția lui Potifar și este întemnițat. În temniță darul său de a interpreta visele este descoperit în momentul în care îi ajută pe doi slujbași să înțeleagă semnificația visurilor lor. În cele din urmă, Iosif este eliberat din temniță pentru a se înfățișa înaintea lui faraon și a-i interpreta visurile. Pentru că a prevăzut șapte ani îmbelșugați, urmați de șapte ani de secetă și de foamete, Iosif este promovat într-un post de rang înalt în Egipt și astfel ajută la pregătirea Egiptului pentru cei șapte ani de foamete. În această perioadă, datorită conducerii și prevederii lui Iosif, Egiptul prosperă. Acasă în Canaan, Iacov și familia sa află despre situația Egiptului din timpul secetei și vin în Egipt pentru hrană. Iosif își recunoaște frații care ulterior se mută în Egipt împreună cu vârstnicul lor tată pentru a scăpa de foamete.

Pe baza informațiilor date în Geneza este imposibilă datarea perioadei în care Iosif și-a exercitat funcția și a început sejurul israeliților în Egipt. Regele egiptean este identificat doar ca „faraon", un termen egiptean generic pentru rege. Istoricii biblici tind să plaseze evenimentele istoriei lui Iosif între 1800 și 1600 î.H., perioada istoriei egiptene cunoscută ca sfârșitul Regatului Mijlociu și cea de-a Doua Perioadă Intermediară. Această epocă nu este bine atestată în istoria Egiptului. De fapt, anumiți regi din această perioadă nici nu sunt cunoscuți din surse contemporane, ci numai din consemnări mai târzii, precum Canonul de la Torino al regilor din secolul al XIII-lea î.H.

În ciuda lacunelor care există în cunoștințele din această perioadă, există multe elemente în povestea lui Iosif pe care materialele arheologice egiptene le elucidează cu ajutorul unor informații prețioase referitoare la context.

SCLAVIA ÎN EGIPT

Papirusul din Brooklyn 35.1446 conține o listă de servitori care au lucrat pe proprietatea egiptenilor din clasa superioară în jurul anilor 1800–1750 î.H. Zeci de nume, din care peste 40 sunt semite, sunt scrise în hieratică, o scriere cursivă hieroglifică, utilizată de obicei pe papirus. Tipurile de munci pe care le efectuau sunt, de asemenea, incluse. Câțiva sunt numiți *ḥry-pr*, tradus literal „peste casă". Atunci când Iosif intră în slujba lui Potifar se spune despre el că este „peste casa lui" (Geneza 39:4), adică este un servitor casnic.

Când Iosif a fost vândut negustorilor, se menționează că prețul a fost de douăzeci sicli de argint (Geneza 37:28). În mileniul al II-lea î.H., siclul era o greutate, nu o monedă. Douăzeci de sicli ar fi fost în jur de 20 de uncii (260 g). După cum s-a dovedit, acesta era prețul mediu al unui sclav în timpul primei jumătăți a mileniului al II-lea î.H. În cea de-a doua jumătate a acelui mileniu prețul s-a ridicat la 30 de sicli și la începutul primului mileniu a ajuns la 50 de sicli. Astfel, prețul de vânzare al lui Iosif este prețul potrivit pentru vremea aceea, iar papirusul din Brooklyn arată că genul de activitate descrisă în Geneza 39 corespunde cu practicile din Egipt de la începutul celui de al II-lea mileniu î.H.

ANTROPONIME EGIPTENE

Contextul egiptean al istoriei lui Iosif este demonstrat în continuare de utilizarea numelor egiptene autentice. Stăpânul lui Iosif, Potifar, și socrul lui, Poti-Fera (Geneza 41:45), au în comun variații ale aceluiași nume care în egipteană înseamnă „cel pe care Ra (zeul soare) l-a dat". Acest nume este potrivit în special pentru Poti-Fera, pentru că acesta este identificat ca preot în On, centrul de cult egiptean dedicat zeului soare. On este denumirea egipteană pentru orașul templului redat de Septuaginta ca Heliopolis, înseamnând „orașul soarelui" în greacă. Deloc surprinzător, soția lui Iosif, Asnat, este și ea egipteancă (Geneza 41:45), deși etimologia exactă a numelui ei este disputată. Unii cred că este asociat cu zeița Neith, „cea care aparține lui Neith". Alternativ, ar putea

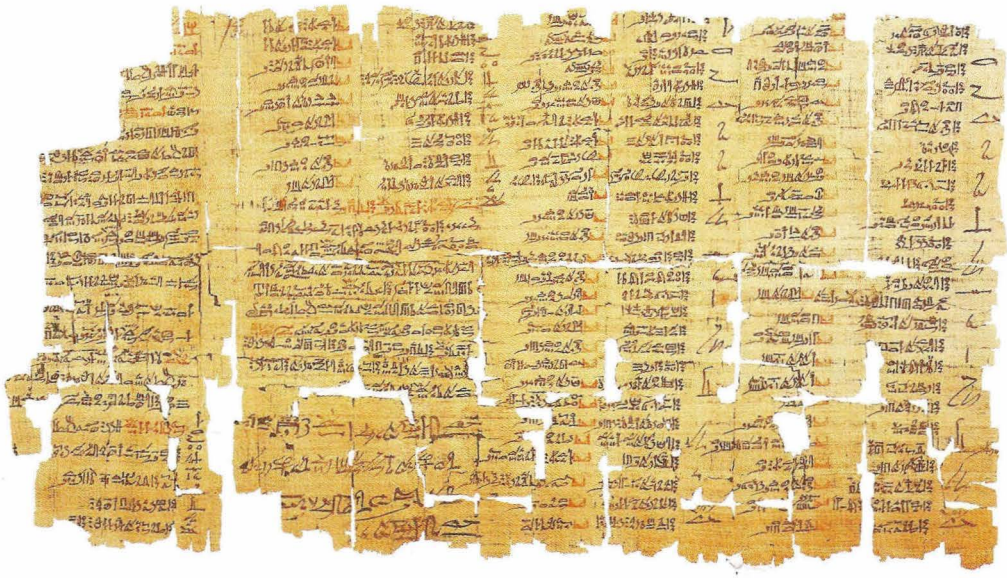

Papirusul Chester Beatty I, un manual de interpretare a visurilor aflat în prezent la Muzeul Britanic.

însemna „ea îți aparține ție". În cele din urmă, faraon îi dă lui Iosif un nume egiptean. Papirusul din Brooklyn arată că anumitor sclavi străini li se dădeau nume egiptene care sunt consemnate alături de numele lor semite. Un exemplu este „asiaticul Dodi-Huatu care este numit Ankhuemhes". Același tipar este găsit în Geneza 41:45, unde citim că faraon „a pus lui Iosif numele Țafnat-Paneah". Deși nu există nicio îndoială că acest nume este de origine egipteană, egiptologii s-au luptat multă vreme să găsească semnificația sa exactă. O propunere posibilă este „Zeul a spus: va trăi". O alternativă viabilă este să se urmeze modelul papirusului din Brooklyn, „[Iosif] care este numit cel care apreciază viața". Cei care au studiat numele au identificat că elementul său final, *aneah*, este ebraicul pentru cuvântul egiptean *Ankh*, „viață". Acest cuvânt este scris cu semnul egiptean pentru cheia vieții. Ideea este că interpretarea viselor de către Iosif a făcut ca atât poporul egiptean, cât și familia lui Iacov să trăiască!

INTERPRETAREA VISELOR

Începând cu Geneza 37, visele joacă un rol important în narațiune. Scriptura consemnează conținutul și semnificația viselor avute de Iosif, de cei doi slujbași ai faraonului aflați în temniță și de faraon. În Biblie, visele reprezentau mijloace prin care Dumnezeu comunica cu oamenii și de aceea erau luate în serios. Această credință era valabilă în tot Orientul Apropiat al Antichității. De aceea, interpretarea viselor era foarte importantă. În Egipt a fost descoperit un manual de interpretare a viselor, care acum se află la Muzeul Britanic. Acestea sunt împărțite în două categorii: cele cu rezultate bune și cele cu rezultate rele. Iată câte un exemplu din fiecare:

„Dacă un om se vede noaptea în vis legând pe altcineva pentru a-i face rău, e de bine. Este un semn că va distruge puterea de vorbire a dușmanului său și că-l va birui."

„Dacă un om se vede în vis întorcându-și fața spre pământ, e de rău. Este un semn că s-ar putea ca moartea să aibă ceva de cerut de la el."

Se pare că o persoană care avusese un vis îi consulta pe preoți pentru tălmăcire. Aceștia consultau manualul pentru a găsi un vis similar sau un precedent pentru solicitator. În Geneza 40, cei doi slujbași ai faraonului au avut vise în timp ce se aflau în temniță. Erau supărați pentru că au „visat un vis și nu este nimeni care să-l interpreteze" (Geneza 40:8). Este evident că în închisoare nu aveau acces la preoți și la manualele de interpretare a viselor, dar și-au dat seama că visele lor puteau să aibă o semnificație. În cazul acestor slujbași, o interpretare a fost pozitivă – paharnicul a fost repus în funcție; cealaltă a fost negativă – brutarul a fost dat morții.

În Geneza 41, faraonul a avut un vis cu șapte vaci frumoase care ieșeau din Nil, urmate de șapte vaci urâte și bolnăvicioase care le-au devorat pe cele șapte sănătoase. Dimineața el a trimis după „toți magii și toți înțelepții Egiptului" pentru a interpreta visul. Este demn de observat că cuvântul ebraic tradus ca „magi" este *ḥartummim*, care derivă dintr-o combinație a expresiei egiptene *ḥ ry-tp ḥ ry- ḥb*, însemnând „preot lector principal". De obicei, un preot cu acest titlu citea și mânuia texte liturgice și magice.

O inscripție care s-a păstrat din perioada elenistică a Egiptului evocă o perioadă de șapte ani de foamete pe vremea faraonului Zoser (cca 2700 î.H.), constructorul primei piramide (în trepte). Deși acest eveniment, dacă este o amintire istorică, ar fi avut loc cu aproape o mie de ani înainte de zilele lui Iosif, el ilustrează impredictibilitatea Nilului, ancora de salvare a Egiptului.

VÂRSTA LA CARE A MURIT IOSIF

În cele din urmă, vârsta la care a murit Iosif este declarată a fi 110 ani (Geneza 50:26). Se cunosc peste 30 de referințe din textele egiptene în care este menționată o durată a vieții de 110 ani. Aceasta era o cifră simbolică pentru un om înțelept și distins. Un astfel de exemplu este Ptahhotep care a lăsat posterității un text de înțelepciune din cca 2320 î.H. Un alt personaj a fost Amenhotep, fiul lui Hapu, care l-a slujit pe faraonul Amenhotep al III-lea (1390–1352 î.H.). Referiri la viața de 110 ani apar adeseori în rugăciuni sau în urări de genul „fie să ajung la 110 ani pe pământ ca orice om drept" și „fie ca el [zeul Amon] să-mi dea 110 ani ca fiecărui om drept aflat în viață". Ar fi posibil oare ca vârsta la care a murit Iosif să reflecte utilizarea acestui număr onorific egiptean care reprezenta viața ideală?

Istoria lui Iosif este mai mult decât o poveste minunată pe tema drumului de la mizerie la bogăție, de la ocnă la palat; lucru mai semnificativ, aceasta servește o funcție importantă în narațiunea mai largă a Bibliei. Explică circumstanțele în care evreii au ajuns să locuiască în Egipt. Ei au fost bine primiți de faraon, care i-a fost recunoscător lui Iosif pentru rolul pe care l-a jucat în cruțarea Egiptului de calamitățile provocate de foametea prelungită. Statutul favorabil al poporului Israelului se va schimba în decursul epocii următoare.

CAPITOLUL 4

Israel în și în afara Egiptului

Evreii se înmulțesc

În anii scurși între moartea lui Iosif, de la sfârșitul Genezei, și începutul Exodului, evreii s-au înmulțit până într-atât încât noul faraon, probabil unul care reprezenta o nouă dinastie sau epocă, s-a temut că aceștia vor crește la număr, își vor uni forțele cu dușmanii egiptenilor și vor fugi din Egipt (Exodul 1:8-9). De aceea, el a demarat un program de muncă silnică, gândindu-se că în felul acesta va împiedica proliferarea populației evreiești. Dar strategia lui a dat greș, ceea ce l-a determinat să inițieze un pogrom împotriva bebelușilor israeliți de sex masculin (Exodul 1:15-16). El le-a poruncit moașelor: „Când veți moși pe femeile evreice și le veți vedea pe scaunul de naștere, dacă este un băiat, să-l omorâți..." Cuvântul ebraic tradus prin „scaun de naștere" înseamnă în traducere literală „cele două pietre". În spatele acestei expresii ciudate se află practica egipteană a femeii care stă ghemuită pe două cărămizi atunci când naște. Un relief sculptat aflat în Muzeul din Cairo înfățișează o femeie stând în această poziție de naștere, așezată pe două cărămizi, având ca moașe două zeițe. Recent a fost descoperită o cărămidă (de lut) pentru naștere pe care era pictată o scenă cu o femeie care năștea. Această descoperire ilustrează genul de detalii de fond pe care arheologia le poate extrage din narațiunile Exodului.

Oprimarea israeliților

Cine era acest nou faraon și ce l-a determinat să creadă că evreii ar putea fi o amenințare la adresa Egiptului? Cum a fost posibil ca israeliții, din invitați ai regelui, pe vremea lui Iosif, să devină un popor oprimat și înrobit câteva generații mai târziu? Absența dovezilor arheologice directe ne împiedică să răspundem la aceste întrebări. Deși nu există date directe care să confirme șederea și exodul evreilor, materialele egiptene referitoare la context arată că evenimentele descrise în cartea Exodului sunt plauzibile din punct de vedere istoric.

Se presupune că Iosif a trăit și a slujit în epoca hicsoșilor (cca 1650-1525 î.H.). Hicsoșii, așa cum sunt cunoscuți generațiilor ulterioare de istorici, erau conducători străini de neam semit care au sosit în Egipt după căderea Regatului Mijlociu și, prin mijloace militare sau în mod pașnic, în absența unei guvernări centralizate puternice, au preluat controlul asupra nordului Egiptului. În acest timp, o altă familie domnitoare

Data Exodului a fost un subiect de interes pentru savanți încă de la începuturile arheologiei biblice. Dacă numele oricăruia dintre faraonii implicați ar fi cunoscute, datarea începutului și a sfârșitului ședерii în Egipt ar putea fi făcută cu un grad de certitudine destul de mare, deoarece cronologia Regatului Nou este bine stabilită. Singurul nume de faraon menționat în cartea Exodului este reflectat în denumirea orașului-depozit la construcția căruia au *contribuit evreii: Rameses. Este în* general acceptat faptul că acest nume ebraic este scrierea numelui regesc egiptean Ramses. Numai Ramses al II-lea (1279–1213 d.H.) a construit un oraș în nord-estul deltei, pe care l-a numit după sine însuși. Pi-Ramses înseamnă „casa sau domeniul lui Ramses". Pentru unii, referirea din Exodul 1:11 indică domnia lui Ramses ca perioadă a Exodului și a ședерii de 40 de ani în Sinai. Stela lui Merneptah, fiul și succesorul lui Ramses al II-lea, înregistrează singura menționare cunoscută a Israelului din Egiptul antic.

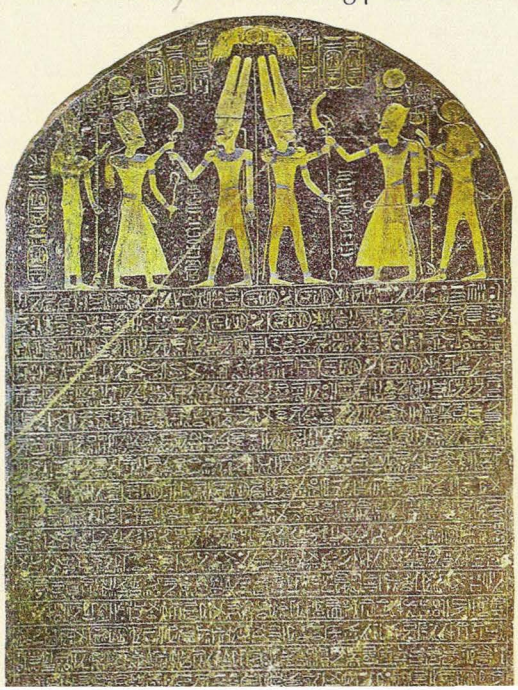

Stela lui Merneptah care descrie distrugerea „Israelului" de forțe egiptene.

Această referire sugerează că în 1208 î.H., când a fost sculptată această inscripție, israeliții se aflau deja în Canaan. Calculând invers, Exodul ar fi avut loc nu mai târziu de 1250 î.H. și nu înainte de 1270 î.H., un interval de două decenii în perioada domniei lui Ramses al II-lea.

O a doua teorie a datării se bazează pe afirmația din 1 Împărați 6:1 că Exodul a avut loc cu 480 de ani înainte de demararea lucrărilor la Templu, în *anul al patrulea al domniei lui Solomon.* Datorită sincronizărilor cu suveranii egipteni, iudei, asirieni și israeliți de mai târziu, anul al patrulea al lui Solomon cade în sau în jurul anului 967 / 966 î.H. Presupunând că numărul 480 este literal și nu simbolic, dacă îl adăugăm la data stabilită pentru începutul domniei lui Solomon, atunci Exodul a avut loc în jurul lui 1447 / 1446 î.H. În această perioadă, ar fi fost rege Tutmes al III-lea. Majoritatea cercetătorilor și a arheologilor biblici acceptă una dintre aceste două date, deși alții optează pentru o dată chiar mai veche, în jurul anului 1525 î.H. Această dată mai veche se bazează pe o declarație din scrierile lui Josephus, istoricul evreu din secolul I d.H., care asociază expulzarea hicsoșilor din Egipt cu Exodul israelit. Până când nu există niște dovezi arheologice sau textuale certe care să vină în sprijinul uneia dintre aceste teorii sau al alteia, cercetătorii vor continua să aibă dezacorduri în privința datării. Deci, un interval de timp acceptat pentru Exod este 1250–1447 î.H., undeva prin epoca Regatului Nou.

guverna în sudul Egiptului, la Teba. În jurul anului 1550 î.H., o serie de faraoni tebani au început să atace Nordul, culminând cu realizările militare ale lui Ahmes care a reușit să-i alunge pe conducătorii hicsoși și, foarte probabil, elita și clasa militară. Aproximativ în 1525 î.H., Egiptul fusese reunit și domnitorii străini dispăruți. La mijlocul anilor '90, excavațiile de la Tell el-Daba, în partea de nord-est a deltei, au avut ca rezultat descoperirea unui mare complex de palate și de citadele construit de Ahmes în cadrul vechiului sistem de apărare al hicsoșilor de la Avaris, vechea lor capitală. Din acest moment până prin 1425 î.H., această citadelă a servit ca bază militară pentru Dinastia a XVIII-a. Această revenire a Nordului sub stăpânire egipteană, în special zona de nord-est a deltei, ar plasa acest nou centru al puterii chiar în zona pe care Biblia o numește ținutul Gosen. Oare Ahmes sau unul dintre succesorii lui imediați să fi început oprimarea evreilor? Obsesia lui că evreii ar putea să se înmulțească, să se alăture dușmanilor egiptenilor și să fugă din țară e de înțeles! Ultimul lucru pe care l-ar fi tolerat noua dinastie era o amenințare la adresa noii sale stăpâniri asupra Egiptului unificat și întoarcerea acestuia sub dominație străină.

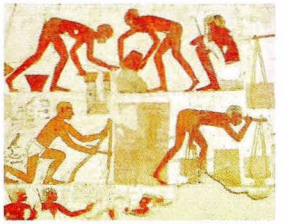

Prizonieri străini confecționând cărămizi, într-o scenă din mormântul lui Rekhmire.

Soluția lui faraon la amenințarea din ce în ce mai mare a fost introducerea unui program de muncă silnică în care evreii făceau cărămizi pentru construcții și lucrau în agricultură (Exodul 1:13-14). Există dovezi din perioada Regatului Nou că egiptenii foloseau în nord prizonieri de război din Levant și în Sud prizonieri din Nubia. În mormântul lui Rekhmire, un vizir sau un prim ministru al faraonului Tutmes al III-lea (1479-1425 î.H.) în Teba de Vest, o scenă pictată zugrăvește grupuri de străini care făceau cărămizi. Pictorii au avut grijă să sublinieze diferențele dintre semiții vest-asiatici, nubienii africani și supraveghetorii egipteni. Doi supraveghetori sunt prezentați cu bețe pe care le utilizau ca să-i îmboldească pe muncitori. O inscripție aflată deasupra scenei consemnează că muncitorii au fost luați prizonieri în timpul campaniilor militare ale regelui. Un text din secolul al XIII-lea î.H. raportează că străinii numiți habiru - cuvânt care derivă din aceeași rădăcină ca a cuvântului evreu și se aplică la o populație dezrădăcinată și fără țară - transportau blocuri de piatră pentru proiectele de construcții din orașul Pi-Ramses din Delta Nilului. Picturile din morminte, înfățișând scene legate de agricultură, de la munca câmpului la culegerea și tescuirea strugurilor, îi arată pe străini muncind. Informațiile picturale și textuale ilustrează că egiptenii îi tratau într-adevăr pe străini în modul descris în cartea Exodului. Totuși, din Exodul 1-14 nu reiese în mod clar câți faraoni au domnit și cât a durat perioada de oprimare, iar data efectivă a Exodului din Egipt nu se cunoaște cu certitudine.

Localizarea orașelor din Exodul

În Exodul 1:11 sunt numite două orașe-depozit, Ramses și Pitom. Descoperirea acestor orașe a fost unul dintre primele obiective ale egiptologilor de la sfârșitul secolului al XIX-lea. Flinders Petrie credea că a găsit Ramsesul la Tell el-Retabeh, din cauza prezenței rămășițelor lui Ramses al II-lea (1279-1213 î.H.). În același timp, Eduard Naville credea că a descoperit Pitomul în apropiere, la Tell el-Maskhuta, deoarece găsise

o stelă care menționa Pitomul. Pitom în ebraică derivă din termenul egiptean *pr-itm*, „casa (zeului) Atum", care putea să fie aplicat la un templu sau la numele unei cetăți. Ambele situri sunt situate în fâșia îngustă de pământ cunoscută astăzi ca uedul Tumilat. „Tumilat" păstrează numele lui Atum. Acest *ued* sau vale se întinde spre est din mijlocul părții de est a deltei și se termină la lacul Timsah. Atât Petrie cât și Naville au crezut că uedul Tumilat era ținutul biblic Gosen unde au trăit israeliții.

Problemele în legătură cu aceste identificări au apărut în 1928, atunci când Pierre Montet (1885–1966) a început să excaveze situl San el-Hagar, aflat în nord-estul deltei. Acest *tell* masiv a scos la iveală sute de blocuri de piatră, stele, statui și obeliscuri inscripționate ale lui Ramses al II-lea. Consensul s-a înclinat rapid în favoarea identificării sitului lui Montet ca biblicul Ramses. Denumirea arabă San păstrează în mod clar numele antic egiptean Djan și evreiescul Țoan, cel din urmă fiind asociat cu Exodul în Psalmii 78:12, 43. Acest psalm al lui Asaf, care datează la multe secole după Exod (posibil secolul al X-lea î.H.), identifică câmpiile Țoan ca locul în care Dumnezeu a dezlănțuit urgiile împotriva Egiptului. Unele traduceri preferă denumirea grecească Tanis în locul cuvântului Țoan. Zeci de ani, San el-Hagar a fost acceptat ca fiind atât orașul pe care l-a construit Ramses al II-lea și orașul-depozit ridicat prin utilizarea muncii sclavilor israeliți, cât și Țoan / Tanis. Pe când eram adolescent, pe la mijlocul anilor '60, am vizitat vechiul Tanis și-mi amintesc că toată lumea credea în perioada aceea că acest sit era biblicul Ramses.

Doi factori mai recenți au schimbat totuși această ecuație. În primul rând, lucrarea continuă la San el-Hagar încă trebuie să scoată ceramică din Regatul Nou pentru a corespunde cu perioada vestigiilor arhitecturale asociate cu Ramses. În al doilea rând, la un sit aflat la 20 km (120 mi) spre sud de San el-Hagar, numit Qantir, egiptologul egiptean Labib Habachi a întreprins câteva excavații în anii '50. Acolo, el a găsit vestigii ale unui oraș mare de pe vremea lui Ramses. Inițial, alți câțiva egiptologi i-au acceptat propunerea, dar începând cu deceniile care au urmat, datorită excavațiilor mai recente din zonă, se crede că toate materialele inscripționate de pe vremea lui Ramses aflate la Tanis au fost, de fapt, mutate de la Qantir atunci când Pi-Ramses a fost abandonat și s-a construit noul oraș Tanis, în jurul anului 1070 î.H. Excavațiile ulterioare de la Qantir, efectuate de arheologii germani, au descoperit rămășițele unui grajd de mari dimensiuni care putea adăposti cinci sute de cai!

Astfel, se pare că orașul Pi-Ramses a fost în cele din urmă, descoperit, dar până în ziua de astăzi nu a fost găsită nicio dovadă – recognoscibilă – care să arate dacă au existat evrei în regiune. Între timp, excavațiile de la Tell el-Maškhuta, din uedul Tumilat, au demonstrat că acesta nu era locuit în timpul Regatului Nou, atunci când au avut loc oprimarea și Exodul. Acest sit, așa cum sugerează și numele, păstrează cuvântul antic „Sucot", care este cunoscut din itinerarul Exodului ca fiind prima oprire după plecarea din Ramses (Exodul 12:37). Textele egiptene din Regatul Nou indică faptul că numele Tjeku („Sucot" în ebraică) era termenul utilizat pentru regiunea uedului Tumilat. Un papirus din perioada lui Ramses situează un sit numit Per-Atum

(casa zeului Atum) sau Pitom în regiunea Tjeku (Sucot). Singurul sit major din Regatul Nou aflat în uedul Tumilat este Tell el-Retabeh. Petrie s-a înșelat atunci când l-a echivalat cu Ramses, dar, așa cum sugerează excavațiile recente, e posibil să fie Pitom.

Exodul 1:11 identifică în mod specific Ramses și Pitom ca „cetățile... hambare". Acest lucru pare a se referi la enormele depozite care erau construite din cărămizi de lut și care, de regulă, îngrădeau părțile din dos și din lateral ale terenului în jurul templului și al palatului. Templul funerar al lui Ramses al II-lea din vestul Tebei (Luxor) oferă un bun exemplu al acestor complexe pentru depozitare. Încăperile sunt lungi și înguste și au acoperișuri boltite. Părerea mea este că evreii au făcut cărămizi pentru astfel de structuri.

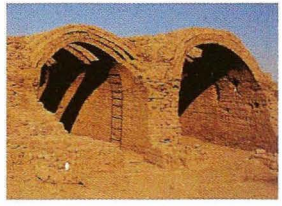

Depozitele din cărămizi de lut ale lui Ramses al II-lea.

Moise, urgiile și exodul

În încercarea sa de a-i ține sub control pe israeliți, faraonul al cărui nume nu se pomenește a decretat moartea bebelușilor de sex masculin născuți în familiile evreilor. Cu această sentință de genocid atârnând deasupra capului, o femeie levită a dat naștere unui băiat, care ulterior a fost numit Moise. În loc să fie înecat în apele Nilului, conform edictului dat de faraon, bebelușul a fost pus într-un coș care, în schimb, a fost salvat de fiica faraonului.

Unii au văzut o paralelă literară între povestea lui Moise în coș și cea a lui Sargon din Akkad (2334–2279 î.H.). Legenda lui Sargon ne povestește despre copilașul Sargon, născut de o preoteasă și al cărui tată era necunoscut. Probabil că o preoteasă-*entu* era de așteptat să fie castă și, prin urmare, sarcina și nașterea trebuiau tăinuite. Astfel, ea a luat un coș, l-a uns cu smoală, a pus copilașul în coș și i-a dat drumul pe Eufrat. Akki, grădinarul zeiței Ișstar, a recuperat coșul plutitor. Copilul a fost crescut de zeiță, care l-a ajutat să devină un rege.

Într-adevăr, se pot vedea similarități între povestea lui Moise și cea a lui Sargon, dar există și diferențe atât de multe încât este greu de crezut că autorul ebraic a împrumutat tema din Mesopotamia. Întâmplarea lui Moise are loc în mod clar în Egipt și șase dintre termenii-cheie utilizați în Exodul 2:3 sunt de origine egipteană, nu babiloniană. Cuvintele: coș, papirus, smoală, trestie, râu și maluri (ale râului) au toate cuvinte înrudite egiptene. Acest factor reflectă puternic cadrul și originea egipteană a istorisirii biblice.

După salvarea lui din apă, Moise a fost înfiat de prințesă și, până la vârsta adultă, a fost instruit în cercurile regale. Conform Noului Testament (Fapte 7:22) și scrierilor lui Josephus, Moise a fost educat conform marilor tradiții ale Egiptului. Surse scrise indică faptul că în epoca Regatului Nou exista o instituție educațională asociată cu palatele Egiptului numită *kap* sau școala regală. De asemenea, începând cu această perioadă, un număr de prinți străini se laudă că au fost „copii ai *kap*". Este foarte probabil ca Moise să fi fost educat în *kap*, unde ar fi învățat să citească și să scrie.

În anii '80 a fost descoperit la Saqqâra, la sud de Cairo, mormântul unui slujbaș numit Aper-el. Printre numeroasele sale titluri scrise pe pereții mormântului erau și cel

de vizir și de „copil al *kap*". După cum indică numele său, era de etnie semită; în tinerețe a frecventat prestigioasa *kap*, iar la maturitate a fost promovat, înaintat în funcția civilă cea mai înaltă din Egipt, la fel ca Iosif.

Conform cu Exodul 7–12, Dumnezeu a trimis peste Egipt zece urgii, convingându-l pe faraonul împietrit să le permită israeliților să părăsească Egiptul. Urgiile biblice nu sunt atestate în textele egiptene, ceea ce nu este neașteptat, din moment ce inscripțiile regale nu consemnau, de regulă, dezastrele și opreliștile pe care le-a experimentat Egiptul sau familia regală. Cu toate acestea, un număr de urgii au dimensiuni realiste în contextul egiptean. Unii au făcut speculații că prima urgie – în care Nilul devine roșu ca sângele – este asociată cu prezența unor flagelate microscopice în apă care explică culoarea. Acest fenomen este asociat cu inundația anuală a văii Nilului care începe în august, atinge nivelul maxim în septembrie și se încheie în octombrie. Acești microbi consumă mari cantități de oxigen din apă, ceea duce la moartea peștilor și produce un miros greu, făcând apa nepotabilă, așa cum este descris în Biblie (Exodul 7:21). Dacă într-adevăr începutul urgiilor a fost marcat de un potop anual de apă contaminată care ar fi început în august și s-ar fi terminat în octombrie și din moment ce Paștele este ținut în perioada martie-aprilie (cu șapte–nouă luni mai târziu), cea de-a noua urgie – trei zile de întuneric – ar fi putut fi provocată de o furtună de nisip sau *hamsin* de mari proporții. Aceste furtuni de nisip pot să acopere și în ziua de azi Egiptul zile întregi în perioada martie-aprilie. Aceste furtuni chiar întunecă soarele, iar nisipul fin acoperă totul. Acest scenariu pentru cea de-a noua urgie în mod sigur se potrivește cu descrierea făcută în Exodul 10:21: „întuneric încât să poată fi pipăit". Prin utilizarea forțelor naturii împotriva Egiptului, Dumnezeul lui Israel Și-a demonstrat superioritatea asupra zeilor Egiptului și a faraonului, care erau responsabili pentru menținerea ordinii cosmice în țară. În ultimii ani, unii au citat explozia insulei vulcanice Santorin (din nordul Cretei) drept cauză a celei de-a noua urgii. Geologii datează acest eveniment de proporții cataclismice în jurul anului 1600 î.H. – mult prea devreme pentru un exod datat fie din 1447, fie din 1270 î.H.

Imagine din satelit a Egiptului. Suprapuse în imagine sunt siturile posibile de pe muntele Sinai și ruta Exodului.

SITUL MĂRII ROȘII (A TRESTIILOR)

Urgiile au avut în cele din urmă ca rezultat eliberarea evreilor, dar înainte ce ei să poată să părăsească Egiptul și să intre în peninsula Sinai, faraonul și-a schimbat atitudinea și a decis să-i urmărească cu carele sale. Identificarea mării prin care au trecut israeliții prezintă câteva provocări. Anumite pasaje o numesc *yam suf* (Exodul 12:18; 15:4, 22), în timp ce altele o numesc pur și simplu „marea" (Exodul 14:2, 16, 21, 23, 26, 27). Majoritatea traducerilor englezești ulterioare versiunii King James au interpretat numele ca Marea Roșie. Rațiunea acestei traduceri stă în faptul că Septuaginta a tradus ebraicul *yam suf* prin echivalentul grecesc al Mării Roșii. Această traducere nu reflectă exact înțelesul termenului ebraic și a indus în eroare. Dar acesta este motivul pentru care porțiunea nordică a Mării Roșii, Golful Suez, a fost considerată de mulți, de-a lungul anilor, ca fiind marea pe care au traversat-o israeliții fugari.

Rafa
Beerşeba
Arad
Delta Nilului
Toan (Tanis)
Ramses
Lacurile Bala
Lacul Bardawil/ Sirbonis
Ain el-Qudeirat
Jabal Helal
Ain Qadis
Pitom
Sucot
Pustia Şur
Marele Lac Amar
Har Karkom
Bir el-Mura (Marah?)
Ayun Musa (Marah?)
Jabal Sin Bishri
Elat
Jabal Biggir
Sinai
Câmpia Markha
Serabit el-Khadim
Madian
Pustia Sinai
Ain Hudra (Hazerot?)
Nil
Feiran Oasis
Jabal Serbal
Mănăstirea Sf. Caterina
Jabal el-Lawz
Jabal Katherina
Jabal Musa
localizarea sugerată a muntelui Sinai
ruta Exodului
0 80 km
0 60 mi

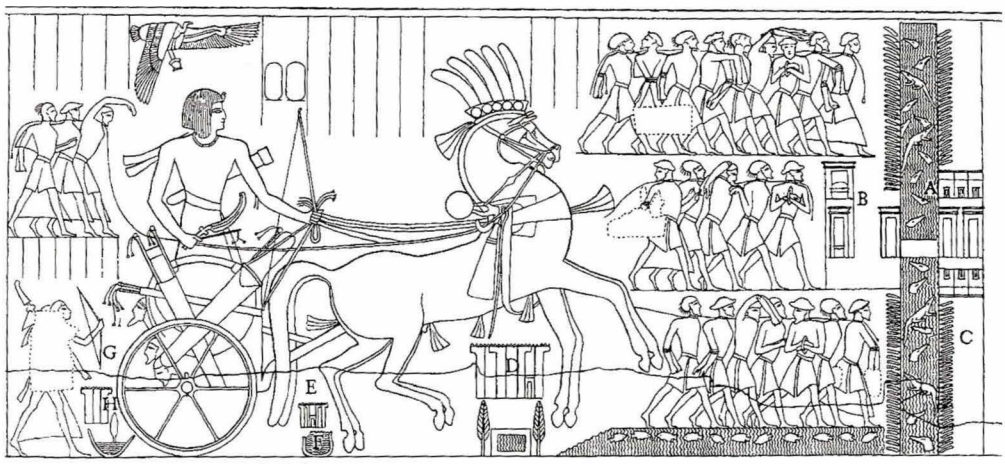

Relieful lui Seti I în luptă – Templul din Karnak, Luxor.

Problema legată de această interpretare este că numele ebraic *yam suf* înseamnă, de fapt, „marea trestiilor". De exemplu, mama lui Moise a pus coșul cu micuțul Moise printre trestii sau *suf* (Exodul 2:3). Mai mult, cuvântul *suf* este cunoscut în egipteană ca *tjuf* și înseamnă trestie sau stuf. De fapt, textele egiptene chiar vorbesc despre o zonă a deltei numită *pa-tjufy* – lacurile mlăștinoase / cu trestie. Deși regiunea din estul deltei este în mare parte înghițită de deșert, imaginile din satelit arată contururile a două mari lacuri. Cel sudic, lacul Bala, a conținut apă până la mijlocul secolului al XIX-lea, când a fost săpat Canalul Suez, și astfel a fost secat de apă. Dimensiunile lacului antic erau de aproximativ 20 km (12 mi) în lungime și 15 km (9 mi) în lățime. Împreună cu o echipă de geologi, am participat la niște investigații recente ale acestor lacuri din vechime. Studiile efectuate la capătul nordic ale lacului Bala arată că ar fi putut atinge o adâncime de 5–6 m (15–18 ft). Cel de-al doilea lac era situat la nord-est de primul și era alimentat de canalele recent descoperite ale Nilului. Această lagună se vărsa, de fapt, în Marea Mediterană, a cărei coastă era situată în Antichitate mult mai la sud decât este în prezent.

Aceste două corpuri de apă sunt posibili candidați pentru *yam suful* din Biblie. Exodul 10:19 raportează că un vânt puternic a suflat urgia lăcustelor din apus (curățând zona orașului Ramses în care Moise și faraon se confruntau). Lacul Bala este situat la 34 de km (21 mi) spre est de situl antic Pi-Ramses.

Printre miile de reliefuri sculptate de la Templul din Karnak sunt și cele ale lui Seti I (1295–1279 î.H.) care înfățișează campaniile sale militare în vechiul Cannan. O imagine îl prezintă pe rege într-o bătălie împotriva beduinilor agasanți din nordul Sinaiului și din sudul Canaanului. Scena înfățișează o serie de 12 forturi situate pe drumul militar care traversează nordul Sinaiului. Multe dintre denumirile forturilor sunt înregistrate. Primul oraș și fort marca granița Egiptului și principalul punct de intrare din Nord și se numea Tjaru sau Sile. Excavațiile de la Tell Hebua (la est de orașul Qantara East pe Canalul Suez), demarate la mijlocul anilor '80, au adus dovezi

ale unui enorm complex militar. În timpul domniei lui Seti I, zidul înconjurător construit din cărămizi de lut măsura 800 x 400 m (2600 x 1300 ft). În 1999 și în 2005, arheologii egipteni au găsit două statui care aveau inscripționate numele sitului, Tjaru. Acestea confirmă identificarea sitului ca orașul și fortăreața de frontieră din estul Egiptului și ca punctul de început al seriei de forturi de-a lungul Sinaiului care sunt prezentate pe relieful din Karnak.

Studiile geologice ale regiunii au descoperit că acest fort a fost construit pe o veche insulă-barieră, având Mediterana la nord și un afluent al Nilului, care alimenta și terenurile mlăștinoase, la sud. Acest fort nu numai că păzea intrarea în Egipt, dar se afla și pe drumul care venea din orașul din deltă Pi-Ramses și, astfel, constituia o barieră în calea oricui voia să fugă din Egipt. Noile descoperiri geologice și arheologice din această zonă strategică ajută la clarificarea afirmației din Exodul 13:17: „După ce faraon a lăsat pe popor să plece, Dumnezeu nu l-a dus pe drumul care ducea în țara filistenilor, măcar că era mai aproape; căci, a zis Dumnezeu: «S-ar putea să-i pară rău poporului, văzând războiul, și să se întoarcă în Egipt.»" Date fiind realitățile geografice și militare de pe ruta principală care ducea din deltă în afara Egiptului, israeliții fugari s-ar fi putut găsi pe o fâșie de pământ îngustă, care nu era mai lată de 2 km (1,2 mi), având apă pe ambele părți, un fort masiv în față și care de luptă urmărindu-i din spate: un loc extrem de periculos. Din acest motiv, Biblia relatează că israeliții au mers inițial spre sud-est din Ramses spre Sucot (Exodul 12:37).

Documentele militare din papirus din secolul al XIII-lea î.H. arată că regiunea uedului Tumilat era, de asemenea, foarte bine fortificată. Vestigiile unui mare fort au fost descoperite de Petrie la Tell el-Retabeh. Prin urmare, această cale de ieșire era la fel de primejdioasă. Dintr-un punct numit Etam, aflat la marginea pustiului (Exodul 13:20), la capătul sau aproape de capătul uedului Tumilat, israeliții „s-au întors" și s-au îndreptat aparent spre nord, spre zona pe care o evitaseră inițial. Această deplasare spre nord înseamnă că ei ar fi trebuit să se afle în zona lacului Bala. Acolo și-au ridicat tabăra lângă marea prin care urmau să treacă în fața Pi-Hariotului, între Migdol și față în față cu Baal-Țefon (Exodul 14:2).

Niciunul dintre aceste nume de locuri nu a fost identificat pentru a face certă locația mării. Totuși, în scena cu Seti I, care prezintă seriile de forturi de-a lungul Sinaiului, este numit cel de-al treilea fort din șir – Migdolul lui Seti I. Cuvântul „Migdol" este de origine semită și se știe că înseamnă „fort" sau „turn" în ebraică. Ocurența lui în relieful lui Seti I este izbitoare, deoarece cuvântul nu apare frecvent în textele egiptene și de aceea este probabil ca Migdolul din șirul de forturi al lui Seti I să fie același cu Migdolul din Exodul 14:2. Recenta descoperire a orașului de frontieră Tjaru la Tell Hebua, în nord-vestul Sinaiului, ne permite să ne apropiem de Migdol și de Marea Trestiilor. A fost descoperit și fortul considerat a fi cel dintre Tjaru și Migdol. Din 1999 am condus excavațiile de la Tell el-Borg, situat aproximativ la 5 km (3 mi) sud-est de Hebua. Am descoperit ruinele a două forturi păstrate în condiții precare, dar databile. Doar șanțul fortului mai vechi a supraviețuit și datează din

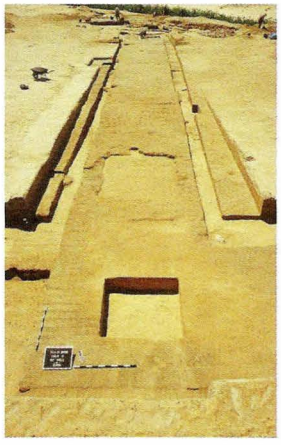

Zidurile unui fort din secolul al XIII-lea î.H. (Tell el-Borg).

cca 1450–1320 î.H. Cel de-al doilea l-a înlocuit pe primul, fără nicio întrerupere în ocupare, și a durat din cca 1320 până în 1175 î.H. Din nefericire, nu a fost descoperit niciun text care să ne dea numele fortului, dar proximitatea lui față de Tjaru face prea puțin probabil ca acesta să fie cel de-al treilea fort (Migdol), de vreme ce nu există niciun sit între Hebua și Borg care ar putea fi cel de-al doilea fort. Astfel, pare a fi înțelept să presupunem că Migdolul trebuie să fie situat mai spre est, dar cât de departe nu se știe. Doar continuarea lucrărilor în regiune va da răspunsul clar la întrebarea referitoare la poziția pe hartă a Migdolului, dar dacă acest lucru se va întâmpla, locația Mării Trestiilor care e dificil de localizat ar trebui să poată fi stabilită cu certitudine.

Înainte spre muntele Sinai

În timpul șederii sale la Sinai înainte de Exod, Moise a fost însărcinat să îi aducă pe israeliți înapoi la „Muntele lui Dumnezeu" (Exodul 3:1–12) astfel încât oamenii să I se poată închina lui Dumnezeu. După cum ne arată Exodul 19-24, Dumnezeu urma să încheie un legământ sau un tratat cu Israel. Înainte de a discuta despre această chestiune, vom explora locația „Muntelui lui Dumnezeu", cunoscut cel mai bine ca muntele Sinai sau Horeb.

Peninsula Sinai este împărțită în trei zone geologice: de nord, centrală și de sud. În fiecare dintre aceste zone, precum și în nordul Arabiei, se află munți în dreptul cărora cercetătorii din ultimii două sute de ani sugerează a fi muntele Sinai. Câteva dintre sugestiile principale sunt:

1. Jabal Helal și Har Karkom (nordul Sinaiului sau sudul lui Israel),

2. Jabal Sin Bishr (centrul Sinaiului),

3. Jabal Musa / Safsafah, Jabal Serbal, Jabal Katherina (sudul Sinaiului),

4. Jabal Biggir, Jabal el-Lawz, Hallat el Badr (nordul Arabiei).

Biblia, deși oferă indicii pentru poziția muntelui Sinai, nu ne dă suficiente date geografice specifice pentru a localiza exact muntele care a fost atât de important în istoria religioasă timpurie a Israelului. Dar, cu toate acestea, rutele de călătorie complementare oferite în cărțile Exodul (15–19) și Numeri (33) ne dau posibilitatea să eliminăm o parte dintre candidații enumerați aici. După traversarea mării și intrarea în Sinai, israeliții au călătorit trei zile prin pustiu, după care și-au ridicat tabere în cel puțin șapte locuri înainte de sosirea la muntele Sinai. Se crede că aceasta este o călătorie de minim zece zile. O a doua dată extrem de prețioasă se găsește în Deuteronomul 1:2, unde se spune că de la muntele Sinai (sau Horeb) până la Kadesh-Barnea au călătorit 11 zile, trecând pe la muntele Seir (sau Edom). Dat fiind că cifra 11 nu are nicio valoare

Ain Qudeirat, considerat a fi biblicul Kadesh-Barnea.

simbolică în ebraică, majoritatea istoricilor și a geografilor o iau în considerare ca fiind o informație veridică. Localitatea Kadesh-Barnea este considerată de mulți a fi Ain Qudeirat, situată în Egipt, pe granița cu Israelul. Izvorul (Ain) este o sursă permanentă de apă până în zilele noastre, iar vestigiile arheologice găsite în zonă arată că situl a fost în mod regulat ocupat începând cu 60 de mii până la 40 de mii de ani în urmă. Dacă Ain Qudeirat nu este Kadesh-Barnea, atunci probabil că acesta se află cu doar zece km (6 mi) mai la sud, la Ain Qadis. Oricare sit este cel corect, acestea sunt suficient de apropiate unul de celălalt pentru ca Deuteronomul 1:2 să fie relevant în determinarea distanței până la muntele Sinai.

Cea de-a doua chestiune pe care trebuie să o discutăm este cât reprezintă „o călătorie de o zi"? În Orientul Apropiat Antic distanțele nu erau socotite în mile sau în kilometri, ci în zile. Au existat încercări de a stabili ce distanță se putea parcurge într-o zi. Călătorii din secolul al XIX-lea, călătorind pe jos prin deșerturile din Sinai, făceau cam 10–12 ore pe zi la o viteză de aproximativ 3,2 km (două mi) pe oră. Astfel, putea fi acoperită o distanță de 32–38 km (20–24 mi) pe zi, în funcție de relief. Alții cred că 24–29 km (15–18 mi) pe zi este o apreciere mai realistă. Textele vechi din Mari povestesc despre caravanele care străbăteau distanțele dintre orașe, iar distanța parcursă reiese a fi de 35 km (22 mi) pe zi. Dacă se face o medie a acestor distanțe, 32 km (20 mi) poate reprezenta o cifră care poate constitui o bază de lucru. Astfel, cele zece zile reprezentate de itinerarul de la mare până la muntele Sinai ar trebui să fie aproximativ 320 km (200 de mi), în timp ce distanța de la muntele Sinai la Kadesh-Barnea ar fi cam de 350 km (220 de mi). Aceste două cifre ne dau o distanță aproximativă pentru aprecierea munților sugerați.

O distanță de aproximativ 350 km (220 mi) de la Kadesh-Barnea la muntele Sinai înseamnă că munții sugerați din nordul și din centrul Sinaiului se află la o distanță prea scurtă – Jabal Helal este la numai 63 km (40 mi) și Har Karkom la numai 55 km (34 mi) de Ain Qudeirat. Distanța de la cele două puncte-cheie la Jabal Sin Bishr este

Parte a lanțului muntos Jabal Musa (muntele Sinai).

între 112–128 km (70 și 80 mi), deci prea scurtă. Deși distanța de la punctul de trecere a mării până la Jabal Biggir se potrivește cu această informație, muntele este situat la doar aproximativ 150 km (90 mi) de Kadesh-Barnea. Jabal el-Lawz și Hallat el Badr sunt prea îndepărtate de *yam suf*, iar cel din urmă se află la 560 km (350 mile) de Ain Qudeirat. Pentru a rezolva prima problemă, susținătorii acestor locații argumentează că *yam suf* se referă la golful Aqaba. Dar acest scenariu nu se potrivește cu mărturiile biblice. Tabăra de la Migdol, la punctul de traversare a mării, a reprezentat cea de-a treia oprire după plecarea din Ramses, deci la o distanță nu mai mare de 96 km (60 mi). Golful Aqaba se află la peste 320 km (200 mi) distanță de punctul de plecare – o distanță care nu prea poate fi acoperită în trei zile!

Singura regiune care satisface specificațiile referitoare la distanță ale celor zece tabere și referința pentru Kadesh-Barnea este sudul Sinaiului. Se pare că această zonă era considerată în tradiția creștină timpurie a fi patria locurilor sfinte asociate cu Moise. În 360 d.H., un călugăr sirian, Julianus Sabus, împreună cu o parte dintre ucenicii săi, a construit o capelă pe vârful muntelui Jabal Musa care înseamnă Muntele lui Moise, considerând că acesta este locul unde Dumnezeu i-a revelat lui Moise Legea. În valea de la poalele muntelui a fost construită o capelă în jurul anului 330 d.H. pentru a comemora locul în care Dumnezeu i-a vorbit lui Moise din rugul aprins. În decursul veacurilor care au urmat, această capelă a fost vizitată de sute, dacă nu mii, de pelerini, iar până în secolul al VI-lea, în jurul mănăstirii (denumită după o martiră din

Modele de tratat din Orientul Apropiat Antic

Preambul / Titlu	Prolog istoric	Clauze	Depozitarea textului	Citirea în public	Convocarea martorilor	Binecuvântări și blesteme	
Aici sunt prezentate numele părților implicate în tratat.	Sunt trecute în revistă relațiile anterioare dintre părți, iar acestea arată, de obicei, motivul sau motivele pentru care vasalul este îndatorat regelui hitit, de exemplu salvarea vasalului de un inamic.	Sunt enumerate tributul, condițiile și legile care se așteptă să fie împlinite de vasal.	Textul tratatului trebuia să fie copiat și depus în templele ambelor părți implicate.	Textul trebuia citit în public în anumite momente stabilite.	Deoarece era un document juridic, tratatul trebuia să aibă martori. În cazul tratatelor, erau enumerați zeii părților implicate sau forțe ale naturii, care puteau sluji ca martori.	Tratatul se încheie cu o listă de binecuvântări și blesteme care urmau să fie administrate de zeitățile care jucaseră rolul de martori. Binecuvântările și blestemele au efect în cazul respectării sau al	încălcării clauzelor.

Modele de tratat biblice

Preambul / Titlu	Prolog istoric	Clauze	Depozitarea textului	Citirea în public	Convocarea martorilor	Binecuvântări	Blesteme
Exodul 20:1–2a	*Exodul 20:2b*	*Exodul 20:3–17, 22–26; 21:1–23; 25–3; Leviticul 1–25*	*Exodul 25:16*	*Exodul 24:7*	*Exodul 24:4*	*Leviticul 26:3–13*	*Leviticul 26:14–33*
Apoi Dumnezeu a rostit toate aceste cuvinte, spunând: „Eu sunt Domnul, Dumnezeul tău…"	„…care te-a scos din țara Egiptului, din casa robiei."	„Să nu ai alți dumnezei afară de Mine"; alte legi care urmează...	„Să pui în chivot mărturia pe care ți-o voi da."	A luat cartea legământului și a citit-o în fața poporului. Ei au zis: „Vom face și vom asculta tot ce a zis Domnul."	Apoi [Moise] s-a sculat dis-de-dimineață, a construit un altar la poalele muntelui și a ridicat 12 stâlpi corespunzători celor 12 triburi ale lui Israel.	„Dacă veți urma rânduielile Mele, dacă veți respecta poruncile Mele și le veți împlini, atunci vă voi trimite ploi la timp, pământul își va da roadele și pomii de pe câmp își vor da fructele. Abia veți treiera grâul și veți începe culesul viei și culesul viei va ține până la timpul semănatului; veți avea pâine din belșug, veți mânca și vă veți sătura și veți locui în siguranță în țara voastră. Voi da pace în țară…"'	„Dar dacă nu Mă ascultați și nu împliniți toate aceste porunci, dacă nesocotiți legile Mele și dacă sufletul vostru urăște rânduielile Mele, așa încât să nu împliniți toate poruncile Mele și să rupeți legământul Meu, iată ce vă voi face atunci. Voi trimite peste voi groaza, tuberculoza și frigurile, care vă vor face să vi se stingă ochii și să piară viața din voi. Sămânța o veți semăna în zadar, căci o vor mânca vrăjmașii voștri. Îmi voi întoarce fața împotriva voastră și veți fi bătuți și veți fugi dinaintea vrăjmașilor voștri; cei ce vă urăsc vă vor subjuga și veți fugi fără să fiți urmăriți…"

Alexandria, Sfânta Ecaterina) aflate în plină extindere au fost construite, cu sprijinul împăratului Iustinian, ziduri ca o fortăreață care rezistă și astăzi.

Nu numai că la Jabal Musa s-a aflat o comunitate monastică, dar în regiunea imediată se mai aflau alte patru, inclusiv una la Jabal Serbal, o altă locație posibilă pentru muntele Sinai. Prezența a atât de multor mănăstiri și biserici în sudul Sinaiului înseamnă că creștinii din vechime credeau că israeliții au călătorit și și-au ridicat tabere în această regiune. Nicio mărturie arheologică nu poate lega prezența israeliților de niciunul dintre aceste locuri, dar distanțele de la plecarea din Egipt și călătoria spre Kadesh-Barnea se potrivesc cel mai bine cu o localizare în sudul Sinaiului. Acest argument nu dovedește, dar cu siguranță sprijină, tradiția creștină primară.

Legislația de la Sinai

În ultimele decenii a fost posibil să înțelegem Legea într-un mod nou, datorită descoperirii vechilor texte ale tratatelor și coduri de legi. Cuvântul „legământ" este utilizat în Vechiul Testament și în Pentateuh pentru a descrie ceea ce s-a întâmplat la muntele Sinai. *Berit* este cuvântul ebraic în chestiune și este folosit în Biblie în contexte în care este evident vorba despre un tratat (Geneza 21:25–34; 26:26–33; 31:46–50). Același cuvânt este regăsit în texte din mileniul al II-lea î.H., descoperite din Mesopotamia până în Egipt, indicând faptul că *berit* era un termen utilizat în diplomația internațională la vremea aceea.

Până acum au fost descoperite și traduse aproape o sută de tratate și coduri de legi. Se disting două tipuri de tratate: primul tip era încheiat între regi cu statut egal (tratat de paritate), iar cel de-al doilea era întocmit între un suveran și un supus (tratat de vasalitate). În primul tip de tratat, cele două părți negociau clauzele acordului, pe când în cel de-al doilea tip, supusul nu avea niciun cuvânt de spus. Stăpânul dicta pur și simplu condițiile, iar vasalul răspundea cu cuvinte de supunere ca rostite de israeliți la muntele Sinai: „Vom face tot ce a zis Domnul" (Exodul 24:3).

Studiul formei literare a acestor tratate descoperă o structură care a fost urmărită conștient atât în Exodul cât și în Deuteronomul. Forma propriu-zisă a variat de-a lungul secolelor în Orientul Apropiat al Antichității. Cele din mileniul al III-lea sunt diferite de cele din primele două milenii. Este interesant că cele din a doua jumătate a mileniului al doilea î.H. sunt cele mai apropiate ca stil de structura legământului din Exodul 20–24 și din Deuteronomul. Ceea ce urmează este un exemplu pentru cele șase părți ale structurii tratatului. Tabelul de la pagina 61 arată cum funcționează acest model în Exodul 20–25 și în Leviticul 26.

Cele de mai sus ilustrează faptul că scriitorul biblic, Moise, conform tradiției, era familiarizat cu această convenție literară de la sfârșitul mileniului al II-lea î.H. și că prin utilizarea ei oamenii vor fi înțeles natura solemnă și legală a Legământului care a fost stabilit între Dumnezeu și Israel.

Tabernacul: sanctuarul din pustie al lui Israel

Aproape toate popoarele străvechi aveau sanctuare sau temple pentru închinarea la zeitățile lor. Israel stabilise o relație caracteristică legământului cu Dumnezeu, dar nu avea un sanctuar în care Dumnezeu să locuiască și unde să I se poată închina. Date fiind condițiile din pustie și călătoria anticipată, israeliții au construit un sanctuar-cort. Detaliile despre diferitele materiale utilizate în construirea acestui cort al întâlnirii, sau tabernacul, sunt date în Exodul 25–34. Tabernacului era o structură formată dintr-un cadru de lemn de salcâm, salcâmul fiind unul dintre puținii copaci specifici Sinaiului. Stâlpii de lemn erau acoperiți cu foiță de aur. Pe acest cadru erau așezate diverse materiale, printre care in și piei de animale. Cortul în sine era relativ mic, măsurând 10 x 30 de coți (5,25 x 15,75 m sau 17 x 51 ft) și era împrejmuit de un șir de țăruși pentru cort care susțineau un perete exterior format dintr-o draperie. În locul sfânt și tainic din sanctuarul-cort se afla Chivotul Legământului, având deasupra heruvimi înaripați protectori. Chivotul era o cutie mică portabilă, din lemn de salcâm, acoperită cu foiță de aur și măsurând 2,5 x 1,5 x 1,5 coți (112 x 67 x 67 cm sau 3 ft 9 in x 2 ft 3 in x 2 ft 3 in).

Casetă portabilă cu zeul Anubis pe ea, găsită în mormântul lui Tutankhamon.

Deoarece israeliții au locuit în Egipt timp de mai multe secole, nu este surprinzător să găsim metodele și meșteșugurile egiptene în construirea primului sanctuar al Israelului. Între sanctuarele funerare din mormântul lui Tutankhamon a fost descoperit un cadru de lemn peste care s-a descoperit o perdea de in, formând, astfel, un mic tabernacul. Configurația dreptunghiulară a tabernacului cu îngrăditura sa este foarte similară cu planul taberei militare a lui Ramses al II-lea din timpul expedițiilor în străinătate. Această tabără se poate vedea, de exemplu, pe pilonul exterior al Templului de la Luxor și în interiorul magnificului Templu de la Abu-Simbel din Nubia. În cel din urmă, cortul regelui conține cartușul cu numele regelui în interior, înconjurat de doi șoimi înaripați, care protejează numele. Aripile heruvimilor erau destinate să protejeze slava lui Dumnezeu care locuia în Sfânta-sfintelor, deasupra chivotului.

Egiptenii erau maeștrii în acoperirea lemnului cu foiță de aur, după cum poate fi văzut în zeci de obiecte din mormântul lui Tutankhamon. În acel mormânt se afla un sanctuar sub formă de cutie cu zeul Anubis, șacalul, întins pe cutie. Împodobit cu aur, sanctuarul era purtat pe drugi de lemn în timpul procesiunilor religioase.

Chivotul Israelului a fost obiectul central de cult din tabernacul din vremea lui Moise până în vremea lui Solomon care l-a pus în Sfânta Sfintelor din Templul pe care l-a construit. Același paragraf care ne informează despre transferul chivotului în Templu menționează, de asemenea, că vechiul cort al întâlnirii a fost introdus în Templu (1 Împărați 8:3, 4).

PARTEA A III-A

Teritoriul și regii Israelului

CAPITOLUL 5

Luarea în stăpânire a Țării Făgăduinței

Cucerirea și colonizarea

Mulți dintre cititorii cărții lui Iosua sunt înclinați să creadă că triburile Israelului au dat năvală în Canaan și, ca un moloh, au trecut ca tăvălugul prin țară demolând orașele și satele și distrugând sanctuarele păgâne într-un război sfânt. Apoi, s-au așezat în țară după deposedarea populației autohtone. Cu această imagine în minte, arheologii de la începutul secolului al XX-lea au crezut că această urmă a distrugerii ar trebui să fie ușor de descoperit și datat. Deci, în multe feluri cucerirea Canaanului de către israeliți a devenit o speță pentru viabilitatea arheologiei biblice ca disciplină și pentru precizia afirmațiilor istorice ale Bibliei.

Conform Bibliei, cucerirea a avut loc în trei etape geografice și cronologice. Primele sunt luptele din Transiordania după plecarea israeliților din Sinai (Numeri 20–22); apoi, după trecerea Iordanului, au fost asaltate porțiuni din sudului Canaanului (Iosua 6–10); și, după aceea, s-a îndreptat spre nordul Canaanului (Iosua 11).

SUDUL CANAANULUI: E EXISTAT O CUCERIRE?

Primul loc despre care Biblia afirmă că a fost atacat de Israel a fost Ierihonul, situat la nord de Marea Moartă și la mai puțin de 8 km (5 mi) vest de Iordan. Pentru că relatările din Iosua oferă o descriere atât de vie a distrugerii acestei cetăți împreună cu zidurile sale prăbușite, a existat de mult interes pentru excavarea acestui sit. Într-adevăr, Tell es-Sultan a fost identificat ca fiind Ierihonul devreme în istoria arheologiei și a fost excavat prima dată de căpitanul Charles Warren în 1868 – și de mulți alții după aceea, după cum atestă suprafața lui afectată. Excavațiile lui John Garstang (1876–1956), profesor la Universitatea din Liverpool, efectuate între 1930 și 1936 au trezit la început mari speranțe pentru realitatea cuceririi atunci când a descoperit o cetate complet demolată și arsă, cu o secțiune a unui zid din chirpici care părea să se fi prăbușit. Garstang, deși nu era un biblicist conservator, a susținut că stratul distrus, cunoscut ca Cetatea IV, a fost demolat și ars în jurul anului 1400 î.H. de Iosua și de israeliți. Această dată s-ar potrivi foarte bine cu data Exodului 1447 î.H., urmată de 40 de ani în pustiu. Interpretarea lui Garstang a deținut controlul în următorii 20 de ani, până când

Kathleen Kenyon s-a întors la Tell es-Sultan pentru a întreprinde noi săpături. Din 1952 până în 1958 a efectuat excavații utilizând metodele ei mai precise. Rezultatele au făcut-o să redateze distrugerea Cetății IV din cca 1550 î.H., adică la sfârșitul Epocii Bronzului Mijlociu. Kenyon a pus distrugerea pe seama activității egiptenilor legate de expulzarea hicsoșilor și începutul hegemoniei Egiptului asupra regiunii. După distrugerea ei, această cetate a rămas nelocuită vreme de câteva secole, apoi a fost reocupată pentru scurt timp în Epoca Bronzului Târziu (secolul al XIII-lea). Nu a fost complet reconstruită ca cetate până la începutul secolului al IX-lea î.H. Totuși această istorie a ocupației sale ridica probleme în ce privește data cuceririi în jurul anului 1400 î.H.

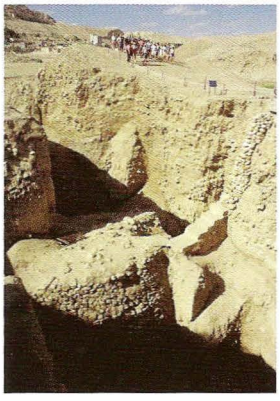

Șanțuri excavate la Ierihon, provenite din excavațiile lui Kathleen Kenyon.

Excavațiile au avut loc aproape de Et-Tell la începutul secolului al XX-lea și apoi din nou în anii '60. Se credea că acesta era locul biblic al cetății Ai, cucerit de trupele lui Iosua după Ierihon (Iosua 7). Nici acest loc nu a fost ocupat aproximativ din jurul anului 2100 î.H. până în aproximativ 1100 î.H. Această întrerupere a ocupării din Epoca Bronzului Târziu a ridicat, de asemenea, o problemă în ce privește anul 1400 î.H. ca dată a cuceririi probabilă. Mai mult decât atât, nu exista nicio mărturie a distrugerii care ar fi putut fi atribuită israeliților.

În acest timp, W. F. Albright efectua săpături la Tell Beit Mirsim, un sit pe care l-a propus a fi Debir din Iosua 10. Ulterior el a lucrat la Beitîn, care credea că a fost Bethel din Iosua 7 și 8. Ambele situri prezentau urme de distrugere de la sfârșitul secolului al XIII-lea î.H. Problemele apărute la corelarea siturilor Tell es-Sultan și Et-Tell cu narațiunile biblice l-au obligat să reconsidere data Exodului. Între 1900 și 1970 au fost excavate și alte situri, inclusiv Ghezer, Lahiș și Hazor, care prezentau, de asemenea, straturi cu urme de distrugere de la sfârșitul secolului al XIII-lea. În consecință, Albright, urmat de G. E. Wright și de alții, au început să susțină ca dată a exodului începutul secolului al XIII-lea și ca dată a cuceririi aproximativ 1230 î.H., care se potrivea bine cu o dată a Exodului 1270 î.H. Interpretarea și datarea cuceririi de către Albright au dominat lumea cercetărilor biblice din America în următorii 30–40 de ani.

Concepția lui Albright–Wright asupra cuceririi a început să cadă în dizgrație la începutul anilor '80, deși nu s-a ivit nicio altă mărturie a unei cuceriri israelite anterioare sau ulterioare pentru a determina această schimbare. Principalele motive ale acestei schimbări au fost:

1. Nu a existat nicio mărturie care să facă o legătură lipsită de echivoc între distrugeri și israeliți.

2. O citire mai sceptică a Bibliei a dus la contestarea capacității Israelului de a cuceri cetățile-stat din Canaan și de a le înfrânge atât de rapid și de ușor.

3. Unii au început să se întrebe de ce în mărturiile egiptene nu există nicio mențiune referitoare la activitățile israelite din sfera de influență a egiptenilor, din moment ce

Egiptul controla Canaanul în timpul Bronzului Târziu (1550–1200) și avea garnizoane acolo, și de ce în cartea lui Iosua nu se face nicio referire la prezența forțelor egiptene în calea lui Iosua.

4. Unii au invocat și argumentul că, dacă un nou popor urma să intre într-o țară, să decimeze populația, să distrugă infrastructura și apoi să ocupe țara, expectativa ar fi să existe mărturii ale acestui nou popor sub forma unei culturi materiale diferite.

5. Noi teorii au apărut în locul „teoriei cuceririi", în principal un model de migrațiune pașnică, precum și ideea că israeliții erau în întregime o dezvoltare autohtonă internă din cultura cananeană. Alți cercetători au optat pentru un model hibrid care aduce laolaltă elemente ale fiecărei teorii.

Ca urmare a acestor situații, mulți cercetători din ultimele două decenii au abandonat modelul „cuceririi" ca o explicație pentru sosirea israeliților în Canaan și, așa cum am menționat la punctul 5, au apărut teorii alternative care nu se potrivesc cu Biblia și nici nu pot fi dovedite de arheologie. Deci cum tratăm aparenta contradicție dintre relatarea Bibliei și dovezile arheologice?

Din păcate, Albright, la fel ca mulți alți cercetători și cititori laici ai cărții lui Iosua, a citit Biblia prea selectiv sau a citit în Biblie lucruri pe care aceasta nu le spune, proiectând niște așteptări din partea mărturiilor arheologice care nu pot fi împlinite. Deci trebuie să ne întrebăm: istorisirile din Iosua susțin, într-adevăr, o anihilare a populației și distrugerea a aproximativ 24 de situri? Oare au reconstruit ei orașele distruse, înlocuindu-le cu altele diferite?

O citire nu foarte aprofundată a cărții Iosua, în special a capitolului 10, ar putea lăsa impresia că zeci de orașe au fost rase de pe fața pământului. Dar o citire atentă nu sprijină această concluzie. Mai degrabă, textele raportează că orașele au fost „asediate", „luate cu asalt" și „cucerite" (Iosua 10:28–39), iar populația a suferit pierderi masive. Niciunul dintre cele șapte orașe atacate în sudul Canaanului, menționate în Iosua 10, nu a fost distrus sau ars. Distrugerile și / sau incendierile săvârșite intenționat de o armată inamică pot fi percepute în mărturiile arheologice. Atunci când are loc o astfel de distrugere, se pot vedea pietre sau cărămizi sparte sau fragmentate, iar nisipul sau solul sunt acoperite de cenușă. Am făcut și eu astfel de descoperiri în propriile mele excavații și nu ai cum să treci cu vederea un strat cu urme ale distrugerii.

O CUCERIRE LA SCARĂ MICĂ?

Contrar opiniei că Iosua prezintă o distrugere devastatoare a Canaanului, această carte sugerează că Biblia zugrăvește o cucerire limitată a unor poziții-cheie din zone strategice care le-a oferit israeliților posibilitatea de a se așeza în țara lor de mult promisă. O citire atentă a cărții Iosua ne arată că numai trei orașe au fost demolate și incendiate: Ierihon (Iosua 6:24) și Ai (Iosua 8:19–21) în sudul Canaanului și Hazor în nord (Iosua 11:11).

Orașul nordic Hazor, capturat și ars de oastea lui Iosua.

Referitor la zona de nord, textul este explicit: „Dar Israel n-a ars nici una din cetățile așezate pe coline, afară numai de Hazor, care a fost ars de Iosua" (Iosua 11:13). Apoi, mai sunt regiunile despre care Biblia afirmă clar că nu au fost cucerite. Acestea includ teritoriile luate mai târziu de filisteni, de-a lungul coastei sudice a Canaanului și spre nord, către Fenicia și regiunea muntelui Hermon (Iosua 13:1). Mai mult, existau enclave în nordul și în centrul Canaanului care nu fuseseră cucerite. Aceste orașe-stat includeau Ierusalim (Iosua 15:63), Ghezer (Iosua 16:10), Dor, Megiddo, Taanac, Bet Șan și fertila vale Izreel (Iosua 17:11; 16).

În puls, există în text indicații că cucerirea țării nu a fost o lovitură militară care a durat câteva săptămâni sau luni. Există afirmații care sugerează exact contrariul. Iosua 13:1 ne spune: „Și Iosua era bătrân, înaintat în vârstă. Domnul i-a zis atunci: «Tu ai îmbătrânit, ai înaintat în vârstă și țara care-ți mai rămâne de luat în stăpânire este foarte mare.»" Aici, generalul Israelului este înfățișat ca fiind prea bătrân pentru activitatea militară, arătându-se prin aceasta că se scurse mult timp de la trecerea Iordanului. Iosua 14:7–10 ne relatează că s-au scurs cel puțin cinci ani din momentul în care au avut loc lupte și teritoriile au început să fie împărțite diferitelor triburi, până în momentul în care Caleb (care, împreună cu Iosua, fusese trimis să exploreze țara Canaanului și s-a întors cu un raport pozitiv) și-a revendicat moștenirea. De asemenea, după repartizarea teritoriilor, Iosua a adunat triburile la Sihem pentru a reînnoi legământul, așa cum era prescris în clauza de reînnoire a legământului (Iosua 24). Deuteronomul 31:10–11 menționează că acest eveniment trebuia să aibă loc o dată la șapte ani. Astfel, se poate trage concluzia că trecuseră cel puțin șapte ani de la sosirea lui Iosua și a israeliților în

Canaan. Și, în final, Dumnezeu îi avertizase pe israeliți în legătură cu popoarele autohtone: „Nu le voi izgoni într-un singur an dinaintea ta, pentru ca țara să nu ajungă o pustie și să nu se înmulțească împotriva ta fiarele de pe câmp; ci le voi izgoni încetul cu încetul dinaintea ta, până vei rodi și vei stăpâni țara." (Exodul 23:29-30).

În mod clar, Biblia nu declară o cucerire și o demolare a Canaanului la cel mai înalt grad posibil, așa cum au crezut Albright și alții. Numai Ierihon, Ai și Hazor au fost distruse prin incendiere. De aceea nu ne putem aștepta ca arheologia să producă mărturii ale unor evenimente care nu au avut loc. Așa că haideți să examinăm cele trei situri despre care Iosua afirmă că au fost distruse în întregime.

IERIHON, AI ȘI HAZOR

Mai devreme am prezentat problemele legate de Ierihon și de Ai. Nu există nicio îndoială în mintea nimănui că Tell es-Sultan este Ierihonul din vremea Vechiului Testament. Excavațiile lui Garstang au scos la iveală o cetate arsă până în temelii (Cetatea IV), pe care a datat-o din 1400 î.H. și a pus-o pe seama armatelor israelite, numai pentru a fi redatată de Kenyon din cca 1550 î.H., după propriile sale excavații din același loc. Recent, Bryant Wood a propus reîntoarcerea la data propusă de Garstang, 1400 î.H., argumentând că Kenyon a datat greșit distrugerea Cetății IV prin datarea greșită a unor categorii de ceramică importante. Fără îndoială că dezbaterile cercetătorilor vor continua pe această temă. Din nefericire, excavările limitate efectuate de arheologii italieni în 1997-1998 - la 40 de ani după lucrările lui Kenyon - nu au adus informații noi care să soluționeze disputa.

Cu toate acestea, există rămășițe ale ocupației Ierihonului din Epoca Bronzului Târziu, deși acestea sunt puține. Unul dintre motivele pentru datele puține este că orașul nu a fost locuit vreme de câteva secole. Expunerea la factorii de mediu (ploaie și vânt) a dus la o eroziune considerabilă. Astfel, nu se pot spune prea multe despre așezarea din Epoca Bronzului Târziu; dar Kenyon a emis ipoteza că, deoarece acest oraș a fost distrus, evenimentul care a stat la baza acestei distrugeri ar putea fi amintit în tradiția biblică. Săpăturile arată că Ierihonul a fost reconstruit secole mai târziu, în secolul al IX-lea. Trebuie să ne amintim că, după distrugerea Ierihonului, Iosua „a jurat și a zis: Blestemat să fie înaintea Domnului omul care se va scula să zidească cetatea aceasta a Ierihonului!" (Iosua 6:26). Și continuă avertizând: „Cu prețul întâiului său născut îi va pune temelia și cu prețul celui mai tânăr fiu al lui îi va așeza porțile!" Acest blestem poate să explice de ce a existat o întrerupere îndelungată în ocuparea Ierihonului înainte de reconstruirea acestuia în timpul domniei lui Ahab (874-852 î.H.). Textul din 1 Împărați 16:34 povestește despre moartea celor doi fii ai lui Hiel din Betel care a reconstruit Ierihonul, „după cuvântul pe care îl spusese Domnul prin Iosua". Astfel, deși problemele integrării datelor arheologice și biblice rămân, ambele surse sunt de acord că a existat o cetate distrusă prin incendiere, locuită pentru scurt timp de moabiți (Judecătorii 3:13-14) și neocupată până la reconstruirea ei în secolul al IX-lea î.H.

Cetatea Ai a fost identificată cu situl Et-Tell. Excavațiile au arătat că situl a fost neocupat între 2400 și 1220 î.H. În mod interesant, locuințele din piatră caracteristice satului din Prima Epocă a Fierului sunt acum considerate de unii a fi dovezi ale vechilor israeliți, dar așezarea lor nu a fost precedată de o distrugere. Unii au sugerat că lipsa oricăror vestigii culturale din Epoca Bronzului Târziu indică pur și simplu că situl Et-Tell nu este biblicul Ai. Identificarea sitului este una dintre sarcinile cele mai interesante ale unui arheolog. Denumirile antice ale siturilor nu dăinuie de regulă până în epoca contemporană, deși în unele cazuri se întâmplă acest lucru (de exemplu, Ierusalim, Bethlehem, Hebron, Amman, Damasc). Încă și mai mic este numărul de *tell*-uri care au produs texte vechi cu numele sitului (câteva exemple sunt Ghezer și Dan). Încă alte situri au mai fost propuse pentru Ai. Prin urmare, va trebui să vedem încotro ne conduc mărturiile viitoare.

Cel de-al treilea sit este Hazor, despre care Biblia spune că era „căpetenia" tuturor împărățiilor din nordul Canaanului (Iosua 11:10). Toată lumea este de acord că Tell el-Kedakh este Hazor din Biblie, deoarece numele a fost găsit pe o tăbliță cuneiformă din perioada veche babiloniană, descoperită la fața locului. Situl ocupă aproximativ 89 ha (220 acri), fiind deci cel mai mare *tell* din Canaan și potrivindu-se, astfel, cu descrierea importanței acestuia în cartea lui Iosua. Între 1955 și 1958 și din nou în 1968, Yigael Yadin a excavat Hazorul. Lucrările au fost reluate în 1990 și continuă până în prezent sub conducerea lui Amnon Ben-Tor care, ca student, a lucrat la Hazor cu Yadin. La Hazor au fost descoperite câteva niveluri de distrugere impresionante și vaste. Tranziția dintre Epoca Bronzului Mijlociu și prima parte a Epocii Bronzului Târziu este marcată de un strat gros de cenușă, dar Ben-Tor afirmă că nu este evidentă nicio schimbare de populație sau de cultură între cele două perioade.

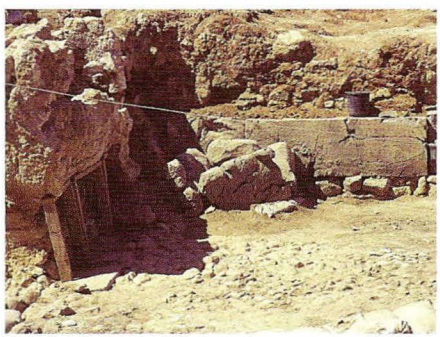

Blocuri de bazalt crăpate din cauza căldurii, provenite din palatul din Hazor din Epoca Bronzului Târziu.

În jurul anului 1300 î.H. a avut loc o altă distrugere care a fost atribuită o vreme faraonului Seti I (1295–1279 î.H.). Cetatea din Epoca Bronzului Târziu a avut un sfârșit violent undeva înainte de 1200 î.H. Palatul prezintă urmele unei mari conflagrații, atât de mari încât zidurile din cărămizi de lut deveniseră portocalii din cauza căldurii și zidurile ortostatice (blocuri de bazalt așezate în interiorul structurii) crăpaseră. Ceea ce face ca această distrugere să fie diferită de cele anterioare, este că situl nu a mai fost reconstruit ca cetate glorioasă vreme de două sute de ani, iar zonele sacre și obiectele de cult găsite acolo, precum și cele asociate cu palatul, au fost anume desacralizate. S-au descoperit două statui care au fost în mod intenționat decapitate, iar una dintre ele avea brațele retezate. Această practică nu a mai fost atestată nicăieri în mărturiile arheologice. De obicei, atunci când invadatorii prădau un oraș, ei încercau să evite distrugerea templelor și a sanctuarelor deoarece se temeau de zeitățile locale. De ce au fost locurile sfinte de la Hazor atacate cu bună știință și imaginile lui religioase profanate? Aici porunca pe care Dumnezeu a dat-o israeliților înainte de trecerea Iordanului este salutară: „... să le nimicești cu desăvârșire [...] să le

surpați altarele, să le sfărâmați stâlpii idolești, să le tăiați pomii închinați dumnezeilor lor și să ardeți în foc chipurile lor cioplite" (Deuteronomul 7:2,5).

Există doar o singură sursă antică care face aluzie la practica dezmembrării statuilor cu semnificație religioasă și aceasta se găsește în Biblie. În 1 Samuel 5:4 există o descriere a ceea ce s-a întâmplat cu statuia zeului filistean Dagon atunci când chivotul Legământului a fost adus în prezența lui: „Și a doua zi, sculându-se dis de dimineață, iată, Dagon căzuse cu fața la pământ înaintea chivotului Domnului; capul lui Dagon și cele două mâini ale lui erau tăiate pe prag și nu-i rămăsese decât trunchiul." Această descriere și statuile distruse de la Hazor, care se potrivesc cu *herem* sau cu tacticile de anihilare totală descrise în Deuteronomul 7 și în Iosua 11, l-au făcut pe Ben-Tor să atribuie această profanare atacului lui Iosua de la Hazor.

Atunci când evaluăm mărturiile din orașele despre care Biblia declară, de fapt, că au fost distruse și arse, rezultatele sunt diferite. Ierihonul rămâne o problemă nerezolvată, iar Ai se poate să nu fi fost încă identificat corect. Distrugerea Hazorului de la sfârșitul secolului al XIII-lea și atacurile intenționare asupra sanctuarelor și a obiectelor sale sacre se potrivesc în mod admirabil cu așa-numita dată târzie a Exodului și a cuceririi. Totuși, așa cum am sugerat, istorisirea din cartea lui Iosua nu insistă asupra cuceririi militare și a devastării întregii țări. Mai degrabă, Iosua reamintește poporului că Dumnezeu „v-am dat o țară pe care n-o munciserăți, cetăți pe care nu le zidiserăți, dar pe care le locuiți, vii și măslini pe care nu-i sădiserăți, dar care vă slujesc ca hrană" (Iosua 24:13). Prin cucerirea unor puncte-cheie din țara Canaanului, triburile israelite au putut ocupa o bună parte din „Țara Făgăduinței" și numai în zilele lui David (cca 1000 î.H.) au câștigat întreaga țară pentru Israel.

Colonizarea țării

Ultima treime a cărții lui Iosua detaliază împărțirea țării între cele 12 triburi, oferind descrieri foarte specifice ale orașelor, ale cursurilor de apă, ale văilor și ale izvoarelor. Acestea permit geografului să realizeze o hartă precisă a teritoriilor celor 12 triburi. Având teritoriile distribuite, Iosua a adunat națiunea la Sihem pentru o ceremonie de reînnoire a Legământului chiar înainte de a muri. Ca parte a ceremoniei, Iosua a ridicat o piatră mare pentru a servi ca martoră a reînnoirii Legământului (Iosua 24:27). Situl Sihemului a fost identificat în mod cert ca Tell Balata. În fața zonei templului se află o piatră mare. În prezent are 1,6 m (5 ft) înălțime, 1,60 m (5 ft) lățime și 45 cm (18 in) grosime, deși este spartă; probabil că inițial a avut peste 3 m (10 ft) înălțime. În fața templului în vecinătatea căruia a fost găsită piatra, Ernst Sellin, arheologul german care a descoperit sanctuarul în 1926, a găsit o cavitate pentru piatră, cu șanț, ale cărei dimensiuni indică faptul că piatra a stat inițial în aceasta. S-a sugerat că această piatră sau stelă ar fi putut fi inscripționată pe o suprafață din ipsos care de atunci s-a exfoliat și s-a erodat. S-au descoperit urme a două pietre mai mici așezate în poziție verticală care flancau fiecare intrare în templu.

Stând pe înălțimile muntelui Nebo, Moise a putut să scruteze extremitatea nordică a Mării Moarte și Valea Iordanului spre Canaan, țara pe care Dumnezeu i-o promisese lui Avraam și urmașilor săi după patru sute de ani de robie într-o țară străină (Geneza 15:13–16). Ruinele câtorva biserici timpurii marchează locurile de pe și din jurul muntelui Nebo, unde creștinii cred că fusese Moise. În timpul unei vizite recente, privind atent, spre apus, dincolo de Marea Moartă și de Valea Iordanului, n-am putut decât să mă gândesc cum această fâșie de pământ neînsemnată care a constituit vechiul Israel a fost martora atâtor evenimente majore – războaie și migrații de popoare – care au modelat Biblia și istora lumii. Apoi mai sunt controversele politice moderne asupra locului în care ar trebui să fie trasate granițele. Într-adevăr, te pune pe gânduri. Ce face ca această țară să fie atât de importantă, atât de magică și fascinantă?

Este cu adevărat o țară mică; distanța de la Dan, în nord, până la Beersheba în sud – orașele care au marcat extremitățile Israelului în Vechiul Testament – este de doar aproximativ 256 km (160 de mi), dar este marcată de o mare diversitate geografică. Dealurile și văile, izvoarele și pustiurile, joacă un rol substanțial în evenimentele descrise în Biblie, iar sesizarea hotarelor și a împrejurimilor îl ajută pe cititor să capete o înțelegere mai profundă a textului. Gândiți-vă de exemplu la Muntele Măslinilor din Ierusalim. În timpul răscoalei fiului său, Absalom (2 Samuel 15), David a trebuit să fugă din Ierusalim. Astfel, el s-a urcat pe vârful Muntelui Măslinilor și apoi s-a îndreptat spre Transiordania în partea de est (versetul 30). Această călătorie a însemnat să coboare din zona Cetății lui David, spre valea Chedron, după care să urce imediat o înălțime de peste 200 m (650 ft) pe panta abruptă a Muntelui Măslinilor. Conform evangheliilor, în Duminica Floriilor Isus a urmat același traseu, în sensul opus. Luând în considerare topografia Ierusalimului, putem vizualiza mișcările acestor personaje biblice în mod mai realist. Aceasta era țara îmbelșugată pe care Biblia o descrie în mod metaforic drept țara care abundă de lapte și de miere și pe care israeliții, sub conducerea lui Iosua, trebuiau să o cucerească și să o colonizeze.

Trei detalii geografice care influențează cel mai mult geografia și climatul țării Canaanului sunt Marea Mediterană la vest, muntele Hermon la nord și Graben prin care curge Iordanul (sau Valea Iordanului), separând Canaanul de Transiordania. Deși israeliții nu erau marinari grozavi, marea le-a oferit acces la articolele de comerț din lumea est-mediteraneeană. Cele mai relevante pentru Israel totuși erau furtunile și ploile care apăreau brusc dinspre Mediterană. În lipsa acestora, Canaanul și, mai târziu, Israelul ar fi putut susține doar o populație mică.

Creat printr-o activitate seismică de proporții cataclismice, Marele Graben est-african se întinde de fapt în sud din valea Beka în Liban și trece prin Canaan, formând bazinele pe care le cunoaștem drept Marea Galileei (Kinneret din Vechiul Testament) și Marea Moartă. Aceeași falie a format golful Aqaba și continuă spre sud de-a lungul Mării Roșii și mai departe în Africa. Punctul inferior al Grabenului este situat în Marea Moartă și are o adâncime de aproape 400 m (1 300 ft) sub nivelul mării. La est de Valea Iordanului, altitudinea urcă brusc, terenul devenind ceea ce Biblia numește „ținutul deluros". Acest lanț central începe din sud (Negev), continuă spre nord prin teritoriile tribale ale lui Iuda, Beniamin, Efraim, Manase, Isahar și Neftali și se încheie cu lanțul muntos al Libanului. Orașe biblice binecunoscute, cum ar fi, de exemplu, Hebron, Ierusalim, Bethel, Șilo și Sihem, sunt situate de-a lungul acestui lanț de dealuri. Unele dintre cele mai importante istorisiri din Biblie se petrec în această zonă. Cel mai înalt punct din Iudeea atinge 1 000 m (3 280 ft), iar Ierusalimul este cocoțat pe dealuri aflate la 800 m (2 600 ft) deasupra nivelului mării. La capătul nordic al acestui lanț se înalță maiestuosul munte Hermon din Liban care atinge 2 840 m (9 232 ft). În timpul lunilor de iarnă, zăpada acoperă lanțul muntos din Liban. Zăpada topită este sursa de apă a fluviului Iordan și a majorității izvoarelor de pe meleagurile Israelului.

La vest de ținutul deluros al Iudeei, terenul coboară spre ceea ce Vechiul Testament numește „Șfela". Cunoscute pentru văile (Aialon, Sorek și Elah) și podgoriile lor, aceste ținuturi joase se află la numai 200 m (656 ft) deasupra nivelului mării, iar orașe importante precum Lahiș, Ghezer și Libna se află în această regiune. Spre sud este Negev, o zonă de tranziție între partea sudică a ținutului deluros și pustiul sau deșertul Sinai. Beersheba, cel mai important centru din regiune, a fost căminul lui Avraam, al lui Isaac și al lui Iacov în diverse momente din viața lor, în special în anotimpul ploios, când cirezile puteau fi întreținute.

Cea din urmă regiune este câmpia de coastă, unde erau situate porturi maritime strategice, o mare parte din zona de coastă este formată din dune de nisip; la câțiva kilometri înspre centrul țării, terenul este potrivit pentru culturile de cereale, de măslini și de viță de vie. După 1200 î.H., filistenii au ocupat sudul regiunii de coastă cu principalele lor orașe: Gaza, Ascalon, Așdod, Ecron și Gat. În nordul regiunii filistenilor se află o porțiune de coastă care a fost în anumite perioade sub controlul Israelului și cuprindea orașele Joppa (Jaffa), Dor și Acco. Mai la nord se află importantele orașe portuare feniciene Tyr și Sidon. În sfârșit, prin câmpia de coastă trecea ruta principală de coastă, de o importanță vitală, care conecta Egiptul cu importantele centre comerciale din nord.

Teritoriul Israelului împărțit în 12 ținuturi tribale.

Aici se pot aminti cuvintele lui Moise adresate celor care traversau Iordanul în Canaan împreună cu Iosua: „să ridici niște pietre mari și să le tencuiești cu var. Să scrii pe ele toate cuvintele din legea aceasta, după ce vei trece să intri în țara pe care Domnul Dumnezeul tău ți-o dă, [...] să ridicați pe muntele Ebal pietrele acestea, pe care vă poruncesc azi să le ridicați, și să le tencuiți cu var. Acolo, să zidești un altar Domnului Dumnezeului tău, un altar de pietre" (Deuteronomul 27:2–5). Scrierea inscripțiilor pe pietre tencuite era o tehnică cunoscută în Egipt, dar străină Canaanului sau Mesopotamiei.

În timpul perioadei judecătorilor, sanctuarul din Sihem este menționat în legătură cu domnia de scurtă durată a lui Abimelec, fiul judecătorului Ghedeon. Acolo este numit Templul lui El (sau Baal)-Berit sau Dumnezeul (Domnul) Legământului (Judecătorii 9:6, 46). Templul este descris ca având un turn sau bastion (*migdol*) și un stâlp sau o piatră așezată în poziție verticală (*maseba*); un stejar sacru este, de asemenea, asociat cu sanctuarul.

Mai devreme am menționat templul descoperit la Sihem, cu stela așezată în poziție verticală în afara curții sale din față. Acest templu este aproape sigur cel menționat în Judecătorii 9. Fundațiile de piatră ale acestei structuri au fost descoperite, dând la iveală planul. Zidurile erau groase de 5,2 m (17 ft), cu o întindere de 22 m (70 ft) pe lățime și de 27 m (86 ft) pe lungime și ar fi putut susține o structură înaltă de aproximativ patru-cinci etaje. Structura masivă a făcut ca arheologii să o numească templu-fortăreață, ceea ce se potrivește perfect cu descrierea biblică a unui *migdol*.

G. E. Wright s-a întors să efectueze săpături la Sihem între 1956 și 1973. El a lucrat în incinta templului și considera că au existat două perioade ale templului: 1650–1550 î.H. și 1550–1450 î.H. Datarea efectuată de Wright însemna că acest templu nu exista în perioada evenimentelor din Judecătorii 9. O reevaluare recentă a sanctuarului de către Lawrence Stager de la Universitatea Harvard, l-a determinat să pună la îndoială datarea lui Wright. El aduce argumentul că, în cea de-a doua perioadă, templul, deși a utilizat același plan, a fost mai mic decât primul și că s-a dezvoltat până în 1100 î.H., când a fost distrus în urma incidentului cu Abimelec (Judecătorii 9:44–45); el este „convins" că această structură este templul biblic al lui El-Berit.

Este imposibil de știut dacă piatra ridicată de Iosua la Sihem, la reînnoirea Legământului, este *maseba* menționată în Judecătorii 9:6 („stejarul stâlpului de la Sihem"). Există încă o și mai veche referință biblică la un sanctuar în Sihem. Avraam s-a oprit la „Sihem, ... la stejarul lui More" (Geneza 12:6) și acolo a construit un altar ca răspuns la apariția lui Dumnezeu. De asemenea, conform Genezei 34, la Sihem se pare că Iacov a încheiat un tratat cu fiii lui Hamor, la care se face aluzie în Judecătorii 9:28. Prin urmare, la Sihem există o îndelungă istorie care asociază încheierea legămintelor cu activitățile sacre.

Importantul oraș Sihem este adăpostit în valea dintre muntele Ebal și muntele Garizim. Atunci când Moise le-a spus israeliților să tencuiască pietre și să scrie pe ele Legea lui Dumnezeu (Deuteronomul 27:2–4), acest lucru trebuia să aibă loc la muntele

Ebal. Pentateuhul samaritean a schimbat locul cu muntele Garizim, iar mai târziu samaritenii au ridicat un templu acolo. La acest loc sfânt se referă femeia samariteană în discuția purtată cu Isus despre care era locul corect de închinare (Ioan 4:20). Arheologul israelian Adam Zertal a descoperit pe muntele Ebal un sit din secolul al XII-lea î.H. despre care crede că este un sanctuar cu altar care poate fi asociat cu cel menționat în Iosua 8:32. Totuși, alți cercetători au pus sub semnul întrebării această identificare.

Un mic taur de bronz a fost descoperit într-un sit aflat la aproximativ 15 km (9 mi) nord de muntele Ebal. Excavațiile ulterioare au dat la iveală un alt sanctuar în ținutul deluros al zonei controlate de Israel. Prezența acestui taur, reprezentând probabil zeul cananean El, se potrivește cu tendința de la început a Israelului spre sincretism religios (Judecătorii 2:11; 3:1-7; 4:1) - amestecarea practicilor și a credințelor israelite și cananeene.

AȘEZĂRI ISRAELITE TIMPURII?

Probabil că locurile sfinte timpurii de la Sihem, muntele Ebal și sanctuarul taurului au servit ca centre de închinare pentru primii israeliți, dar unde locuiau aceștia? După moartea lui Iosua, cartea Judecătorilor prezintă un Israel care nu mai are un lider național asemenea lui Iosua și lui Moise. Mai degrabă, triburile se îndreaptă spre teritoriile lor și se stabilesc, unii trebuind să mai ducă lupte pentru a-și revendica regiuni aflate încă sub control cananean. Succesul este diferit. Iuda, de exemplu, a luat inițial Ierusalimul (Judecătorii 1:8), un oraș relativ nesemnificativ aflat pe granița dintre Iuda și Beniamin, dar se pare că nu a putut să-l păstreze, deoarece mai târziu Beniamin a încercat să-l cucerească, dar nu a reușit. În consecință, iebusiții, care controlau Ierusalimul, au coexistat cu israeliții „până în această zi", subliniază textul (Judecătorii 1:21). Această afirmație este semnificativă, fiindcă numai după ce David a devenit primul rege al Israelului (cca 1010 î.H.), Israelul a preluat controlul asupra acestui oraș care a devenit capitala foarte veche (2 Samuel 5:6-10). Deci reiese că Judecătorii relatează în mod clar condițiile monarhiei.

Într-adevăr, existența israeliților recent sosiți și alături de cananeni și de amoriți este descrisă și în altă parte din Judecătorii 1. De exemplu, Manase nu a alungat locuitorii din Bet Șean, din Taanac, din Dor, din Ibleam și din Megiddo (Judecătorii 1:27) și nici efraimiții nu i-au înlăturat pe cananenii din Ghezer (Judecătorii 1:29); iar când amoriții au exercitat presiuni asupra daniților, aceștia s-au reașezat în zona cea mai nordică a Canaanului (Judecătorii 1:34-35; 18:1-31).

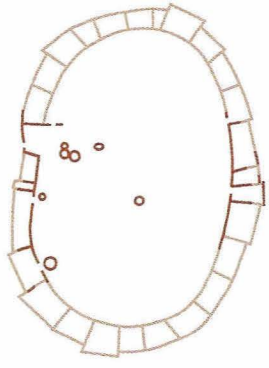

Un plan al satului Izbet Sartah din Prima Epocă a Fierului.

Dat fiind faptul că primii israeliți nu au ocupat atât de multe orașe importante după perioada lui Iosua și că cele pe care le-au ocupat nu au fost distruse, putem înțelege de ce există în Canaan puține dovezi ale unui aflux masiv al unui popor distinct din punct de vedere cultural care a devastat țara. Cu toate acestea, cercetările arheologice recente din ținutul deluros central și din Transiordania ne pot îndrepta atenția spre așezările israeliților. Studiile demografice arată că, în Epoca Bronzului

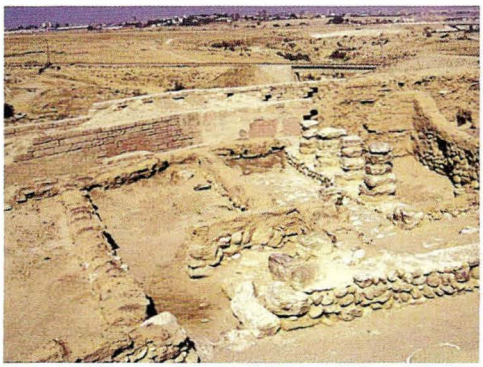

Casă cu patru încăperi din Epoca Fierului (Beersheba).

Târziu (1540–1200 î.H.), în Canaan populația țării era în declin. Dar la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XII-lea apar așezări agricole mai mici. De fapt, cercetările din anii '70 și '80 efectuate în Israel și în Iordania au identificat numai 88 de situri din Epoca Bronzului Târziu, în timp ce numărul acestora crește spectaculos la 678 în Prima Epocă a Fierului (1200–1000). Prima Epocă a Fierului se suprapune peste perioada judecătorilor, conducând la începutul monarhiei la sfârșitul secolului al XI-lea î.H. Un procent de 93% dintre siturile din Prima Epocă a Fierului sunt noi – adică nu există așezări mai vechi sub acestea – și în mare parte sunt sate mici, fără ziduri. Unele sunt așezate circular, sugerându-i lui Israel Finkelstein, care a excavat la unele dintre situri, că modelul era inspirat de amplasarea taberelor de corturi ale nomazilor. Acest lucru l-a făcut să se gândească dacă nu cumva oamenii care au folosit acest plan de construcție nu s-a mutat din regiunile deșertice în Canaan.

Tipurile de case din satele din Prima Epocă a Fierului sunt numite uneori „case prevăzute cu stâlpi" sau case cu patru încăperi, iar unii au etichetat acest stil de structură drept „casa israelită". Exemple de astfel de case au fost găsite în tot Israelul și în câteva locuri din afara Israelului și au fost populare timp de șase secole. Nu dau impresia să fi fost construite după exil când au fost introduse planuri de case diferite în perioada persană. Se crede că acestea erau clădiri cu două etaje, nivelul inferior fiind utilizat pentru prepararea și pregătirea hranei, pentru depozitarea grânelor și a uleiului și ca grajd pentru animale, în timp ce nivelul al doilea era folosit pentru dormit și pentru luarea mesei. Asociat cu aceste comunități este așa-numitul vas de provizii „cu buza în formă de guler". Oasele de oi și capre indică practicile pastorale ale locuitorilor și, interesant, oasele de porc sunt rar găsite, deși sunt din belșug în siturile dinspre vest care au fost ocupate de filisteni după 1150 î.H. Absența oaselor de porc în aceste situri poate reflecta foarte bine interdicția israeliților de a consuma carne de porc, provenită din Lege (Leviticul 11:7; Deuteronomul 14:8). Există un consens din ce în ce mai mare printre arheologi că aceste sate noi din Epoca Fierului reprezintă dovezi ale prezenței timpurii a israeliților în Canaan. Dacă această evaluare este corectă, atunci în aceste sate mici și în orașele din apropiere judecătorii au condus triburile Israelului până la instaurarea guvernării monarhice în Israel la sfârșitul secolului al XI-lea î.H.

CAPITOLUL 6

Judecători, profeți și regi

Înainte de domnia regilor în Israel

După moartea primilor lideri dinamici ai Israelului, Moise și Iosua, confederația tribală nu a mai avut unitatea politică de care s-a bucurat la început. În schimb, în vremurile de criză – în general, o invazie militară din partea unora dintre vecinii Israelului – s-au ridicat judecători. O citire atentă a evenimentelor prezentate în Judecătorii arată că acești lideri aveau influență regională și că istorisirile sunt prezentate într-un ciclu. Acest ciclu de evenimente și consecințe este dezvăluit odată cu primul judecător, Otniel, fratele mai tânăr al lui Caleb. În primul rând, Israel încalcă clauzele Legământului, ceea ce de obicei înseamnă închinarea la alte zeități (Judecătorii 3:7). În al doilea rând, pentru a pedepsi neascultarea poporului, Dumnezeu trimite o forță invadatoare în Israel (Judecătorii 3:8). În cel de-al treilea rând, după o perioadă de opresiune, poporul strigă la Dumnezeu după ajutor; și, în al patrulea rând, ca răspuns, Dumnezeu ridică un salvator sau un eliberator și pune Duhul Său în el (Judecătorii 3:9-10). Judecătorul conduce armatele de voluntari ai triburilor afectate în lupta împotriva inamicului. După victorie, are loc cea de-a cincea etapă – o perioadă de pace – și liderul își petrece restul vieții în calitate de judecător. Perioada de pace este apoi spulberată de păcatul național și astfel ciclul reîncepe.

Religia cananenilor

Prima dintre cele zece porunci declară: „Să nu ai alți dumnezei afară de Mine", urmată de corolarul său: „Să nu-ți faci chip cioplit, nici vreo înfățișare a lucrurilor care sunt sus în ceruri sau jos pe pământ sau în apele mai jos decât pământul" (Exodul 20:3-4). Nu numai că li se interzice israeliților să se închine altor divinități și să creeze imagini pentru a fi venerate, dar li se cere și să „le [adică popoarelor țării] surpați altarele, să le sfărâmați statuile [*masebot*], să le tăiați dumnezeii de lemn și să ardeți în foc chipurile lor cioplite" (Deuteronomul 7:5). Această descriere a elementelor de cult ale religiei cananene a fost ilustrată clar de descoperirile arheologice făcute de-a lungul anilor, dându-ne posibilitatea să înțelegem practicile religioase ale vecinilor Israelului și modul în care acestea au influențat Israelul.

ALTARELE

În religia cananeană, altarul slujea ca loc unde se aduceau jertfe zeităților. Acest lucru este adevărat și în cazul vechii religii israelite. În mijlocul incintei sacre de la Megiddo se află un mare altar circular care măsoară 8 m (26 ft) în diametru și în prezent are înălțimea de 1 m (3 ft 3 in), în vârf ajungându-se pe șapte trepte. Majoritatea altarelor descoperite în vechiul Canaan / Israel erau pătrate, uneori cu colțuri răsucite în sus – ceea ce Biblia numește coarne (Exodul 27:2; 1 Împărați 1:50–51).

Altar cu coarne de la Beersheba.

Coarnele sunt utilizate frecvent în iconografia din Orientul Apropiat și în Biblie, ca simboluri ale puterii divine. Imaginile zeităților din Egipt și din Mesopotamia prezintă în mod frecvent coarne pe cap sau pe coroană. Nu este sigur dacă acest simbolism a fost reportat la altare.

Altarele pentru tămâiere urmau același model, dar erau mult mai mici (Exodul 30:1–3). Un templu din secolul al IX-lea până în secolul al VIII-lea î.H., din cetatea Aradului controlată de iudei, are un altar făcut din pietre brute de pe câmp, ale cărui origini se extind până în secolul al XII-lea î.H. (perioada judecătorilor). Colțurile cu coarne nu erau incluse. Avea 1,5 m (5 ft) înălțime, cca 2,40 m (7,8 ft) lungime și 2,20 m (7,2 ft) lățime. La Beersheba, aflată în apropiere, au fost descoperite blocurile de piatră ale unui altar cu coarne, într-un context secundar: între pereții unei magazii (vezi capitolul 7). Blocurile fin prelucrate ale acestui altar au rezultat probabil din demolarea unui sanctuar ilicit israelit în timpul reformelor regelui Ezechia (715–686 î.H.). Țelul lui Ezechia a fost să elimine toate centrele de închinare din țară (2 Împărați 18:1–4) și să centralizeze închinarea la Ierusalim, așa cum era prescris în Deuteronomul (Deuteronomul 16:2, 16). Utilizarea blocurilor cioplite încălca regulile din Tora, unde se specifică: „să nu-l zidești din pietre cioplite; căci, cum vei pune dalta în piatră, îl vei profana" (Exodul 20:25).

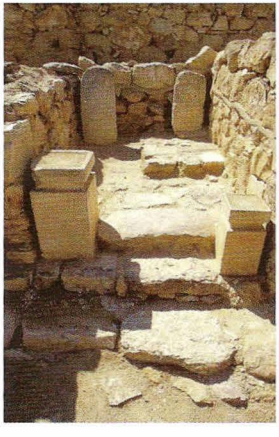

Sfânta-sfintelor din sanctuarul de la Arad, prezentând altare pentru tămâiere în față și stâlpi așezați în poziție verticală (*masebot*) în fundal.

PIETRE SACRE (*MASEBOT* ÎN EBRAICĂ)

Aceste pietre sunt de fapt stâlpi de piatră așezați în poziție verticală care au fost găsiți în numeroase situri din Israel. Într-un sanctuar din Epoca Bronzului găsit la Hazor, au fost găsite peste 30 de *masebot* de diverse mărimi, toate având în jur de 1 m (3 ft) înălțime sau mai puțin. Majoritatea stâlpilor de piatră nu au ornamente de niciun fel, deși câțiva au câteva imagini sculptate: mâini întinse, stele și semiluni. Rolul acestor stâlpi este încă neclar. Ar putea reprezenta zeități. Acești stâlpi adeseori apar în perechi, unul mai mare decât celălalt. Ar putea reprezenta un zeu și o zeiță? Ca alternativă, *masebot* pot reprezenta persoane defuncte. În ciuda interzicerii acestor obiecte de cult, ele sunt găsite adeseori în situri despre care se știe că au fost israelite. O pereche de *masebot* se afla în Sfânta-sfintelor din sanctuarul din Arad, iar în fața lor se afla o pereche similară de altare pentru tămâiere.

Stâlpi în poziție verticală (*masebot*) și statui de piatră din Hazor.

STÂLPII AȘEREI

Așera era consoarta lui El, zeul suprem al panteonului cananean. Unii cred că în perioada apostaziei Israelului ea era consoarta Dumnezeului Israelului și ar fi putut fi regina cerului a cărei adorare este denunțată de profetul Ieremia (Ieremia 7:18; 44:17–19). Așerele posibil să se refere la stâlpii sau pomii ceremoniali care au fost tăiați și arși de reformatori. Un piedestal cultic din secolul al X-lea, din Taanah, un sit din nordul Israelului, are modelate pe el figuri de lut, inclusiv ceea ce unii consideră a fi o reprezentare a unui stâlp al Așerei. Judecătorul Ghedeon, de exemplu, a distrus altarul tatălui său dedicat lui Baal, zeul cananean al furtunii și al fertilității, și „[a tăiat] stâlpul Așerei de lângă el" (Judecătorii 6:25–26, NTR). El a făcut astfel ca răspuns la porunca primită în vis de la Dumnezeu de a distruge bunurile personale păgâne ale familiei sale. Apoi, într-un gest de triumfalism, el a folosit lemnul de la stâlpul Așerei pentru a aduce lui Dumnezeu o ardere-de-tot adecvată pe noul altar.

Aceste trei elemente ale religiei cananene, adeseori asociate cu sanctuare în aer liber construite pe vârf de deal, și-au croit drum în practicile religioase ale primilor israeliți, după cum se vede în cazul familiei lui Ghedeon. În centrul religiei cananene se afla fertilitatea. Baal era asociat cu ploaia și prin urmare cu prosperitatea agricolă. În istoria lui Ilie, lupta dintre Baal și Iahve de pe muntele Carmel avea scopul de a lămuri o dată pentru totdeauna care divinitate era responsabilă pentru aducerea ploii (1 Împărați 18:20–39).

JERTFIREA COPILAȘILOR

Legea Vechiului Testament interzice și jertfirea pruncilor prin cuvinte foarte dure (Leviticul 18:21; 20:1–15). Sacrificiile umane nu erau practicate în Egipt, unde trăiseră israeliții, dar în Canaan și în Fenicia erau practicate în anumite împrejurări, iar Israelul s-a implicat uneori în această practică respingătoare. Judecătorul Iefta de exemplu, a

făcut un jurământ că, dacă Dumnezeu îi va da victorie, va aduce ca ardere-de-tot prima ființă care îi va ieși în întâmpinare pe porțile casei lui la întoarcerea din bătălie. În mod tragic s-a dovedit că aceasta a fost chiar fiica sa (Judecătorii 11:31–40). Se relatează că regele Meșa al Moabului și-a jertfit fiul, prințul moștenitor, pe zidul cetății sale atunci când se părea că armatele iudeo-israeliene erau pe cale să-l înfrângă (2 Împărați 3:26–27). La sfârșitul secolului al XIII-lea î.H., egiptenii au fost martorii acestei practici în Canaan și au lăsat ilustrații ale ei pe zidurile templelor. În secolul al VII-lea, profetul Ieremia a deplâns practica jertfirii copiilor la Tofet în Ierusalim (Ieremia 7:31; 19:6). Excavațiile efectuate în Cartagina feniciană, în nordul Africii, au scos la iveală un cimitir de copii care conținea mii de rămășițe de oase carbonizate așezate în urne funerare. Acolo au fost găsite texte cu cuvântul *tofet* scris pe ele. Acest cuvânt înseamnă „loc de ardere" și era utilizat pentru locul unde erau sacrificați copilașii de către cananeni, de fenicieni și de israeliți.

Știința de carte

Deși Biblia îl prezintă pe Moise ca fiind un om învățat, consemnând legile lui Dumnezeu și scriind despre călătoriile Israelului prin pustiu (Exodul 17:14; 34:27–28; Numeri 33:2), mulți cercetători din timpurile moderne au pus la îndoială știința de carte în Israelul de la început. Este în general adevărat că în cea mai mare parte a Orientului Apropiat din vremurile Vechiului Testament scrierea era restrânsă la o clasă profesională de scribi și la alte elite cum ar fi preoții și membrii familiei regale. Câteva descoperiri recente sugerează că știința de carte era poate mai răspândită decât s-a presupus anterior. În anii '70, s-a descoperit un ciob mare de ceramică la Izbet Sartah despre care se crede că este o comunitate israelită rurală timpurie, la 3 km (1,8 mi) est de Tell Aphek. Pe suprafața ciobului erau scrijelite litere cananene timpurii. Textul pare a fi lucrarea unui elev care învăța alfabetul – anumite greșeli sunt evidente! În consecință, cel care a scris a fost descris ca semi-învățat și neîndemânatic. Scrierea și contextul arheologic situează acest fragment inscripționat în jurul anului 1200 î.H. Deși Izbet Sartah era o mică așezare rurală datând din primii ani ai Israelului în țară, printre locuitorii săi se afla unul care învăța să scrie, ceea ce ar putea sugera că elevul avea un profesor cult.

În 2005, arheologul american Ron Tappy a descoperit un alt abecedar (o succesiune alfabetică) la Tell Zayit la Șhefela, lângă Lahiș. Scrierea a fost inscripționată pe o piatră pusă într-un zid unde alfabetul ar fi fost vizibil. Textul a fost găsit într-o clădire din secolul al X-lea î.H. Această constatare îi sugerează lui Tappy că în timpul perioadei lui Solomon exista o clasă profesională de scribi din partea unui guvern centralizat din Ierusalim.

Descoperirea acestor abecedare indică faptul că în Israelul timpuriu s-ar putea să se fi scris și citit mai mult decât au crezut unii. O parte din psalmii din Biblie (de exemplu, 9–10, 25, 34, 119), cât și patru din cele cinci capitole ale cărții Plângerilor, sunt acrostihuri alfabetice, adică fiecare vers începe cu litera următoare din alfabet.

Relief din Medinet Habu, înfățișând o bătălie navală între Ramses al III-lea și popoarele mării. Un vas egiptean atacă o navă filisteană cu o proră în formă de cap de rață. Filistenii poartă coafuri împănate (?) caracteristice.

Cunoașterea alfabetului ar fi facilitat utilizarea liturgică a psalmilor în închinarea din Templu. Chiar dacă majoritatea oamenilor nu puteau scrie sau citi, se pare că știau alfabetul.

Cine erau filistenii?

De-a lungul perioadei reprezentate de cartea Judecătorilor (cca 1220–1050 î.H.), Israelul a fost atacat de diverși inamici din Mesopotamia, din Moab, din Hazor, din nordul Arabiei și, mai presus de toate, din Filistia. Filistenii au constituit o amenințare nu numai în zilele judecătorului Samson (Judecătorii 13–16), ci și în perioada lui Samuel (1 Samuel 1–6). Este foarte posibil ca amenințarea militară a filistenilor să fi împins Israelul spre monarhie.

În Numeri 13, atunci când Moise i-a trimis pe cei 12 spioni din Kadesh-Barnea să cerceteze țara înainte de anticipata invazie din jurul anului 1230 î.H. (sau mai devreme), raportul lor indica faptul că în țară se aflau amoriți și cananeni, împreună cu alte câteva grupuri etnice. Filistenii nu sunt menționați acolo și nici atunci când Moise repetă alcătuirea țării în Deuteronomul 1:7. Mai degrabă, el spune că pe coasta mării locuiesc cananenii. Există un motiv întemeiat pentru această omisiune. Ei încă nu sosiseră pentru a ocupa regiunea de coastă din sudul Canaanului.

Templul funerar al lui Ramses al III-lea (1184–1153 î.H.) conține reliefuri gravate care comunică o istorie interesantă. Pe zidurile de nord ale acestui templu enorm Ramses al III-lea înregistrează o relatare picturală și textuală a unei invazii respinse de el, din partea unui grup de popoare care au încercat să atace Egiptul pe mare și pe uscat. Confruntarea navală este descrisă minuțios, arătând nave inamice și războinici cu diverse tipuri de coifuri și cu arme diferite de cele folosite de apărătorii egipteni. Textul

afirmă că ei au venit să-și umple stomacurile, sugerând că locurile lor natale erau devastate de foamete. Cinci grupuri etnice diferite sunt numite în această confederație. Numele unui trib iese în evidență în mod special; numele este Pelest. De la acest cuvânt provine numele poporului pe care Biblia îl numește filistean, iar aceasta este cea mai veche referire cunoscută la acest grup etnic. Combatanții filisteni ies în evidență între invadatori prin coifurile lor deosebite. Se pare că aceste popoare ale mării care au fost înfrânte s-au întors în țara Canaanului unde s-au stabilit sau că printr-un acord, Ramses al III-lea le-a permis să ocupe zona de coastă din sudul Canaanului.

Există dovezi că înainte de sosirea lor la frontierele Egiptului, popoarele mării au atacat capitala hitită Hattușaș din regiunea central-nordică a Turciei, marcând sfârșitul Imperiului Hitit. Invadatorii au mers mai departe pe coasta Levantului, distrugând alte orașe în cale, inclusiv orașul-stat Ugarit din Siria. Pe baza denumirilor triburilor și a culturii lor materiale, se crede că popoarele mării își aveau originea în zona Greciei, insulele din Marea Egee, din Creta și din vestul Turciei. Vestigiile culturale ale primilor filisteni găsite în sudul Canaanului, în special ceramica lor, au afinități cu ceramica miceniană din Grecia din secolul al XII-lea și din secolul al XIII-lea î.H.

În cartea profetului Amos, Dumnezeu întreabă: „N-am scos Eu pe Israel din țara Egiptului, ca și pe filisteni din Caftor și pe sirieni din Chir?" (Amos 9:7). În privința filistenilor, Ieremia își aduce contribuția, referindu-se la filisteni ca la o rămășiță a insulei sau a coastei Caftorului (Ieremia 47:4). Cuvântul „Caftor" pare a fi o denumire veche a insulei Creta. Kaptara este termenul găsit în textele akkadiene, în timp ce în Egipt în secolul al XV-lea î.H. aducătorii tributului din Creta sunt numiți Keftiu. În mod evident filistenii erau un popor nesemit venit din lumea egeeană, inclusiv Creta. De la termenul „filistean" provine cuvântul „Palestina" care, înainte de 1948, era aplicat la Israelul de astăzi, la fâșia Gaza și la Malul Vestic (în trecut parte a Iordaniei). Termenul „palestinian" de astăzi se referă la populația arabă care locuiește în regiune.

Orașele filistene

Filistenii ocupau zona aproximativă a sudului Canaanului, cunoscut în vremea noastră ca fâșia Gaza. Biblia îi situează în cinci orașe principale: Gaza, Ascalon, Așdod, Ecron și Gath (Iosua 13:2-3). Toate aceste cinci orașe sunt cunoscute și au fost excavate de câteva ori, ceea ce dezvăluie că înainte au fost locuite de cananeni, ale căror cetăți au fost cucerite de invadatorii egeeni. Aproape 20 de ani de excavații la Ascalon au fost încheiați recent de o echipă de la Universitatea Harvard sub conducerea lui Lawrence Stager. Ecronul a fost identificat cu Tell Miqne unde, în 1996, au fost încheiate 14 perioade de excavații. O inscripție recent descoperită dintr-un templu de la Tell Miqne menționează Ecronul, confirmând identificarea acestuia. Excavațiile realizate acolo de americanul Seymour Gitin și de israeliana Trude Dothan au dezvăluit că o cetate cananeană mai mică a fost distrusă de filisteni și ulterior reconstruită și extinsă în mod considerabil la 20 de ha (50 acri). Tell es-Safi, considerat a fi cetatea Gat, continuă să fie excavat. În toate aceste situri există mărturii ale filistenilor la scurt timp după 1200 î.H.

La Ascalon și la Ecron, de exemplu, s-au descoperit vetre mari, circulare. Astfel de vetre au fost găsite și în marile temple sau palate din Micene și din Pilos, în sudul Greciei, datând din secolul al XIV-lea și din secolul al XIII-lea î.H. Deși scopul acestor vetre rămâne încă neclar, plasarea lor în clădiri mari sugerează că jucau un rol semnificativ și că prezența lor în siturile filistene din sudul Canaanului arată în mod sigur originea egeeană a filistenilor.

Contribuția cea mai importantă a filistenilor în vechiul Israel a fost tehnologia fierului pe care, se crede, au adus-o cu ei. Obiecte și unelte din fier au fost descoperite în aceste situri, demonstrând acest punct de vedere. Din cauza introducerii fierului în zonă, la scurt timp după 1200 î.H., arheologii identifică aceasta ca data aproximativă a începutului Epocii Fierului; adică Prima Epocă a Fierului (1200–1000 î.H.) și a Doua Epocă a Fierului (1000–586 î.H.). Faptul că filistenii au posedat fier, în special armament, le-a conferit filistenilor un avantaj militar net în lupta cu vecinii lor israeliți care, în cea mai mare parte, aveau numai arme din bronz. În timpul domniei lui Saul, Biblia spune că: „În toată țara lui Israel nu se găsea nici un fierar; căci filistenii ziseseră: «Să împiedicăm pe evrei să-și facă săbii sau sulițe.» [...] Și așa s-a întâmplat că în ziua luptei nu era nici sabie, nici suliță în mâinile întregului popor care era cu Saul și cu Ionatan: nu se găseau decât la Saul și la fiul său, Ionatan" (1 Samuel 13:19–20, 22).

De la judecător la rege

Ultimele decenii din perioada judecătorilor sunt marcate de conducerea unui conducător de tranziție, Samuel. Ca profet, Samuel reprezintă tipul de conducător reprezentat de Moise, adică unul care rostea mesaje de la Dumnezeu. Ca atare, el a auzit din partea lui Dumnezeu spunându-i care va fi primul și cel de-al doilea rege al Israelului și a fost răspunzător de investirea lor în funcția de rege (1 Samuel 10:1; 16:1–13). Pe lângă că a fost profet, Samuel a fost judecător și preot, dar conducător militar nu a fost. În consecință, presiunea din partea filistenilor și a amoniților din Transiordania (1 Samuel 12:12) i-a făcut pe israeliți să ceară un rege „cum au toate neamurile" (1 Samuel 8:4–5). La Mițpa, pe teritoriul lui Beniamin, a urmat un proces care a inclus o ceremonie de tragere la sorți între triburi, peste care a prezidat Samuel (1 Samuel 10:17). Multă vreme Mițpa a fost egalată cu Tell el-Nasbeh care a fost excavat în anii '20 și în anii '30. Excavațiile au descoperit vestigii din Prima Epocă a Fierului și din a Doua Epocă a Fierului, inclusiv un sistem de apărare din piatră, bine construit, cu un complex de porți format din două părți; pe acest sit au fost găsite și case cu patru încăperi.

Sorții au căzut asupra tribului lui Beniamin și în cele din urmă asupra lui Saul, fiul lui Chis, din Ghibea (1 Samuel 10:20–24). Astfel, Israel a avut primul rege peste cele 12 triburi. Din acest motiv, perioada de la Saul la Solomon (cca 1030–970 î.H.) a fost numită „regatul unit". Saul a stabilit prima capitală politică a Israelului în orașul său de baștină, pe care Edward Robinson l-a identificat cu Tell el-Fûl, la începutul perioadei 1840–1850. Orașul este situat pe aceeași culme care se află la numai 5 km (3 mi)

nord de Muntele Măslinilor. Situl este localizat pe un deal asemănător unei movile. În mod corespunzător, termenul ebraic „Ghibea" înseamnă deal. Acolo au avut loc scurte excavații în 1868 și în 1874, dar lucrările lui Albright din 1922-1923 și din 1933, urmate de o perioadă de excavații de recuperare efectuate în 1964 de Paul Lapp, rămân baza cunoștințelor pe care le avem despre reședința lui Saul. Lucrările lui Lapp au fost determinate, în mod ironic, de planurile regelui Hussein al Iordaniei de a construi un palat pe acel loc. Războiul din 1967 dintre Israel și Iordania au oprit atât planurile de construcție cât și excavațiile.

Excavațiile au dezvăluit că situl a fost locuit între cca 1200 î.H. și 1150 î.H., dar a fost abandonat cu câteva decenii înainte de a fi reocupat în jurul anului 1025 î.H.

David și Goliat

Odată cu înfrângerea uriașului Goliat, considerat campionul filistean, David a devenit erou. Natura senzațională a acestei relatări a păstorașului care s-a transformat în războinic și apoi a devenit rege i-a pus în încurcătură pe unii istorici biblici. Ideea unui tânăr înarmat cu o praștie împotriva unui războinic versat, dotat cu ultimul model de armură și de arme din fier, este într-adevăr deplasată dacă nu luăm în considerare contextul specific Orientului Apropiat în care s-a desfășurat acest episod. Acest soi de duel între doi campioni care își reprezintă națiunile sau triburile își găsește paralela în narațiunea egipteană a lui Sinuhe care, la începutul mileniului al II-lea î.H., a fost provocat de campionul unui alt trib. Cei doi s-au duelat. Provocatorul a aruncat sulițe spre Sinuhe, care s-au dovedit inofensive. Astfel, Sinuhe l-a doborât cu o săgeată în gât și apoi l-a ucis cu propria lui secure, foarte asemănător felului în care David l-a lovit pe Goliat cu o piatră aruncată cu praștia și apoi l-a decapitat pe uriaș cu propria lui sabie. Unii au văzut o posibilă comparație cu tradițiile egeene sau cu cele din Anatolia (Asia Mică sau Turcia modernă). În povestea războiului troian desfășurat în vestul Anatoliei Paris l-a ucis pe Ahile. În ultimii ani a fost descoperit un text hitit din Anatolia centrală care conține o poveste ca cea a lui David și a lui Goliat. Acestea sugerează că ideea războinicilor care se duelează a avut precedente cu mult înaintea perioadei lui David.

La prima vedere, ne-am putea gândi că lupta dintre uriașul filistean și tinerelul David ar reprezenta o nepotrivire de forțe. Totuși lucrurile stau altfel. În primul rând, David a refuzat să poarte armură, alegând mobilitatea în defavoarea protecției (1 Samuel 17:38–40); în al doilea rând, arma aleasă de el era o praștie. Aceasta nu era doar o jucărie de copil, ci o armă serioasă și fatală. Într-adevăr, într-o scenă de luptă din picturile de la începutul mileniului al II-lea î.H., dintr-un mormânt din Beni Hasan, Egipt, aruncătorii cu praștia sunt înfățișați umăr la umăr cu arcașii. La fel, pe reliefurile din Ninive dedicate luptei de la Lahiș (aflate acum la Muzeul Britanic), sunt reprezentați aruncătorii asirieni azvârlind pietre în apărătorii iudei

Această abandonare este asociată cu atacul asupra Ghibei, consemnat în Judecătorii 20, când celelalte triburi s-au adunat în oraș. O mică structură fortificată a fost construită în jurul anului 1025 î.H., dată care se potrivește bine cu perioada domniei lui Saul (1040–1010 î.H.). Fortăreața de piatră era dreptunghiulară, posibil cu turnuri pătrate la fiecare colț.

Regele Saul a trebuit să trateze întâi amenințarea amonită asupra triburilor din Transiordania, la Iabes Galaad (1 Samuel 11), apoi pericolul filistean. Cel din urmă a angajat armatele lui Saul în mod regulat, până la moartea acestuia în lupta cu filistenii de pe muntele Gilboa, în nordul Israelului (1 Samuel 28–31). Ca ultim act de umilință, filistenii au expus leșul său pe zidul cetății din apropiere, Bet Șean. Acest tip de

ai Lahișului, în 701 î.H. Aceste scene demonstrează că praștia era o armă cu bătaie lungă care își ocupa locul alături de arc și săgeată, deși nu avea aceeași rază de acțiune. Pietrele utilizate de aruncători nu erau niște pietricele, ci mărimea lor varia între cea a unei mingi de golf și cea a unei mingi de tenis (3–4 in sau 5–8 cm în diametru), iar când erau aruncate de un aruncător experimentat puteau zbura cu 160–240 km (100–150 mi) pe oră. David și-a ales piatra dintr-un pârâu, dar cele mai multe pietre de praștie din Antichitate erau, de fapt, prelucrate și formate ca proiectile rotunjite. Praștia era confecționată din material țesut și astfel, împreună cu piatra, reprezenta o armă ieftină, dar eficace. În lupta cu Goliat, David a avut avantajul mobilității și al razei de acțiune. Filisteanul a încercat să-l momească pe David să se apropie (1 Samuel 17:44, 48), însă viitorul rege a păstrat distanța și și-a scos praștia și piatra din traistă pe care Goliat probabil, nu le-a văzut decât atunci când a fost prea târziu.

Goliat era din Gath, unul dintre cele cinci orașe filistene. În excavațiile recente

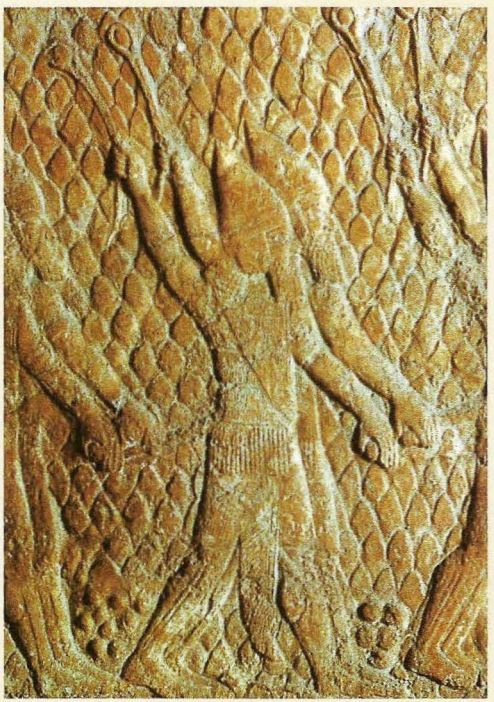

Aruncători cu praștia asirieni asaltând Lahișul în 701 î.H.

de la Tell es-Safi, arheologii au descoperit un fragment dintr-o cupă de lut cu o inscripție în interior despre care se crede că ar fi numele lui Goliat. Cupa este datată din 950 î.H., la aproximativ 70 de ani după evenimentul descris în cartea 1 Samuel. Această descoperire arată că acest nume nesemit a fost atestat în teritoriul filistean.

sacrilegiu adus liderilor înfrânți este atestat secole mai târziu de monarhii asirieni. Regele Așarhaddon, de exemplu, consemnează că trupul lui Uabu, un rebel arab, a fost legat de poarta orașului Ninive, în timp ce succesorul lui, Assurbanipal, a expus în mod ostentativ capul regelui Teumman, al Elamului, în interiorul porții orașului Ninive. Astfel de practici aveau scopul de a-i umili pe defuncți și de a-i intimida pe alți presupuși rebeli.

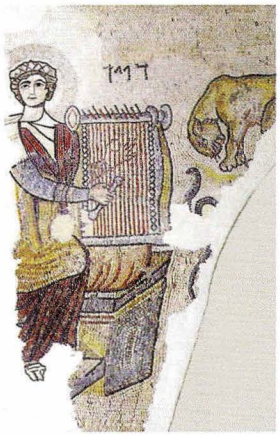

Mozaic al regelui David descoperit în sinagoga din Gaza.

Ridicarea unui rege războinic

Atunci când Saul nu a îndeplinit poruncile divine transmise de profetul Samuel (1 Samuel 15), bătrânul profet a rupt legăturile cu regele. Ca urmare, s-a căutat un nou rege și Samuel a vizitat casa lui Iese din Bethlehem, unde l-a uns pe David pentru a fi viitorul rege al Israelului. Se pare că la acea vreme David trebuie să fi fost adolescent (1 Samuel 16:1–13), dar numai la 30 de ani a devenit rege (2 Samuel 5:4). În ultimul deceniu al domniei agitate a lui Saul, David, fiul unui proprietar de pământ și fermier înstărit, a început să se afirme ca erou militar ale cărui realizări i-au adus multe laude din partea poporului. El a slujit, de asemenea, ca scutier și muzician al lui Saul, cântând la liră, un instrument cu coarde, pentru a-l alina pe Saul în timpul acceselor de depresie (1 Samuel 16:14–19).

Ca muzicant, numele lui David este asociat cu peste 70 de cântece din cartea Psalmilor. Dacă a compus el sau nu toți psalmii este un lucru incert – s-ar putea ca unii să fi fost compuși pentru el, dar muzicant în mod sigur a fost, așa cum sugerează tradiția ulterioară. Amos, profetul din secolul al VIII-lea, se referă la oamenii din zilele lui ca inventând instrumente și compunând cântece ca David (Amos 6:5). În 1965, arheologii egipteni care lucrau la Gaza au descoperit o sinagogă evreiască din secolul al VI-lea d.H. pe a cărei podea ornamentată se află un mozaic – realizat din pietre mici de diferite culori –, înfățișând un personaj încoronat care cântă la liră. Numele lui David este scris în limba ebraică, nelăsând, astfel, nicio îndoială cu privire la identitatea muzicantului. Lire adevărate au fost găsite în mormintele regale din Ur, datând din cca 2650 î.H. Acestea nu sunt simple instrumente, ci opere de artă, placate cu aur și cu lazulit, o piatră semiprețioasă. Un panel decorativ din fildeș, din Megiddo, datând din 1200 î.H., înfățișează un rege așezat pe tron. În fața lui se află o femeie (probabil regina), alături de care este un muzicant cântând la liră. Această scenă ilustrează că familia regală din Orientul Apropiat al Antichității s-a bucurat să fie întreținută de muzicanții de la curte, așa cum a fost David pentru o scurtă vreme pentru regele Saul.

CAPITOLUL 7

Împărăția vine

Dinastia lui David

În ultimii ani, unii au pus la îndoială chiar existența unui David sau a unui Solomon care au domnit din Ierusalim asupra unui regat atât de întins cât pretinde Biblia, pentru că nu s-au găsit inscripții din secolul al X-lea care să conțină numele lor. Criticii s-au gândit ulterior că dacă David și Solomon au fost regi atât de puternici, atunci în mod sigur ne-am aștepta să găsim numele lor în texte din Egipt, din Asiria sau din Siria. În consecință, pentru unii istorici minimaliști, dacă David și Solomon într-adevăr au existat, atunci au fost niște simple căpetenii pastorale de pe dealurile lui Iuda, iar faptele de vitejie ale lui David și slava lui Solomon au fost exagerări grosolane din perioadele ulterioare.

Totuși, în 1993, această părere a fost contestată prin descoperirea unui fragment dintr-o stelă sfărâmată, scris în arameică și descoperit la Dan, orașul cel mai nordic al Israelului. Cu doar câteva săptămâni înainte de această descoperire, am trecut exact prin locul unde a fost găsită piesa, complet inconștient de inscripția importantă care se afla printre pietrele sfărâmate ale pieței dincolo de poartă din Epoca Fierului. La acest fragment s-a adăugat un an mai târziu o piesă mică găsită în aceeași zonă. Împreună acestea ne informează asupra unei bătălii purtate împotriva Israelului și a lui Iuda în jurul anului 841 î.H., probabil de regele Hazael al Damascului, care posibil să fi fost responsabil pentru text. Fără îndoială că stela a fost ridicată pentru a comemora victoria acelui rege asupra nordului Israelului și probabil că a fost sfărâmată atunci când regatul din nord și-a obținut independența față de Damasc câțiva ani mai târziu. Hazael pretinde că l-a înfrânt pe „[Io]ram, rege al Israelului, și l-a ucis pe [Ahaz]yahu fiul lui //// [eu am răstur]nat casa lui David". Restaurarea numelui acestor doi regi pare destul de sigură de vreme ce ei au domnit simultan, primul, din 852 până în 841 î.H., iar ultimul, mai puțin de un an, în 841 î.H. – ambii au fost uciși de generalul uzurpator Iehu, care a devenit rege al Israelului (2 Împărați 9:14–28).

În 1994, o altă referire la David a fost identificată într-o inscripție antică. Deși a fost descoperită în 1868, doar recent a fost observată o posibilă referință la David pe faimoasa Stelă a lui Meșa (vezi capitolul 8). Regele Meșa al Moabului povestește că între 850 și 840 î.H. el a atacat orașul Ataroth care fusese construit de un rege israelit nenumit pe teritoriul ocupat de tribul lui Gad în Transiordania. În prada de război pe care a

luat-o se afla „vatra altarului lui YHWH", prima referire clară la Dumnezeul lui Israel pe nume în sursele antice. Spre capătul stelei, el menționează ocupația anterioară a unuia dintre orașele sale de către „casa [lui D]avid". Această citire a textului a fost făcută recent, pentru prima dată, de francezul și distinsul specialist în limba ebraică, André Lemaire, care nu numai că a studiat inscripția din nou, dar a și examinat o formă din papier mâché a stelei din secolul al XIX-lea, realizată înaintea sfărâmării textului. Astfel, această stelă, ca și nou-descoperita inscripție de la Tell Dan, îl menționează atât pe regele Israelului cât și casa lui David (Iuda). În opinia lui Lemaire, juxtapunerea denumirilor acestor două regate în fragmentele de la Tell Dan au confirmat citirea de către el a acelorași nume pe stela sfărâmată a lui Meșa.

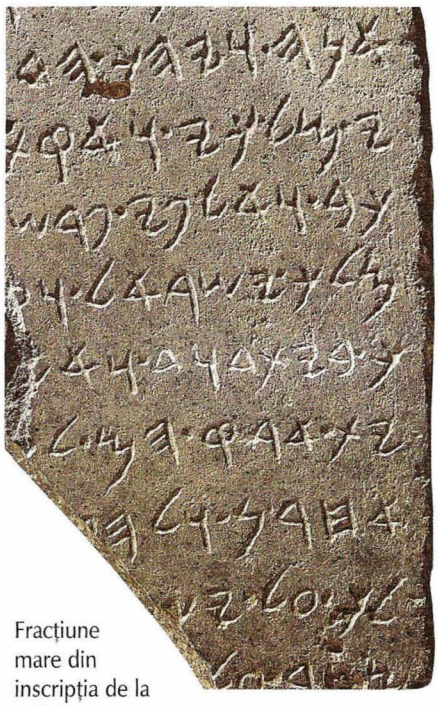

Fracțiune mare din inscripția de la Tell Dan care menționează „casa lui David".

Aceste referiri pe stela inamicilor la „casa lui David", un calificativ găsit deseori în Biblie, înseamnă că, la un secol după moartea lui Solomon, numele lui David era folosit ca un nume dinastic pentru regatul lui Iuda. Este clar că dacă David ar fi fost doar o biată căpetenie lipsită de importanță, ar fi fost de neconceput ca monarhii de mai târziu să folosească numele lui într-un mod onorific.

Pentru a înțelege cum Israelul, sub David și sub Solomon, ar fi putut să apară ca un regat regional, așa cum îl zugrăvește Biblia, trebuie examinate realitățile politice ale națiunilor învecinate din secolul al X-lea î.H. Egiptul, puternicul vecin de odinioară de la sud, era într-o perioadă de frământări politice în vremea aceea. Nordul și sudul Egiptului erau divizate între familiile domnitoare, una în Tanis, în Nord, iar cealaltă în Teba, la sud. Aceste evenimente politice au avut loc în jurul anului 1070 î.H. De aceea, pentru mai bine de un secol, Egiptul nu era într-o poziție care să influențeze în mod negativ evenimentele din Israel. Popoarele mării distruseseră mărețul Imperiu Hitit din Anatolia central-nordică în jurul anului 1200 î.H., înainte de a se grăbi spre sud, în Egipt. În locul lui au apărut regate neohitite mai mici în Anatolia și în Siria. Între timp, în Mesopotamia abia peste două secole asirienii urmau să devină suficient de puternici pentru a se aventura spre Apus și a influența situația politică în Levant. Cu alte cuvinte, la sfârșitul secolului al XI-lea î.H. și în cea mai mare parte a secolului al X-lea, perioada regatului lui David și a lui Solomon, în regiune nu a existat nicio putere importantă care ar fi putut împiedica Israelul să construiască un mic imperiu. Acest lucru i-a permis să stăpânească teritoriul care se întindea din sudul Levantului până la râul Eufrat, pentru câteva decenii până când problemele politice interne ale Israelului au transformat regatul unit de scurtă durată în două state zbuciumate și beligerante după moartea lui Solomon în 931 î.H..

DAVID ÎȘI CONSTRUIEȘTE REGATUL

Atunci când Saul și prințul moștenitor Ionatan au murit în lupta împotriva filistenilor (1 Samuel 31:2–6), David nu a fost imediat aclamat ca rege. Iș-Boșet, unul dintre fiii lui Saul, a fost menținut la putere câțiva ani de generalul lui Saul, Abner. La început David

a primit sprijinul tribului său, Iuda, și a domnit la Hebron, în centrul lui Iuda. Dar între loialiștii lui Saul și adepții lui David a izbucnit un război civil care a durat doi ani (2 Samuel 2:8-10; 3:1, 6). După o perioadă de conflicte înverșunate, David a biruit și a fost în cele din urmă acceptat și de triburile din Nord (2 Samuel 5:1-3).

După ce a unit triburile înstrăinate, prima sarcină a lui David a fost să stabilească o capitală care să fie acceptată de toate triburile. Demonstrând discernământ politic, David a decis să-i alunge pe iebusiți, care dețineau controlul asupra Ierusalimului de pe vremea *judecătorilor*. *Conform primului capitol din Judecătorii, atât tribul lui* Beniamin cât și tribul lui Iuda încercaseră să cucerească Ierusalimul, dar niciunul dintre ei nu reușise să-l păstreze. Astfel, acesta era un loc neutru la granița dintre cele două triburi care era centrul unui război civil crâncen. Ierusalimul nu numai că urma să fie capitala politică a noului regat unit, dar prin aducerea chivotului Legământului, David l-a făcut să fie și capitala religioasă. Această mișcare a pus temelia pentru construirea Templului de către Solomon în deceniile următore.

Excavații în cetatea lui David

Timp de peste 150 de ani, arheologii au fost atrași ca de un magnet să exploreze Ierusalimul. Majoritatea excavațiilor în Ierusalimul din perioada Vechiului Testament au avut loc pe partea vestică abruptă a versantului numit „Ofel". Deși excavațiile au început în jurul anului 1860, abia un secol mai târziu au avut loc investigații cu caracter mai științific. La începutul anilor '20, R. A. S. Macalister a descoperit o structură de piatră, construită în trepte, pe o parte a dealului. El a crezut că fusese construită de iebusiți, care ocupaseră Ierusalimul până la cucerirea lui de către David, în jurul anului 1000 î.H. În același fel, Kathleen Kenyon a investigat versanții estici ai Ierusalimului între 1961 și 1968. Ea a descoperit un capitel de piatră protoionic (cca 1,80 m sau 5 ft lungime), un element arhitectural asociat cu construcțiile regale, și ziduri mari de tip cazemată (o tehnică de construcții în care zidurile paralele sunt conectate prin ziduri perpendiculare), pe care le-a datat din perioada lui Solomon.

Arheologul israelian Yigal Shiloh (1937-1987) a excavat cetatea lui David din 1978 până în 1985. El a scos la iveală partea inferioară a structurii în trepte, demonstrând că a fost construită deasupra unor ruine datând din cca 1300-1200 î.H. Această descoperire înseamnă că structura aceasta a fost construită cândva după acea dată. Prin expunerea unei părți mai mari din structură, împreună cu porțiuni descoperite anterior, s-a arătat că acest element are o înălțime de 37 m (120 ft). Munca lui a fost brusc întreruptă de moartea sa prematură, dar descoperirile sale continuă să fie studiate de Jane Cahill. Pe

Capitel protoionic dintr-o construcție regală din Ierusalim.

baza ceramicii găsite în asociere cu structura terasată, ea postulează o dată din jurul secolului al XII-lea spre secolul al XI-lea pentru construirea acesteia.

Două aspecte importante reies din descoperirea structurii de piatră construite în trepte. În primul rând, este larg acceptat faptul că această structură probabil trebuia să susțină o mare clădire urbană din Epoca Bronzului Târziu și din Prima Epocă a Fierului (1300–1050 î.H.), cum ar fi o citadelă, un palat sau un templu de pe coama dealului. În al doilea rând, deși reprezintă numai o mică porțiune a unei structuri defensive impresionante, acest zid terasat poate explica motivul pentru care iebusiții l-au batjocorit pe David: „Să nu intri aici, căci și orbii și ologii ți se vor împotrivi!" (2 Samuel 5:6). Este clar acum de ce se simțeau în siguranță în interiorul capitalei lor bine apărate.

Descoperiri mai recente din Ierusalim pot arunca mai multă lumină asupra Ierusalimului lui David. La începutul anului 2005, arheologul israelian Eilat Mazar a descoperit un mare complex de clădiri de piatră pe coama Ofelului, complex care pare

Ierusalimul

Numele Ierusalimului este atestat încă din secolul al XIX-lea î.H. în așa-numitele „texte de blestem" din Egipt. Acestea erau scrise pe cupe și figurine care erau sparte în cadrul unei ceremonii pentru a-i slăbi sau distruge în mod magic pe dușmanii reali sau imaginari ai faraonului. Acest lucru înseamnă că la începutul mileniului al II-lea î.H. Ierusalimul era cunoscut la curtea regală egipteană. Printre faimoasele Scrisori de la Amarna – corespondență diplomatică a diverșilor regi din Canaan, din Siria și din Mesopotamia cu faraonii: Amenhotep al III-lea și Akhenaton (cca 1390–1336 î.H.) – se află șase tăblițe de la Abdu-Heba, regele Ierusalimului. Aceste scrisori demonstrează că Ierusalimul era un oraș suficient de însemnat pentru a avea un rege și un scrib capabil să scrie cu litere cuneiforme akkadiene – limba diplomației internaționale la vremea aceea – și pentru a fi un vasal loial al Egiptului.

Această mărturie scrisă este extrem de importantă deoarece excavațiile din Ierusalim din ultimul secol și jumătate au scos la iveală doar vestigii limitate ale orașului din Epoca Bronzului Târziu, care trebuie să fi existat atunci când au domnit semenii lui Abdu-Heba. Au fost totuși găsite materiale mai vechi, din Epoca Bronzului Mijlociu, inclusiv zidurile și turnurile de apărare recent descoperite care protejau un bazin de apă alimentat de apele proaspete ale izvorului Ghihon, principala sursă de apă a orașului. Este posibil ca acest remarcabil sistem de apă – construit din pietre enorme – să fi fost încă în uz în Epoca Bronzului Târziu și în Epoca Fierului.

Arheologia Ierusalimului prezintă multe provocări fiindcă în multe locuri orașul actual este construit peste vechiul sit. Mai mult, Ierusalimul a fost distrus și reconstruit de multe ori, incluzând aici demolarea și incendierea de către babilonieni din 586 î.H., urmate de un tratament similar din partea romanilor în

a fi asociat cu structura de piatră în trepte. Ceramica asociată cu acest mare complex datează din secolul al X-lea î.H. și chiar mai devreme. Din 2 Samuel 5:9 aflăm că David „s-a așezat în cetățuie, pe care a numit-o cetatea lui David. A făcut întărituri de jur împrejur, de la Milo spre interior". Acest lucru sugerează că David a ocupat un palat fortificat existent și fie l-a renovat, fie l-a extins, în special în zona „teraselor de susținere". Termenul ebraic pentru această structură este *milo*, care înseamnă „umplut". Unii asociază *milo* cu structura de piatră în trepte construită pentru a susține fortăreața predavidică a Sionului, aflată în vârful dealului. Mazar speculează că clădirea descoperită recent era elementul pe care *milo* a fost construită să o susțină. Dar este posibil și ca mai vechea structură de piatră în trepte să fi fost reutilizată pentru a susține un alt edificiu.

Conform Bibliei, Solomon a construit un nou palat, mai mare, care a luat 13 ani pentru a fi finalizat (1 Împărați 7:1-6). Probabil că acest palat a fost construit pe terenul dintre locul în care David și-a construit palatul și Muntele Templului. În secolul 70 d.H. Templul a fost distrus în ambele ocazii. Apoi au existat și programele ulterioare de construcție în cursul perioadei bizantine, al cuceririi arabo-islamice și al cruciadelor, precum și eforturile de construire și de extindere moderne. Aceste împrejurări lansează o provocare pentru arheologii care se străduiesc să scoată la iveală vestigiile arhitectonice ale Ierusalimului din Vechiul Testament și din perioada pre-israelită.

Ierusalimul din perioada Vechiului Testament a ocupat panta în formă de limbă situată aproximativ la 740 m (2 405 ft) peste nivelul mării care se extinde la sud de zona mai înaltă a Muntelui Templului, numită Ofel sau „cetatea lui David".

Vedere aeriană a Muntelui Templului, cu Domul Stâncii la stânga și moscheea Al Aksa la dreapta.

al X-lea î.H., unele locuințe au fost construite din piatră pe porțiunea inferioară a structurii în trepte, ceea ce oferă asigurarea că aceasta predatează aceste locuințe. Un fragment găsit într-una dintre camere avea gravat cuvântul „Ahiel", probabil numele proprietarului la un moment dat în istoria acestei unități domestice.

Imperiul lui David

Biblia îl înfățișează pe David ca un rege războinic care, după ce și-a consolidat regatul, s-a îndreptat împotriva filistenilor care mai bine de un secol au tulburat Israelul. El a reușit să-i gonească înapoi în cele cinci cetăți inițiale ale lor și să-i aducă la statutul de vasali (2 Samuel 5:17–25). Filistenii aveau să nu mai fie niciodată o amenințare militară pentru Israel. Activitățile militare ale lui David l-au purtat în Transiordania unde a supus Moabul (2 Samuel 8:1–2) și Edomul (2 Samuel 8:13–14). Edomul ocupa ținutul aflat la sud de Marea Moartă și se întindea până la Golful Suez. Prin controlarea acestei zone, David a putut accesa din punct de vedere economic portul strategic Elat (numit și Ețion-Gheber) care lega în mod direct Israelul de rețeaua comercială a Mării Roșii. Mai mult, noi excavații în sudul Iordaniei – anticul Edom – au arătat că, pe vremea lui David, Elatul avea o industrie extractivă și de prelucrare a cuprului înfloritoare. Asociate cu industria cuprului de la Khirbet en-Nahas sunt ruinele unui fort care apăra interesele economice ale Edomului. Acești doi factori economici, comerțul și cuprul, pot explica de ce David a cucerit această regiune și a amplasat garnizoane acolo pentru a menține controlul (2 Samuel 8:14).

Granițele dintre Israel și Iuda în perioada lui David și a lui Solomon. Influența lor s-a extins mult peste frontierele regatului lor.

Activitatea militară a lui David l-a purtat și în Nord, în Siria, unde a cucerit micile regate arameice: Damasc și Țoba (2 Samuel 8:3–8). Succesul său acolo a determinat regatul Hamatului să-i devină vasal, extinzând stăpânirea lui David până la fluviul Eufrat. În Fenicia, parte a Libanului modern, David a stabilit o alianță importantă cu Hiram, regele Tyrului, cetatea principală din această țară. Biblia este clară în ceea ce privește natura strategică a acestei relații; lemnărie de cedru și de chiparos din munții Libanului, împreună cu dulgheri, au fost trimiși la Ierusalim pentru a-l ajuta pe Solomon la proiectele sale de construcție. Israelul nu avea copacii necesari pentru lemnul de construcție și de aceea a trebuit să se îndrepte spre cea mai apropiată sursă, vecinul său din Nord. În schimb Israelul, bogat în produse agricole, le furniza fenicienilor grâu și ulei de măsline (1 Împărați 5:11). Cu două milenii înaintea lui David și a lui Solomon, egiptenii, de asemenea, au transportat material lemnos din Liban pentru grinzi de acoperiș, pentru coșciuge, pentru bărci și pentru mobilier. În jurul anului 1290 î.H., faraonul Seti I și-a trimis emisarii în Liban pentru a aduce bușteni în Egipt. Un relief din Templul de la Karnak îi înfățișează pe siro-cananeni doborând copaci pentru egipteni.

Cartea Proverbelor începe cu următoarele cuvinte: „Proverbele lui Solomon, fiul lui David, regele Israelului". Reputația sa de om înțelept este amplificată în 1 Împărați 4:29–30, unde se declară că înțelepciunea lui o depășea pe cea a înțelepților din Răsărit și „toată înțelepciunea Egiptului". Cartea Proverbelor nu este atât o consemnare a vorbelor înțelepte și a aforismelor regelui – deși s-ar putea ca unele să fie incluse în paginile sale – cât mai degrabă o colecție de diverse genuri de literatură sapiențială care include cuvintele altor înțelepți. Proverbele 22:17 îl îndeamnă pe ascultător: „Pleacă-ți urechea și ascultă cuvintele înțelepților", iar Proverbele 24:23 spune: „Iată ce mai spun înțelepții". Capitolul 30 cuprinde instrucțiuni ale lui Agur din Massa, iar capitolul 31 învățăturile mamei regelui Lemuel din Massa. Aceste afirmații sprijină părerea că Solomon a inclus în colecția sa spusele altor bărbați și femei învățați, ale căror scrieri corespundeau cu perspectiva israelită asupra lumii.

Orientul Apropiat al Antichității se laudă cu o istorie îndelungată a literaturii didactice. În Mesopotamia, sumerienii și babilonienii au înregistrat proverbele și tratatele lor de înțelepciune, iar proverbele hitite s-au păstrat, de asemenea. Ei au întocmit teodicee asemenea cărții lui Iov, care se luptă cu problemele răului și ale suferinței umane. Dar tradiția sapiențială egipteană pare să își fi găsit similaritățile cele mai strânse cu înțelepciunea israelită și posibil să o fi influențat. Temeiul acestui lucru este proximitatea Egiptului față de Israel și legăturile strânse care au existat între cele două națiuni în timpul domniei lui Solomon – el s-a însurat cu o prințesă egipteană (1 Împărați 3:1). Astfel, climatul politic al zilei probabil că i-a oferit lui Solomon acces la literatura sapiențială egipteană, iar această posibilitate pare a fi reflectată în afirmația despre înțelepciunea sa care întrecea „toată înțelepciunea Egiptului".

În Egipt, literatura sapiențială își are originea în mileniul al III-lea î.H. Un papirus din secolul al XIII-lea î.H. îi atribuie lui Imhotep, legendarul arhitect al primei piramide din cca 2700 î.H., scrierea unei cărți sapiențiale. Din păcate, aceasta nu s-a păstrat. Sunt atestate fragmente de papirus ale Înțelepciunii lui Ptahhotep, compusă în secolul al XXIV-lea î.H. Lucrarea a fost copiată și studiată apoi secole de-a rândul. Cartea ebraică a Proverbelor este prezentată sub forma unor instrucțiuni ale unui tată către fiul său. Asemenea învățături ale regelui către prinț sunt găsite și în Înțelepciunea egipteană a lui Amenemhet și în Înțelepciunea pentru Merikare. Cea din urmă este prezentată de un tată, regele Meryibre Khety, fiului său și datează din cca. 2200 î.H. Din secolul al XIII-lea î.H. provin un număr de texte sapiențiale ale scribilor învățați de la curtea regală: printre ele se află scrierile lui Any și ale lui Amenemope. Any, la fel ca Proverbele 20:1, avertizează împotriva consumului excesiv de băutură: „Nu te deda berii, ca să nu vorbești răul și să nu știi ce spui." Amenemope declară că „mai bună este pâinea cu o inimă veselă decât bogăția cu supărare". În mod similar, Proverbele 15:17 opinează: „Mai bine un prânz de verdețuri și dragoste decât un bou îngrășat și ură." Atât proverbele ebraice cât și cele egiptene exprimă preocuparea pentru cei sărmani și vulnerabili din societate: „Nu muta hotarele câmpului (…) și nu încălca hotarele văduvei" (Amenemope); „Nu muta hotarul cel vechi și nu intra în ogorul orfanilor" (Proverbele 23:10).

Într-adevăr există similarități în ce privește forma literară și imageria între literatura sapiențială biblică și cea din Orientul Apropiat, în special cea egipteană. Este posibil ca înțelepciunea egipteană să fi fost însușită de Solomon. Cu toate acestea, între înțelepciunea ebraică și cea egipteană există o diferență fundamentală. În gândirea egipteană, înțelepciunea este înrădăcinată în concepția religioasă a lui Maat, ordinea și dreptatea cosmice, în timp ce în Israel baza înțelepciunii este înrădăcinată într-o relație reverențioasă cu Dumnezeu. În introducerea Proverbelor lui Solomon se spune: „Frica de Domnul este începutul cunoștinței" (Proverbele 1:7). Acest fundament filozofic este reiterat de Iov care declară: „Iată, frica de Domnul, aceasta este înțelepciunea" (Iov 28:28).

Domnia lui Solomon

Cuceririle lui David și eforturile sale diplomatice au pus bazele unui regat stabil și viabil din punct de vedere economic. Ca urmare, domnia lui Solomon este caracterizată de o eră a păcii, a prosperității și a stabilității. El a menținut regatul în mare parte prin construirea unei rețele defensive și prin realizarea unor legături diplomatice cu națiunile învecinate (1 Împărați 3:1; 11:1–3). Căsătoria lui cu o fiică a faraonului, al cărui nume nu este menționat, semnalează slăbiciunea politică a Egiptului în timpul secolului al X-lea î.H. Probabil socrul egiptean al lui Solomon a fost Siamun, rege din Dinastia a XXI-a care a domnit din Tanis / Țoan între 979 și 960 î.H., perioadă care se suprapune cu domnia lui Solomon (971–931 î.H.). În 1 Împărați 9:16 ni se spune că un faraon a capturat cetatea Ghezer, aflată înainte sub stăpânirea filistenilor, și a dat-o ca zestre sau dar de nuntă fiicei sale care s-a căsătorit cu Solomon. Un fragment dintr-o scenă triumfală regală din Tanis îl prezintă pe Siamun lovind un inamic care ține în mână o secure cu două tăișuri. Acest gen de armă nu este atestat printre cananeni sau israeliți, dar își găsește paralela în lumea egeeană și, astfel, inamicul înfrânt posibil să reprezinte un filistean. Dacă această interpretare a scenei este corectă, atunci există mărturii egiptene pentru campania regelui de la Tanis menționată în 1 Împărați, care ajută la stabilirea identității faraonului și a socrului lui Solomon al cărui nume nu s-a menționat.

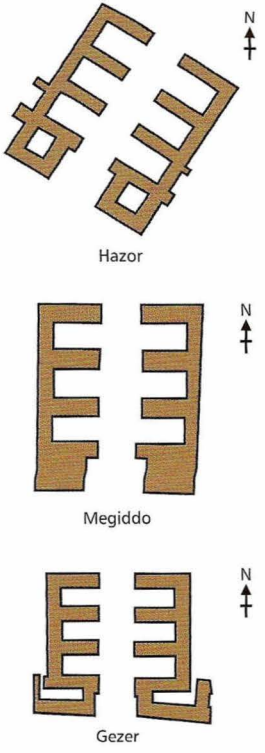

Planuri ale porților din a Doua Epocă a Fierului (sau „solomonice"), cu dispoziție similară, la trei dintre cetățile unde au fost consolidate sistemele de apărare în timpul domniei lui Solomon.

SOLOMON CONSTRUCTORUL

Biblia îl prezintă pe Solomon ca un mare constructor. Pentru a menține regatul pe care David l-a instituit prin cucerire, Solomon a construit cetăți de apărare. În plus față de Ierusalim, el a construit sisteme defensive la Hazor, la Megiddo și la Ghezer (1 Împărați 9:15). Excavațiile acestor situri au scos la iveală un sistem de porți cu șase camere. Cei care au efectuat săpături la porțile de la Ghezer și Hazor le-au datat din secolul al X-lea î.H. De asemenea, la Tell 'Ira, în Sud, lângă Beersheba, un sistem de porți cu șase camere a ieșit la lumină, datând din secolul al X-lea î.H. Unii au contestat datarea din secolul al X-lea a acestor porți, preferând o construcție din secolul al IX-lea. Totuși la Ghezer și la Megiddo porțile au suferit o distrugere care, pe baza stratigrafiei, este legată de campania faraonului Șișac din 925 î.H. (1 Împărați 14:25). Dat fiind faptul că porțile fuseseră deja utilizate cu ceva vreme înainte de distrugerile egiptene, ar putea fi asociate cu activitățile de construcție ale lui Solomon între 970 și 950 î.H.

Deoarece s-au găsit porți de același tip și în Nord și Sud și din aceeași perioadă generală, cel mai bun mod de a justifica întrebuințarea aceluiași plan, odată cu utilizarea zidurilor de tip cazemată, este că un guvern central a fost responsabil pentru această uniformitate. Nu aceasta a fost situația înainte de David sau după Solomon.

Din 1 Împărați 9:19 aflăm că Solomon a construit cetăți-depozit și centre fortificate pentru caii și carele sale. La Ghezer, la Megiddo și la Hazor s-au descoperit clădiri mari, dreptunghiulare, împărțite în trei. Acestea au un hol central cu stâlpi care susțineau acoperișul și încăperi lungi care merg în paralel cu holul central. Între unii stâlpi sunt

Stâlpi de piatră reprezentând ruinele depozitelor sau poate ale grajdurilor de la Hazor.

așezate jgheaburi din piatră pentru nutreț și sunt vizibile găuri făcute prin colțurile unora dintre stâlpi. Acestea, se pare, erau pentru animalele care se priponeau. Uneori aceste clădiri sunt situate în apropierea porții cetății, așa cum erau la Beersheba la sfârșitul secolului al VIII-lea. La Megiddo, unele dintre clădirile de felul acesta sunt situate chiar în interiorul porții, iar un alt complex este situat în nord sau în partea opusă a porții.

Arheologii continuă să aibă în vedere funcția acestor clădiri. Unii cred că sunt grajduri, în timp ce alții preferă să le vadă ca depozite. Actualmente, cercetătorii tind să prefere să vadă aceste clădiri ca depozite. Jgheaburile și găurile de priponire se explică ca fiind pentru animalele de povară care cărau marfa pentru a fi depozitată acolo.

Nu numai că a existat o discuție aprinsă despre funcția marilor clădiri cu stâlpi, dar datarea lor a fost, de asemenea, un subiect de dispută. Inițial, au fost datate din secolul al X-lea î.H. și au fost asociate cu Solomon. Excavațiile ulterioare și studiul materialelor și al stratigrafiei asociate, în special al structurilor din Megiddo, s-au soldat cu datarea și mai timpurie a complexelor de clădiri din secolul al IX-lea î.H. și, astfel, au fost atribuite regelui israelit Ahab (874–852 î.H.). În timp ce efectua niște studii ale planurilor arhitectonice ale depozitelor din Megiddo, Graham Davies de la Universitatea Cambridge a observat recent vestigii ale unor structuri aproape identice în pardoselile acestor clădiri. Pereții respectivi fuseseră construiți într-o direcție ușor diferită, indicând că erau dintr-o altă perioadă și, pentru că se aflau sub pardoseala încăperilor din secolul al IX-lea, erau probabil depozitele sau grajdurile construite de Solomon.

Primul Templu

Deși David a dorit să construiască un templu Dumnezeului lui Israel, Iahve, a rămas ca fiul său să ducă acel vis la îndeplinire. David deja obținuse terenul pentru acest proiect. Era situat pe înălțimile muntoase aride la nord de Ierusalimul lui David, pe un pământ care înainte servise ca arie de treierat pentru grâne (2 Samuel 24:18–25). Situl a marcat locul în care David fusese martor atunci când îngerul morții se pregătea să atace Ierusalimul, însă Dumnezeu renunțase la pedeapsă. Ca răspuns, David a clădit un altar și Templul a fost construit acolo ulterior.

Templul este cea mai solidă realizare a lui Solomon. Au fost necesari șapte ani pentru construirea lui (1 Împărați 6:38). Era făcut din piatră cu pereții lambrisați cu lemn de cedru și era decorat exagerat cu aur de artizanii fenicieni (1 Împărați 6:20–22). În ciuda eleganței sale, Templul în sine avea un plan arhitectonic simplu și, după marime, era clasificat ca modest. Avea lungimea doar de 60 de coți (27 m sau 90 ft), lățimea de 20 de coți (9 m sau 30 ft) și înălțimea de 30 de coți (13,5 m sau 44 ft). Planul este bazat pe cel al vechiului tabernacul din vremea lui Moise, din pustiu.

Descrierile Templului din 1 Împărați 6–7 și 2 Cronici 3–4 permit crearea unor modele ale edificiului, deși opiniile diferă în ceea ce privește anumite aspecte ale structurii. Solomon a angajat artizani fenicieni (1 Împărați 7:13–14) și fără îndoială că ei au folosit tehnici de construcție și elementele artistice cu care era familiarizați. Prin

urmare, studierea altor temple levantine din perioada generală a lui Solomon ajută la reconstituirea elementelor din planul templului care rămân neclare după descrierile biblice. De exemplu, unii cred că cei doi stâlpi din bronz de la intrarea în templu care aveau 18 coți înălțime (8 m sau 26 ft 3 in) erau detașați, în timp ce paralelele arhitectonice cele mai strânse din învecinata Sirie sugerează că stâlpii de la intrare susțineau acoperișul porticului.

Templul de la Tayinat, deși construit la două veacuri după edificiul lui Solomon, este extrem de instructiv deoarece planul său este foarte similar Templului din Ierusalim împărțit în trei: un portic cu coloane sau un portal la intrare, sala principală sau locul sfânt și sanctuarul interior sau sfânta-sfintelor. Acest templu era situat lângă un complex de palate. Templul lui Solomon se situa imediat la nord de palat.

În anii '80, la Ain Dara (Siria), a fost dezgropat un templu cu asemănări arhitectonice izbitoare față de Templul lui Solomon. Acesta a avut istorie îndelungată – au fost stabilite două etape de construcție care datează din 1300–900 î.H., respectiv din 900–740 î.H. Acest sanctuar din piatră s-a păstrat foarte bine și are un plan în trei părți similar cu Templul lui Solomon. Aici, doi stâlpi de la intrare, ca cei de la templul din Tayinat, susțineau acoperișul porticului. Blocuri de bazalt sculptate cuprindeau lei și heruvimi, adică sfincși înaripați. Figurile înaripate jucau un rol protector, la fel ca în Biblie. În Templul lui Solomon, o pereche de heruvimi stătea deasupra chivotului Legământului, simbolul sacru al prezenței lui Dumnezeu. Acești heruvimi erau sculptați din lemn de măslin indigen și apoi acoperiți cu foiță de aur (1 Împărați 6:23, 28), în timp ce heruvimii care se aflau direct pe chivot erau făcuți din aur masiv (Exodul 25:18–21). Egiptenii stăpâneau tehnica placării cu foiță de aur a statuilor și a mobilierului din lemn cu mult înainte de secolul al X-lea î.H., așa cum o demonstrează frumoasele obiecte de la sfârșitul secolului al XIV-lea găsite în mormântul lui Tutankhamon. Dată fiind strânsa legătură dintre Egipt și Fenicia din secolele premergătoare epocii lui Solomon, se prea poate ca fenicienii să fi deprins acest meșteșug de la artizanii egipteni. De fapt, panelurile din fildeș sculptate găsite la Megiddo, la Samaria și chiar la Nimrud (Asiria), sunt considerate a fi obiecte de artă feniciene, dar lucrarea vădește clare influențe egiptene. Sfincși sau heruvimi înaripați sunt incluși printre aceste lucrări din fildeș, iar motivele artistice tradiționale egiptene, cum ar fi coroana dublă, sunt evidente.

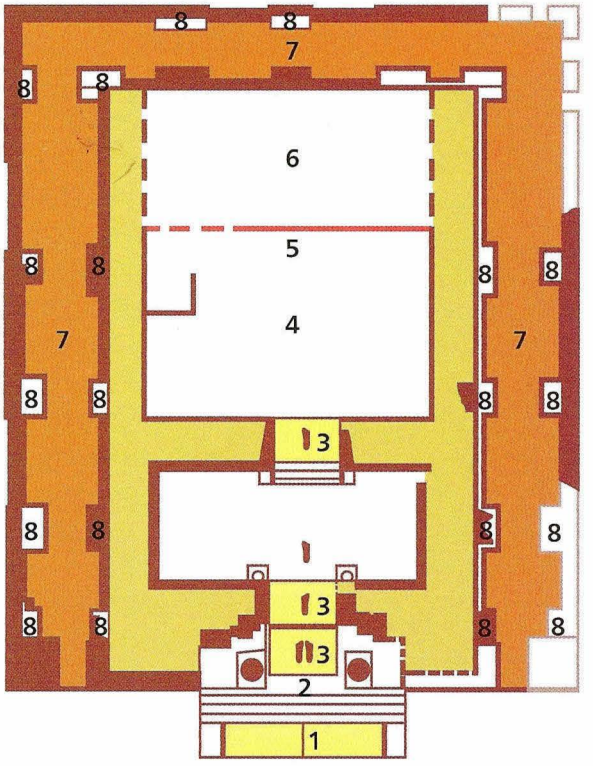

Plan al unui templu din Epoca Fierului de la Ain Dara, prezentând o dispoziție tripartită similară cu Templul lui Solomon:

Un portic cu coloane la intrare (1, 2, 3)

Sala principală sau locul sfânt (4, 5)

Sala tronului sau Sfânta-sfintelor (6)

De-a lungul părților laterale ale clădirii sunt coridoare cu coloane sculptate (7, 8).

Chivotul Legământului din Templul lui Solomon era același care era în tabernacul în zilele lui Moise (vezi capitolul 4). David l-a adus la Ierusalim (2 Samuel 6:1–17), unde a stat într-un alt cort până la finalizarea Templului. Tronul gravat pe fildeșul găsit la Megiddo îl înfățișează pe rege așezat pe un tron care are un sfinx înaripat pe lateral, așa

cum are relieful de pe sarcofagul regelui Hiram (Ahiram) al Tyrului. Tronul de aur al lui Tutankhamon prezintă o variațiune a acestui motiv. Pe partea din față a scaunului, de ambele părți, se află câte un cap de leu, iar brațele scaunului sunt decorate cu cobre înaripate. Din cauza legăturii existente între aripile protectoare și tronul regal în iconografia Orientului Apropiat, pare foarte posibil ca chivotul Legământului să fi fost menit a simboliza tronul Dumnezeului invizibil al lui Israel, încărcat cu heruvimi înaripați (Psalm 80:1).

La templul de la Ain Dara au fost găsite vestigii ale încăperilor din jurul și din dosul sanctuarului. Grosimea pereților de piatră sugerează că un al doilea nivel (și posibil un al treilea) a fost inclus inițial. Astfel de încăperi auxiliare erau înainte necunoscute în mărturiile arheologice din Orientul Apropiat. Această descoperire oferă o paralelă arhitectonică cu încăperile laterale și din dos ale Templului lui Solomon (1 Împărați 6:5–6). Înainte de excavațiile de la templul din Ain Dara, cercetătorii au fost puși în încurcătură de descrierea celor trei niveluri de încăperi care înconjurau Templul lui Solomon.

Sfinx sau heruvim cu aripi, confecționat din fildeș, provenit din „casa de fildeș" din Samaria.

Templul lui Solomon a servit ca sanctuar național până la distrugerea sa în 586 î.H. când a fost ars până la temelii de Nebuzaradan, generalul babilonian (2 Împărați 25:8–9). Templul a fost distrus complet astfel încât nu a mai rămas nimic din el. După exil, sub conducerea guvernatorului Zorobabel, a fost construit cel de-al Doilea Templu pe locul celui dintâi (Ezra 3–6). Acesta, la rândul lui, fost înlocuit cu un templu magnific construit de Irod cel Mare, început aproximativ în 22–23 î.H. Romanii l-au distrus pe acesta în 70 d.H. Proiectele de construcții ulterioare din perioadele: romană, bizantină și islamică au înlăturat aproape orice urmă a templelor anterioare. Deoarece vechiul Munte al Templului este acum sacru pentru islam, așa cum indică prezența moscheii Al Aksa și a Domului Stâncii, investigațiile arheologice pe Muntele Templului sau în preajma Harem el-Sharif-ului (cum este cunoscut în arabă) sunt imposibile. Cu toate acestea, există argumente puternice în sprijinul poziționării templelor mai vechi în centrul complexului. De fapt, Leen Ritmeyer, specialist în Muntele Templului, a argumentat în mod convingător că Sfânta-sfintelor din Templul lui Solomon și din templele ulterioare corespunde cu aflorimentul păstrat sub Domul Stâncii. El crede că o inserție dreptunghiulară săpată în stâncă este locul în care a fost pus chivotul inițial. Templul era orientat pe direcția est-vest, cu intrarea orientată spre Muntele Măslinilor la est.

Unii cred că un mic cap de sceptru din fildeș sculptat în forma unei rodii ar putea fi o relicvă rămasă din primul templu. Inscripția datată din secolul al VIII-lea î.H. spune: „Aparține cas[ei lui ...]. Sfânt pentru preoți." Cuvântul-cheie care lipsește ar putea fi „YHWH", făcând din aceasta o posibilă referință la Templul din Ierusalim; obiectul de fildeș în sine ar fi fost un obiect purtat de un preot în serviciul său în sanctuar.

CAPITOLUL 8

Povestea a două regate: Israel și Iuda

O casă dezbinată împotriva ei înșăși

Bogatele proiecte de construcție din Ierusalim ale lui Solomon și rețeaua defensivă pe care a construit-o pentru a-și proteja regatul au fost posibile datorită unui sistem de muncă silnică în care oamenii erau recrutați pentru perioade de serviciu (1 Împărați 9:15). Dar acest tratament dur a condus la opoziție față de politica lui Solomon și la conflicte interne, care în cele din urmă au cauzat schisma în interiorul regatului. Ieroboam, un funcționar capabil al lui Solomon, era responsabil pentru recrutarea muncitorilor din tribul lui Efraim și din cel al lui Manase (1 Împărați 11:28). El a început să se opună politicii împăratului până când a fost pus sub urmărire. Pentru a evita sentința de condamnare la moarte dată de Solomon, a fugit în Egipt, unde faraonul Șișac i-a oferit azil (1 Împărați 11:40). Ne-am putea întreba de ce Egiptul, aliatul lui Solomon, i-ar oferi ajutor și sprijin inamicului său politic. În anii scurși de la încheierea alianței dintre Solomon și faraon – probabil Siamun din Tanis –, Dinastia a XXI-a se stinsese și un uzurpator libian preluase puterea în Nord. Din surse egiptene, acest rege este cunoscut a fi fost Șeșonk, primul din cei cinci suverani cu același nume. Șișac este forma ebraică a acestui nume libian. El a devenit rege în cca 945 î.H., în timpul celei de-a doua jumătăți a domniei lui Solomon. Noul rege și noua dinastie însemnau că vechiul tratat cu Solomon era de domeniul trecutului, abandonat la moartea lui Psusennes al II-lea, ultimul monarh al Dinastiei a XXI-a.

În ultimii ani ai lui Solomon, câteva dintre regiunile îndepărtate ale regatului au început să se răzvrătească împotriva Israelului (1 Împărați 11:14–25). Așadar existau presiuni interne din partea forțelor separatiste, cum ar fi cele ale lui Ieroboam, și constrângeri externe asupra regatului din partea statelor vasale, cum ar fi Edomul și Țoba. Reboam a moștenit tronul tatălui său în jurul anului 931 î.H., deschizând drumul lui Ieroboam pentru a se întoarce din Egipt, și pentru a fi purtătorul de cuvânt pentru triburile din nord care au cerut noului rege să le reducă povara muncii silnice (1 Împărați 12:1–11). Ca urmare a faptului că Reboam a respins cererea lor, reprezentanții celor zece triburi din Nord l-au îndepărtat pe Reboam și l-au făcut pe Ieroboam noul lor rege (1 Împărați 12:6–20). Regatul de Nord a fost cunoscut ca Israel,

Regatul Israel divizat după domnia lui Solomon. Ieroboam a preluat controlul în partea de nord și a întemeiat sanctuare la Bethel și la Dan, într-o încercare de a-și opri supușii să meargă în Iuda pentru a se închina la Ierusalim.

în timp ce Iuda în Sud a fost condusă de succesorii lui David și a fost numită uneori „casa lui David". Astfel, ceea ce fusese o națiune unită s-a transformat în două regate independente și, în majoritatea cazurilor, rivale. Granița dintre cele două regate adverse era situată tocmai la nord de Ierusalim, deși în primii 50 de ani ai împărăției divizate s-au purtat multe lupte pentru a stabili locul precis al liniilor de frontieră.

Regatul de Nord al Israelului (931–722 î.H.)

Partea Israelului stăpânită de Ieroboam era mai mare – includea și teritoriile triburilor din Transiordania – și avea toate avantajele economice asupra lui Iuda. Deținea cele mai bune terenuri agricole, cum ar fi valea Izreel din jurul Megiddoului, și avea contacte comerciale directe cu fenicienii. Ieroboam și-a stabilit capitala la Sihem, iar o a doua la Penuel, la est de Iordan (1 Împărați 12:25). Dar lui Ieroboam îi lipsea un centru religios național și, inițial, israeliții au continuat să meargă la Ierusalim, în Iuda, pentru sărbătorile religioase anuale. Ieroboam și-a dat seama că loialitatea religioasă față de Ierusalim ar putea avea ca rezultat întoarcerea din punct de vedere politic la casa lui David (1 Împărați 12:26–27). Așa că a instituit alte două sanctuare la Bethel, în Sud, și la Dan, în Nord. A ridicat viței de aur ca obiecte de cult, utilizând, se pare, imaginile cananene pentru a-L reprezenta pe Dumnezeul lui Israel. Un mic tăuraș din argint s-a descoperit recent într-un altar de lut la situl din Ascalon. Deși Biblia nu ne oferă dimensiunile acestor statui ale bovinelor, probabil că erau considerabil mai mari decât vițelul cultic de la Ascalon. Când a anunțat instituirea noilor centre religioase, Ieroboam a declarat: „Israele! Iată dumnezeii tăi care te-au scos din țara Egiptului!" (1 Împărați 12:28). Aceste cuvinte sunt un ecou al celor rostite de preotul Aaron care făcuse un viței de aur în Sinai, în timp ce Moise se afla pe munte pentru a primi Legea (Exodul 32:4). Deci, în apostazia lui, Ieroboam căuta un precedent religios, chiar dacă era unul infam. În al doilea rând, în alegerea Bethelului ca locație, noul rege putea să invoce apariția lui Dumnezeu în fața patriarhului Iacov care avusese acolo un vis vizionar în care Dumnezeu le promisese lui și descendenților lui țara Canaanului. Ca urmare a acestui fapt, Iacov a numit locul acela Betel, însemnând „casa lui Dumnezeu" (Geneza 28:19), care a devenit de timpuriu un loc de pelerinaj religios (Judecătorii 4:5; 20:18). Excavațiile limitate de la Beitîn, considerat a fi Bethel, nu au scos la iveală zona cultică a orașului, deși, pe baza dovezilor biblice, aceasta a prosperat până la reformele religioase ale lui Iosia (640-609 î.H.), când a fost probabil distrusă (2 Împărați 23:4–14).

La situl Tell el Kadi sau Dan, pe de altă parte, sanctuarul și înălțimea lui Ieroboam au fost descoperite în anii '70 și '80. Acesta a funcționat de la sfârșitul secolului al X-lea î.H. până în zilele lui Iosia (sfârșitul secolului al VII-lea î.H.) și a trecut prin mai multe etape de construcție în istoria sa de aproape trei secole. Construit din blocuri de calcar frumos finisate, pe care arheologii le numesc moloane, înălțimea (*bama* în ebraică) măsoară 19 x 19 m (62 x 62 ft), deși *bama* originală al lui Ieroboam I era mai mică. Probabil că deasupra era un podium pe care era instalat vițelul de aur. Nouă trepte duc

la vârful înălțimii, care în prezent măsoară 3 m (9 ft 9 in) până la vârf. În partea din față a înălțimii se afla altarul care a fost distrus aproape în întregime, dar cele cinci trepte executate din pietre cioplite fin care duc la altar s-au păstrat, iar unul dintre colțurile prevăzute cu coarne fost găsit. În partea stângă a altarului a fost descoperit un altar mai mic pentru tămâie, împreună cu o pereche de lopeți din bronz – similare lopeților de șemineu moderne – alături de altar. Acestea vor fi fost folosite pentru scoaterea cenușii din altar și fără îndoială că erau asemănătoare cu cele folosite în Templul lui Solomon (1 Împărați 7:45).

La numai cinci ani după scindare, prietenul de altădată al lui Ieroboam, Șeșonk / Șișac, a atacat Iuda și Israelul. Această invazie este cunoscută din două surse. Biblia prezintă invazia din perspectivă pur iudaică și teologică: ca o pedeapsă divină pentru apostazia lui Ieroboam – pentru că a permis să fie ridicate înălțimi, pietre sacre și stâlpi ai Astarteei – Șișac a invadat țara (vezi pagina 107). Cea de-a doua sursă de informații asupra acestei campanii este un relief sculptat pe pereții Templului de la Karnak din Teba pentru a comemora victoria. Acesta include prezentarea în fața lui Amon-Ra, zeul protector al Karnakului, a denumirilor unei serii de orașe capturate din Israel și Iuda. Cercetătorii continuă să discute dacă această listă cu nume de locuri reprezintă locații pe care egiptenii pretind că le-au cucerit sau constituie un itinerariu al locurilor vizitate. În fiecare caz, scena actuală nu s-a păstrat intactă și câteva rânduri lipsesc în întregime, dar sunt menționate toponime din Iuda, din Israel și din Israelul transiordanian. Având o perspectivă iudaică în primul rând, Biblia nu menționează un atac asupra regatului lui Ieroboam. Lista lui Șișac de la Karnak sugerează altceva. Megiddo se află pe listă, un oraș-cheie din interiorul regatului de Nord, iar rămășițele fragmentare ale unei stele a victoriei scrise cu hieroglife egiptene și găsite acolo cuprind numele lui Șeșonk. Monarhii războinici din Orientul Apropiat aveau din timpuri imemoriale obiceiul de a ridica stele cu chipul și mesajul lor pentru a celebra victoria și pentru a simboliza stăpânirea lor asupra orașului sau asupra națiunii cucerite. Acesta era scopul stelei arameice de la Tell Dan. Nu numai că la Megiddo există un strat de distrugere care corespunde cu raidul lui Șișac de la sfârșitul secolului al X-lea î.H., dar și alte situri nordice au suferit o distrugere cumplită, inclusiv Sihem, Ghezer și Taanac. Orașe-cheie transiordaniene ale lui Ieroboam, cum ar fi Penuel și Mahanaim, sunt incluse în listă. Deci este clar că invazia egipteană a lovit țara lui Ieroboam, în ciuda tăcerii Bibliei în această privință.

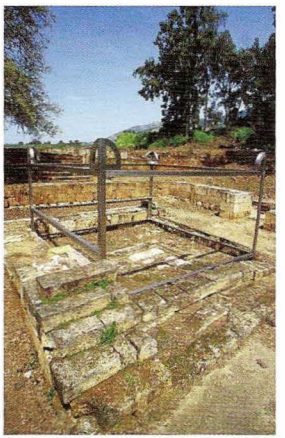

Rămășițe ale sanctuarului vițelului de aur de la Dan, creat de Ieroboam.

DINASTIA LUI OMRI (885–851 î.H.)

Un general numit Omri s-a folosit de oștire pentru a lua în stăpânire regatul în jurul anului 885 î.H., în cursul unei perioade de instabilitate. El a stabilit o nouă capitală pe un deal numit Samaria care va rămâne centrul puterii politice a Israelului până la distrugerea sa în 722 î.H. Omri și fiul său faimos, Ahab, au construit un complex impunător de palate care măsoară 180 x 90 m (584 x 292 ft), din moloane bine prelucrate. Datorită relației lor cu regele Sidonului, Etbaal, meșteșugarii fenicieni au

la vârful înălțimii, care în prezent măsoară 3 m (9 ft 9 in) până la vârf. În partea din față a înălțimii se afla altarul care a fost distrus aproape în întregime, dar cele cinci trepte executate din pietre cioplite fin care duc la altar s-au păstrat, iar unul dintre colțurile prevăzute cu coarne fost găsit. În partea stângă a altarului a fost descoperit un altar mai mic pentru tămâie, împreună cu o pereche de lopeți din bronz – similare lopeților de șemineu moderne – alături de altar. Acestea vor fi fost folosite pentru scoaterea cenușii din altar și fără îndoială că erau asemănătoare cu cele folosite în Templul lui Solomon (1 Împărați 7:45).

La numai cinci ani după scindare, prietenul de altădată al lui Ieroboam, Șeșonk / Șișac, a atacat Iuda și Israelul. Această invazie este cunoscută din două surse. Biblia prezintă invazia din perspectivă pur iudaică și teologică: ca o pedeapsă divină pentru apostazia lui Ieroboam – pentru că a permis să fie ridicate înălțimi, pietre sacre și stâlpi ai Astarteei – Șișac a invadat țara (vezi pagina 107). Cea de-a doua sursă de informații asupra acestei campanii este un relief sculptat pe pereții Templului de la Karnak din Teba pentru a comemora victoria. Acesta include prezentarea în fața lui Amon-Ra, zeul protector al Karnakului, a denumirilor unei serii de orașe capturate din Israel și Iuda. Cercetătorii continuă să discute dacă această listă cu nume de locuri reprezintă locații pe care egiptenii pretind că le-au cucerit sau constituie un itinerariu al locurilor vizitate. În fiecare caz, scena actuală nu s-a păstrat intactă și câteva rânduri lipsesc în întregime, dar sunt menționate toponime din Iuda, din Israel și din Israelul transiordanian. Având o perspectivă iudaică în primul rând, Biblia nu menționează un atac asupra regatului lui Ieroboam. Lista lui Șișac de la Karnak sugerează altceva. Megiddo se află pe listă, un oraș-cheie din interiorul regatului de Nord, iar rămășițele fragmentare ale unei stele a victoriei scrise cu hieroglife egiptene și găsite acolo cuprind numele lui Șeșonk. Monarhii războinici din Orientul Apropiat aveau din timpuri imemoriale obiceiul de a ridica stele cu chipul și mesajul lor pentru a celebra victoria și pentru a simboliza stăpânirea lor asupra orașului sau asupra națiunii cucerite. Acesta era scopul stelei arameice de la Tell Dan. Nu numai că la Megiddo există un strat de distrugere care corespunde cu raidul lui Șișac de la sfârșitul secolului al X-lea î.H., dar și alte situri nordice au suferit o distrugere cumplită, inclusiv Sihem, Ghezer și Taanac. Orașe-cheie transiordaniene ale lui Ieroboam, cum ar fi Penuel și Mahanaim, sunt incluse în listă. Deci este clar că invazia egipteană a lovit țara lui Ieroboam, în ciuda tăcerii Bibliei în această privință.

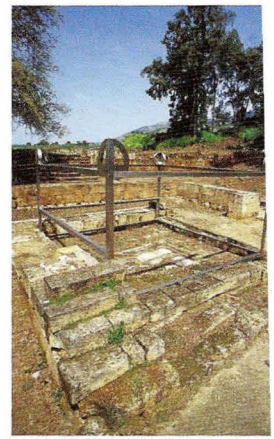

Rămășițe ale sanctuarului vițelului de aur de la Dan, creat de Ieroboam.

DINASTIA LUI OMRI (885–851 î.H.)

Un general numit Omri s-a folosit de oștire pentru a lua în stăpânire regatul în jurul anului 885 î.H., în cursul unei perioade de instabilitate. El a stabilit o nouă capitală pe un deal numit Samaria care va rămâne centrul puterii politice a Israelului până la distrugerea sa în 722 î.H. Omri si fiul său faimos Ahab au construit un complex

fost folosiți pentru construirea acestui edificiu magnific, la fel cum au fost folosiți de Solomon în Ierusalim. Alianța lui Omri cu Sidonul a atras după sine căsătoria dintre Ahab și fiica lui Etbaal, infama regină Izabela (1 Împărați 16:31).

Fără îndoială, dinastia lui Omri a fost cea mai influentă din istoria Regatului de Nord. De fapt, la zeci de ani după moartea lui Omri, textele regale asiriene încă se referă la Israel drept „casa lui Omri". În stela sa din capitala de la Dibon, regele Meșa al Moabului menționează că Omri a cucerit orașul moabit Medeba și zona învecinată și l-a ocupat vreme de 40 de ani (vezi capitolul 7). Același text arată că moabiții nu au avut nicio nemulțumire împotriva „bărbaților din Gad" (israeliții) care locuiseră pe acele meleaguri din vremuri străvechi. Această dezvăluire este interesantă, deoarece Gad era unul din cele trei triburi cărora Moise le-a permis să rămână în zona transiordaniană (Numeri 32).

Ahab l-a urmat la tron pe Omri și Israelul a devenit mai puternic și mai influent în regiune. El a continuat să ridice edificii în Samaria, inclusiv „casa de fildeș pe care a construit-o" (1 Împărați 22:39). Fildeșul era un articol de lux care era probabil adus din Africa, la fel ca pe vremea lui Solomon (1 Împărați 10:22). În excavațiile de la Samaria (vezi pagina 98) au fost dezgropate zeci de obiecte din fildeș elegant sculptate, unele cu inscripții în limba ebraică. Este probabil ca aceste obiecte din fildeș să fi fost încrustate în mobilier și poate în pereții lambrisați cu lemn decorativ. Fildeșul, fiind mai rezistent decât lemnul, s-a păstrat, în timp ce lemnul s-a deteriorat de mult. Aceste mobile exotice decorate cu fildeș sunt ceea ce profetul Amos avea în minte ca simboluri ale opulenței și ale falsei siguranțe. El a criticat fățiș: „Vai de cei care trăiesc fără grijă în Sion și la adăpost pe muntele Samariei [...] Ei se culcă pe paturi de fildeș și stau întinși alene pe așternuturile lor" (Amos 6:1, 4).

Stela moabită inaugurată de regele Meșa, pe care își înregistrează succesele înregistrate în lupta de eliberare de sub dominația Israelului.

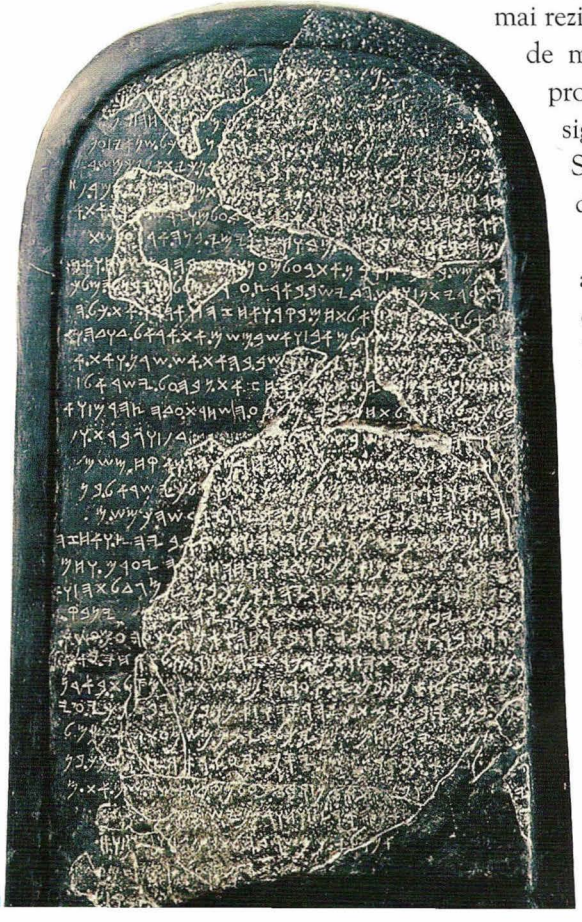

În timpul dinastiei lui Omri, regii asirieni Assurnasirpal al II-lea și Șalmanasar al III-lea (883–824 î.H.) au început să-și extindă națiunea într-un imperiu puternic și de temut. Ei au lăsat înregistrări ale campaniilor lor care l-au adus pe primul rege în Fenicia și de unde a luat ca pradă cherestea, argint, aur și alte bunuri. În 853 î.H., Șalmanasar al III-lea a traversat Eufratul și a înaintat spre coasta Mediteranei. Într-un sit numit Qarqar, pe malul de est al râului Oronte, a fost înfruntat de o coaliție regională care țintea să-i stopeze înaintarea spre Apus. Arhivele lui Șalmanasar cuprind regii care i s-au opus. Unul dintre ei este Ahab al Israelului a cărui contribuție la forța militară a fost de zece mii de pedestrași și două mii de care de luptă. Această bătălie s-a dovedit a fi doar o piedică temporară în ce privește intențiile asirienilor de a supune Levantul, dar în următorii trei ani asirienii nu au mai traversat Eufratul.

Un detaliu de pe Obeliscul Negru al lui Șalmanasar al III-lea, înfățișându-l pe un reprezentant al regelui israelit Iehu înaintea lui Șalmanasar.

Este evident că bătălia de la Qarqar a constituit un eveniment important pentru regiune, dar totuși nu este menționată în Biblie. Nu am fi știut niciodată de implicarea lui Ahab dacă textele lui Șalmanasar nu ar fi consemnat acest lucru. Mărturia lui Șalmanasar al III-lea ilustrează faptul că datele arheologice suplimentează uneori narațiunile istorice din Biblie.

Domnia autoritară a lui Ahab în Israel s-a extins și în teritoriile din Moab pe care le cucerise tatăl său. La moartea sa, Meșa a profitat de ocazie pentru a se răscula împotriva hegemoniei israelite. De fapt, Stela lui Meșa a fost creată pentru a celebra eliberarea de sub dominația Israelului. Meșa pretinde că „a triumfat asupra lui [Omri] și asupra casei lui, în timp ce Israelul a pierit pentru totdeauna". Aici este utilizată hiperbola tipică a Orientului Apropiat; desigur că Israelul nu pierise! Biblia ne povestește despre revolta lui Meșa și despre campania militară ulterioară pentru recucerirea vasalului nesupus (2 Împărați 3:4–27). Ni se spune că Meșa s-a răsculat la moartea lui Ahab, dar în timpul domniei nepotului lui Ahab, Ioram sau Jehoram (852–841 î.H.), a existat o încercare de a redobândi teritoriul pierdut. După ce acesta a obținut asistență militară de la Iosafat, regele lui Iuda, coaliția a invadat Moabul.

La început lupta s-a dus împotriva lui Meșa. În disperare, el și-a sacrificat fiul pe zidurile cetății sale – gest care, din motive care sunt neclare, i-a determinat pe israeliți să se retragă, oferindu-i, astfel, lui Meșa o victorie scump plătită. Uciderea copilului pe zidul cetății în timpul asediilor era o practică atestată prin picturi de egipteni în Canaan la sfârșitul secolului al XIII-lea î.H. (vezi pagina 79).

ULTIMII ANI AI ISRAELULUI

În mod ironic, Iehu, un alt ofițer, a condus o revoltă împotriva dinastiei lui Omri, la încurajarea profetului Ilie (2 Împărați 9). Lovitura lui s-a soldat cu moartea lui Ioram al Israelului și a vărului său, Ahazia al lui Iuda, în aceeași zi. Ioram fusese angajat în lupta împotriva arameilor din Damasc și a regelui lor, Hazael. S-ar putea ca acesta să fi fost regele care a ridicat stela, acum sfărâmată, de la Tell Dan. Textul arameic declară că

Hazael(?) l-a ucis pe „[///]ram fiul lui [//]regele Israelului și l-a uci[s pe ///]yahu fiul lui [/// Eu am răstur]nat casa lui David". Fiindcă există un singur domnitor israelit al cărui nume se termină în „ram", și anume Ioram, fără îndoială că nepotul lui Ahab este regele numit pe stela de la Tell Dan. Conform Bibliei, Iehu este cel care l-a ucis, dar Hazael este cel care își asumă meritul pe stela înălțată de el.

Domnia lui Iehu a fost, de asemenea, tulburată de expansiunea asiriană. De fapt, celebrul Obelisc Negru al lui Șalmanasar al III-lea, găsit în capitala asiriană Nimrud, dar acum aflat la Muzeul Britanic, îl menționează pe Iehu dându-i tribut lui Șalmanasar. Au fost oferite argint, aur și vase, iar solii care aduceau tributul sunt descriși ca aducând daruri împăratului. Îngenuncheat înaintea lui Șalmanasar se află un bărbat israelit, sub care este scris cu cuneiforme: „Iehu, din casa lui Omri". Unii sugerează că personajul este însuși Iehu, în timp ce alții insistă că este emisarul său. Având în vedere că veșmintele, acoperământul capului și barba acestui bărbat sunt identice cu ale celorlalți israeliți înfățișați pe panelurile inferioare, s-ar putea să nu fie Iehu. Ar fi de așteptat ca un rege să se deosebească de ofițerii săi prin îmbrăcăminte sau prin podoaba pentru cap.

Următorul împărat asirian important a fost Tiglatpileser al III-lea (745–727 î.H.). *El* a făurit o puternică armată permanentă specializată în asedii și a inițiat practica deportării în masă a populațiilor înfrânte. Simțind presiunea asiriană lângă frontierele lui nordice, Menahem, regele Israelului (752–742 î.H.), i-a oferit tribut împăratului, conform unei inscripții asiriene. În 2 Împărați 15:19 se relatează că Menahem i-a dat lui Pul – o variantă a numelui lui Tiglatpileser al III-lea – o mie de talanți (3 000 kg sau 6 600 de livre) de argint pentru a-i permite să rămână la putere. Acesta a fost un preț scump plătit pentru libertatea Israelului. După alți doi regi, Pecah a avut o poziție antiasiriană, făcând coaliție cu Rezon al Damascului (2 Împărați 16:5–6; Isaia 7:1–9).

Această opoziție față de Asiria l-a determinat pe Tiglatpalasar să intre mărșăluind în nordul Israelului. Au fost atacate orașe și sate de pe teritoriul Galileei (2 Împărați 15:29) și din partea de nord a Transiordaniei în timpul domniei lui Pecah (1 Cronici 5:6), undeva în jur de 733–732 î.H. Asirienii au deportat mii de israeliți. Arhivele lui Tiglatpileser adeveresc: „Am dus [în] Asiria țara casei lui Omri [adică Israelul]"; iar o altă sursă declară că 13 520 de persoane „cu bunurile lor le-am dus în Asiria". Investigațiile arheologice recente din Galileea au dezvăluit că secolul al VIII-lea î.H. a fost martorul unei reduceri semnificative a populației. Dacă cifra lui Tiglatpalasar este corectă, doar un sfert din populația regiunii a supraviețuit. Astfel a început sfârșitul regatului Israel.

Ultimul rege al Samariei, Osea (732–722 î.H.), a devenit vasalul Asiriei în timpul domniei lui Șalmanasar al V-lea (727–722 î.H.). Recent s-a descoperit un sigiliu al unui funcționar al regelui Osea, numit Abdi. Astfel de sigilii aveau rolul de semnătură a posesorului. Sigiliul era presat pe bulgări de lut numiți *bulla* sau *bullae* (pl.), cu care se sigilau documentele scrise pe papirus.

Imperiul Asirian a înflorit în cca 870–630 î.H. Începând cu Șalmanasar al III-lea și atingând apogeul în vremea lui Assurbanipal, Asiria s-a extins din regiunea situată în jurul Tigrului superior pentru a domina zone întinse din Iranul și Turcia de azi, întregul Levant, inclusiv Transiordania, și Egiptul spre Sud, în Sudan. Această zonă a reprezentat cel mai mare imperiu din Orientul Apropiat Antic de până atunci. Asirienii au fost în măsură să cucerească și să controleze un teritoriu atât de vast în mare parte datorită armatei lor experimentate și specializate. Palatele de la Ninive, Nimrud, Assur, Numrud și Khorsabad, principalele orașe ale Asiriei, au păstrat mărturii picturale și scrise incredibil de amănunțite, ale cuceririlor lor militare. Din aceste surse obținem o imagine vie a acestei forțe puternice care a transformat războiul în artă și suntem martori direcți ai modului în care teroarea era utilizată pentru a domina și intimida națiunile vasale și rebele.

Mărimea armatei asiriene se spune că ar fi fost de peste 70 000 de oșteni pe vremea lui Tiglatpileser, și de peste două sute de mii în timpul domniei lui Sennacherib (705–681 î.H.), dacă cifrele lor sunt credibile. Carele de luptă erau o componentă importantă a armatei asiriene. Spre deosebire de carele de luptă ușoare ale egiptenilor din timpul Regatului Nou, carul asirian era un vehicul masiv, aproape ca o căruță, cu două roți mari (cu opt spițe). Aceste care grele puteau face față terenului accidentat din nordul Asiriei și călătoriilor pe distanțe lungi. De asemenea, sunt prezentați soldați călare, demonstrând importanța din ce în ce mai mare a cavaleriei pentru oastea asiriană. Soldații erau echipați cu săbii de fier, armuri din zale, coifuri și scuturi.

Asedierea reprezenta punctul forte al Asiriei. Orașele din întregul Orient Apropiat au simțit această forță, inclusiv Israel și Iuda. Scenele asiriene descriu de regulă atacuri asupra orașelor în care se utilizează o multitudine de tactici. Erau construite rampe de asediu, conform mărturiilor asiriene, iar cea construită în 701 î.H. la Lahiș, un oraș de apărare amplasat strategic, din Iuda, a fost descoperită în timpul excavațiilor. Berbeci prevăzuți cu roți erau împinși sus pe rampă pentru a izbi și doborî cu o lamă mare ca de lance zidurile de apărare superioare, făcute de obicei din chirpici. Uneori o pereche de berbeci sunt înfățișați unul lângă celălalt. În același timp, alți soldați sunt înfățișați săpând fundațiile zidurilor de apărare cu niște unelte asemănătoare cu răngile și scări lungi de asalt sunt puse în funcțiune, pe care trupele de șoc se cățără pentru a trece dincolo de ziduri. Toate aceste tactici erau practicate sub acoperirea arcașilor care foloseau arcuri compozite puternice și a prăștiașilor care aruncau cu pietre în apărătorii orașului.

Pe măsură ce lupta se dezlănțuie brutalitatea asirienilor este tot mai evidentă. Soldații sunt înfățișați ca decapitându-i pe dușmani, iar alții ridicând capetele decapitate pentru a putea fi văzute de toți. Alte victime sunt trase în țeapă – metoda asiriană pentru pedeapsa capitală. Aceste practici inumane aveau scopul de a intimida opoziția și de a zgudui încrederea celor care încercau să respingă atacul asirian. Profetul Naum care a predicat la sfârșitul secolului al VII-lea î.H. ne oferă o descriere potrivită a Asiriei:

„Vai de cetatea sângelui, plină de minciună, de violență și care nu încetează să se dedea la pradă! Auziți pocnetul biciului, uruitul roților, tropăitul cailor și alergarea carelor! Călăreții se aruncă năvalnici, sabia scânteiază, sulița fulgeră... O mulțime de răniți!... Grămezi de trupuri moarte!... Morți fără număr!... Cei vii se împiedică de cadavre!..."

(NAUM 3:1–3)

Această mașină de război asiriană i-a deportat pe israeliți și a debilitat serios pe Iuda la sfârșitul secolului al VIII-lea și în secolul al VII-lea î.H.

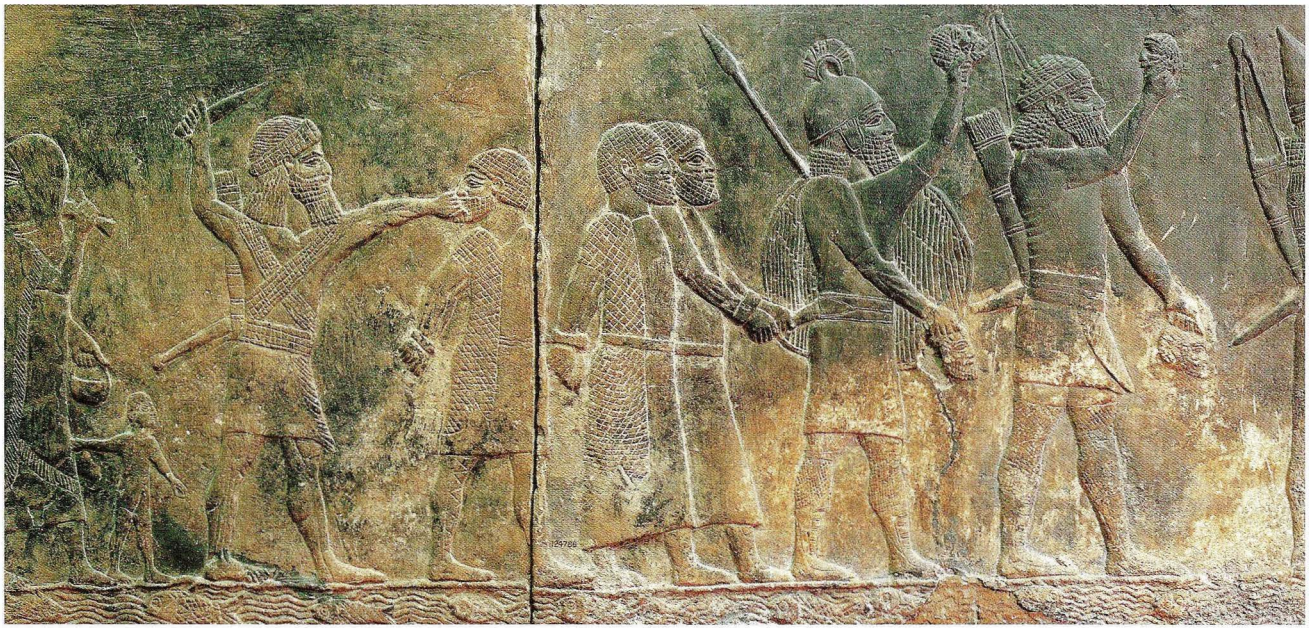

Soldați asirieni fluturând capetele captivilor iudei (palatal regelui Sennacherib).

Guvernul Samariei și-a dat seama că nu poate continua să plătească tributul împovărător, astfel încât a decis să pună capăt tributului anual și să caute o alianță cu So, regele Egiptului (2 Împărați 17:4–5). Identitatea lui So a constituit o problemă, de vreme ce niciunul dintre faraonii cunoscuți nu poartă acest nume. Probabil este o formă prescurtată a numelui Osorkon. Osorkon al IV-lea (732–716 î.H.) a domnit la Tanis exact în perioada de domnie a lui Osea. Insurecția lui Osea s-a soldat cu un răspuns rapid. Oastea lui Șalmanasar a invadat Samaria și a asediat capitala timp de trei ani (2 Împărați 17:5), dar regele asirian a murit în mod neașteptat în timpul asediului prelungit. Înlocuitorul său, Sargon al II-lea (721–705 î.H.), a atacat Samaria, punând capăt regatului. Analele sale consemnează că el „a cucerit Samaria și a dus ca pradă de război 27 290 de locuitori". Aceștia au fost duși la Gozan, în nordul Siriei și în țara mezilor, în nordul Iranului, iar în locul lor asirienii au adus popoarele deportate din Siria și din Babilon pentru a popula teritoriul vacant (2 Împărați 17:6, 24).

Ce s-a întâmplat cu toți acești israeliți? Reliefurile asiriene ale lui Tiglatpalasar al III-lea și ale fiului și succesorului lui Sargon, Sennacherib, îi prezintă pe prizonierii de război israeliți și iudei în momentul deportării, de obicei cu saci aruncați peste umăr, conținând câteva bunuri personale. Printre deportații din Lahiș, în Iuda, Sennacherib prezintă iudei înstăriți mergând în care cu boi, încărcate cu avutul lor. Asirienii au format unități și divizii ale soldaților capturați din rândul învinșilor. Nume israelite au fost găsite în documentele asiriene. Ele sunt ușor de identificat atunci când numele de persoane includ numele Dumnezeului lui Israel, Iahve: de exemplu, Azriyah = Azaria, Iadi-Yau, Il-Yau = Ilie. Unii israeliți au lucrat în armată și au ajuns în poziții înalte, în timp ce alții au putut să-și folosească abilitățile și meșteșugurile în serviciul

imperiului. Totuși cei mai mulți au avut o viață foarte grea, lucrând în agricultură. O scenă a unei exploatări din palatul lui Sennacherib din Ninive înfățișează ceea ce pare a fi deportați israeliți trăgând după ei din carieră un mare leu înaripat. Astfel, se pare că prizonierii israeliți și iudei erau utilizați de statul asirian la muncile grele. Această forță de muncă a prizonierilor de război dădea mai multor bărbați posibilitatea de a sluji în armată și în administrația imperiului vast.

Regatul de Sud al lui Iuda (931–586 î.H.)

PRIMII ANI

Raidul lui Șișak în Iuda a fost prezentat la începutul acestui capitol. Șișac, spune Biblia, „a luat vistieriile casei Domnului și vistieriile casei împăratului" (1 Împărați 14:26). În mod surprinzător, Ierusalimul nu este menționat în lista de cetăți a lui Șișac de la Templul din Karnak, dar cetățile învecinate, Bet Horon și Gabaon, sunt, ceea ce sugerează că o forță egipteană a urcat de pe coastă pe drumul tradițional spre Ierusalim, care ar fi trecut prin Bet Horon. Poate că la Gabaon, aflat la numai 12 km (7 mi) de Ierusalim, înaintarea lui Șișac s-a oprit. Emisarul lui Roboam posibil să-l fi întâmpinat cu avuțiile templului și ale palatului și să-l fi mituit. Subiectul filmului hollywoodian de mare succes *Indiana Jones și căutătorii arcei pierdute* presupune că chivotul Legământului a fost inclus în prada luată de Șișac în Egipt, unde a așteptat să fie descoperit de Indiana Jones în anii '30. Biblia păstrează tăcerea în ceea ce privește luarea sau nu a chivotului, ceea ce sugerează că acesta a rămas probabil în Templul din Ierusalim până la distrugerea Ierusalimului în 586 î.H.

Campania lui Șișac în Negev sau în sudul lui Iuda a inclus distrugerea fortăreței Arad din perioada lui Solomon. Acest fort vechi acoperea o zonă de cca 55 x 50 m (190 x 163 ft), iar zidurile exterioare erau de tip cazemată. După asaltul lui Șișac, a fost construit un fort mai trainic, cu ziduri masive ridicate de unul dintre urmașii lui Roboam în secolul al IX-lea î.H., probabil Iosafat. Faptul că fortul din Arad a continuat să fie folosit în restul perioadei monarhiei arată că era un loc important din punct de vedere militar și economic.

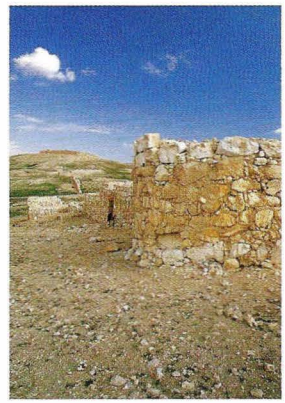

Fortul de la Arad (Negev), de o importanță strategică, a fost distrus de faraonul Șișac, dar a fost reconstruit în timpul domniei regilor de mai târziu ai lui Iuda.

Ce s-a întâmplat cu aurul lui Solomon și cu restul prăzii luate de Șișac? La un an după victoriile sale din Israel, Șișac a murit și a fost urmat de fiul său Osorkon I. Un text hieroglific de pe un stâlp de granit descoperit la Bubastis, capitala din deltă a regilor din Dinastia a XXII-a, ne oferă o posibilă explicație. Deși fragmentat, textul consemnează că Osorkon în primii patru ani ai săi de domnie a dăruit echivalentul a 383 de tone de argint și de aur principalelor zeități ale Egiptului. De unde a obținut el, chiar la începutul domniei sale, o astfel de bogăție? Dacă ne aducem aminte că numai cu câțiva ani mai devreme Șișac a adus pradă din campania sa din Israel și din Iuda, este foarte posibil ca în donațiile generoase la templele din Egipt să fi fost incluse aurul și argintul care au provenit inițial din Templul și din avuția lui Solomon.

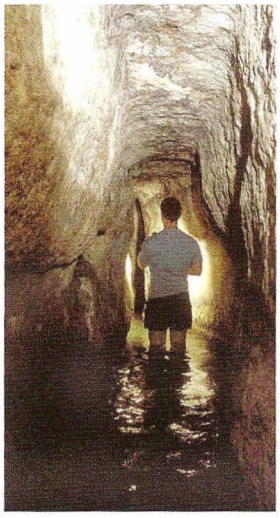

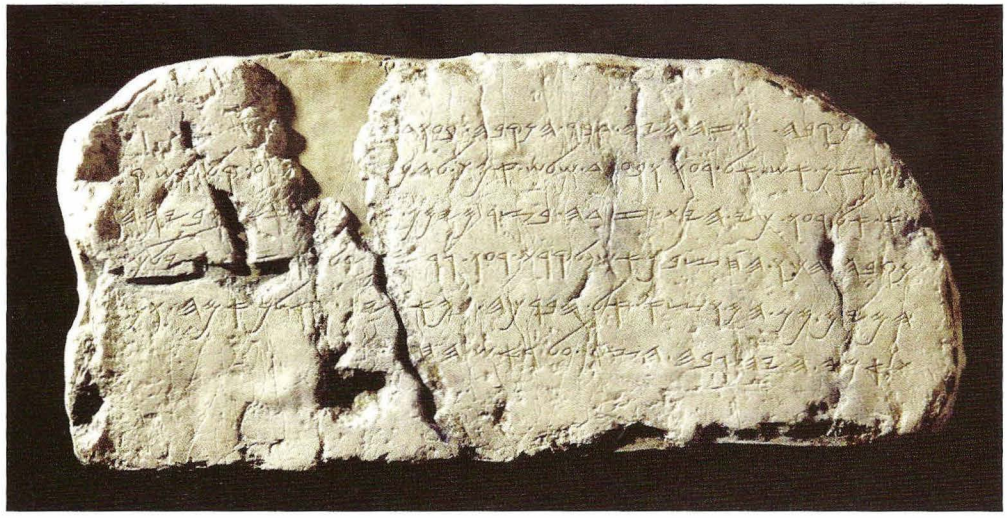

SUS: În interiorul tunelului de apă al lui Ezechia din Ierusalim.

DREAPTA: Inscripția din Tunelul lui Ezechia, care comemorează proiectul.

SENNACHERIB VERSUS EZECHIA

Unul dintre cei mai celebrați regi ai lui Iuda a fost Ezechia (715–686 î.H.). El a trăit în vremuri tulburi. În Nord, Israelul fusese distrus și o mare parte din populație deportată, iar întregul Levant era sub dominație asiriană. Iuda nu fusese invadată și, pentru a ține Asiria la distanță, Ezechia plătea anual un bir împovărător; apoi s-a hotărât să suspende plata. În timpul ultimilor doi ani ai secolului al VIII-lea î.H., pe când aveau loc aceste evenimente, Ezechia și-a pregătit cu asiduitate micul regat pentru a înfrunta urgia lui Sennacherib care urma cu siguranță. Biblia descrie aceste evenimente foarte amănunțit (2 Împărați 18–19; 2 Cronici 32; Isaia 36–37). Ezechia a deviat cursul izvorului Ghihon spre Ierusalim printr-un tunel astfel încât cetatea, având o sursă permanentă de apă, să poată rezista unui asediu îndelungat și a construit fortificații în plus. Analele lui Sennacherib povestesc faptele din punctul de vedere al asirienilor și le reprezintă în reliefuri spectaculoase din palatul său.

Printre primele situri arheologice cunoscute care au fost investigate în secolul al XIX-lea era un tunel de apă care a fost identificat cu Tunelul lui Ezechia. Tăiat în dealul de calcar al Ofelului, tunelul are o lungime de aproximativ 554 m (1 800 ft) și șerpuiește destul de mult. La mijlocul tunelului o inscripție a fost gravată în perete pentru a comemora finalizarea tunelului. Aceasta consemnează că tunelul a fost excavat din est și din vest, lucrătorii întâlnindu-se la mijloc. Nicio persoană nu este menționată pe nume în text, dar stilul scrierii datează inscripția la sfârșitul secolului al VIII-lea î.H., ceea ce se potrivește în mod cert cu perioada lui Ezechia.

Încă se mai poate trece prin acest tunel întunecat, cu apă până la genunchi sau până la talie. În cele două ocazii în care am străbătut Tunelul lui Ezechia, n-am putut să nu mă gândesc la muncitorii puternic motivați care, într-o luptă contra cronometru, se sileau să isprăvească amenajarea aceastei surse de apă strategice pentru zilele negre care aveau să vină peste Ierusalim.

Asaltul lui Sennacherib asupra Lahișului, în 701 î.H., sculptat în basorelieful din palatul său din Ninive.

După războiul din 1967, când Israelul a câștigat controlul asupra întregului Ierusalim, arheologii israelieni au putut începe excavarea unor noi zone din orașul vechi. În cursul acestor excavații în cartierul evreiesc, a ieșit la lumină o porțiune de 65 m (211 ft) a unui zid lat de 7 m (23 ft). Datarea lui de la sfârșitul secolului al VIII-lea î.H., bazată pe ceramica descoperită în asociație cu acesta, leagă acest zid de eforturile de construcție ale lui Ezechia menționate în Biblie (2 Cronici 32:5).

În siturile din Iuda de la sfârșitul secolului al VII-lea î.H. s-au descoperit peste o mie două sute de vase mari (sau numai toartele vaselor) fiecare cu o amprentă a unui sigiliu care se citește *lmlk*, „pentru rege", urmată uneori de numele unei cetăți. Acestea par să fi făcut parte dintr-un sistem de distribuție instituit de Ezechia pentru a se asigura că există provizii suficiente pentru asediul asirian. Peste cinci sute au fost găsite la Lahiș în stratul de distrugere de la sfârșitul secolului al VIII-lea î.H.! Se știe că una dintre amprentele de sigiliu îl numește efectiv pe Ezechia ca rege al lui Iuda.

Sennacherib oferă o descriere lungă a celei de-a treia sa campanii în analele sale – rapoarte anuale ale celor mai importante realizări ale sale. După campania din Fenicia, s-a năpustit asupra Filistiei în Sud, și i-a prins pe regii rebeli ai Ascalonului și ai Ecronului, care își plănuiseră revolta o dată cu cea a lui Ezechia. Apoi Sennacherib s-a întors spre est și a invadat Iuda. El declară că a asediat 46 dintre cetățile fortificate ale lui Iuda. Lahișul a fost una dintre aceste cetăți și Biblia menționează atacul lui Sennacherib asupra acesteia (2 Împărați 18:14, 17; 19:8). Ierusalimul primește un tratament considerabil din partea lui Sennacherib care se fălește că a încercuit capitala „ca pe o pasăre în colivie". Demn de remarcat este faptul că relatările sale bombastice trec sub tăcere finalul campaniei de la Ierusalim. Biblia afirmă că a avut loc o intervenție miraculoasă, în care o mare parte din forțele asiriene au murit în timpul nopții, prin urmare, regele asirian s-a întors în Ninive unde și-a celebrat victoria asupra lui Iuda, concentrându-și reliefurile sculptate asupra evenimentelor de la Lahiș și nu a celor de la Ierusalim. Aflate acum la Muzeul Britanic, aceste scene reprezintă asediul Lahișului. Rampa de asediu este utilizată pentru asaltarea zidurilor cu berbeci, iar arcașii și prăștiașii au împroșcat cu proiectile asupra apărătorilor. Prizonierii pleacă din cetate pe jos și cu care trase de boi, iar pretinșii conducători sunt aduși înaintea regelui întronat pentru a-și arăta supunerea și a cerși îndurare.

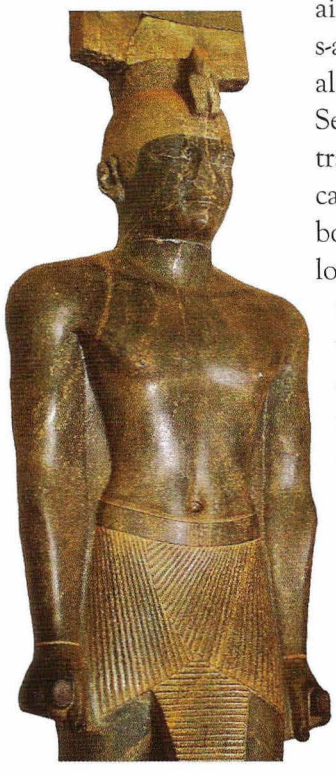

Taharka, regale Cușului, care a condus o armată egipteană într-o încercare neizbutită de a opri înaintarea asirienilor spre Egipt.

Între timp, Egiptul s-a hotărât să-i vină în ajutor lui Ezechia: la urma urmelor, o dată ce sudul Levantului a fost cucerit, Egiptul urma cu siguranță. Tirhaca, regele Cușului, a pornit la război împotriva Asiriei (2 Împărați 19:9). În 701 î.H., Egiptul era condus de regi proveniți din ceea ce Biblia și vechii egipteni numeau Cuș, situat în actualul Sudan. Textul în mod corect nu-l numește „faraon" pe Tirhaca, pe care îl cunoaștem din textele egiptene drept Taharka, pentru că la vremea aceea el era prinț moștenitor, iar fratele său mai mare Șabaka era faraonul care domnea în Memfis. Mai târziu, în 690 î.H., Tirhaca a devenit faraon și a încercat fără succes să respingă invaziile asiriene asupra Egiptului din 667 și din 664 î.H. Regele asirian Așarhaddon a sărbătorit

cucerirea Egiptului ridicând o mare stelă care cuprinde două figuri mici ale regilor capturaţi – monarhul îngenunchеat este Taharka.

La Ramat Rachel, un sit situat pe vârful unui deal, la jumătatea drumului dintre Ierusalim şi Bethlehem, a fost excavat acum câţiva ani un palat iudeu care este reinvestigat. Capiteluri protoionice au fost descoperite (vezi pagina 89). Data iniţială a construcţiei constituie subiectul unei dezbateri continue. Totuşi există un consens asupra faptului că Sennacherib l-a distrus în 701 î.H. Şi aici au mai fost descoperite două toarte de vas cu amprenta *lmlk*. În interiorul palatului s-a făcut o descoperire rară, şi anume un fragment de vas ornamentat care înfăţişează un rege aşezat pe un tron. S-a sugerat că figura ar putea să îl reprezinte chiar pe Ezechia care pare să fi reconstruit palatul de la Ramat Rachel după ce asirienii s-au retras de la Ierusalim.

ULTIMII ANI

În timpul domniei lui Iosia (640–609 î.H.), regele reformator, dinamica politică a Orientului Apropiat a suferit schimbări semnificative. Imperiul Asirian era în declin şi noi puteri erau în ascensiune. Caldeenii vorbitori de limba arameică din ţinuturile mlăştinoase din sudul Mesopotamiei, sub conducerea regelui lor Nabopolassar, au preluat controlul asupra Babilonului de la garnizoana asiriană în 626 î.H., considerându-l ca noua lor capitală. Din acel an până în 539 î.H., când Imperiul Babilonian s-a destrămat, suveranii caldeeni au înregistrat evenimentele majore ale fiecărui an pe tăbliţe de lut care sunt cunoscute sub numele de Cronica babiloniană. Din aceasta aflăm despre căderea oraşelor-cheie asiriene, culminând cu căderea capitalei Ninive, atunci când Nabopolassar s-a aliat cu regele mezilor din nordul Iranului.

Dat fiind că Asiria era preocupată să ţină imperiul unit, Iuda era independentă, dându-i lui Iosia libertatea să urmărească reformele religioase (2 Cronici 34:1–7). Păstrarea fidelităţii monoteiste a fost o provocare continuă pentru israeliţi. Toţi vecinii lor – filistenii, moabiţii, amoniţii şi fenicienii – erau politeişti, la fel ca şi puterile internaţionale precum Asiria, Babilonul şi Egiptul. Relaţiile sociale dintre aceste popoare au influenţat în mod constant Israelul. Aceste influenţe externe au fost recunoscute tot mai mult în mărturiile arheologice din secolul al VIII-lea şi din secolul al VII-lea î.H., aşa cum au fost şi în perioadele mai vechi (vezi paginile 77–80 pentru o discuţie asupra influenţelor religiilor cananene).

Diferitele tipuri de figurine ilustrează acest aspect. În Iuda, chipurile de lut numite „figurine în formă de stâlp" reprezintă unul dintre tipurile care au fost găsite. De obicei, acestea înfăţişează femei însărcinate sau cu sâni mari, iar majoritatea dintre ele datează din secolul al VIII-lea până în secolul al VI-lea î.H. Funcţia exactă a acestor figurine este îndoielnică, dar s-ar putea să fie reprezentări ale zeiţei-mamă (Aşera sau Astarte) sau ar fi putut fi obiecte magice menite să apere femeile însărcinate sau să asiste mamele care alăptau. Mormintele iudaice din această perioadă au dat la iveală figurine de animale din lut care ar fi putut avea o funcţie religioasă. Statuete de lut reprezentând cai cu

discuri solare pe cap, uneori cu un călăreț, sunt obiecte ciudate din Iuda. În timpul reformelor lui Iosia, el „a îndepărtat de la intrarea casei Domnului caii, pe care împărații lui Iuda îi închinaseră soarelui (...) și a ars în foc carele soarelui" (2 Împărați 23:11–12). Figurinele de lut reprezentând cai cu discuri solare pot fi miniaturi ale celor de la intrarea în Templu. Aceste imagini de cai se crede că sunt asociate cu religiile solare și astrale asiriene și babiloniene.

Pe latura pozitivă, dovezile arheologice din secolul al VII-lea î.H. – poate de pe vremea domniei lui Iosia – demonstrează că credința corectă în Dumnezeul Bibliei a existat. În 1979, în timp ce excava un mormânt din a Doua Epocă a Fierului, arheologul israelian Gabriel Barkay a făcut o mică, dar senzațională, descoperire. Mormântul este situat în afara zidurilor Ierusalimului, în valea Ben-Hinom, nu departe de păgânul Tofet unde erau practicate ritualuri oribile de jertfire a copiilor. El a găsit două suluri micuțe de argint care, desfășurate măsurau 27 x 97 mm ($1^{1}/_{16}$ x $3^{13}/_{16}$ inch) și 11 x 39,2 mm ($^{7}/_{16}$ x 1½ inch). Sulurile conțineau inscripții în interior și aveau gravate rugăciuni de protecție în interiorul foiței de argint. Ambele rugăciuni se încheie cu cuvintele rugăciunii marelui-preot din Numeri 6:24–26. În continuare este dată o nouă traducere a unei porțiuni din prima amuletă de Barkay și de echipa sa de cercetători: „Căci YHWH este... [și] stânca noastră. Fie ca YHWH să te binecuvânte[ze] și [fie ca El] să te păzească. [Fie ca] YHWH să facă [fața Lui] să strălucească..." În timpul vieții, aceste amulete erau purtate de oamenii îngropați în mormânt, indicând că ei căutau binecuvântarea și protecția Domnului și nu a zeităților păgâne.

Eforturile sincere ale lui Iosia de a distruge elementele păgâne din națiunea sa au fost curmate brusc de moartea sa prematură în bătălia de la Megiddo din 609 î.H. împotriva faraonului Nechao al II-lea (2 Împărați 23:29). Nechao al II-lea al Egiptului făcea parte din Dinastia a XXVI-a care era aliată cu Asiria. El se îndrepta spre zona Eufratului pentru a sprijini ultimele rămășițe ale armatei asiriene. Acestea fuseseră alungate din Asiria de babilonieni și mezi la căderea cetății Ninive și se refugiaseră în Haran. Trei ani mai târziu, în 610 î.H. Haranul a fost capturat. Nechao a ajuns prea târziu pentru a mai putea face ceva, dar și-a menținut trupele în zonă încă patru ani, exercitându-și influența asupra lui Iuda, mai întâi prin omorârea lui Iosia și apoi prin detronarea fiului acestuia, Ioahaz al II-lea, și înlocuirea lui cu Ioiachim (2 Împărați 23:31–34). Influența Egiptului a fost de scurtă durată. În 605 î.H., regele caldeean Nabucodonosor i-a alungat pe egipteni din orașul Karkemiș, de pe Eufrat.

Iudeii au remarcat această înfrângere. Profetul Ieremia, care a fost activ între 626 și 586 î.H., menționează că armata lui Nechao a fost îndepărtată din garnizoana ei de pe Eufrat de către Nabucodonosor în anul al patrulea al lui Ioiachim, regele lui Iuda, adică 605 î.H. După ce și-a asigurat supunerea celei mai mari părți a Levantului, Nabucodonosor s-a îndreptat spre Iuda pentru a-l supune pe Ioiachim. Cu această ocazie, un grup select de tineri din clasa superioară și din familia regală au fost duși în Babilon pentru a fi deprinși cu obiceiurile caldeene astfel încât să îi slujească pe funcționarii din Iuda (Daniel 1:1–4). (Nabucodonosor nu ar fi distrus Ierusalimul dacă

Zedechia nu s-ar fi răzvrătit. Așadar planul era să mențină Iuda ca provincie babiloniană.) Printre tinerii evrei se afla și Daniel, profet și om de stat.

Dările grele pretinse de Nabucodonosor constituiau o povară economică pentru Iuda. Aceste împrejurări l-au motivat pe regele Ioiachim să se răscoale împotriva Babilonului. A renunțat la tribut și a solicitat Egiptului să-i acorde sprijin militar (2 Împărați 24:1). Din fericire pentru Ioiachim, a murit înainte de întoarcerea babilonienilor la Ierusalim pentru a se răzbuna pe această obrăznicie, dar succesorul său în vârstă de 18 ani, Ioiachin, a primit lovitura.

La scurt timp după cel de-al Doilea Război Mondial, eminentul asiriolog Donald J. Wiseman, pe vremea aceea custode la Muzeul Britanic, a făcut o descoperire remarcabilă. Mi-a spus cum a găsit prima tăbliță a Cronicii babiloniene între peste 80 de mii de tăblițe și fragmente din colecția muzeului. Își amintește cum căuta într-un sertar din depozitul muzeului care conținea tăblițe cu cuneiforme și cum una anume i-a sărit în ochi. A ridicat-o și a citit: „În anul al șaptelea, în luna Kislev, regele babilonian (...) a mărșăluit în țara Hatti [Siria], a asediat cetatea lui Iuda [adică Ierusalimul] și, în ziua a doua a lunii Adar, a cucerit cetatea și l-a capturat pe rege." Această dată corespunde cu 16 martie 597 î.H. Biblia ne spune că nu numai Ioiachin a fost luat prizonier, ci și regina-mamă, liderii militari și religioși și meșteșugarii. În total zece mii de persoane au fost deportate în Babilon. Zedechia, unchiul lui Ioiachin, a fost numit rege de către Nabucodonosor. Scurta lui domnie a durat până la căderea Ierusalimului.

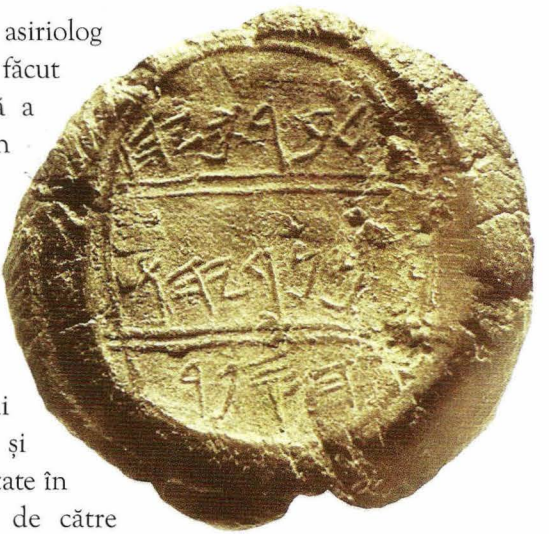

Amprenta sigiliului lui Baruc, fiul lui Neriia.

Tânărul Ioiachin a dus o viață bună în Babilon. În 562 î.H., după moartea lui Nabucodonosor, a fost eliberat din captivitate și a trăit confortabil, mâncând la masa regelui și fiindu-i asigurată hrana de toate zilele (2 Împărați 25:27–30). Un document administrativ din Babilon include o listă cu cantitățile produselor în care se menționează: „10 sila [măsuri] lui Ioiachin, fiul regelui lui Iuda. 2½ sila pentru cei cinci fii ai regelui lui Iuda."

În timpul acestor zile întunecate, Ieremia a profețit că poporul iudeu va fi captiv în Babilonia timp de 70 de ani (Ieremia 25:11; 29:10). Mesajul lui Ieremia a fost consemnat de un om numit Baruc, fiul lui Neriia (Ieremia 25:11; 29:10). Printre zecile de *bullae* inscripționate care au ieșit recent la lumină în Ierusalim, se află una pe care scrie: „Aparține lui Baruchia, fiul lui Neriia, scribul." Faptul că posesorul este Baruchia (Baruc fiind o versiune prescurtată a aceluiași nume), și că tatăl său este Neriia exclude orice îndoială că această amprentă de sigiliu a fost făcută de colegul lui Ieremia, omul care a scris efectiv cartea lui Ieremia.

Ciclul vasalitate–tribut–revoltă a continuat în ultimul deceniu al istoriei lui Iuda. Armatele lui Nabucodonosor s-au întors în Ierusalim, iar tăblițele Cronicii babiloniene care acoperă ultimii ani ai lui Iuda și căderea Ierusalimului nu s-au păstrat; dar Biblia și datele arheologice suplimentare ne dau o imagine dramatică a ceea ce s-a întâmplat.

Optsprezece luni de bătălii și asedii ale cetăților iudaice, inclusiv Ierusalimul, au avut loc între 588 și 587 / 586 î.H. (2 Împărați 25:1-2). Încă o dată Lahișul a fost scena unor lupte nemiloase. Înainte de căderea Ierusalimului, Ieremia menționează că singurele cetăți de apărare care mai rămăseseră erau Lahișul, în Șfela, și învecinata Azeca (Ieremia 34:7), ambele aflându-se în calea armatelor babiloniene care înaintau. Excavațiile de la Lahiș au arătat că acesta, într-adevăr, a fost scena unor lupte înverșunate. Nivelul II a fost distrus și ars, inclusiv palatul fortificat din cetate. Într-o cameră din interiorul porții cetății, arheologii au găsit un grup de 21 de *ostraka* (fragmente de ceramică inscripționate). Ele provin din zilele tumultoase ale invaziei babiloniene în Iuda. Unele reprezintă comunicate trimise de un ofițer numit Hoșayahu (Osea) de la un avanpost către comandantul său Yauș din Lahiș. Acel avanpost s-ar fi putut afla la Mareșa, un sit localizat între Lahiș și Azeca. În *ostrakon* 4 Hoșayahu afirmă că el urmărea cu supunere „[focurile de] semnalizare" din Lahiș. În mod amenințător el raportează că acestea nu se mai vedeau din Azeca. Această afirmație sugerează că e posibil ca Azeca să fi căzut și că știrea îi era transmisă lui Yauș din Lahiș. Acest lucru înseamnă că babilonienii biruiseră la Azeca, ceea ce face ca *ostrakon* 4 să dateze la scurt timp după declarația din Ieremia 34:7, unde se spune că numai Azeca și Lahișul mai rămăseseră. Căderea cetății Azeca însemna că forțele militare ale lui Nabucodonosor puteau să se concentreze asupra Lahișului și apoi să dea lovitura finală lui Iuda prin prădarea Ierusalimului.

Într-adevăr, Ierusalimul a căzut după un asediu prelungit. Foametea era cumplită, făcând viața insuportabilă. Atunci când zidurile de piatră ale cetății au fost străpunse, Zedechia și un contingent de trupe, temându-se de moarte, au încercat să scape din Ierusalim la adăpostul nopții. Cu toate acestea, el a fost prins lângă Ierihon și dus la Nabucodonosor care a ordonat uciderea prinților, după care Zedechia a fost orbit și luat prizonier la Babilon (2 Împărați 25:2-7). Mii de oameni au fost deportați în Babilon pentru a se alătura celor exilați cu un deceniu în urmă. Palatul și Templul au fost incendiate. În excavațiile din Cartierul Evreiesc al Orașului Vechi începute în 1967, printre dărâmăturile cauzate de distrugere de lângă un turn de apărare din Epoca Fierului a fost descoperită o mică colecție de vârfuri de săgeată. Vârfurile de săgeată sunt de tip babilonian și stau mărturie luptei aprige împotriva Ierusalimului din 586 î.H. Cartea Plângerilor a fost scrisă ca un cântec funebru care să jelească acest dezastru național: „Vai! Cum stă singuratică acum, cetatea aceasta atât de plină de popor altădată!" (Plângerile 1:1).

CAPITOLUL 9

Din Babilon la Ierusalim

Exilul în Babilon și în Egipt

Ierusalimul a fost distrus în 586 î.H. Supraviețuitorii au fost împrăștiați, zeci de mii stabilindu-se în regiunea Babilonului și în zona Iranului modern, dar un număr de iudei care fugiseră de invazia babiloniană au călătorit în Sud, spre Egipt, în timp ce alții au urmat după distrugerea Ierusalimului: „Atunci tot poporul de la cel mai mic până la cel mai mare și căpeteniile oștilor s-au sculat și au plecat în Egipt, pentru că le era frică de caldeeni" (2 Împărați 25:26). Această evacuare a fost rezultatul asasinării lui Ghedalia, guvernatorul lui Iuda, desemnat de babilonieni. Babilonul se află la 900 km (560 de mi) est în linie dreaptă, de Ierusalim; totuși pe rutele de călătorie din acea vreme, călătoria era de aproximativ 1 450 km (900 de mi). Astfel, poporul lui Israel a fost împrăștiat din sud-vestul până în sud-estul Cornului Abundenței, o distanță de aproape 3000 km (1875 de mi). Pentru că majoritatea acestor oameni erau refugiați sau deportați din Iuda, Yehud în textele antice, termenul yehud, sau iudeu cum este pronunțat în românește, a devenit numele generic dat tuturor israeliților după exil. „Diaspora" este termenul utilizat de comunitatea evreiască împrăștiată în afara țării Israelului.

EVREII ÎN BABILON

Existau iudei în Babilonia încă din 605 î.H. când Daniel și tovarășii săi tineri au fost luați pentru a fi îndoctrinați cu limba și cultura caldeenilor la curtea regală (Daniel 1:1 și urm.). Daniel este un exemplu de iudeu care s-a descurcat foarte bine în Babilon sub caldeeni și mai târziu sub perși și este considerat un profet extrem de înțelept în Biblie. Perioada de exil s-a încheiat oficial atunci când Cirus, regale persan, a cucerit Babilonul în 539 î.H. La scurt timp după aceea, el a emis un decret prin care le permitea iudeilor să se întoarcă în patria lor și să-și rezidească templul. Dar cum a fost viața pentru iudei în timpul acestor 65 de ani?

Dovezile arheologice sunt limitate. Tăblițele cu cuneiforme descoperite la Nippur, un oraș important situat chiar la sud de Babilon, arată că în secolul al V-lea î.H., după încheierea exilului, acesta avea o populație iudaică de mărime considerabilă. Numele evreiești sunt incluse în documente ca mărturii ale tranzacțiilor. Ele arată, de asemenea, că unii evrei erau implicați în activitatea bancară și în comerț.

Totuși această imagine nu reflectă situația majorității iudeilor din secolul al VI-lea î.H. Soarta acestor exilați s-a împărțit în trei categorii: cei din comerț, cei din armată și cei din agricultură. În 597 î.H., când au fost deportați zece mii de evrei, ni se spune explicit că în acest număr erau „războinicii, în număr de șapte mii, și (...) teslari și fierari, în număr de o mie" (2 Împărați 24:16). Este rezonabil să tragem concluzia că, la fel ca asirienii imperialiști din secolul al VIII-lea î.H., Nabucodonosor a fost bucuros să îngroașe rândurile trupelor sale.

Apoi și Nabucodonosor era în procesul de a-și construi capitala magnifică, Babilonul. Excavațiile din Babilonul antic, cuplate cu descrierile nemijlocite ale istoricului grec Herodot care a vizitat marea cetate în jurul anului 450 î.H., ne oferă o imagine dramatică a unei metropole cu adevărat măreț. Amplasată de-a lungul Eufratului, cetatea era înconjurată de un zid dublu din chirpici pe care se aflau 250 de turnuri de apărare. Zidul exterior avea o lungime de aproximativ 27 km (17 mi). Un pod se întindea peste Eufrat, conectând partea principală a orașului cu sectorul rezidențial vestic. Era construit în așa fel încât secțiunile sale puteau fi dezmembrate la apropierea unei forțe ostile. Pe malul de

Reconstituirea Babilonului lui Nabucodonosor.

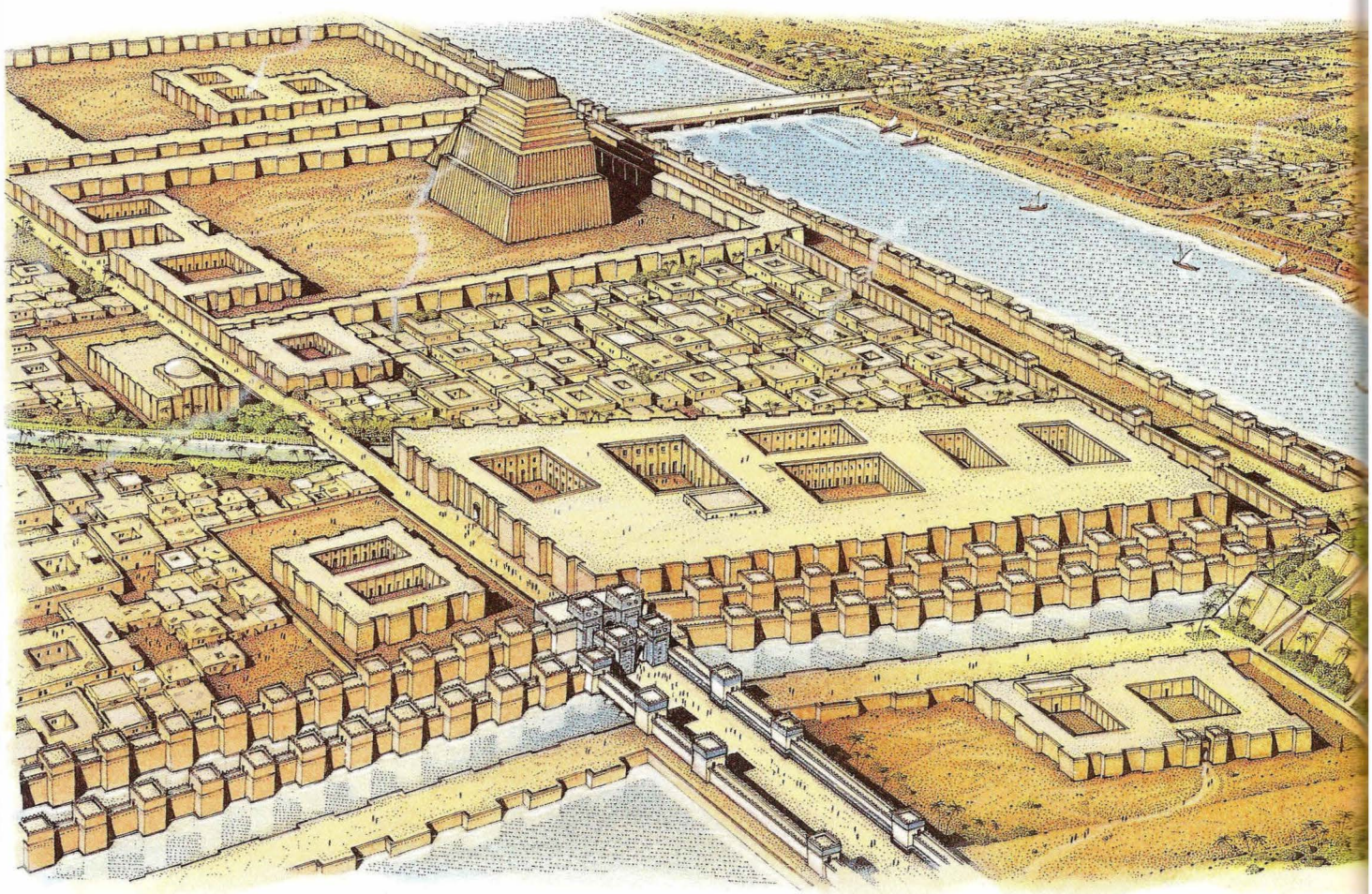

est se aflau palate magnifice și grădini suspendate impresionante care se numărau printre așa-numitele șapte minuni ale lumii antice. Se crede că aceste grădini erau terasate și amplasate între palat și Eufrat, așezate în mod strategic astfel încât briza să bată printre copacii și plantele înmiresmate și astfel să înmiresmeze zona palatului.

Artizanii babilonieni stăpâneau arta modelării și a smălțuirii cărămizilor de lut în scopuri decorative. Figuri de lei (reprezentând-o pe zeița Ișstar), tauri (reprezentându-l pe Adad) și grifoni (reprezentându-l pe Marduk, divinitatea supremă a babilonienilor) erau turnate pe ziduri și pe porți. Faimoasa Poartă a lui Ișstar, cu cărămizile sale albastre smălțuite, este reconstituită în Muzeul din Berlin. Pentru a ajunge la această poartă, trebuia să treci printr-o alee fortificată cu ziduri de ambele părți. Citadela principală a Babilonului era situată pe fluviu, chiar lângă palat. În interiorul Porții lui Ișstar, drumul procesiunii, lung de 19 m (62 ft), continua pe lângă palat și Esagila, complexul de temple ale lui Marduk care cuprindea ziguratul sau templul în formă de piramidă.

Un cilindru de lut cu scriere cuneiformă al lui Nabucodonosor rezumă proiectele lui de construcție în propriile sale cuvinte: „[în] Esagila... locuința zeilor ... eu am pus aur [smalț] strălucitor în loc de tencuială. Am construit din nou Ezida [templul lui Nabu din Borsippa] cu argint, aur, alese pietre prețioase, cupru... și lemn de cedru, am terminat construcția sa... am reconstruit ziguratul Babilonului, l-am terminat și l-am ridicat până în vârf cu cărămizi smălțuite de culoare albastră pură." În mod asemănător, cartea lui Daniel citează cuvintele de apreciere a valorii orașului său măreț, în timp ce se plimba pe acoperișul palatului său: „Oare nu este acesta Babilonul cel mare, pe care mi l-am zidit eu, ca reședință împărătească, prin puterea bogăției mele și spre slava măreției mele?" (Daniel 4:29–30). Acest regat glorios a fost construit cu asistența a mii de prizonieri de război printre care, fără îndoială, se numărau și iudei.

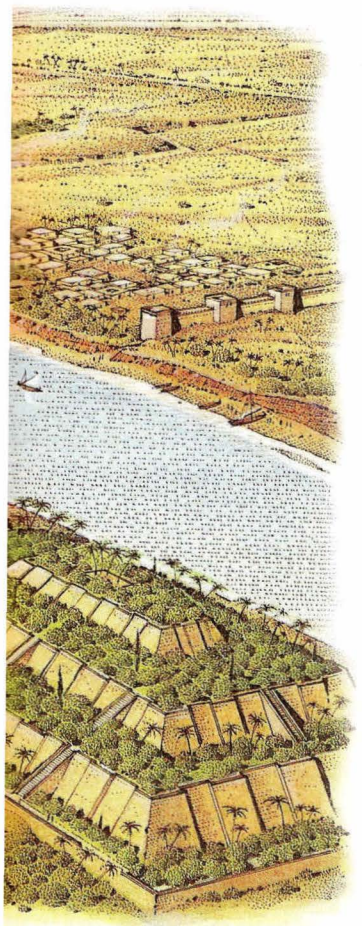

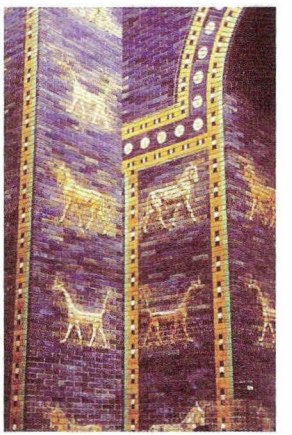

Monștrii legendari zugrăviți cu cărămizi smălțuite pe Poarta lui Ișstar, Babilon.

DIASPORA EGIPTEANĂ

Judecând după cuvintele profetului Ieremia la sosirea sa în Egipt în 582 î.H., iudeii erau împrăștiați pretutindeni în țară. El a vorbit făcând referire la poporul său din Migdol, din Tahpanhes, din Memfis și din Pathros. Profetul Ezechiel, care a trăit în mijlocul comunității iudaice babiloniene, descrie țara Egiptului ca întinzându-se de la Migdol în Nord până la Assuan în Sud. Migdol, care înseamnă fort sau turn, era fortăreața de frontieră a Egiptului în secolul al VII-lea și în secolul al VI-lea î.H. În timpul ocupației israeliene a Sinaiului din anii '70, arheologul israelian

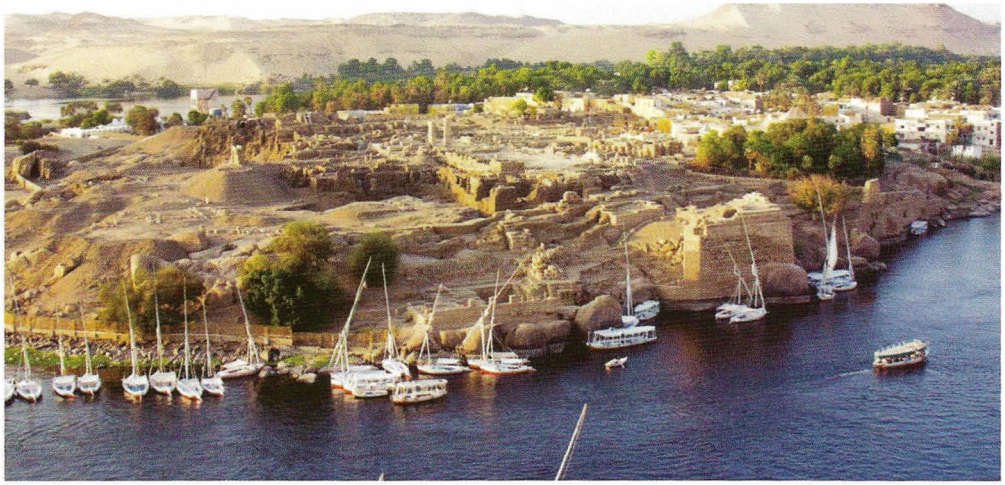

Insula Elephantine, Egipt. Comunitate evreiască numeroasă de aici a lăsat sute de papirusuri, unele de ordin personal, altele cuprinzând texte literare.

Eliezer Oren a condus pentru scurtă vreme excavațiile la Tell Qedua. Situat la 15 km (10 mi) est de Canalul Suez, în nordul Sinaiului, situl de 10 ha (25 de acri) a scos la iveală un fort pătrat cu o suprafață de 40 000 m^2 (430 556 ft^2). Acest sit este considerat de săpător Migdolul profeților. La celălalt capăt al Egiptului, în zona primeia dintre cele cinci cataracte ale Nilului, se află orașul de frontieră antic din sudul Egiptului, Assuan. În mijlocul cataractei de granit este situată insula Elephantine, care avea forturi și trupe instalate acolo încă din zorii istoriei Egiptului. Aici, în secolul al V-lea î.H. și poate începând chiar cu secolul al VI-lea î.H., a locuit o garnizoană de mercenari iudei împreună cu familiile lor.

Datorită descoperirii a sute de papirusuri scrise în arameică, limba internațională din perioada persană, este clar că aceasta a devenit limba comună a iudeilor în timpul exilului și după aceea. Printre papirusuri se aflau arhive de familie care includeau atât contracte și scrisori, cât și texte literare, cum ar fi Înțelepciunea lui Ahikar, și chiar un text istoric important, o copie a textului original al împăratului persan Darius I de pe monumentul de la Behistun (vezi capitolul 1).

Căderea Babilonului și sfârșitul exilului

Imperiul Babilonian a atins apogeul sub conducerea energică a lui Nabucodonosor (605–562 î.H.). Moartea sa a constituit din multe puncte de vedere începutul sfârșitului. După câteva domnii scurte, Nabonid a preluat tronul în 556 î.H. și a domnit până la căderea Babilonului din 539 î.H., când a fost cucerit de persani. Se cunosc puține lucruri despre acest rege enigmatic. Cronica babiloniană afirmă că în a doua parte a domniei sale, Nabonid și-a făcut reședința în Taima, o așezare din Arabia, aflată pe ruta importantă a comerțului cu tămâie. Cronica spune că, din cauza absenței regelui, prințul moștenitor conducea afacerile statului, dar sărbătoarea de Anul Nou nu

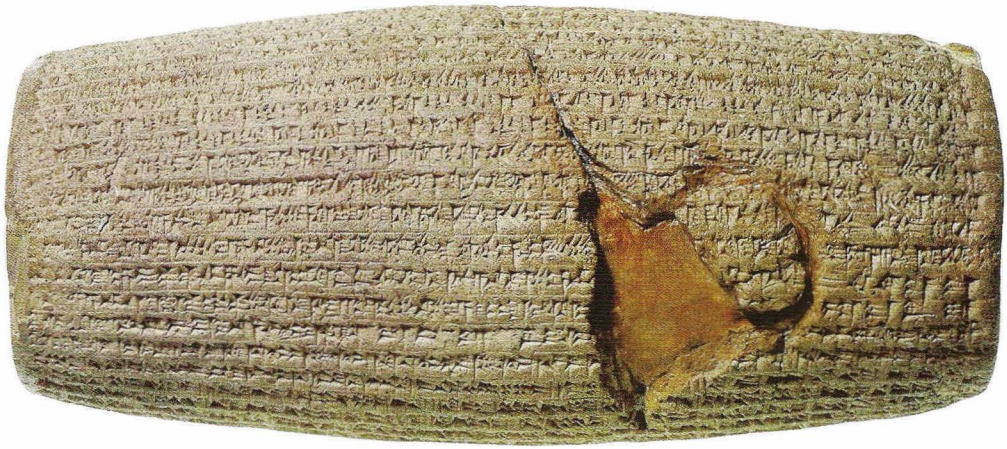

Cilindrul lui Cirus. Inscripția relatează preluarea Babilonului de către Cirus.

putea fi ținută fără prezența regelui. În ultimele zilele înainte de cucerirea Babilonului, Nabonid s-a întors în țara sa pentru a încerca să o apere și a poruncit ca statuile de cult ale diverselor zeități să fie duse la Babilon pentru a ajuta la apărarea sa.

Cartea lui Daniel cuprinde un raport al ultimelor zile ale imperiului neobabilonian. La început aflăm că ultimul rege al Babilonului este Belșațar și că el a dat o mare petrecere pentru o mie de nobili (Daniel 5:1 și următoarele). În timp ce festivitățile erau în plină desfășurare, o mână de om misterioasă a apărut, scriind pe perete un text greu de deslușit. Regele a intrat în panică și și-a chemat înțelepții pentru a interpreta textul. Daniel a pășit în față și a interpretat textul spunând că venise sfârșitul regatului și că acesta urma să fie cucerit de mezi și de perși.

Unii istorici privesc referirea la Belșațar ca pe o gafă istorică, deoarece se știe că Nabonid a fost ultimul rege caldean. Cartea lui Daniel, spun ei, a fost scrisă la aproape patru sute de ani de la căderea Babilonului și autorul biblic nu a știut cine era regele astfel încât a inventat un nume. Amintiți-vă totuși că în Cronica babiloniană scrie că prințul moștenitor domnea de fapt în Babilon, în timp ce Nabonid se afla în Arabia. Problema este clarificată de o tăbliță care menționează renovarea ziguratului din Ur de către Nabonid. Aceasta se încheie cu o rugăciune înălțată lui Sin, zeul lunii și patronul Urului: „În ceea ce mă privește, eu, Nabonid, rege al Babilonului, păzește-mă să nu păcătuiesc împotriva divinității tale și dă-mi în dar o viață lungă, iar în ceea ce-l privește pe Belșațar, fiul meu cel mai mare... fie ca el să fie săturat cu o viață îmbelșugată."

În mod clar Belșațar era prințul moștenitor care era rege de facto în Babilon în timpul absenței tatălui său. Ceea ce este uimitor în cartea lui Daniel este nu numai că se știe că Belșațar era domnitorul, ci și că ea conține un indiciu referitor la statutul său. Atunci când Belșațar și-a convocat înțelepții, el a declarat: „Oricine va putea citi scrierea aceasta și îmi va arăta interpretarea ei va fi îmbrăcat cu purpură, va purta un lănțișor de aur la gât și va avea locul al *treilea* în cârmuirea împărăției" (Daniel 5:7). Pentru că Belșațar era în realitate al doilea domnitor, el putea să îl ridice numai în poziția a treia pe cel care reușea să asigure interpretarea.

Mormântul lui Cirus, în situl primei capitale a Ahemenizilor de la Pasargade.

Monede

Un daric de aur persan de la Muzeul Britanic.

Atunci când Avraam a cumpărat peștera Macpela și terenul învecinat de la Țohar din Hebron pentru patru sute de sicli de argint, acestea nu erau monede. Textul spune explicit că le-a cântărit conform greutăților negustorilor (Geneza 23:15–16). O mie de ani mai târziu, chiar înainte de 586 î.H., profetul Ieremia a cumpărat o bucată de pământ de la vărul său pentru 17 sicli. Încă o dată, argintul a fost cântărit (Ieremia 32:9–10). Atunci când Iuda a căzut de acord să-L vândă pe Isus pentru 30 de arginți, el a primit monede. Unde și când au apărut monedele? Dovezile sugerează că sistemul monetar a început în vestul Turciei și s-a răspândit rapid în Grecia. Cele mai vechi monede datează din secolul al VII-lea î.H. Deoarece persanii controlau Anatolia de la mijlocul secolului al VI-lea î.H., este probabil ca prin intermediul lor să se fi răspândit în întregul imperiu. Deoarece moneda persană de bază, daricul, își ia numele de la Darius I, se pare că aceasta a început să circule în toată țara la sfârșitul secolului al VI-lea î.H. Moneda grecească, drahma, este menționată în cărțile biblice scrise după exil (de exemplu Ezra 2:69; 8:27; Neemia 7:70–72) și ar putea fi în realitate o referire mai târzie la *daricul* persan.

Rațiunea de a exista a monedelor este că etalonul monetar este garantat pentru valoarea sa, iar în spatele lui se află autoritatea unui guvern. Din perioada persană până în vremurile romane și creștine timpurii, monedele erau confecționate din cupru, bronz, argint și aur. Cârmuitorii adeseori băteau monede pentru a comemora anumite evenimente sau realizări. În felul acesta mijlocul de plată putea comunica doctrina oficială zonelor îndepărtate ale unui regat sau imperiu.

Da, persanii au cucerit Babilonul chiar în noaptea aceea și Belșațar a fost ucis (Daniel 5:30-31). O lună mai târziu, însuși împăratul Cirus a sosit cu mare pompă și a fost întâmpinat de locuitorii adoratori ai Babilonului care fluturau crengi - o Duminică a Floriilor efectivă. În 1879, la Babilon a fost descoperit un cilindru persan de lut care ne oferă perspectiva persană asupra preluării orașului. Acest text dezvăluie modul în care Cirus s-a îngrijit de templele din Babilon, a reinstituit practicile corecte și a redat imaginile de cult templelor lor inițiale. Acest mod de gândire ar putea foarte bine să fie în spatele edictului lui Cirus menționat în Biblie care le permitea iudeilor să se întoarcă în Ierusalim și să reconstruiască Templul (Ezra 1:1-4), împlinind astfel profeția lui Isaia că Dumnezeu îl va ridica pe Cirus ca pe un Mesia pentru a reconstrui Templul (Isaia 45:1-13).

Așadar, exilul s-a încheiat în mod oficial în 539 î.H. Un deceniu mai târziu, binevoitorul împărat a murit. Mormântul său, o sală de piatră situată în vârful unei structuri piramidale în trepte, încă se mai află în Pasargade, Iran.

Reconstruirea Ierusalimului

Bucuria trebuie să îi fi cuprins pe miile de exilați eliberați în timp ce au făcut o călătorie anevoioasă înapoi în Ierusalim. În jurul anului 538 / 537 î.H., Zorobabel, nepotul regelui Ioiachim, a condus înapoi un grup de peste 60 de mii de oameni; el a fost numit guvernator și sub conducerea sa a fost reconstruit Templul (Ezra 2–4). Imaginea Ierusalimului dărâmat trebuie să fie fost dezolantă. Prima lor sarcină a fost să reconstruiască altarul, să aducă jertfe și să celebreze Sărbătoarea Corturilor (Ezra 3:2–4). La fel ca în zilele lui Solomon, au fost angajați tâmplari și zidari fenicieni ca să ajute la construirea Templului (Ezra 3:7).

Unii dintre vecinii lor neevrei, posibil inclusiv samariteni, le-au creat probleme de ordin legal în privința eforturilor de reconstrucție, iar munca la Templu a stagnat până în timpul domniei împăratului Darius I (522–486 î.H.; Ezra 4:1–4). Darius a ordonat examinarea arhivelor pentru a verifica dacă Cirus acordase inițial permisiunea de reconstruire a Templului. Când s-a găsit copia, el a reautorizat proiectul de construcție și în cinci ani, între 520 și 515 î.H., Templul a fost terminat (Ezra 6:1–15). Darius a construit magnificul oraș Persepolis din Persia, care include un relief înfățișându-l pe monarhul întronat, în timp ce curtenii se prezintă în fața lui.

Din punct de vedere arheologic, nu se pot spune multe despre cel de-al Doilea Templu, deoarece cinci sute de ani mai târziu a fost înlocuit cu Templul lui Irod care, la rândul lui, a fost distrus de romani în 70 d.H. În ciuda lungii istorii de construire, de distrugere și de reconstruire din zona Muntelui Templului, există o secțiune din zidul de est lângă colțul de sud-est al zidurilor existente unde un anumit falț demarchează două etape de construcție. Ceea ce se află la stânga sau la sud de îmbinare datează de pe vremea lui Irod (37–4 î.H.), dacă e să judecăm după tipul de moloane dăltuite folosite în această secțiune. La dreapta falțului rectiliniu tipul de blocuri pare a fi din perioada Asmoneilor, cu un secol înainte de lucrarea lui Irod, când platforma Templului a fost extinsă.

La o distanță ceva mai mare de 300 m (975 ft) față de colțul sud-estic se află Poarta Aurită a cărei datare rămâne nesigură, dar probabil că se situează undeva între secolul al VI-lea și secolul al VIII-lea î.H. În 1969, o descoperire senzațională a fost făcută lângă această celebră poartă. Un student american se plimba pe lângă Poarta Aurită, un teren care cuprinde sute de morminte islamice vechi de câteva secole. Pământul s-a surpat dintr-o dată sub pașii lui și el s-a trezit într-o criptă plină de oase. În lumina neclară a putut vedea ceea ce păreau a fi blocurile de piatră ale unei porți boltite aflate imediat sub Poarta Aurită. Înainte ca această descoperire să poată fi examinată de un arheolog, autoritățile locale arabe au umplut gaura cu ciment, împiedicând orice alte investigații. Ceea ce este clar este că Poarta Aurită din perioada bizantină a fost construită deasupra unei alte porți care ar putea data din secolul I î.H. Prezența cimitirului islamic face imposibile excavațiile cu caracter științific pentru determinarea datei acelei porți; cu toate acestea, chiar la nord de Poarta Aurită, o secțiune din rândul de blocuri cel mai

de jos a fost datată din secolul al VI-lea î.H. și, astfel, la începutul perioadei celui de-al Doilea Templu.

Istoria biblică a perioadei Vechiului Testament se sfârșește în cartea lui Neemia. În calitate de guvernator, Neemia s-a angajat să reconstruiască zidurile cetății care până în zilele lui nu fuseseră reconstruite, astfel, orașul putând oricând să fie atacat. Cu permisiunea împăratului persan Artaxerxe I pe care l-a slujit ca paharnic, Neemia a părăsit Susa și s-a îndreptat spre Ierusalim. În 444 î.H., în ciuda obiecțiilor din partea oponenților apropiați ai iudeilor, Neemia a dus la capăt sarcina de a supraveghea construcția. Majoritatea arheologilor sunt de părere că zidurile au fost construite pe temeliile cetății inițiale. Cetatea ar fi fost destul de mică, probabil limitată la Ierusalimul din zilele lui David. O concepție mult mai maximalistă este acum susținută de arheologul israelian David Ussishkin. El crede că zidurile ar fi înconjurat întregul Ierusalim, așa cum era înainte de distrugerea din 586 î.H. În acest caz, Ierusalimul lui Neemia era destul de mare, dar slab populat (Neemia 11:1–2). În ambele scenarii, probabil doar anumite secțiuni ale zidului au necesitat să fie rezidite și porțile lor să fie reconstruite. Este îndoielnic faptul că întreg zidul defensiv al Ierusalimului a fost făcut una cu pământul de către babilonieni.

După o scurtă vizită în Babilon, în 432 î.H., Neemia s-a întors în Ierusalim. El a introdus reforme religioase, plecând de la reformele lui Ezra, scribul-preot care a trăit cu câțiva ani mai devreme. Și astfel, perioada Vechiului Testament se apropie de un sfârșit, cu persanii stăpânind un imperiu vast din India până în Ethiopia și din nordul Arabiei până în Anatolia.

Lumea greco-romană a Noului Testament

Între cele două Testamente: ascensiunea grecilor

Într-o viziune, Daniel, profetul din secolul al VI-lea î.H., a văzut că lumea urma să schimbe puterile din nou. El a văzut un țap din Grecia dând năvală de-a curmezișul pământului și atacând un berbec care îi reprezenta pe mezi și pe perși (Daniel 8). În secolele care s-au scurs de la zilele lui Neemia până la nașterea lui Isus din Nazareth, puterea politică, cultura și limba Țării Sfinte s-au schimbat complet. Mai întâi, Alexandru cel Mare care venea din Macedonia (nordul Greciei) a căutat să elibereze Grecia și Macedonia de influența persană și să stăpânească el însuși întreaga regiune. În 333 î.H., Alexandru a început o cucerire sistematică a Asiei Mici, respingând armatele persane ale lui Darius al III-lea. Un mozaic descoperit la Pompeii (lângă Napoli, Italia) ilustrează un moment decisiv din bătălia de la Issus din nordul Siriei. Alexandru este înfățișat năpustindu-se înainte în timp ce Darius cu spaima pe chipul lui fuge uitându-se în urmă la grecii care înaintează. După această bătălie, Alexandru a înaintat în marș spre coastă, neîntâmpinând aproape nicio opoziție, cucerind Palestina și Iuda. În 332 î.H. a preluat Egiptul aproape fără luptă. Egiptenii se aflaseră sub dominație persană astfel încât preoții lui Amon l-au încoronat ca „Fiu al lui Ra" (zeul soarelui) și l-au uns faraon. Și astfel a ajuns să fie pictat în templele și sanctuarele pe care le-a dat în funcțiune în Egipt. În timpul șederii sale în Egipt, a început să construiască orașul Alexandria numit după el. Timp de secole după aceea, Alexandria a fost orașul principal al Egiptului: portul care a adăpostit Farul din Alexandria, una dintre cele șapte minuni ale lumii antice, și orașul Cleopatrei și al lui Marc Antoniu.

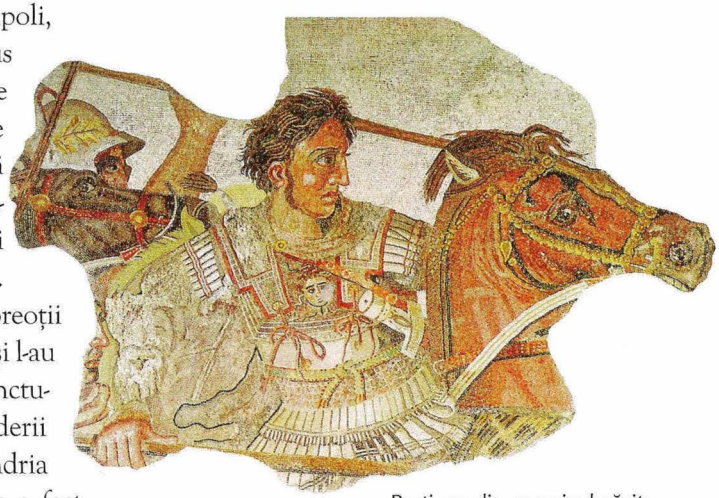

Porțiune din mozaicul găsit la Pompeii, prezentându-l pe Alexandru cel Mare în lupta cu persanii de la Issus din 333 î.H.

În 331 î.H., Alexandru a înregistrat o a treia victorie majoră împotriva lui Darius al III-lea, la Gaugamela, la est de Tigru. Cu Persia complet supusă, Alexandru a continuat marșul spre răsărit, spre India. O monedă grecească comemorează campaniile sale în acea regiune: Alexandru este prezentat pe cal, cu o lance în mână, atacând un

Extinderea imperiului lui Alexandru și împărțirea Orientului Apropiat al Antichității după moartea sa.

rege indian care încearcă să fugă pe un elefant. Orașul Kandahar din Afganistan, care a fost la știri la începutul acestui nou mileniu ca o fostă fortăreață a talibanilor, a fost întemeiat de Alexandru și și-a păstrat numele.

Într-un deceniu, Alexandru și oștile lui au făurit un imperiu imens, iar visul lui era să unească lumea ca o entitate grecească. Această idee de a civiliza lumea cu o viziune grecească asupra lucrurilor se numește elenism. Totuși viziunea lui Alexandru a fost curmată brusc în 323 î.H., prin moartea sa prematură la 33 de ani, în Babilon. Imperiul său a fost împărțit între marii săi generali și au urmat multe bătălii pentru cine și ce regiune controla. Antigonos a pretins Asia Mică, în timp ce lui Ptolemeu i-au revenit Egiptul și o parte din Palestina și din Iuda. Seleucos a luat în stăpânire Mesopotamia, cu capitala la Babilon. El a construit multe orașe în Siria și în Mesopotamia. Unul dintre cele mai importante era Antiohia, numit după tatăl său, Antioh. Situat în actuala Turcie, numele modern al orașului este Antakya care păstrează vechea denumire grecească. O comunitate mare de iudei s-a stabilit acolo, fiind atrasă de propunerea lui Seleucos în ce privește cetățenia. În Antiohia, numele de creștin a fost atribuit iudeilor care Îl îmbrățișaseră pe Isus ca Mesia sau Cristos (Fapte 11:26).

În secolele scurse între sfârșitul Vechiului Testament și începutul Noului Testament (cca 420-4 / 5 î.H.) acolo au avut loc multe conflicte militare între Ptolemei și

Vedere aeriană a comunității de la Qumran. În fundal se văd grotele în care au fost descoperite o parte dintre primele suluri.

Seleucizi, iudeii fiind adeseori prinși la mijloc în timpul schimbărilor de putere între Egipt și Siria. În ciuda acestor probleme, viziunea lui Alexandru pentru o lume elenistică s-a împlinit. Greaca a devenit limba uzuală a lumii mediteraneene, iar orașele de tip grecesc sau polisurile, cu teatre și piețe (*agora*) și alte structuri arhitectonice, puteau fi întâlnite în toate teritoriile cucerite de Alexandru.

Qumran și Manuscrisele de la Marea Moartă

Perioada dintre Testamente este caracterizată de o luptă pentru a determina cum să fii iudeu, adică fidel Legii lui Moise, în timp ce trăiești sub influențele religioase și culturale elenistice. Probabil că din cauza acestei lupte apar diverse partide sau facțiuni

religioase care sunt dezvoltate complet și menționate în Noul Testament. Noul Testament vorbește de saduchei și de farisei. Cei dintâi erau mult mai solidari din punct de vedere social și politic cu elenismul și, începând cu secolul I î.H., cu cultura romană. Cei din urmă erau mai tradiționali. Apostolul Pavel s-a identificat cu fariseii, declarând în fața Sinedriului, consiliul iudaic aflat la putere: „eu sunt fariseu, fiu de farisei" (Fapte 23:6); în ceea ce privește respectarea Legii, el s-a proclamat „fariseu" (Filipeni 3:5) și elev al respectatului rabin Gamaliel (Fapte 22:3).

Istoricul Josephus și alte surse scrise identifică o a treia sectă cunoscută sub numele de esenieni. Aceștia nu sunt menționați în Noul Testament, dar sunt cunoscuți de la sfârșitul secolului al II-lea î.H. Pliniu cel Bătrân (23-79 d.H.) afirmă că esenienii au locuit în pustiul Iudeei, lângă En Ghedi, aproape de Marea Moartă. Descoperirea Manuscriselor de la Marea Moartă și excavațiile ulterioare de la Khirbet Qumran i-au făcut pe unii cercetători să creadă că acestea erau vestigiile esenienilor.

Termenul Khirbet este arab și înseamnă ruine, iar siturile arheologice în care ruinele sunt vizibile la suprafață sunt uneori numite Khirbet în loc de *tell*. În ciuda faptului că au fost vizibile structuri de piatră timp de aproape două mii de ani în acest sit, ele nu au fost investigate înainte de explorarea grotelor inițiale și de descoperirea sulurilor, între 1947 și 1951. Situl a fost curățat în mare parte între 1951 și 1956 sub conducerea lui Roland de Vaux, preot dominican și director al Școlii Franceze de Studii Biblice și Arheologice din Ierusalim. El a explorat și alte peșteri din zonă și a excavat situl învecinat, Ein Feshka.

În 1961, în timpul primei mele vizite la Qumran, pe când aveam zece ani, l-am întâlnit pe de Vaux, iar această amintire îmi va fi mereu dragă. După ce le-a strâns mâna și i-a salutat pe părinții mei, ne-a indicat niște lucruri importante de văzut și a plecat. Noi am cutreierat ruinele comunității care măsoară 100 x 80 m (325 x 260 ft), lucru care este posibil și astăzi. În acele zile de început, chiar am putut să ne cățărăm în grotele din apropiere, unde fuseseră descoperite unele dintre primele suluri, dar lucrul acesta nu mai este permis acum deoarece este destul de periculos.

De Vaux credea că Qumran era căminul sectei religioase care a produs sulurile din vecinătate. A fost descoperită o sală spațioasă în care se aflau mese și călimări. Se credea că aceasta era camera pentru copierea manuscriselor.

Au fost identificate peste opt sute de manuscrise diferite, unele fiind doar niște fragmente micuțe. Între 20 și 25% sunt biblice, ponderea o reprezintă diverse lucrări și comentarii sectare asupra Scripturilor. O parte dintre manuscrise au fost păstrate în vase de lut cu capac. Această practică a păstrării documentelor este atestată și mai devreme în istoria biblică (Ieremia 32:14). O secție specială a Muzeului Israelului din Ierusalim, numită Sanctuarul Cărții, adăpostește multe dintre suluri și fragmente și poate fi vizitată de public. Studiul științific al acestor suluri și fragmente continuă și multe suluri importante așteaptă să fie publicate.

Datarea documentelor se întinde de la mijlocul secolului al II-lea î.H. până aproximativ în anul 70 d.H., când Ierusalimul și mare parte din Iudeea au fost devastate de

romani. Ceramica și monedele găsite în excavațiile de la Qumran se potrivesc cu acest orizont. Patru monede iudaice găsite în ultimele niveluri de ocupație sunt datate din anul al treilea al revoltei împotriva Romei, ceea ce corespunde cu anul 68 d.H.

În ultimul timp, cercetătorii nu au mai fost atât de înclinați să identifice comunitatea de la Qumran cu esenienii. O teorie alternativă, bazată pe un papirus care încă nu este publicat, este aceea că rădăcinile comunității sunt saduchee. O altă opinie este că, din cauza diversității religioase reprezentate în manuscrise, colecția de suluri își are originea în Ierusalim și a fost transportată la Qumran din motive de siguranță, înainte de 70 d.H. Prin urmare, nu erau produsul unei singure ramuri a iudaismului și, de aceea, între suluri și comunitatea vecină de la Qumran nu era nici o legătură. Foarte recent, doi arheologi israelieni care au făcut săpături la Qumran în ultimul deceniu au înaintat o ipoteză nouă și provocatoare. Ei susțin că Qumran nu era o comunitate sectară religioasă, ci mai degrabă o fabrică de ceramică care era ocupată de câteva zeci de oameni la un moment dat. Bazinele nu erau scăldători, *mikvaot* în ebraică, ci rezervoare pentru apă și bazine pentru amestecarea lutului! Dacă această explicație este acceptată, se sugerează încă o dată că nu a existat nicio legătură între suluri și comunitatea adiacentă. După părerea mea, această interpretare pare greu de crezut, mai ales că cel puțin unul dintre bazine are o piesă de ramificație la trepte, caracteristic pentru o scăldătoare. Destinația piesei era aceea de a permite persoanei să intre în bazin pe o parte și să iasă pe cealaltă parte, nepângărită de impuritățile lăsate pe trepte la intrarea în bazin.

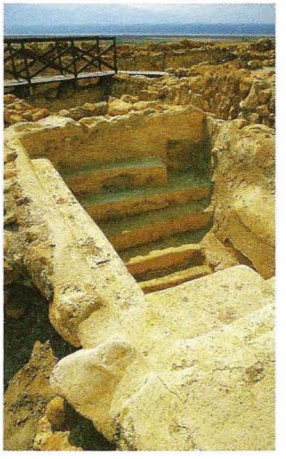

O *mikve* sau un bazin de purificare la Qumran.

Nu mai este nevoie să spunem că cercetătorii vor continua să dezbată și să conteste natura comunității de la Qumran și semnificația sulurilor care aruncă lumină considerabilă atât asupra iudaismului din secolul al II-lea î.H. până în secolul I d.H., cât și asupra contextului social din care a izvorât creștinismul.

Dați Cezarului: lumea romană a Noului Testament

Greaca a continuat să fie limba uzuală a lumii mediteraneene, în ciuda influenței crescânde a Romei în regiune. În secolul I î.H., sudul Levantului a fost ca o tablă de șah pentru niște regate mici aflate în competiție. Iudeea era condusă de regi Asmonei (numiți și Macabei). Partea de sud a Iudeei cuprindea o zonă cunoscută drept Idumea – un nume care derivă din Edomul din perioada Vechiului Testament. Alexandros Iannaios (103–76 î.H.), regele Asmoneu de la Ierusalim, l-a desemnat pe Antipater – un idumeu – să guverneze această zonă. Disputele din Iudeea referitoare la succesiune și ostilitatea dintre vecini l-a determinat pe Antipater să facă apel la Roma pentru rezolvarea lor. Celebrul general Pompei a fost trimis în Iudeea. El a cucerit Ierusalimul în 63 î.H. și l-a îndepărtat pe Aristobul care l-a înlăturat pe fratele său, Hircan, moștenitorul de drept. Pompei a rezolvat problema, dar Iudeea și Idumea nu vor mai fi niciodată eliberate din strânsoarea Romei.

Alți jucători importanți în conflictele regionale din secolul al II-lea și din secolul I î.H. erau arabii nabatei, al căror regat își avea centrul în minunatul oraș de piatră Petra,

situat în sudul Iordaniei. Clădirile importante, cu fațadele lor elegante, erau săpate direct în gresia de culoare trandafirie. Cea mai bine cunoscută este așa-numita vistierie sau *Hazne* în arabă. Acesta este edificiul de o frumusețe uluitoare în care intră Indiana Jones în căutarea Sfântului Graal, în filmul *The Last Crusade* [Ultima cruciadă].

Loialitatea lui Antipater față de Roma a fost dusă mai departe de fiul său Irod, care în 37 î.H. a devenit suveranul Iudeei. Cu timpul, Roma i-a dat în stăpânire efectivă întregul teritoriu tradițional al Israelului. O dată instalat în siguranță în Iudeea, Irod a realizat construcții numeroase și măreațe din Baniyas (Cezarea Philippi), situat în nord, până în pustiul Iudeei din sud. Fără îndoială, Irod a fost cel mai prolific constructor din istoria Israelului. Edificiile pe care le-a construit reflectau devotamentul său față de garanții săi romani și preamărirea propriei sale persoane. Pe de altă parte, el nu a fost niciodată acceptat pe deplin de iudei, din cauză că se trăgea din tată idumeu și mamă nabateană. Pentru a se face agreabil populației majoritare din regatul său, el a construit un nou Templu pentru Dumnezeu în Ierusalim.

Irod constructorul

TEMPLUL DIN IERUSALIM

„Când a ieșit din templu, unul din ucenicii Lui i-a zis: ‚Învățătorule, privește ce pietre și ce clădiri!' " (Marcu 13:1). Acest Templu impresionant joacă un rol important în Noul Testament, fie ca loc în care pruncul Isus a fost închinat Domnului (Luca 2:22–28), fie ca loc în care El a predicat (Ioan 8:1 și urm.), fie ca loc în care primii creștini se adunau pentru închinare (Fapte 5:12–14). Era Templul construit de Irod. Zona Templului din Ierusalim, numită Muntele Templului, ocupă în prezent 59 ha (145 acri). Această zonă reprezintă suprafața maximă a complexului Templului lui Irod.

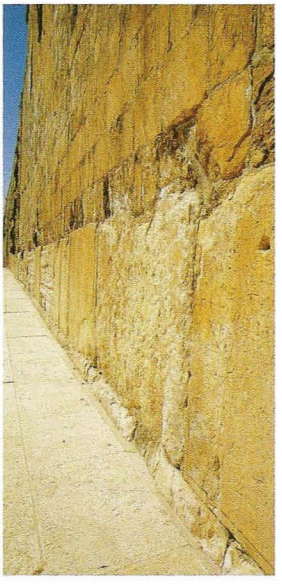

Blocuri masive de piatră formând o porțiune din Zidul de Vest al Templului lui Irod.

Arheologul arhitect Leen Ritmeyer care a efectuat studii extensive și a participat la excavațiile din jurul Muntelui Templului începând cu 1973 a întocmit planuri minuțioase ale acestui teren îngrădit, așa cum a evoluat în timp, pe baza mărturiilor arheologice și arhitecturale pe care le-a strâns. Într-adevăr, este fascinant să deosebești ruinele din zonă, dat fiind că acest Templu a fost distrus de generalul roman Titus în anul 70 d.H. și a fost făcut ulterior una cu pământul de Adrian (76–138 d.H.) pentru a-l desființa ca loc de închinare iudaică, ridicând un templu lui Jupiter. Apoi, în perioadele: bizantină, islamică și cruciată, zona a fost ocupată de diverse alte construcții. Cu toate acestea, reconstituirea lui Ritmeyer este convingătoare, în ciuda tuturor obstacolelor.

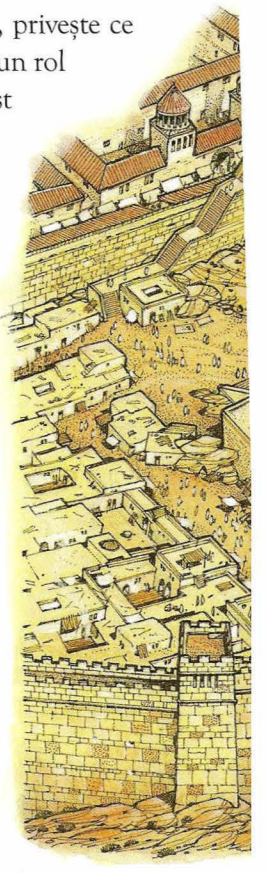

Pe baza prezenței unor blocuri mai vechi la baza unui rând de trepte din zona nord-vestică, Ritmeyer a stabilit că acestea făceau

parte din platforma centrală pe care era construit Templul propriu-zis. O ușoară curbură în zidul de est marca colțul de sud-est al platformei originale care măsura 500 x 500 de coți, adică 265 m^2 (861 ft^2). Această platformă demarca Templul reconstruit la sfârșitul secolului al VI-lea î.H. și reprezenta inițial platforma construită de Solomon pentru a nivela muntele de piatră rotunjit pentru Templul său. În secolul al II-lea î.H., platforma a fost extinsă către sud. Irod a extins această platformă către nord și sud. Îmbinarea sau falțul (locul în care se întâlnesc două tipuri diferite de blocuri de piatră) din același zid, la sud de curbură, crede Ritmeyer, este punctul de unde a început extensia lui Irod. Zidul de Vest care era numit „Zidul plângerii" cuprinde câteva dintre blocurile masive de calcar ale extensiei lui Irod. Cu alte cuvinte, zona care de secole a fost și rămâne sfântă pentru evrei ca un loc de rugăciune și de închinare – și pe care o vizitează astăzi turiștii – era zidul exterior al terenului îngrădit în jurul Templului și nu sanctuarul însuși.

O reconstituire a Templului lui Irod.

ÎN INTERIOR: Una dintre pietrele situate la una dintre intrările în sanctuarul interior al Templului, avertizându-i pe neevrei să rămână afară.

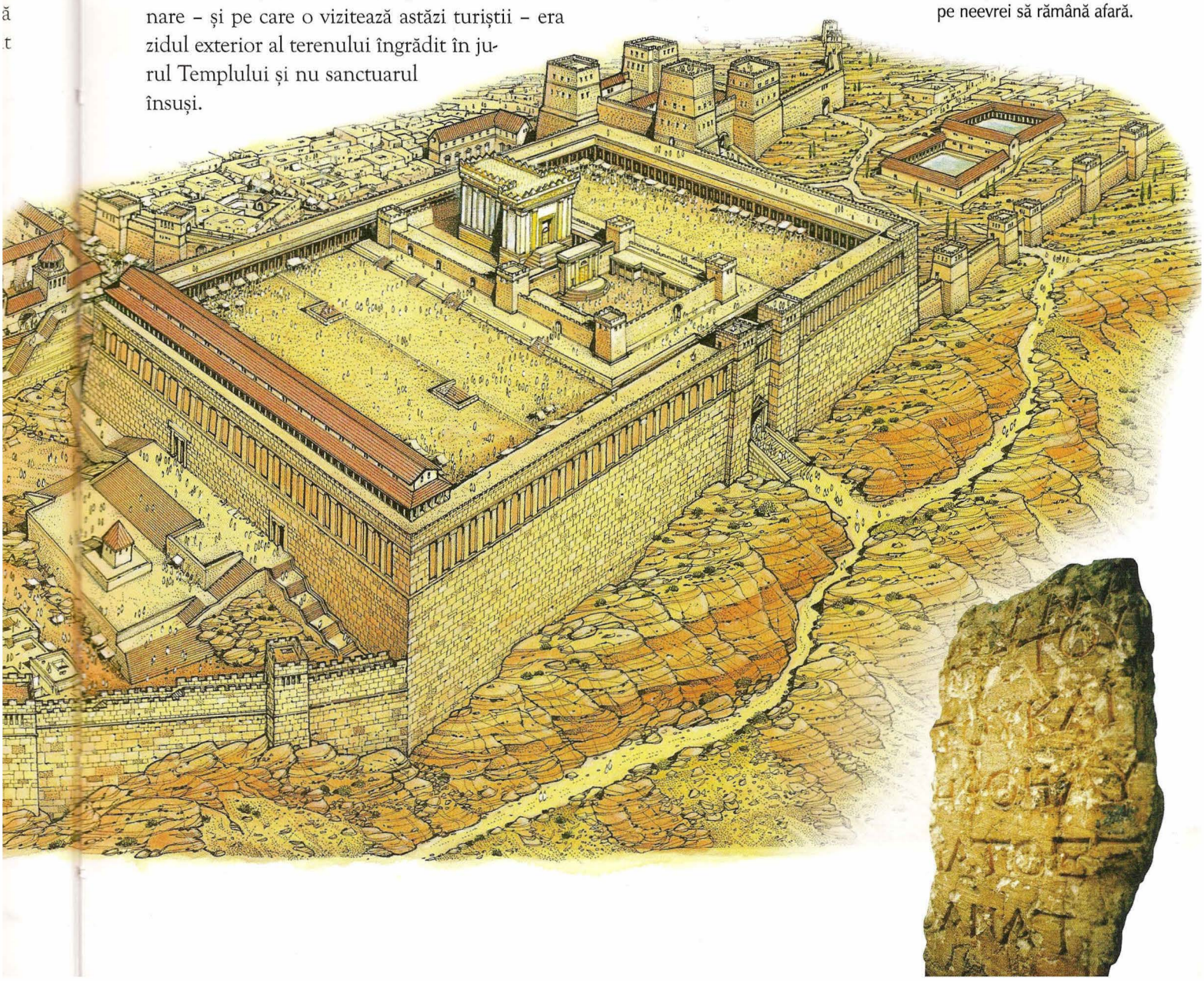

În teritoriul îngrădit în jurul templului și în jurul sanctuarului se afla o barieră dincolo de care numai iudeii puteau trece. Au fost găsite două inscripții în limba greacă care le interziceau neevreilor, sub pedeapsa cu moartea, să intre în zona sanctuarului. Una dintre ele este completă, în timp ce cealaltă s-a păstrat numai parțial. Textul complet sună astfel: „Nici un străin nu are voie să pătrundă în îngrăditura de balustrade care împrejmuiește zona Templului. Oricine va fi prins, se va face vinovat de propria moarte." Fără îndoială că această interdicție a dus la răzmeriță și la arestarea lui Pavel în Ierusalim, atunci când a fost făcută mărturia mincinoasă că apostolul „a adus și pe niște greci în templu și a profanat acest loc sfânt" (Fapte 21:28). Doar intervenția centurionului roman a împiedicat ca Pavel să nu fie pe loc omorât în bătaie (Fapte 21:30-34). În plus, la acest zid de despărțire care îi separa pe evrei de neevrei în

Palatele lui Irod

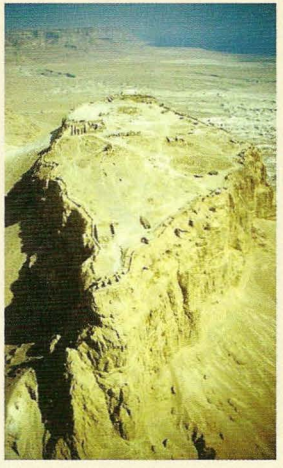

Masada, fortăreața montană a lui Irod de lângă Marea Moartă.

Irod a construit palate mari și luxoase în tot regatul său. În Ierusalim, Irod a construit un palat cunoscut din surse scrise. Urme ale lui au fost găsite la sud de actuala Poartă a Jaffei, aproximativ la 600 m (2 000 ft) vest de colțul de sud-vest al Muntelui Templului.

La Ierihon a construit un complex de palate, din care anumite porțiuni sunt bine păstrate. Acesta era situat peste uedul Qelt, un curs de apă care se vărsa în Marea Moartă. În paralel cu râul se afla o grădină scufundată înconjurată de nișe de piatră în care erau așezate statui. Palatul prezenta un bazin imens care măsura 177 x 146 m (575 x 475 ft) și băi calde și reci în stil roman.

Un palat la fel de extravagant a fost construit la Herodium la 5 km (3 mi) sud-est de Bethlehem. Și acesta avea băi și un bazin măsurând aproape 3 m (9 ft 9 in) adâncime, încheiat cu o insulă circulară pe care era construit un foișor sau un balcon pentru petreceri. Un palat era situat la baza unui deal conic construit de Irod și în centrul căruia Irod a construit o reședință superioară.

Conform lui Josephus, Irod a fost înmormântat la Herodium cu mare pompă. Un drum lung de 310 m (1 000 ft) care merge în paralel cu palatul central, posibil să fi servit ca o promenadă pentru procesiunea funerară a regelui. Locul înmormântării sale a rămas un mister timp de aproape trei decenii de investigații arheologice. Dar, în mai 2007, Ehud Netzer, profesor la Universitatea Ebraică din Ierusalim, a anunțat că a descoperit în sfârșit mormântul atât de mult căutat. Până acum au fost găsite fragmente ale unui sarcofag de piatră pe care sunt sculptate ornamente și care măsoară 2,30 m (7 ft 6 in) lungime. Nu a fost găsită nicio inscripție pentru a identifica cu certitudine mormântul ca fiind al lui Irod, dar localizarea lui la Herodium, unde plasează Josephus înmormântarea, și calitatea sculpturilor de pe sarcofag sugerează un mormânt regal. Excavațiile continuă, iar descoperirile viitoare pot rezolva identitatea proprietarului mormântului.

Unic ca și construcție și ca înfățișare este palatul de iarnă fortificat pe care

închinare se gândea Pavel atunci când a propovăduit că acesta a fost dărâmat prin Isus Cristos: „Căci El este pacea noastră, care din doi a făcut unul și a surpat zidul de la mijloc care-i despărțea" (Efeseni 2:14).

După Războiul de șase zile din 1967, arheologii israelieni au putut excava în jurul zidului de sud și a celui de vest ale Muntelui Templului. Derivând din Zidul plângerii spre nord, au fost deschise așa-numitele „tuneluri rabinice". Aceste excavații au început sub Arcul lui Wilson (la capătul de nord al Zidului plângerii), au mers în paralel cu Zidul de Vest și sub suprafața actuală. Astăzi se poate umbla prin acest tunel remarcabil și se pot observa enormele blocuri de la temelie, unele având mulura netedă irodiană, inconfundabilă, pe suprafața expusă. Se estimează că unul dintre blocurile de la temelie cântărește aproximativ 380 tone metrice (415 t) și măsoară 14 x 3 x 3 m (46 x 10 x 10 ft).

Irod l-a ridicat la Masada, cocoțat pe o măgură care se află la 425 m (1 380 ft) deasupra nivelului Mării Moarte din apropiere, în pustiul Iudeei. Vârful măgurii se întinde pe 585 m (1 900 ft) în lungime și 307 m (1 000 ft) în cel mai larg loc. În partea de nord Irod și-a construit palatul, o parte din acesta fiind amplasat pe trei niveluri diferite. Camerele erau tencuite și zugrăvite cu motive florale și geometrice. Șiruri lungi de magazii erau construite lângă palat și un sistem de apă proiectat cu multă ingeniozitate era săpat în stâncă pentru păstrarea apei. Un ued din vecinătate a fost îndiguit astfel încât, atunci când ploua, apa se strângea. Aceasta curgea printr-un apeduct și umplea cisternele.

Herodium: Palatul de iarnă și locul de înmormântare a lui Irod.

În anumite zone, nu mai puțin de 19 rânduri de zidărie irodiană au supraviețuit din Zidul de Vest. Evident, acest proiect de construcție a necesitat deprinderi tehnice incredibile și mulțimi de muncitori pentru a fi realizat.

Spre colțul sud-vestic, arheologii au excavat printre tone de blocuri căzute și piatră zdrobită care a căzut de sus în timpul distrugerii Templului din anul 70 d.H. Printre dărâmături se afla un bloc a cărui parte superioară era rotunjită, indicând că fusese un parapet în jurul părții superioare a zidului. Această piatră conținea în plus și o scurtă inscripție scrisă în ebraică: „la locul de trâmbițat către apr[od]..." Se pare că piatra a marcat locul în care se suna din trâmbiță din Templu spre zona rezidențială principală pentru anunțarea Sabatului.

De-a lungul marginii sudice a platformei Templului se afla o zonă întinsă acoperită și prevăzută cu stâlpi, cunoscută drept Porticul Regal. În excavațiile recente au fost descoperite trepte care conduc la intrarea dublă în Porticul Regal, datând din vremea lui Irod. Acesta ar fi fost unul dintre principalele puncte de intrare în Templu în perioada Noului Testament. În interiorul porticului era zona unde se crede că zarafii infami și-au instalat birourile. Zarafii ofereau un serviciu necesar, schimbând diverse valute pentru șechelul de la Templu, ca un mijloc de a plăti taxa pentru Templu. Isus i-a alungat, se pare, pe acești vânzători din cauza câștigurilor lor necinstite (Matei 21:12; Ioan 2:14).

UNDE SE AFLA SANCTUARUL?

Actualmente există două locații propuse pentru sanctuarul în Muntele Templului. Asher Kaufmann, un om de știință israelian, a scris o carte științifică despre teoria lui. El îl plasează la capătul nordic al terenului îngrădit în aliniament cu Poarta Aurită la est. Un mic dom sprijinit pe stâlpi subțiri acoperă o suprafață mică unde este vizibilă roca de bază. Kaufmann spune că acest loc marchează „Sfânta-sfintelor" din Templul lui Irod.

Cel de-al doilea punct de vedere, apărat de Ritmeyer, a fost adus în discuție mai înainte (vezi capitolul 7), și anume că Sfânta-sfintelor din Templu era construită pe suprafața Domului Stâncii. Acest loc din Templul lui Irod ar fi servit ca sfânta-sfintelor pentru templele anterioare. S-ar putea ca niciodată să nu cunoaștem locul exact al Templului propriu-zis. Există un consens între arheologi și cercetătorii biblici că acesta se află undeva în interiorul complexului Haram el-Sharif și probabil mai aproape de Domului Stâncii decât de capătul nordic. Cu toate acestea, autoritățile islamice care țin sub control Muntele Templului nu au permis și probabil că nici nu vor permite niciodată arheologilor să excaveze indiferent unde pe terenul îngrădit.

Deși Templul din Ierusalim a reprezentat proiectul de construcție al lui Irod care a jucat rolul cel mai semnificativ în Noul Testament, el a construit edificii impresionante și în alte părți. Aceste palate, fortărețe și temple erau toate în culmea înfloririi în vremea lui Isus și a Bisericii primare. Isus și Pavel cu siguranță că au pășit în unele dintre acestea.

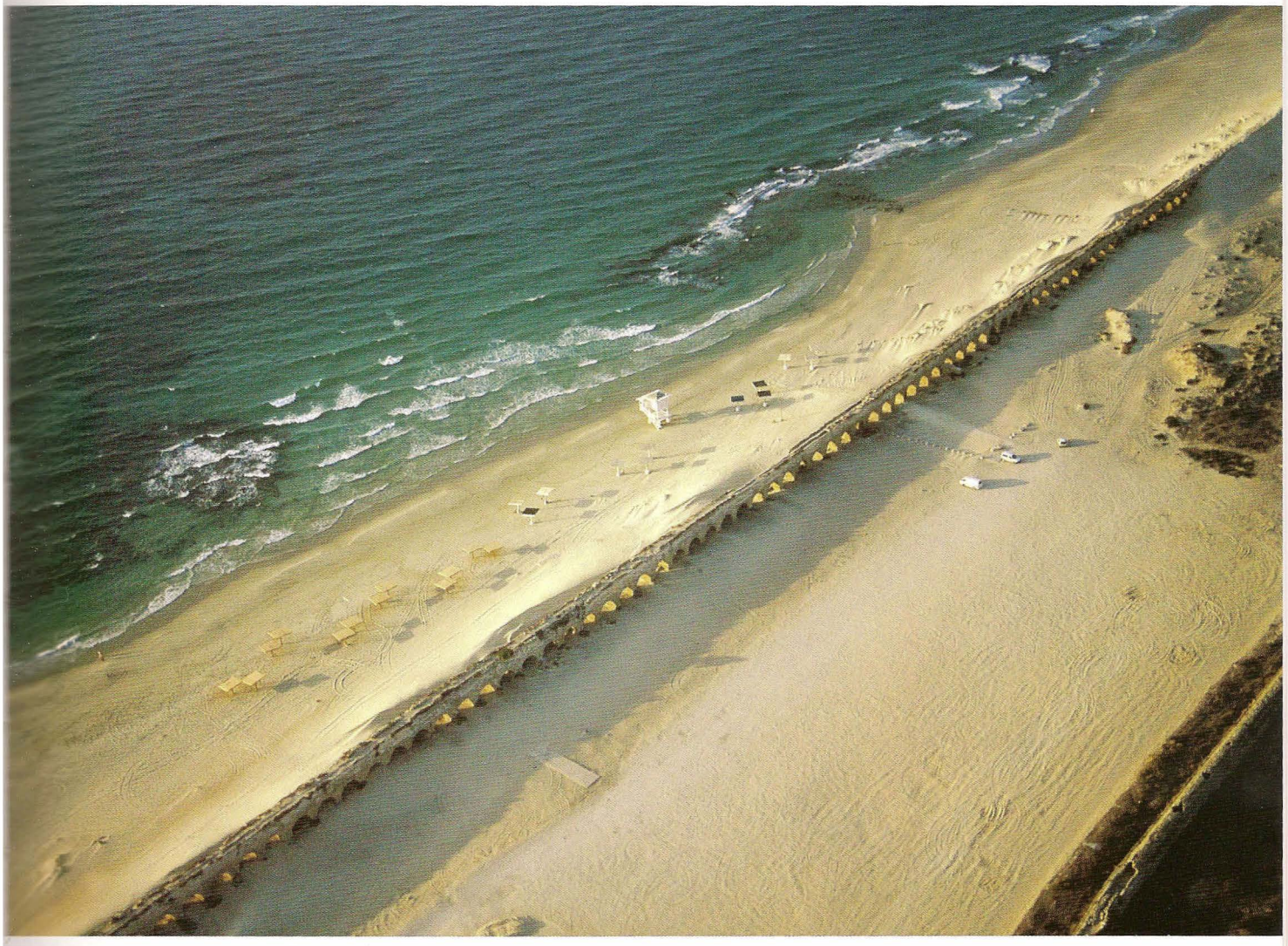

Apeductul de la Cezarea Maritimă.

CEZAREA MARITIMĂ

O altă realizare culminantă a acestui tiran a fost construirea unui oraș întreg pe țărmul mării, Cezarea Maritimă (însemnând Cetatea lui Cezar de lângă mare), între 23 / 22 și 10 î.H. Situat la mijlocul distanței dintre Haifa și Tel Aviv, orașul a fost proiectat în stil roman, cu un teatru și un hipodrom pentru curse de cai. Pe malul apei a fost construit un palat, iar lângă el un port impunător. Coasta Israelului era lipsită de porturi naturale astfel încât a trebuit să fie creat unul. Pentru a realiza acest lucru, inginerii lui Irod au utilizat beton hidraulic făcut din nisip vulcanic provenit din insula Santorin, situată în Marea Egee, la nord de Creta. Betonul a fost turnat sub apă pentru a forma blocuri. Metoda de construcție a fost cercetată de arheologia subacvatică, iar fotografiile aeriene arată clar conturul digurilor portuare. Cel mai lung se întindea în apă pe o lungime de aproximativ 460 m (1 500 ft) și avea 62 m (200 ft) lățime. De-a lungul plajei

din interiorul portului, arheologii au descoperit o serie de încăperi-depozit boltite, indicând rolul important al acestui port în comerțul maritim.

Apa era adusă în oraș printr-un apeduct care străbate plaja la nord de Cezarea. Porțiunea de la sol trecea prin conducte de lut care apoi mergeau pe sub pământ până la sursa de apă situată aproximativ la 21 km (13 mi) distanță. Acest apeduct a fost lărgit pentru a mări debitul de apă, probabil în secolul al II-lea, dacă judecăm după o inscripție situată în structură. Aceasta îi menționează pe împăratul Adrian și Legiunea a X-a care s-ar putea să fie responsabili pentru adăugarea din jurul anului 130 d.H.

Fiind încă excavată și studiată, Cezarea Maritimă a slujit ca port important al Israelului timp de câteva secole, iar la mijlocul secolului I d.H. ca reședință a guvernatorului roman din regiune. Atunci când Pavel a fost arestat în Ierusalim, el a fost dus la Cezarea unde a fost închis timp de doi ani pentru audieri înaintea guvernatorilor Felix și Festus (Fapte 23:23–26:32) care probabil locuiau în palatul lui Irod, construit cu șaizeci de ani mai devreme. Pavel a navigat spre Roma din portul Cezarea, după ce făcuse apel la Cezar să îi audieze.

Irod a fost într-adevăr un mare constructor și un suveran tiranic care nu tolera nici cea mai mică opoziție. Isus S-a născut în ultimii ani ai vieții sale în Bethlehem.

CAPITOLUL 11

Viața și slujirea lui Isus din Nazareth

Nașterea și primii ani ai lui Isus

Evangheliile ne oferă contextul istoric al nașterii lui Isus din Nazareth. Cezar August era împăratul Romei, Quirinius era guvernatorul roman sau proconsulul Siriei și al sudului Turciei, în timp ce Irod cel Mare își trăia ultimii ani (Luca 1:5; 2:1-2). August, cunoscut și ca Octavian, a avut o domnie îndelungată și puternică din 43 î.H. până în 14 d.H. Quirinius a guvernat probabil din anul 11 î.H. până după moartea lui Irod, în anul 4 î.H. Deoarece Irod era în viață la nașterea lui Isus, nașterea probabil că a avut loc între anul 6 și 4 î.H. Din moment ce calendarul apusean folosește ca punct de plecare nașterea lui Isus din Nazareth, ar putea suna ciudat să spunem că Isus S-a născut între anul 6 și 4 î.H. (înainte de Cristos). Această problemă se datorează erorilor de calcul ale cărturarilor creștini care au încercat să coreleze nașterea lui Isus cu perioada lor.

Istoria Noului Testament începe de fapt cu anunțul nașterii lui Ioan Botezătorul, care a fost văr cu Isus, urmată de proclamarea sarcinii Mariei, mama lui Isus, în Nazareth. Prea puține lucruri se pot spune despre Nazarethul primilor ani ai lui Isus, situat pe dealurile Galileei Inferioare care astăzi este un oraș agitat, ocupat de o comunitate formată predominant din arabi creștini. Totuși, în 1955, înainte de construirea actualei Biserici a Bunei-vestiri, zona a fost excavată. Acest lucru a arătat că Nazarethul era un mic sat agricol. Au fost găsite peșteri și cavități pentru depozitarea grânelor și au fost descoperite prese de măsline și de struguri. Bazat pe mărimea Nazarethului în secolul I d.H., se estimează că acesta avea o populație de aproximativ patru sute de locuitori. Isus a crescut în acest sat puțin cunoscut. Cu toate acestea, evangheliile sunt de acord că El S-a născut de fapt în Bethlehem, atunci când familia Sa a trebuit să se întoarcă în localitatea lor de baștină pentru recensământ (Luca 2:1-7).

Bethlehem și dincolo

Pentru a ajunge la Bethlehem, Iosif și logodnica sa însărcinată posibil să fi călătorit din Nazareth spre sud, pe drumul central din ținutul deluros, trecând prin Ierusalim chiar înainte de a ajunge la Bethlehem, după o călătorie de 120 km (75 de mi). Lângă

Peșteră folosită drept țarc pentru oi și pentru capre.

Bethlehem, cuplul s-a oprit să se odihnească, conform unei evanghelii apocrife, Protoevanghelia lui Iacov. Călugărul creștin Chiril de Scythopolis (Bet Șan), care a scris la mijlocul secolului al V-lea d.H., afirmă că deasupra locului de piatră pe care s-a odihnit Maria a fost construită o biserică. În 1993, a fost pavat un drum între Ierusalim și Bethlehem. La trecerea prin livada de măslini a Bisericii Ortodoxe Grecești, muncitorii au observat ceea ce păreau a fi blocuri de piatră antice. La sfârșitul anilor '90, arheologii israelieni au excavat situl și au găsit ruinele unei structuri din secolul al V-lea, de formă octogonală, numită *martyrium*, de la cuvântul grecesc pentru martor. Acest tip de clădire a fort ridicat în primele secole creștine pentru a marca un loc sfânt care fusese martor la un eveniment important. Același tip de structură a fost construit deasupra a ceea ce se crede a fi fost casa lui Petru din Capharnaum (vezi pagina 146), iar Domul Stâncii, pe Muntele Templului, urmărește, de asemenea, această formă arhitectonică. În centrul clădirii se afla o piatră plată care în mod clar era punctul central al bisericii. Există prea puține îndoieli că aceasta este biserica despre care a scris Chiril și pe care tradiția primară creștină o desemnează ca loc unde Maria s-a odihnit înainte de a ajunge în Bethlehem și de a naște. Pardoselile frumoase din mozaic împodobesc capelele care înconjoară pereții octogonali mai mici care separă piatra de restul structurii. Nu există, desigur, nicio modalitate de a dovedi că Maria s-a odihnit acolo, dar în mod sigur noua descoperire sprijină mărturia creștină timpurie conform căreia o biserică a fost construită pentru a marca locul.

În 1969, o mică movilă aflată la est de Biserica Nașterii Domnului a fost identificată prin prezența ceramicii din Epoca Bronzului și din Epoca Fierului pe suprafața acesteia ca fiind Bethlehemul din Vechiul Testament. Familia regelui David era originară de

acolo – de aceea Iosif, un descendent al lui David, trebuia să se înfățișeze acolo pentru recensământ. Biserica Nașterii Domnului are o tradiție lungă considerând-o drept locul în care S-a născut Isus. Primii istorici creștini relatează că Isus S-a născut într-o peșteră care a funcționat ca un grajd și pe acel loc s-a construit o biserică în secolul al IV-lea d.H. Datorită vechimii tradiției care leagă nașterea lui Cristos de această biserică și a faptului că nu a fost propusă nicio alternativă, majoritatea cercetătorilor Noului Testament acceptă această locație ca fiind autentică.

Din cele mai vechi timpuri și până în prezent, păstorii și-au păscut oile și caprele pe dealurile Israelului. Peșterile naturale erau uneori lărgite prin săparea îndărătul lor și prin ziduri de piatră care se extindeau dincolo de intrarea în peșteră pentru a servi ca țarc pentru animale. Luca relatează că pruncul Isus a fost așezat într-o iesle, un jgheab pentru hrănirea animalelor (Luca 2:7, 12, 16). De la picturile medievale și până la felicitările de Crăciun moderne și chiar și în filmul *The Nativity* [Nașterea Domnului] din 2006, ieslea este înfățișată ca un leagăn de lemn. Ieslele reale descoperite în Israel sunt săpate într-un bloc de piatră. În jgheab se putea pune apă sau hrană pentru animale. Astfel de iesle au fost folosite atât pe vremea Vechiului Testament cât și pe vremea Noului Testament și eu le-am văzut folosite în timpul vizitelor mele în Țara Sfântă. La câțiva metri de țarc se află o fântână alături de care există două jgheaburi de piatră în care apa scoasă din fântână era turnată pentru oi.

Una dintre ultimele fapte josnice ale regelui Irod a fost uciderea cu sânde rece a copilașilor din Bethlehem (Matei 2:16), în încercarea de a-L distruge pe pretinsul „rege al iudeilor" pe care veniseră să-L cinstească înțelepții sau magii din Răsărit. Iosif, Maria și Pruncul au fugit în Egipt unde au rămas până la moartea lui Irod (Matei 2:1–15). În Egipt există o puternică tradiție referitoare la prezența sfintei familii și un număr de biserici vechi se crede că au fost amplasate în locuri în care ei au petrecut ceva timp. Din nou, dovezile care să sprijine diversele tradiții lipsesc. Dar relatările Evangheliei despre călătoria lui Isus și a părinților săi în Egipt sunt incontestabile. În anii care au urmat după viața lui Cristos, creștinismul s-a răspândit în Egipt și a avut o mărturie continuă acolo, în ciuda invaziei arabo-musulmane a Egiptului din 642 d.H. De fapt, întreaga Africă de Nord a devenit creștină în câteva secole, dar creștinismul a fost înlăturat din întreaga regiune după secolul al VII-lea, cu excepția Egiptului. Curios să aflu cum se face că credința creștină a supraviețuit numai în Egipt, i-am pus această întrebare acum câțiva ani patriarhului Bisericii Ortodoxe Copte (Egiptene), Shenuda al III-lea. Răspunsul lui a fost următorul: „Isus a fost în Egipt." Sugestia era că sfânta familie venise în Egipt și, de aceea, egiptenii nu au putut să-și abandoneze credința în Isus Cristos.

După șederea de câțiva ani în Egipt, familia s-a întors în Nazareth, locul de baștină, și aici Și-a petrecut Isus copilăria până la vârsta de 30 de ani când Și-a început slujirea publică (Matei 2:23; Luca 2:29–40). Doar Luca relatează că, la vârsta de 12 ani, Isus i-a însoțit pe părinții Săi la Ierusalim pentru o sărbătoare religioasă. Acolo, adolescentul excepțional a fost găsit în „templu, stând în mijlocul învățătorilor, ascultându-i și

punându-le întrebări. Toți care-L auzeau rămâneau uimiți de priceperea și de răspunsurile Lui". (Luca 2:46-47). Se crede că această scenă faimoasă a avut loc pe scările de la intrarea sudică în complexul Templului recent descoperite. Mișna, adică interpretările rabinice influente ale Legii, fac referire la marele rabin Gamaliel și la „bătrânii [*zekenim*] care ședeau pe șirul de scări în Templu". Pe trepte a fost găsită o inscripție ebraică incompletă care păstrează cuvântul ebraic *zekenim* (bătrâni), sugerând că aceasta era zona în care bătrânii și învățătorii Legii se întâlneau pentru a discuta punctele mai delicate ale Torei. Este cât se poate de sigur că aici a fost locul în care tânărul Isus a interceptat aceste consfătuiri și a încurcat prin întrebările Sale perspicace.

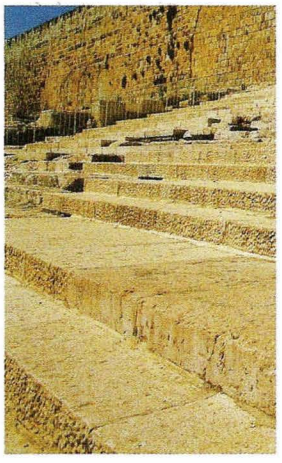

Treptele largi care conduceau la intrarea de sud a Templului.

Între acest episod și începutul slujirii Sale au trecut cam 18 ani, dar se cunosc puține lucruri despre această perioadă din viața lui Isus. Totuși, excavațiile recente efectuate la Sepphoris au aruncat o nouă lumină asupra Galileei și a evenimentelor petrecute în ograda lui Iosif și a Mariei în timpul primelor decenii d.H.

SEPPHORIS

La numai 5 km (3 mi) nord-vest de Nazareth se afla orașul Sepphoris care a devenit o capitală regională importantă după ce generalul Pompei a obținut pentru Roma dominația asupra Palestinei. Josephus ne spune că Irod cel Mare, după aceea, a luat orașul, în timpul unei furtuni de zăpadă în 37 î.H. Totuși, la moartea lui, romanii au prădat orașul și apoi i-au oferit lui Antipas, fiul lui Irod, controlul asupra acestuia. Antipas a reconstruit orașul în timpul domniei sale (4 î.H. până în 39 d.H.), ceea ce corespunde cu toată durata vieții lui Isus. Orașul a fost extins și înfrumusețat. Probabil că Antipas a construit teatrul a cărui curățare a început în 1931. Excavațiile au fost reluate în anii '80 și au continuat până la începutul anilor '90. Teatrul avea inițial trei mii de locuri, iar în secolul al II-lea d.H. a fost extins la o capacitate de patru mii cinci sute de locuri. Pe baza mărimii acestor teatre, arheologii sugerează că acestea erau destinate să găzduiască aproximativ 10% din populație. Acest lucru indică faptul că aproape de casa în care a copilărit Isus se afla un oraș cult și plin de viață, cu cca 30 de mii de locuitori. Orașul s-a extins semnificativ după căderea Ierusalimului în 70 d.H. și după cea de-a doua revoltă a iudeilor împotriva Romei din 135 d.H., când a devenit un centru important în evoluția iudaismului rabinic. De fapt, Mișna a fost compilată acolo.

Faptul că se desfășurau activități de construcție importante în primele decenii ale secolului I d.H. sugerează unora dintre arheologi că Iosif, un tâmplar (Marcu 6:3) din învecinatul Nazareth, poate foarte bine să fi fost angajat acolo. Apoi și Isus putea să fi fost un ucenic care lucra alături de Iosif, de vreme ce exista obiceiul ca fiul să continue în profesia tatălui său. Acesta este cu siguranță un scenariu plauzibil.

Descoperirea existenței unui centru urban major atât de apropiat de Nazareth în timpul vieții lui Isus schimbă imaginea pe care au avut-o unii despre Isus care ar fi crescut în regiunile culturale periferice din Țara Sfântă, departe de oportunitățile religioase și educaționale. Datorită rezultatelor excavațiilor de la Sepphoris, această idee poate fi înlăturată.

Ioan Botezătorul

Evangheliile ne transmit că Ioan Botezătorul a fost un profet care a vestit venirea lui Isus (Luca 1:5-24, 36-79). Înainte de a-și începe în mod public slujirea ca predicator, el a trăit în pustiu (Luca 1:80). Pentru că folosea botezul ca semn al întoarcerii unei persoane de la păcat la Dumnezeu, unii au sugerat că s-ar putea ca Ioan să fi fost asociat cu comunitatea de la Qumran despre care se crede că promova celibatul (așa cum pare să fi fost Ioan) și care practica botezul sau îmbăierea rituală în bazinele lor sau *mikvaot*.

În timpul unor cercetări arheologice efectuate la vest de Ierusalim, lângă Ain Karim unde tradițiile spun că a trăit Ioan Botezătorul, a fost descoperită recent o peșteră ciudată în spatele unor tufișuri. Pe pereții peșterii erau gravate desene simple ale unei figuri bărbătești despre care arheologul Shimon Gibson crede că-l reprezintă pe Ioan Botezătorul. Săpăturile din ultimii câțiva ani au arătat că peștera făcea parte dintr-un sistem mult mai vechi de rezervoare de apă din Epoca Fierului care, de asemenea, prezenta evidențe ceramice din secolul I d.H. încoace. În epoca creștină, aceasta pare să fi avut un oarecare rol religios asociat cu Ioan Botezătorul. Este posibil ca, pe baza tradiției orale, călugării creștini să fi crezut că această peșteră era oarecum asociată cu Ioan și de aceea a tratat-o ca fiind sacră. La fel ca și în cazul atât de multor tradiții creștine vechi, arheologia poate oferi date pentru un sit sau o structură, dar de obicei nu poate dovedi dacă vreun eveniment biblic a avut loc acolo. Fiindcă există evidențe clare ale faptului că în peșteră au avut loc activități umane în secolul I d.H., arheologii cred că este posibil ca Ioan însuși să o fi ocupat și să fi folosit apa de acolo pentru botez. Deși această interpretare referitoare la peșteră și la conținutul ei este posibilă din punct de vedere cronologic, evangheliile declară doar că Ioan a botezat în Iordan (Marcu 1:5; Ioan 1:28).

Conform lui Luca, Ioan Botezătorul a început să predice și să boteze în anul al XV-lea al lui Tiberiu Cezar când Pilat din Pont era guvernator al Iudeei. Cel dintâi era împărat în 14-37 d.H., deci anul al XV-lea ar trebui să fie în jur de 28-29 d.H. La scurt timp după aceea, Isus a mers la Ioan să fie botezat la Betania „dincolo de Iordan", după care Și-a început slujirea publică ca învățător pe când „avea aproape treizeci de ani" (Luca 3:23).

Slujirea lui Isus

Evangheliile localizează cea mai mare parte din lucrarea de învățare și de vindecare a lui Isus în zona din jurul Mării Galileei. Un număr de situri asociate cu activitatea lui Isus și a ucenicilor Săi continuă să fie investigate de arheologi.

BETSAIDA

Acest nume ebraic înseamnă „casa pescarilor", iar orașul era locul de baștină a trei dintre ucenicii lui Isus - Petru, Andrei și Filip (Ioan 1:44; 12:21), care erau pescari (Matei 4:18; Marcu 1:16), la fel ca Iacov și Ioan (Matei 4:21). Betsaida a fost identificată

Marea Galileei (sau lacul cu același nume) este de mici dimensiuni (maxim 23 x 13 km sau 14 x 8 mi), dar a fost traversată de Isus și de discipolii Săi în lung și în lat spre diferite sate și orășele care înconjurau lacul. Până recent, s-a crezut că niciunul dintre porturile din secolul I nu a supraviețuit. Dar această imagine s-a schimbat odată cu excavațiile de la situl bisericii și al mănăstirii vechi de la Kursi, situl biblicei Gherghesa sau Gadara, unde se relatează că Isus a alungat duhurile rele din omul posedat de demoni în turma de porci (Matei 8:28–32; Marcu 5:1–20; Luca 8:26–39). Portul nu era vizibil în apă, dar a fost descoperit în 1970 când arheologii subacvatici au găsit digul de piatră. Digul avea configurație semicirculară, era făcut din pietre de bazalt și avea o lungime de 154 m (500 ft), iar inițial avea în jur de 3 m (10 ft) în înălțime. Nivelul apei lacului era probabil cu 1,20 m (4 ft) mai scăzut, iar linia țărmului era cu 46 m (150 ft) mai scurtă în perioada romană decât este astăzi. Digul era menit să protejeze portul și bărcile de acolo de furtunile devastatoare care puteau rapid să se stârnească pe lac, așa cum ilustrează istorisirea despre Isus potolind furtuna (Matei 8:23–25; Luca 8:23). Pe țărm a fost săpat un bazin în stâncă care pare a fi fost utilizat de pescari pentru a păstra peștii vii după ce erau prinși și înainte de a fi vânduți.

La mijlocul anilor '80, o secetă în regiune a dus la niveluri neobișnuit de scăzute ale apei în Marea Galileei. Această situație a condus la descoperirea mai multor diguri și porturi. Au fost descoperite mai mult de 12 porturi.

O altă descoperire importantă în această perioadă cu ape scăzute a fost o barcă de lemn care odinioară plutea pe apele lacului. Descoperirea a fost făcută

„Barca lui Isus" de la Marea Galileei.

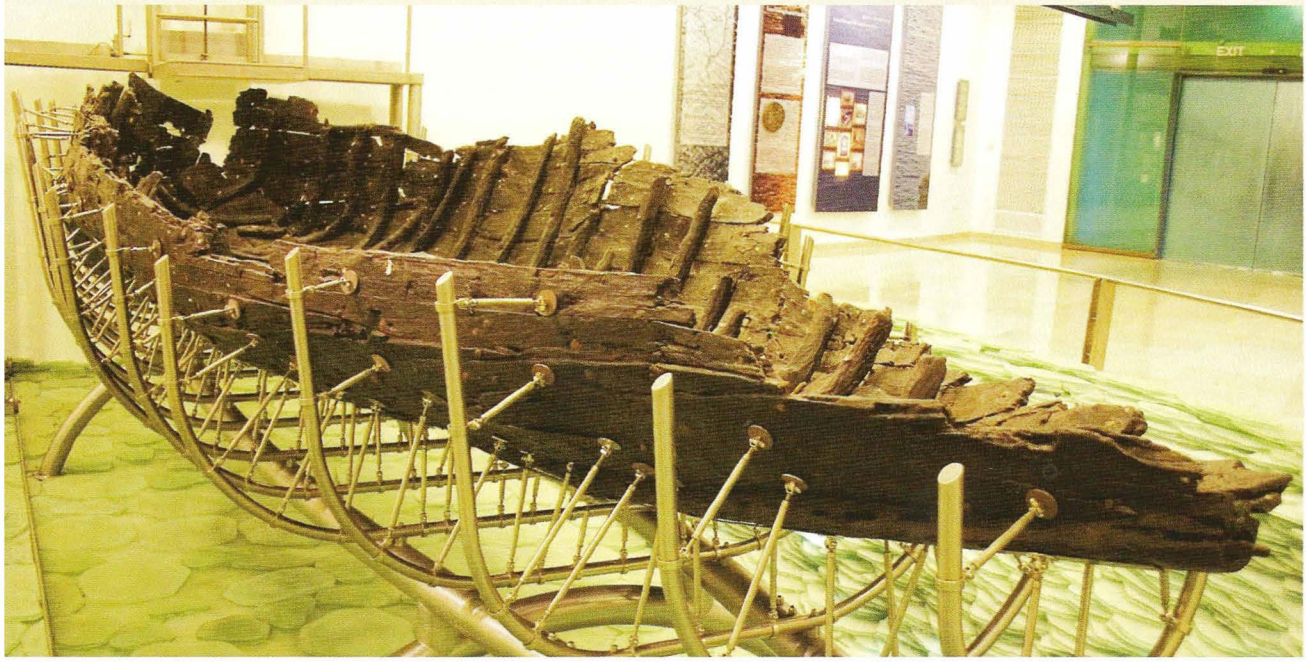

în ianuarie 1986 de doi frați cărora le plăcea să exploreze lacul și care visau să găsească o barcă veche scufundată; visurile lor au devenit realitate. După ce i-au anunțat pe arheologii profesioniști despre descoperirea pe care au făcut-o lângă Kibbutz Ginnosar, barca a fost dezgropată cu deosebită pricepere, scoasă din mâl și restaurată. Acum expus pentru public într-un muzeu al ambarcațiunilor special proiectat, vasul de lemn măsoară 8,2 m (26,5 ft) în lungime și 2,3 m (7,5 ft) în lățime și datează din perioada dintre secolul I î.H. și secolul I d.H. Barca era propulsată de o pereche de vâsle pe ambele părți și există evidențe că a avut un catarg pentru o velă și o chilă. Pe baza afirmațiilor lui Josephus, care a descris activitățile de navigare cu barca pe Marea Galileei din secolul I d.H., bărci mici ca aceasta puteau transporta până la 15 persoane. Aici trebuie avut în vedere că studiul rămășițelor umane din regiune, din perioada romană, au arătat că persoanele obișnuite aveau numai 1,6 m (5 ft 4 in) în înălțime și cântăreau doar 64 kg (140 lb). Aceste considerente și mărimea bărcii înseamnă că Isus și cei 12 ucenici ai Săi ar fi putut fi transportați cu ușurință într-o asemenea ambarcațiune.

La situl Magdalei, aflat la mică distanță de locul unde cei doi frați au găsit barca, arheologii franciscani au expus o clădire care conținea mozaicul unei bărci, probabil una care navigase pe lacul învecinat. Aceasta prezintă trei vâsle pe o parte și două catarge. Prin urmare, este posibil ca barca aceasta să fi fost mai mare decât așa-numita „barcă a lui Isus" descoperită acum 20 de ani.

Porturi din jurul Mării Galileei, din vremea lui Isus.

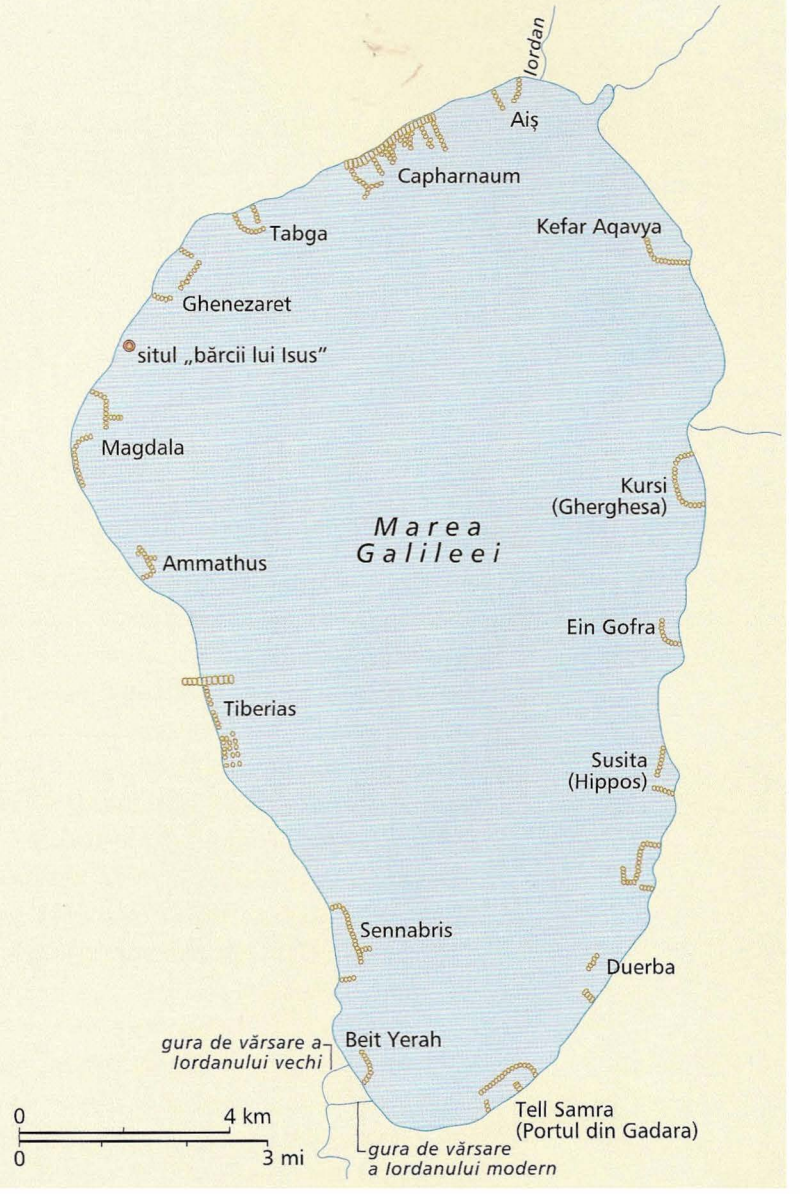

ca fiind situl et-Tell (movila), situat la 2,5 km (1,5 mi) de țărmul vestic al Mării Galileei. Unii au respins această identificare din cauza distanței de malul apei. Cu toate acestea, studiile științifice ale zonei și excavațiile au început numai în 1987. Geologii au constatat că patru cutremure însemnate au declanșat alunecările de teren care au remodelat solul din jurul Betsaidei. Această activitate seismică a schimbat cursul Iordanului și a prelungit linia țărmului spre sud, de aici rezultând distanța dintre Betsaida și linia actuală a țărmului. Ultima alunecare de teren a avut loc în secolul al III-lea d.H.

Excavațiile de la Betsaida au dezgropat și o cetate din Epoca Fierului, considerată a fi capitala vechiului regat ghețurit cu care David a avut o alianță prin căsătorie. Din această unire a provenit fiul lui David, Absalom (2 Samuel 3:3). Au fost găsite case de pescari din perioadele: elenistică și romană. Acestea erau făcute din bazalt, cu câteva camere construite în jurul unei curți interioare. Grosimea zidurilor (70 cm sau 40 in) sugerează că unele clădiri ar fi putut suporta un al doilea nivel. O pivniță de vinuri a fost descoperită într-una dintre locuințe, care încă mai conținea câteva amfore de lut pentru vin. Au fost găsite cârlige pentru pești, greutăți de plumb pentru năvoade, ace pentru repararea năvoadelor și ancore de fier. Aceste descoperiri demonstrează că pescuitul era fundamental pentru economia acestei comunități în secolul I î.H. și în secolul I d.H. Ni-i putem imagina pe Petru și pe Andrei împreună cu familiile lor trăind în astfel de case și navigând în mici ambarcațiuni de lemn cu năvoadele lor în căutarea unei capturi bune. Pescuitul comercial pe scară mică se mai practică și astăzi pe Marea Galileei.

CAPHARNAUM

Atunci când Isus Și-a început slujirea itinerantă, El Și-a părăsit locuința din Nazareth, după ce a fost respins categoric acolo (Luca 4:14-30) și S-a mutat în Capharnaum (Matei 4:13). Situat în capătul nordic al țărmului Mării Galileei, Capharnaum este unul dintre siturile Noului Testament cel mai profund excavate. Excavații scurte au avut loc nu mai devreme de a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În 1894, o porțiune din terenul pe care era situat situl vechi a fost cumpărată de Ordinul Franciscan care a condus periodic excavațiile începând din 1905. Biserica Ortodoxă Greacă deține sectorul nordic al sitului și a construit un sanctuar acolo. Excavații semnificative au avut loc acolo între 1978 și 1982. Ambele sectoare arată că orașul Capharnaum a fost locuit continuu din secolul al V-lea î.H. (imediat după exil) până în secolul al X-lea d.H. Descoperirile făcute în sectorul sudic au cea mai directă influență asupra narațiunilor din Noul Testament.

Evangheliile declară adeseori că Isus a vorbit în sinagogile din Galileea, iar cea din Capharnaum este menționată în mod specific. Descoperirea unei sinagogi din secolul I ar fi fost deci, oportună. Într-adevăr, a fost descoperită o sinagogă spațioasă din calcar care măsoară 24,3 m (79 ft) în lungime și 18,5 m (60 ft) în lățime. Este semnificativ faptul că a fost construită din calcar deoarece calcarul nu este originar din Galileea și

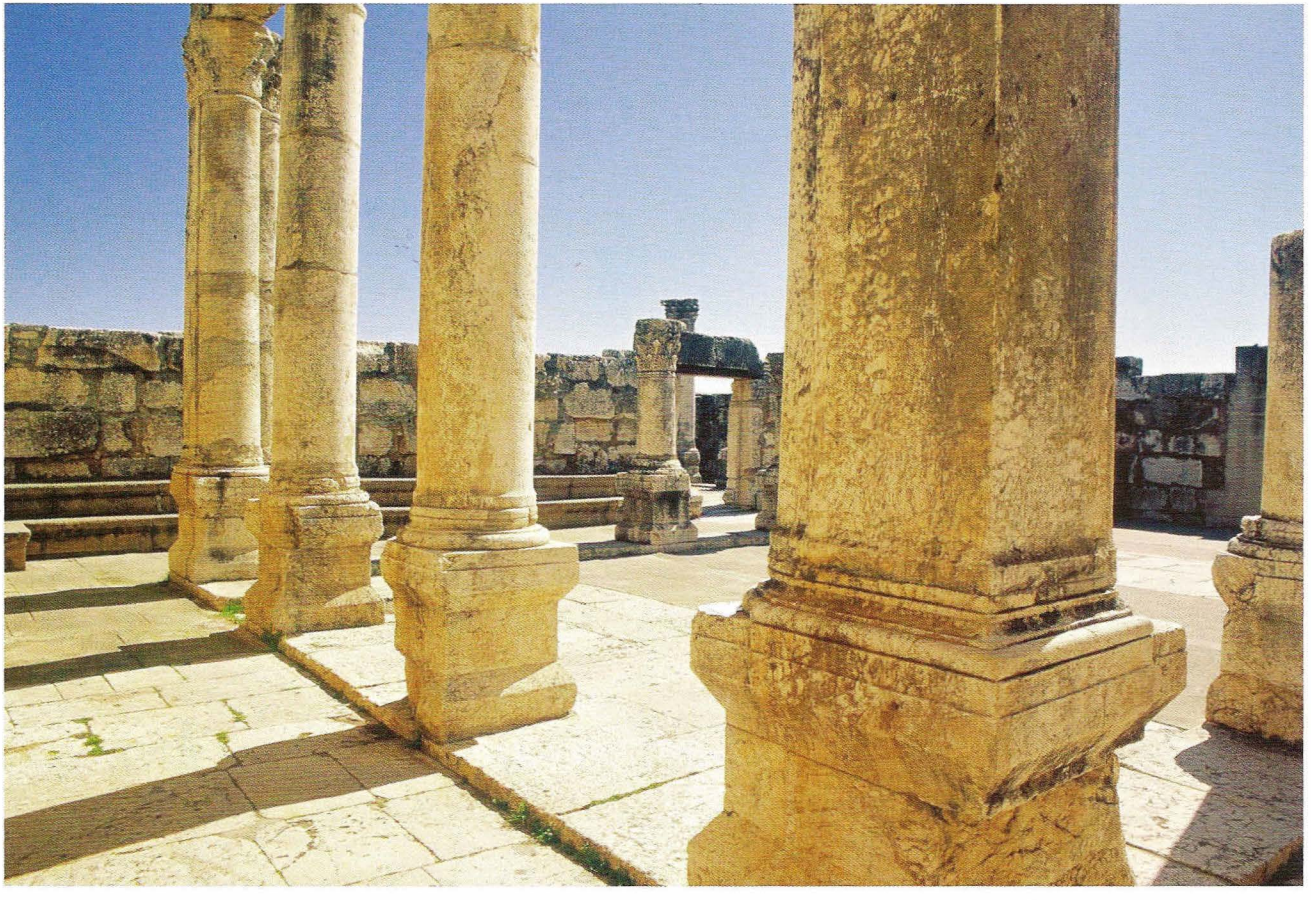

În interiorul sinagogii din Capharnaum.

trebuia să fie transportat de la o oarecare distanță. Structura este întrucâtva înălțată, permițând accesul pe o serie de trepte aflate la ambele capete ale porticului de la intrare. Trei intrări duc de la portic în partea principală a sinagogii, numită sala de rugăciune. Lângă pereții săi interiori sunt construite bănci de piatră pe două rânduri, unde oamenii stăteau să asculte citirea Scripturilor și comentariile asupra lor. O serie de stâlpi de piatră împart structura în trei părți. Același plan, cunoscut ca plan de bazilică, este întâlnit în bisericile de la început. Au fost găsite piese cu multe ornamente care împodobeau sinagoga. Un capitel era decorat cu o menora, un corn de berbec (șofar) și o lopățică pentru tămâie, în timp ce un bloc de piatră are steaua lui David pe el, iar cel mai celebrat înfățișează racla sau chivotul conținând Tora. Cea din urmă posibil să fi decorat nișa în care erau păstrate manuscrisele Scripturii. Nișa sau dulapul special pentru Tora era punctul central al sinagogii.

Data acestei sinagogi frumos conservate a fost stabilită prin prezența a peste 25 de mii de monede, unele sigilate în podea și folosite în mortar. Arheologul susține că edificiul a fost construit la sfârșitul secolului al IV-lea d.H. și că încăperea auxiliară, „curtea", a fost adăugată în secolul al V-lea d.H. Funcția sa nu este întru totul clară,

deși s-ar putea să fi fost un loc de primire pentru călători. O inscripție grecească dintr-o sinagogă din Ierusalim, datând probabil din secolul I d.H. ne oferă informații utile despre funcția sinagogilor. Se afirmă că un anume Theodotos, un conducător al sinagogii, „a construit sala de întrunire [sinagoga] pentru citirea Legii și pentru învățarea poruncilor și camera de oaspeți, camerele și instalația de apă ca un han pentru cei nevoiași de pe alte meleaguri". Pe lângă dimensiunea educațională a instituției, acest text ne informează că edificiul avea camere pentru îngrijirea nevoilor vizitatorilor străini și aceasta posibil să fi fost funcția anexei sinagogii din Capharnaum.

Aceste temelii de bazalt, aflate dedesubtul suprastructurii de calcar, reprezintă ruinele sinagogii din Capharnaum din secolul I d.H.

Datarea sinagogii din secolul al IV-lea d.H. a fost la început decepționantă pentru cercetătorii Noului Testament, deoarece acest lucru însemna că nu era sinagoga construită prin filantropia centurionului roman (menționată în Luca 7:1–5) și unde Isus a învățat pe alții și a vindecat (Marcu 1:21–28). Totuși excavațiile ulterioare au arătat că chiar sub structura de calcar se află una mai veche din bazalt; evidențele ceramicii arată că aceasta datează din secolul I d.H. și aproape sigur că este sinagoga care a înflorit în vremea lui Isus. Deoarece blocurile de bazalt vizibile dedesubtul pietrelor de calcar corespund cu planul structurii mai noi, e foarte probabil ca cea mai veche să fi fost aproximativ de aceeași mărime ca cea de calcar construită deasupra ei.

Marcu ne informează că Isus și adepții Săi, cu o anumită ocazie, „ieșind din sinagogă, au intrat împreună cu Iacov și cu Ioan în casa lui Simon și a lui Andrei" (Marcu 1:29). Se pare că acești frați s-au mutat din Betsaida. La numai 30 m (98 ft) sud de sinagogă, arheologii franciscani au descoperit ceea ce considerau a fi casa lui Petru. Motivul a fost că această casă de bazalt din secolul I avusese parte de un tratament special încă de timpuriu. În primul rând, pereții și podeaua unei camere care măsura 5,8 x 6,45 m (19 x 21 ft) fuseseră tencuite în secolul I și retencuite mai târziu (nicio altă casă excavată din Capharnaum nu a fost tencuită), indicând statutul deosebit al acestei case. Se crede că chiar la o dată așa de timpurie creștinii se întâlneau acolo pentru închinare și casa a devenit apoi un loc de pelerinaj. Din cartea Faptelor apostolilor și din alte cărți ale Noului Testament știm că primii creștini se întâlneau în case (Fapte 2:46, 12:12; 20:20; 1 Corinteni 16:19). Vizitatorii au gravat inscripții în aramaică, siriană, greacă și latină. În secolul al IV-lea d.H., complexul a fost extins și înconjurat cu un zid, iar în secolul următor o structură de biserică octogonală sau *martyrium* a fost construită peste camera inițială. Au fost descoperite o absidă și un baptisteriu, arătând că clădirea devenise o biserică în funcțiune.

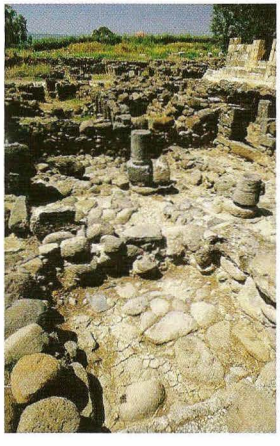

Ruinele casei lui Petru și ale bisericii sale de mai târziu, tot la Capharnaum.

Deoarece evidențele arată că această casă a primit un tratament special în secolul I d.H. și nu sute de ani mai târziu, probabilitatea ca ea să fi fost casa lui Petru este mare. La o aruncătură de băț de „casa lui Petru" se află linia țărmului Mării Galileei, unde a fost descoperită o promenadă lungă de 770 m (2 500 ft) și cheiuri sau diguri de piatră se întind perpendicular de la promenadă, până la 31 m (100 ft). Aici pescarii își acostau bărcile cu pește și se făcea comerț. Nu este de mirare că Irod Antipas avea pe docuri un chioșc pentru strângerea impozitelor, pentru a lua partea împăratului. Unul dintre

perceptorii din Capharnaum era Matei care se afla în chioșcul său de pe promenadă atunci când Isus i-a spus: „Vino după Mine" (Matei 9:9). El nu numai că a devenit unul dintre cei 12 apostoli, dar a și scris prima evanghelie.

Învățătura și faptele lui Isus

Isus a fost un învățător itinerant și un făcător de minuni care a dat învățătură în sinagogi, în aer liber lângă Marea Galileei și în Templul din Ierusalim. Folosirea parabolelor și a ilustrațiilor i-a impresionat și i-a nedumerit pe ascultătorii Săi. Materialele arheologice din secolul I d.H. îl pot ajuta pe cititorul din secolul al XXI-lea să înțeleagă învățătura lui Isus și, în anumite cazuri, îi permit să aprecieze mai bine și să vizualizeze exact contextul evenimentelor. Iată câteva exemple.

ACOPERIȘUL TEMPLULUI

Atunci când Isus a fost ispitit de diavol, la începutul slujirii Sale, Satana L-a „dus în sfânta cetate, [și] I-a cerut să stea pe cel mai înalt loc al Templului" (NIV). Acolo, el L-a îndemnat: „aruncă-Te jos" (Matei 4:5-6). Este în general acceptat că locul la care s-a referit autorul evangheliei era colțul de sud-est al Muntelui Templului. Astăzi, ruinele zidurilor din perioada islamică dau o impresie parțială a distanței din colțul de sus până în valea Chedron de jos. În Templul lui Irod aceasta ar fi fost și mai impresionantă, deoarece porticul cu coloane care servea ca un antreu la capătul sudic al complexului ar fi făcut înălțimea și mai mare. Josephus, care a scris în timpul celor două decenii de la căderea Ierusalimului în anul 70 d.H., a descris acest colț, unde fără îndoială că a stat în tinerețe, spunând că „înălțimea porticului care se afla deasupra lui [colțului] era așa de mare încât dacă cineva privea în jos de pe vârful acoperișului, combinând cele două înălțimi, amețea și privirea sa nu i-ar fi putut ajunge la capătul unei adâncimi atât de nemărginite".

BAZINUL DE LA BETH-ZATHA SAU BETESDA

Ierusalimul era un oraș al bazinelor: unele au fost pentru păstrarea apei, cum ar fi cisternele și rezervoarele, și, în timp, au mai fost găsite zeci de bazine pentru purificare. Ioan ne spune că un astfel de bazin înconjurat de cinci colonade (Ioan 5:2) era locul unde se adunau oamenii invalizi, în speranța vindecării. Denumirea „Betesda" înseamnă probabil „casă sau loc al îndurării". Se spune că Isus a vindecat un om acolo. Deoarece Ioan localizează acest bazin „lângă Poarta Oilor" (Ioan 5:2), poziția lui este destul de sigură. Se știe că această poartă este situată la nord de Muntele Templului. Sulul de Cupru de la Qumran care datează dinainte de 70 d.H. face referire la Beth Eshdathayin, însemnând „casa celor două bazine". Exact în această zonă au fost găsite ruinele a două bazine, primul dintre ele estimându-se a avea 66 m (215 ft) pe latura de sud și 59 m (190 ft) pe latura de nord și măsurând 49 m (160 ft) pe laturile dinspre est și vest. Al doilea era ceva mai mic.

Bazinul Siloam din perioada bizantină, Ierusalim.

BAZINUL SILOAM

Odată când Isus a vindecat pe un orb, i-a spus acestuia să meargă și să-și spele ochii în bazinul Siloam (Ioan 9:7). Timp de câteva secole s-a crezut că acest bazin era cel de la capătul Tunelului lui Ezechia, deși nicio dovadă arheologică nu a fost adusă ca să sugereze că acest bazin a existat în vremea Noului Testament. Dovezile actuale sugerează mai degrabă că acest bazin a funcționat începând din perioada bizantină (secolul al III-lea sau al IV-lea până în prezent). În vara anului 2004, în timp ce muncitorii orășenești săpau șanțuri pentru instalarea unor țevi în imediata apropiere a bazinului, în partea de sud au fost descoperite în chip neașteptat niște blocuri de piatră vechi. Arheologii au fost convocați să excaveze structura. Aceasta s-a dovedit a fi un bazin mare. Până în prezent, doar o mică porțiune a bazinului a fost curățată, deoarece o suprafață mare se întinde sub o livadă deținută de Biserica Ortodoxă Greacă. Două colțuri și suprafața dintre ele arată că lățimea bazinului este de aproximativ 69 m (225 ft). Din nefericire, lungimea rămâne necunoscută, dar din bazin s-a expus suficient pentru a înțelege planul și perioada acestuia.

Bazinul este căptușit cu blocuri de calcar netede. Cinci trepte duc în jos la palier, urmate de alte cinci trepte, apoi un alt palier; apoi cinci trepte adiționale coboară pe fundul bazinului. Când au fost îndepărtate câteva blocuri, s-a observat că un alt bazin mai vechi este situat dedesubt, constând din trepte tencuite. Datorită utilizării unui detector de metale, au fost găsite patru monede fixate în tencuială. Acestea datează din perioada Asmoneilor, în special din timpul domniei lui Alexandros Iannaios (103–76 î.H.). Acest bazin a fost săpat probabil în secolul I î.H. Data construcției bazinului căptușit cu piatră rămâne nesigură, dar monedele și ceramica asociate cu

Vase din piatră pentru purificare. Cele mai mari sunt probabil similare cu cele descrise în episodul nunții din Cana.

acesta sugerează că a propășit până la căderea Ierusalimului în 70 d.H. Deoarece este situat la capătul de jos al văii, probabil că s-a înnămolit rapid și localizarea lui a fost omisă. Bazinul căptușit cu piatră a fost după toate probabilitățile Bazinul Siloam din vremea lui Isus. Bazinul nu doar colecta apa scursă din izvorul Ghihon care trecea prin Tunelul lui Ezechia, ci probabil că servea și ca una dintre numeroasele *mikvaot* sau băi de purificare pentru Templul din Ierusalim. Se anticipează lucrări suplimentare în acest sit care să sperăm că vor răspunde întrebărilor rămase referitoare la datare. Arheologii speculează că bazinul mai vechi din vremea lui Ezechia s-ar putea afla sub acest bazin sau în apropiere.

VASELE PENTRU VIN

În timp ce participa la o nuntă din Cana Galileei (un sătuc așezat între Nazareth și Sepphoris), Isus a făcut primul Său semn miraculos: transformarea apei în vin. Ioan 2:6 menționează că acolo se aflau șase recipiente de piatră „puse după obiceiul de curățire al iudeilor". Astfel de vase de piatră au fost descoperite în timpul excavațiilor din Ierusalim într-o casă mare care a fost distrusă și arsă de romani în anul 70 d.H. Recipiente de piatră similare au fost găsite la situl din Cana (Khirbet Cana), în excavațiile care au început în 1998. Aceste vase enorme erau confecționate dintr-un singur bloc de piatră și modelate pe un strung. În cazul nuntașilor, vasele de apă vor fi fost folosite pentru spălarea mâinilor înainte de ospățul festiv.

ȚARCURILE DE OI

În învățătura Sa renumită, când Isus S-a identificat cu păstorul cel bun, El a descris cum intrau și ieșeau oile Sale din țarc. Apoi a declarat: „Eu sunt ușa oilor" (Ioan 10:7). Mai devreme în acest capitol a fost descris un țarc. Ce a vrut să spună Isus când a zis că El este ușa sau poarta țarcului? Acum câțiva ani, un profesor care îmi este prieten se plimba pe dealurile Iudeei, când a dat peste un țarc din piatră pentru oi. Acolo l-a întâlnit pe păstor, pe care l-a salutat în arabă. Observând că la intrarea țarcului nu era niciun fel de ușă sau poartă, prietenul meu l-a întrebat pe păstor: „Unde este ușa?" La care arabul beduin a răspuns: „Eu sunt ușa!" Prin această simplă întâlnire (un caz de etnoarheologie), cercetătorul biblic și-a dat imediat seama că acest păstor, la fel ca și Isus cu două mii de ani în urmă, declara că el este protectorul oilor sale. Nu era nevoie de nicio ușă materială.

BURDUFURILE PENTRU VIN

În Matei 9:17, Isus, vorbind despre schimbarea de mentalitate pe care o cerea noua Lui învățătură, a declarat: „Nici nu pun oamenii vin nou în burdufuri vechi". În vremea Vechiului Testament, pieile de animale erau folosite pentru apă (Geneza 21:14), lapte (Judecătorii 4:19) și vin (1 Samuel 1:24; 10:3). Din cauza naturii lor perisabile, pieile de animale în care erau păstrate lichidele sunt rareori găsite. Cu toate acestea, în climat deosebit de arid au fost găsite și piei. De obicei, acestea sunt piei de oaie sau de capră și s-au păstrat câteva din timpurile biblice.

PIETRELE DE MOARĂ

„Dacă cineva va face să se poticnească unul din acești micuți care cred în Mine, ar fi mai bine pentru el să i se lege de gât o piatră de moară și să fie aruncat în mare." (Marcu 9:42). Această incriminare usturătoare din partea lui Isus devine și mai dramatică atunci când sunt privite pietrele de bazalt care erau folosite pentru zdrobirea măslinelor pentru ulei și a grânelor pentru făină. Pietrele cele mai mari erau învârtite de un măgar.

LOCUINȚELE FAMILIALE

„... ușa este încuiată, copiii mei sunt cu mine în pat..." (Luca 11:7) este scuza oferită de un om într-o pildă a lui Isus pentru faptul că nu se poate scula să-l ajute pe prietenul său în toiul nopții. Gândul că părinții și copiii dormeau împreună în aceeași cameră și în același pat poate părea ciudat pentru sensibilitățile noastre moderne. Totuși arheologii au găsit locuințe familiale în diverse situri din Galileea și de obicei acolo există un dormitor pentru fiecare gospodărie care poate fi clar identificat. Acest lucru sugerează că într-adevăr copiii dormeau în același pat cu părinții și că, pentru a asigura ușa împotriva intrușilor, se foloseau încuietori. S-au găsit chei mari din bronz, uneori cu mânerul de lemn rămas intact.

LĂMPILE

Biblia face referire la lămpi în multe dintre ilustrațiile sale. Atunci când psalmistul spune: „Cuvântul Tău este o candelă pentru picioarele mele", ne-am putea gândi la o lanternă sau la o lampă cu o lumânare în interior. Dar nu este așa. În perioada Vechiului Testament, lămpile erau confecționate din lut – un mic castron (cca 15 cm sau 6 in în diametru) cu buza răsucită spre interior pentru a forma un gât. Uleiul de măsline era folosit drept combustibil (Exodul 25:6; 27:20) și o sfoară din fuior se așeza în orificiul gâtului și fitilul se aprindea (Isaia 42:3). De-a lungul secolelor, pe măsură ce perioada Vechiului Testament se apropia de sfârșit, lămpile au devenit tot mai mici și gâtul tot mai accentuat. Această evoluție a continuat, iar în secolul I d.H., atunci când Isus a adus vorba despre lămpi în pildele Sale (Marcu 4:21; Luca 11:33), acestea erau tot din lut, dar gâtul era acum complet închis și avea formă de elipsă sau circulară. Un orificiu de mărime mică sau medie în mijlocul lămpii, adeseori într-o scobitură, era locul prin care se turna uleiul în lampă. Modelarea în scop decorativ a părții de sus a lămpilor era un lucru comun. Pe lângă modele geometrice și florale, lămpile puteau să prezinte pe suprafața lor simboluri religioase, cum ar fi menora sau crucea în perioada creștină. Lămpile din toate epocile sunt găsite cu funingine în zona gâtului, indicând că au fost într-adevăr folosite. Lumina generată de aceste lămpi era foarte mică. Unele lămpi au fost găsite având mai multe gâturi, pentru a da mai multă lumină. Acestea, probabil, erau utilizate în locuri publice.

CAPITOLUL 12

Moartea și îngroparea lui Isus

Vas din alabastru pentru parfum. Ar putea fi similară cu cea care conținea parfumul folosit pentru ungerea lui Isus.

Pe drumul către Ierusalim pentru sărbătorirea Paștelui

Creștinii din toate tradițiile consideră Săptămâna Mare un timp deosebit de important pentru a sărbători și a-și aminti patimile, procesul, moartea și învierea lui Cristos. Zilele de dinaintea morții lui Isus se bucură de o atenție considerabilă în toate cele patru evanghelii și au făcut obiectul unor cercetări geografice și arheologice substanțiale pentru mai bine de un secol.

Cele trei evanghelii sinoptice, Matei, Marcu și Luca, ne spun că Isus a călătorit din Galileea în Ierusalim, la fel ca alți mii de oameni, pentru sărbătorirea anuală a Paștelui. Acestea menționează că El a trecut prin Ierihon (Matei 20:29; Marcu 10:46; Luca 19:1–10). Referirea la Ierihon, situat la vest de Iordan și la nord de Marea Moartă, în imediata lor apropiere, indică faptul că El și grupul Său au călătorit probabil spre sud prin Transiordania, evitând, astfel teritoriul samaritenilor (Marcu 10:1). Trecând Iordanul prin fața Ierihonului, Isus și întreaga Lui suită au trecut prin Ierihon și probabil că au văzut magnificul palat al lui Irod pe partea dreaptă, atunci când au început să urce către Ierusalim. Aceasta nu era o plimbare ușoară, ci o călătorie istovitoare la o înălțime de aproximativ 1 000 m (3 230 ft), trecând prin pustiul Iudeei la 250 m (825 ft) sub nivelul mării și atingând înălțimile Ierusalimului de 740 m (2 405 ft) peste nivelul mării.

În zilele de dinaintea Paștelui, Isus a vizitat satul Betania, situat la numai 3 km (2 mi) de Ierusalim, pe versantul de est al Muntelui Măslinilor. În timpul cinei cu ucenicii Săi în casa unui prieten pe nume Simon, o femeie numită Maria, a cărei identitate exactă este disputată, L-a uns pe Isus cu „parfum de nard curat, foarte scump" (Marcu 14:3; Matei 26:7). Pomada înmiresmată fusese ținută într-un vas de alabastru. În mormintele din vecinătatea Ierusalimului, datând din perioada romană, au fost găsite vase din sticlă elegante cu gâtul lung care erau, probabil, folosite pentru parfum. Deoarece nardul era o substanță atât de costisitoare – se crede că era adusă în Țara Sfântă din regiunea himalayană, prin comerțul maritim de pe Marea Roșie –, era adeseori păstrat într-un recipient mai puțin casant decât sticla. Alabastrul sau travertinul, o piatră frumoasă din Egipt, era considerat cel mai bun mod de păstrare a

O livadă de măslini pe locul tradițional al grădinii Ghetsimani.

pomezilor. Astfel de recipiente au fost descoperite în Țara Sfântă. Vase frumoase de alabastru, unele în formă de animale, au fost găsite în mormântul lui Tutakhamon din Egipt.

În Duminica Floriilor, probabil că Isus a mers călare pe măgăruș din Betania, pe vârful Muntelui Măslinilor, a traversat Valea Chedron (Luca 19:29) și a intrat în Ierusalim. Așa a început ceea ce creștinii numesc „Săptămâna Mare". Pentru evrei, aceasta este săptămâna care precede Paștele, sau Sărbătoarea Azimilor. Aceasta era o perioadă de pregătire, după cum ne informează Ioan: „Dar Paștele iudeilor era aproape și mulți oameni de la țară s-au suit la Ierusalim înainte de Paște, ca să se curățească" (Ioan 11:55). Bazinele, ca cele din Siloam și din Betesda, și zecile de *mikvaot* din Ierusalim erau, de regulă, folosite mult în acele zile. Câteva dintre casele mai mari din Ierusalim aveau propriile lor *mikvaot*. Excavațiile de la sud de Muntele Templului din 1967 încoace au scos la iveală peste 20 de *mikvaot* de diverse dimensiuni în zona din fața scărilor principale (vezi capitolul 11).

Isus a luat masa de Paște (sau Seder) în Ierusalim împreună cu ucenicii Săi într-o „cameră de sus" (Marcu 14:15; Luca 22:12), dar arheologia nu ne poate spune nimic despre localizarea clădirii respective, deși s-au găsit case în Ierusalim care ar fi putut susține un al doilea nivel. Faptul că această masă sfântă și tristă a fost ținută în oraș, deși Isus stătea în Betania, demonstrează că legea referitoare la sărbătorirea Paștelui în orașul ales (Ierusalim) era respectată (Deuteronomul 16:5–6).

Trădarea și procesul lui Isus

După terminarea mesei de Paște, pe care creștinii o numesc „Cina cea de Taină", Isus și ucenicii Săi, mai puțin trădătorul Iuda, s-au dus într-o grădină dincolo de valea Chedron, numită Ghetsimani (Ioan 18:1). Era obiceiul Său, să meargă în acest loc pentru a se ruga (Luca 22:39). Nu este clar ce a făcut din locul acesta un loc să se roage când Se afla în Ierusalim. O teorie interesantă în spatele acestui loc de rugăciune este că ar putea fi asociat cu locul unde David, fugind din calea revoltei lui Absalom din Ierusalim, s-a oprit să se închine și să se roage pe când traversa Muntele Măslinilor (2 Samuel 15:30–32).

Astăzi, Biserica Ghetsimani a Tuturor Națiunilor este așezată pe fundația unei biserici bizantine mai vechi, în care se află o lespede pe care tradiția creștină primară o marchează ca locul în care Isus S-a rugat în agonie înainte de a fi trădat. Scriind în 330 d.H., Eusebiu din Cezarea, în calitate de istoric al Bisericii, menționează locul ca fiind unul unde oamenii mergeau să se roage. După 50 de ani, acolo s-a construit prima biserică.

La arestarea Sa, Isus a fost dus la casa marelui-preot, Caiafa (Matei 26:57; Luca 22:54), al cărui nume complet în arameică era Yosef bar Caiafa – Iosif, fiul lui Caiafa. El a domnit ca mare-preot din anul 18 până în 36 d.H. În 1990, într-un mormânt situat la sud de Ierusalim, a fost descoperit un grup de osuare – lăzi de calcar cu oase. Unul dintre ele avea gravat la un capăt numele *Yhosef bar Cipha*. Este în general acceptat faptul că acest osuar aparține marelui-preot care a cerut permisiunea lui Pilat din Pont, guvernatorul roman, să Îl răstignească pe Isus.

Osuarul lui Caiafa.

Datorită excavațiilor din Cartierul Evreiesc al Orașului Vechi, a fost dezgropat un grup de locuințe impresionante care par să fi aparținut familiilor preoțești. Această zonă este situată aproximativ la 300 m (1 000 ft) sud-vest de colțul din sud-vest al Muntelui Templului. Aceste case mari, toate distruse în urma conflagrației, sunt așezate în zona din Ierusalim numită Orașul Superior sau Muntele Sionului. Așa-numita „Casă Arsă" avea pe pardoselile câtorva camere monede care datează din anii de dinainte de 70 d.H. În această casă a fost găsită și o greutate din piatră, cu următoarea inscripție: „[aparține] fiului lui Kathros". Acest nume este cunoscut din Talmud (comentarii juridice iudaice) ca fiind o familie de preoți din Ierusalim. Această familie și Hanin sunt criticați în aceste scrieri pentru folosirea necinstită a finanțelor Templului și pentru modul nemilos în care se purtau cu oamenii. Unii cercetători echivalează numele Kathros cu Caiafa, iar Hanin este versiunea arameică pentru Ana, cunoscut în evanghelii ca socrul lui Caiafa (Ioan 18:13). Descoperirea greutății lui Kathros în această casă mare sprijină opinia că această casă aparținea familiei de preoți care se afla la conducere în timpul vieții lui Isus.

„Palatul Somptuos" este cea mai mare casă din acest cartier. Ocupa în jur de 510 m^2 (cca 5 500 ft^2) și era cât cel puțin două etaje de înaltă. „Casa ca un palat" are o curte

Mozaic pe pardoseala unei case mari din secolul I d.H. (Ierusalim).

pavată cu bolovani, cu suprafața de aproximativ 24 m^2 (260 ft^2). S-ar putea ca la acest detaliu să se fi referit autorii evangheliilor atunci când au spus că Petru a intrat în curtea casei lui Caiafa ca să vadă ce I se întâmpla lui Isus (Matei 26:54). Este posibil ca în această curte Petru să-L fi renegat pe Isus de trei ori. Pereții erau tencuiți și în mod elegant zugrăviți, iar unele pardoseli erau decorate cu mozaicuri. Această casă, ca și celelalte case mari din vecinătate, are *mikvaot* la parter.

Referirea la Bar Kathros din „Casa Arsă", mărimea caselor dimprejur și modul pretențios în care au fost aranjate, sugerează că aceste case aparțineau celor mai însemnați preoți din Ierusalim. În prezent nu se poate ști care dintre aceste case a fost vizitată de Isus în seara dinaintea crucificării.

După audierea preliminară în casa lui Caiafa, Isus a fost dus la Sinedriu sau locul unde consiliul de conducere se întâlnea pentru a da verdictul (Matei 26:59). Localizarea era, după câte se pare, în complexul Templului. Aceasta înseamnă că Isus a fost dus în grabă din Orașul Superior la Muntele Templului, pe scările Arcului lui Robinson și apoi pe teritoriul Templului. Urme ale acestui arc pot fi încă văzute ieșind în afară din capătul sudic al Zidului de Vest al Muntelui Templului.

După ce au consimțit că Isus era vinovat de a fi pretins că este Fiul lui Dumnezeu și Mesia (Luca 22:66–71), consiliul L-a condamnat la moarte și L-a trimis la guvernatorul roman, Pilat din Pont. Reședința lui Pilat era la Cezarea Maritimă, nu la

Ierusalim. De fapt, în 1961, a fost descoperită o inscripție incompletă cu numele său care sună astfel: PONTIUS PILATUS PREFECTUS IUDAEAE, „Pilat din Pont, prefect [guvernator] al Iudeei". Prezența sa la Ierusalim în momentul acela se datora probabil Paștelui.

Localizarea sitului în care s-a desfășurat procesul lui Isus și care era reședința lui Pilat din Ierusalim a trezit interesul cercetătorilor. Fortăreața Antonia, construită de Irod cel Mare și denumită astfel după prietenul său Marc Antoniu, era localizată în partea de nord a complexului Templului. Biserica Ecce Homo, latinescul pentru „iată omul", se înalță deasupra pardoselii masive de piatră a fortului lui Irod. Aici, tradiția romano-catolică susține că Isus a stat în fața lui Pilat. Excavațiile recente arată că pavajul de sub biserică, considerat a fi Gabata, locul „pardosit cu pietre" (Ioan 19:13) unde a fost judecat Isus, nu exista până la vremea împăratului roman Adrian (135 d.H.). Se pare că primul fort Antonia a fost distrus de romani în 70 d.H. și reconstruit 60 de ani mai târziu de Adrian. Prin urmare, această pardoseală nu putea fi Gabata din evanghelii și nu există evidențe din alte surse că acest fort ar trebui echivalat cu Pretoriul sau Palatul. Din acest motiv, arheologii au renunțat la acest loc ca fiind locul în care Pilat L-a judecat pe Isus. Acest lucru înseamnă, de asemenea, că Via Dolorosa, ruta pe care Isus se presupune că a parcurs-o de la procesul roman spre Golgota, pentru a fi crucificat, are un punct de plecare greșit. În fiecare an mii de pelerini creștini parcurg această rută, crezând că reconstituie drumul urmat de Isus. Deci, unde se afla reședința din Ierusalim a lui Pilat?

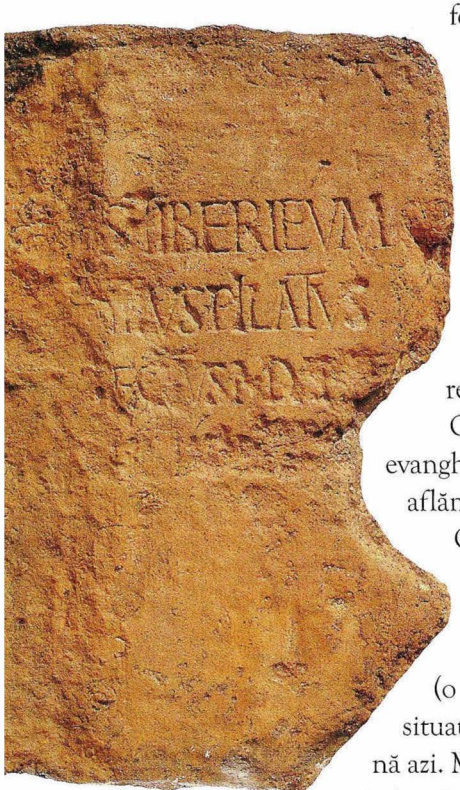

Bloc de piatră din Cezarea Maritimă, menționându-l pe Pilat din Pont.

Cuvântul latinesc *pretoriu*, care înseamnă palat, este utilizat în două dintre evanghelii (Matei 27:27; Marcu 15:16) ca nume al reședinței lui Pilat. În Fapte 23:35, aflăm că guvernatorul roman de mai târziu, Felix, a locuit în „pretoriul lui Irod" din Cezarea. Această referire a dus la propunerea unei localizări alternative a pretoriului din Ierusalim, și anume palatul lui Irod cel Mare. Josephus ne spune că palatul lui Irod avea trei turnuri de apărare asociate cu aceasta, numite Phasael (fratele lui Irod), Hippicus (un prieten al lui Irod) și Mariamne (o soție). Se pare că el a extins și a consolidat citadela mai veche a Asmoneilor, situată chiar în interiorul actualei Porți a Jaffei. Numai turnul Phasael s-a păstrat până azi. Moloanele irodiene mai mari utilizate la construcția turnurilor sunt vizibile clar în jumătatea inferioară a turnului. Partea de sus este construită cu blocuri mai mici din perioada islamică. În imediata apropiere a turnurilor, în partea de sud, se află zona unde era amplasat Palatul lui Irod. Excavațiile din 1967 arată că avea cam 250 m (823 ft) în lungime și 100 m (325 ft) în lățime, dar prea puține se pot spune despre arhitectura palatului. Josephus îl descrie ca un edificiu cu adevărat opulent, și mai mult ca sigur că așa stau lucrurile, având în vedere ceea ce știm despre celelalte palate ale lui Irod.

Atunci când Pilat a aflat că Isus era din Galileea și că suveranul acelei regiuni, Irod Antipas, se afla în oraș pentru zilele de sărbătoare, L-a trimis pe Isus la Irod (Luca 23:6–7). Tiberia, situată pe malul vestic al Mării Galileei, era capitala lui Antipas. Acest

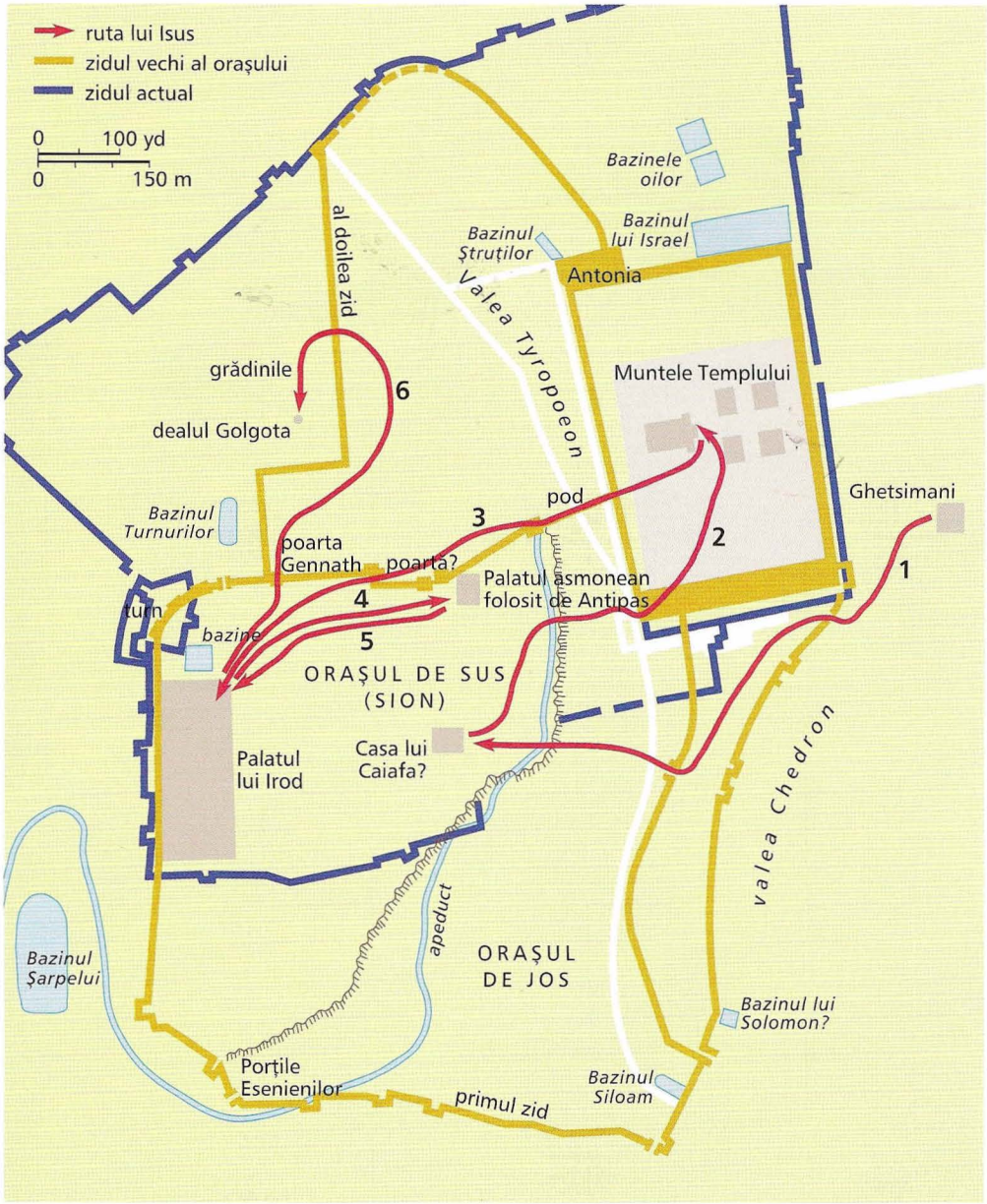

Planul Ierusalimului, arătând drumul lui Isus de la Ghetsimani la Golgota.

1. Isus este arestat în Ghetsimani și adus la casa lui Caiafa.

2. Isus este predat Templului pentru a fi „judecat" de Sinedriu.

3. Isus este trimis la Pilat, în palatul lui Irod, pentru a se obține acordul romanilor în ce privește uciderea Sa.

4. Pilat Îl trimite la Irod Antipas, la palatul Asmoneilor.

5. Irod Îl batjocorește pe Isus și apoi Îl trimite înapoi la Pilat.

6. În cele din urmă, Pilat satisface cererea privind moartea lui Isus și Îl trimite la Golgota să fie crucificat.

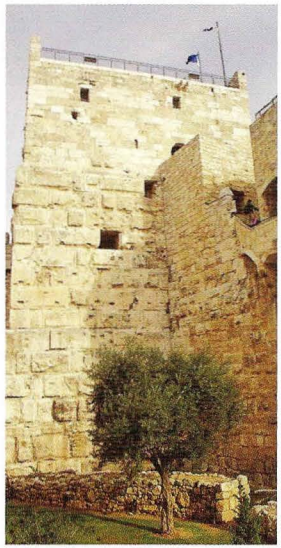

Turnul Phasael de pe zidul Ierusalimului, în apropierea palatului lui Irod.

fiu al lui Irod cel Mare probabil că locuia în vechiul palat asmonean atunci când a venit în Ierusalim. Această structură nu a fost descoperită, dar se crede că a fost situată în zona din nordul locuințelor preoțești discutate anterior. Neștiind ce să facă cu Isus, Antipas L-a trimis înapoi la Pilat (Luca 23:11). Pilat a cedat presiunii liderilor Templului și a poruncit să fie crucificat. „Un om cu un temperament inflexibil, încăpățânat și crud" sunt cuvintele folosite de Josephus pentru a-l descrie pe Pilat. Este interesant de remarcat că argumentul folosit de preoți pentru a-l convinge să Îl dea pe

Isus la moarte a fost: „Dacă eliberezi pe Omul Acesta, nu ești prieten al Cezarului" (Ioan 19:12). La Cezarea a fost construit de către Pilat un mic templu în cinstea împăratului său, Tiberiu. Se pare că acesta este singurul sanctuar construit de un neroman în afara Italiei care a fost dedicat împăratului. Pe baza acestui fapt, s-a sugerat că Pilat încerca cu disperare să câștige aprobarea stăpânului său, adică să fie un prieten al Cezarului!

Moartea lui Isus

Cititorii Noului Testament ar putea crede că crucificarea era o formă de execuție rar folosită care a început cu Isus din Nazareth. De fapt, Herodot, istoricul grec din secolul al V-lea, descrie un caz în care Darius cel Mare (522–486 î.H.) a crucificat trei mii de babilonieni. Nu se știe dacă acest incident marchează originea acestei morți crude. Alexandru cel Mare, după asediul istovitor și costisitor al Tyrului din Fenicia, a crucificat două mii de supraviețuitori. Este „moartea cea mai mizerabilă" a declarat Josephus, după ce asistase la execuția evreilor de către generalul Titus, în 70 d.H., la căderea Ierusalimului. Romanii nu îi răstigneau pe concetățenii lor, ci numai pe străini, în special dușmani ai statului și oameni din clasa de jos.

În 1968, în Israel au fost descoperite rămășițele unui om de douăzeci și ceva de ani, numit Yehohanan (adică Ioan). La examinarea oaselor, în osul călcâiului a fost găsită o bucată intactă dintr-un cui ruginit, indicând că acest om fusese crucificat. Până în ziua de azi, aceasta este singura persoană ale cărei rămășițe prezintă dovezi ale crucificării. El a fost executat pe la mijlocul secolului I d.H.

După bătăi și biciuiri, Isus a început să-Și poarte crucea sau lemnul crucii spre locul căpățânii, Golgota, pentru execuție (Matei 27:33; Luca 23:33; Ioan 19:17). În drumul spre acest loc, soldații romani l-au forțat pe un anumit Simon din Cirene (un oraș din Libia) să-I ducă crucea (Matei 27:32; Luca 23:26). Cirene avea o populație evreiască numeroasă, iar numele Simon sugerează că acest om era evreu și se afla probabil în Ierusalim cu ocazia Paștelui, la fel ca alte zeci de mii de evrei din toată lumea mediteraneeană. Evanghelia lui Marcu ne informează că Simon era tatăl lui Alexandru și al lui Ruf (Marcu 15:21).

În 1941, un mormânt sigilat din valea Chedron și-a dezvăluit conținutul care cuprindea 11 osuare. Câteva aveau nume gravate în piatra de calcar. Un interes special prezintă unul care avea numele „Alexandru" și „Simon" pictate în partea din față, iar gravate în spate se aflau cuvintele: „Simon" / "Alexandru [fiul] lui Simon". S-a sugerat că acest osuar nu conținea numai oasele lui Alexandru (fiul) lui Simon, ci și pe cele ale lui Simon însuși. Includerea rămășițelor scheletice a două persoane nu este lipsită de dovezi. În acest caz, din nefericire, rapoartele publicate nu specifică dacă în raclă au fost găsite sau nu oasele provenite de la două schelete. În orice caz, o serie de cercetători cred că racla i-a aparținut lui Alexandru, fiul lui Simon care a dus crucea lui Isus, și posibil lui Simon însuși. În mod interesant, acest mormânt nu conținea numele fratelui lui Alexandru, Ruf. Acest nume apare pe neașteptate în Roma, într-o listă de

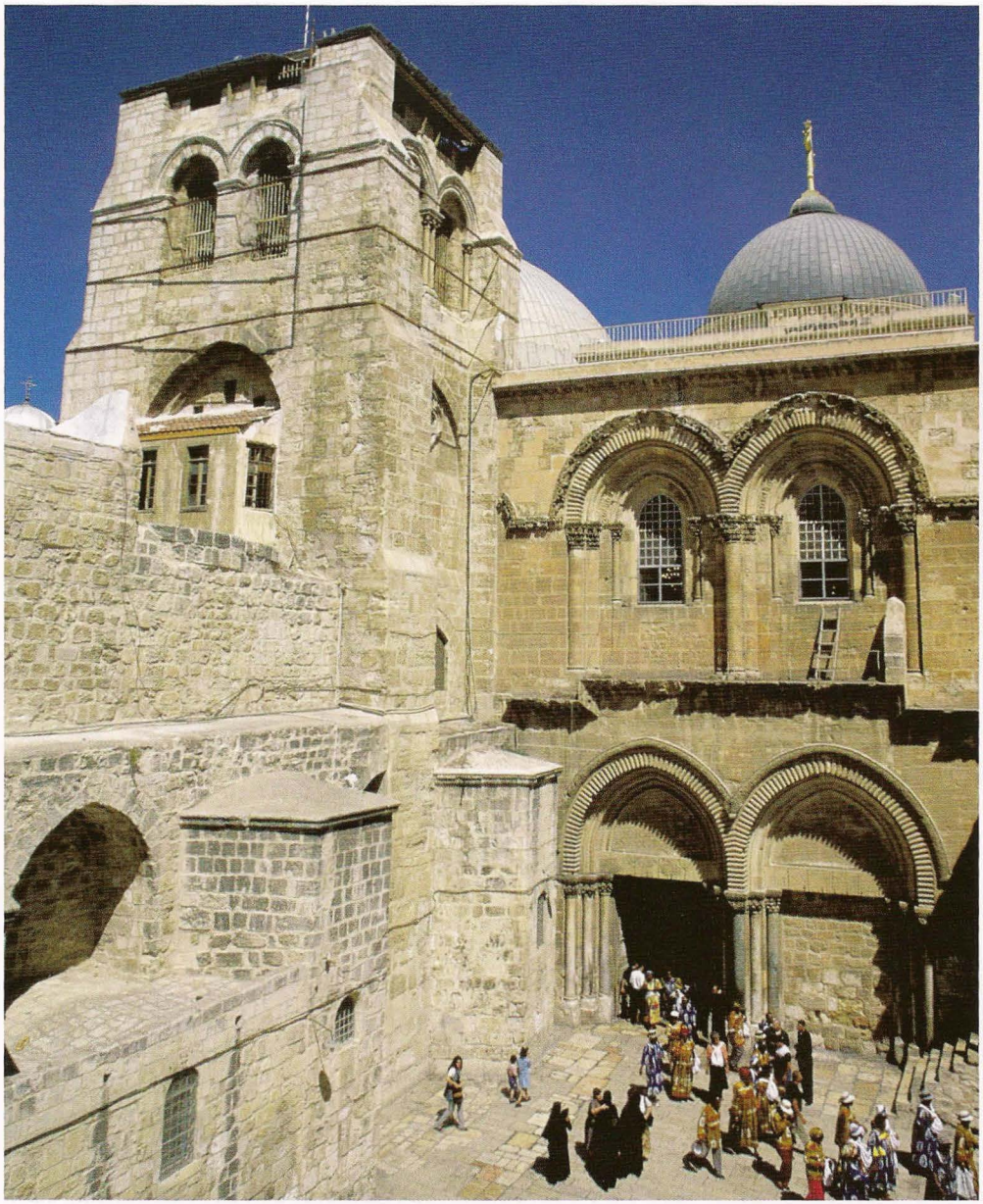

Biserica Sfântului Mormânt, construită pe locul tradițional al crucificării.

creștini pe care Pavel îi salută (Romani 16:13). Este posibil ca acest Ruf să fie celălalt fiu al lui Simon care a purtat crucea lui Isus?

UNDE ESTE GOLGOTA?

Biblia stabilește locul răstignirii în afara orașului, respectând practica evreiască conform căreia morții sunt îngropați afară din oraș sau din tabără. Celălalt indiciu referitor la poziție este că „în locul unde fusese răstignit era o grădină și în grădină un mormânt

nou, în care nu mai fusese pus nimeni" (Ioan 19:41). Acest lucru lămurește faptul că Golgota era aproape de niște morminte, din nou o indicație că această zonă se afla în afara zidului cetății.

Astăzi există două situri despre care se crede că ar fi locul Golgotei și al mormântului lui Cristos, din apropiere. Masiva Biserică a Sfântului Mormânt se înalță deasupra locului în care tradiția creștină primară situează Golgota și mormântul lui Isus. În secolul al IV-lea, împărăteasa Elena, mama împăratului Constantin, a vizitat Ierusalimul și i s-a arătat, în cuvintele lui Eusebiu, „exact locul suferințelor Mântuitorului". Această zonă fusese înainte acoperită de un sanctuar închinat zeităților romane de către Adrian, în jurul anului 135 d.H. Această „acoperire" se potrivește cu încercarea lui Adrian de a pune capăt iudaismului în Ierusalim, atunci când i-a exilat pe toți evreii din oraș, a acoperit Muntele Templului și și-a postat acolo Legiunea a X-a. Într-un fel sau altul, creștinii din Ierusalim și-au amintit de acest loc și prin secolul al III-lea sanctuarul păgân al lui Adrian fusese înlăturat, dând posibilitatea lui Elena și lui Constantin să construiască o biserică. Suprastructura actualei biserici a fost construită în epoca cruciadelor.

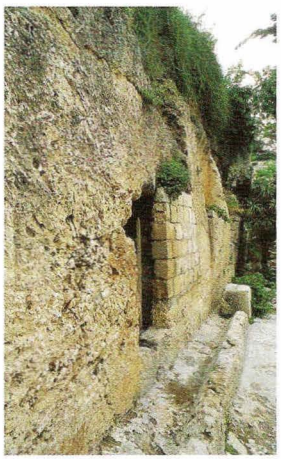

Mormântul din Grădină descoperit în secolul al XIX-lea de generalul Charles Gordon.

Privind la zidurile care înconjoară astăzi Orașul Vechi, ne dăm seama că Biserica Sfântului Mormânt sau Biserica Sfintei Învieri cum este cunoscută în literatura veche, este situată în interiorul zidurilor de apărare din sectorul nord-vestic al orașului. Acest considerent, plus ceea ce le pare protestanților o folosire dezagreabilă și de prost gust a ornamentelor, sistemul autorității religioase al diverselor ordine de preoți și de călugări care întreține Biserica și vacarmul gloatelor de pelerini care vizitează biserica masivă, l-au determinat pe generalul Charles Gordon „Chinezul" (celebru de la Khartoum) să caute mormântul în altă parte. În 1883, el a găsit așa-numitul „Mormânt din Grădină", lângă un povârniș pietros la nord de Poarta Damascului. Povârnișul prezintă câteva gropi care arată ca fața unui craniu. În apropiere se afla mormântul descoperit de Gordon.

La vârsta de zece ani, am stat cu tatăl meu pe zidul orașului, la vest de Poarta Damascului, pentru a privi la Calvarul lui Gordon și am auzit felul în care aceste trăsături faciale în stâncă l-au determinat pe Gordon să caute în preajmă unde a găsit „Mormântul din Grădină". Când am vizitat mormântul și am văzut canalul care merge paralel cu stânca din fața mormântului, unde un mare bolovan ar fi putut fi rostogolit pentru a acoperi intrarea, am fost convins de autenticitatea lui. Un cadru feeric și liniștit format din spații verzi face din acest loc o oază de liniște în acest oraș agitat și tulburat. În fiecare duminică, aici se țin slujbe protestante la care încă particip atunci când sunt în Ierusalim, motivat de cadrul liniștit și contemplativ, deși ca arheolog am respins de mult acest mormânt liniștit din grădină ca fiind mormântul lui Isus.

Sunt multe inconveniente legate de echivalarea Mormântului din Grădină cu cel al lui Isus. Prima chestiune este tipologia mormântului: este un mormânt din Epoca Fierului sau din perioada Primului Templu, nicidecum genul utilizat în perioada romană. Mai mult decât atât, într-o zonă apropiată au fost găsite alte morminte în stâncă datând din Epoca Fierului, dar niciunul din perioada romană. În al doilea rând,

actualele ziduri ale Ierusalimului au fost construite de Soliman Magnificul, sultanul otoman, înainte de 1566. Astfel, localizarea acestor ziduri nu are nicio legătură cu localizarea zidurilor din secolul I. În al treilea rând, excavațiile de după 1967 au elucidat sistemul de ziduri din secolul I, așa cum este descris în detaliu de Josephus. „Primul zid" merge paralel cu palatul lui Irod și apoi cotește spre est după cele trei turnuri, în direcția Templului, formând granița nordică a Orașului de Sus, sau Sion. Numai una dintre porțile din partea de nord a primului zid este numită de Josephus și aceasta este Gennath. Urme ale acestei porți au fost descoperite după 1967. Josephus afirmă, de asemenea, că „Al doilea zid, pe care ei îl numesc Gennath și care înconjoară numai districtul de nord al orașului, ajungea până la [fortul] Antonia." Acest al doilea zid se întinde spre nord din zona acestei porți aproximativ 150 m (500 ft) înainte să cotească spre est 150 m (500 ft), după care cotea câteva zeci de metri, înainte de a ajunge la punctul cel mai nordic. Cotitura în unghi drept era necesară pentru a evita ieșirea la suprafață a rocii din care se exploata piatra. Biserica Sfântului Mormânt este situată în afara acestui al doilea zid. Termenul Gennath ne oferă un posibil punct de reper pentru zona din afara zidului. Aceasta înseamnă „grădină", iar Ioan 19:41 spune că mormântul în care a fost îngropat Isus se afla într-o grădină.

În acest fel, opțiunea pentru această locație este sprijinită de conexiunea dintre grădina menționată în Ioan și numele zidului și al porții din textele lui Josephus și de faptul că evidențele arheologice recente arată că siturile tradiționale ale morții și ale îngropării lui Isus se află în afara zidului. Excavațiile din interiorul bisericii au dat la iveală morminte din perioada romană, care erau tăiate în cariere de piatră mai vechi. Unul dintre cei mai mari arheologi din Ierusalim, Dan Bahat, rezumă istoria acestei zone pe baza descoperirilor recente:

„Cariera a fost transformată într-o grădină sau livadă în care se cultivau cereale, smochini, roșcovi și măslini... În acea vreme (secolul I î.H.), cariera-grădină a devenit și cimitir. Au fost găsite cel puțin patru morminte din acea perioadă."

Poate configurația rocii din carieră arăta ca un craniu, de unde și denumirea Golgota (arameicul pentru craniu).

Morminte și osuare din vremea lui Cristos

În Epoca Fierului sau în perioada Vechiului Testament, mormintele din Israel reprezentau o afacere de familie pentru cei care puteau să își permită o înmormântare decentă. Mormintele erau săpate în povârnișurile de piatră din jurul orașelor antice. Defunctul era întins pe o bancă sau un raft de piatră din criptă. În cele mai multe cazuri erau trei sau patru astfel de instalări; totuși un mormânt din Epoca Fierului descoperit în valea Ben-Hinom din Ierusalim avea opt bănci cu adâncituri unde se odihnea capul. După aproximativ un an carnea se deshidrata, rămânând doar oasele. Pentru a face loc pentru alți membri ai familiei sau alte rude, oasele erau luate și

puse într-o groapă sau cameră mortuară din mormânt. Această practică reflectă probabil expresia găsită în Vechiul Testament că cineva a fost „adăugat la părinții săi" (Judecătorii 2:10; 2 Cronici 34:28).

Spre sfârșitul secolului I î.H., vechea practică a continuat, cu anumite variații semnificative, până în 70 d.H. Mormântul familiei sau mausoleul au dăinui, dar în această perioadă camera sau camerele funerare erau săpate în dealurile stâncoase, cu mici nișe individuale de formă dreptunghiulară și adeseori cu un acoperiș boltit. Numite *koh* (pl. *kohim*) în ebraică și *loculus* (pl. *loculi*) în greacă, nișele erau tăiate în zidurile exterioare ale camerelor, măsurând de obicei aproximativ 60 cm (2 ft) în lățime, 90 cm (3 ft) în înălțime și 180 cm (6 ft) în lungime. Acestea conțineau doar un singur trup care era, de regulă, înfășurat într-o pânză sau giulgiu după ce era spălat și uns cu mirodenii (Ioan 19:39–40). Pregătirea trupului în felul acesta era în mod normal efectuată pe o bancă săpată în stâncă, în holul mormântului. O dată pregătit, trupul era așezat cu grijă în *koh*, cu capul înainte, și o piatră lată era pusă în fața deschizăturii.

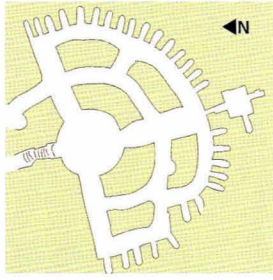

Planul mormântului profeților.

Numărul de *kohim* varia în mod considerabil, în funcție de mărimea familiei și de situația economică. Patru, șase sau opt nișe funerare nu sunt ceva neobișnuit. Pe versanții Muntelui Măslinilor, așa-numitul „mormânt al profeților" are 28 de nișe aranjate în formă de evantai, cu un număr de tuneluri de legătură. Fațadele unora dintre morminte puteau să fie decorate, unele chiar imitând în mod impresionant caracteristicile arhitectonice elenistice, cum ar fi coloanele ionice sau cele corintice. Capătul presupusului „Mormânt al lui Absalom" din valea Chedron are un vârf sub formă de pâlnie cu susul în jos, în timp ce altele au reprezentate pe ele mici piramide. Unele dintre mormintele din vremea lui Cristos și din secolul anterior erau tencuite și aveau pictate pe ele fresce.

După ce corpurile se deshidratau, în loc să fie puse într-o casă mortuară comună, oasele erau puse în cufere de calcar pentru oase, numite osuare. Unele erau cutii cioplite cât de cât, cu o placă mică drept capac, în timp ce altele erau sculptate cu motive frumoase, florale și geometrice. Uneori, numele defunctului era scris sau gravat pe capătul sau pe una dintre laturile cufărului care de obicei măsura numai 50 cm (20 in) în lungime, 30 cm (12 in) în înălțime și 25 cm (10 in) în lățime. O parte din mormânt sau o încăpere din interiorul acestuia era cavoul pentru osuare. Acolo unde osuarele au fost găsite intacte, nu este neobișnuit să găsești șase până la opt sau chiar mai multe într-un mormânt. Utilizarea acestor cufere cu oase a avut o istorie scurtă, aproximativ din 20 î.H. până în 70 d.H.

Îngroparea lui Isus

La moartea Sa și înainte de apusul soarelui, Iosif din Arimateea și Nicodim, membri ai Consiliului Evreiesc care nu fuseseră de acord cu decizia de a-L da la moarte pe Isus, au primit permisiunea de a-L îngropa într-un mormânt din apropiere. Acesta este descris ca fiind tăiat în stâncă, iar despre trup se spune că a fost înfășurat în pânză de in sau giulgiu (Luca 23:53; Ioan 29:40). În 2000, s-a descoperit un mormânt la sud de Cetatea lui

Giulgiul de la Torino

Este această mult-discutată pânză de in cea în care a fost înfășurat Isus pentru înmormântare? Arheologia nu poate da răspunsul la această întrebare. Lucrul cel mai bun pe care îl poate face este să stabilească data lui, dacă se potrivește din punct de vedere tipologic cu epoca și eventual locul său de origine. Ar trebui să fie posibil să demonstreze că este făcut de om, dar este practic imposibil să i se dovedească autenticitatea. Prima apariție atestată a giulgiului este în 1357, în Franța. În 1578, a fost mutat la Torino, Italia, unde a rămas în general de atunci încoace. Lungul giulgiu de in are imaginea neclară, maroniu-roșiatică, a părții din față și din spate a unui om care pare a fi fost biciuit și răstignit – o pată de sânge apare pe încheietura mâinii și pe laba piciorului. În 1898, a fost fotografiat pentru prima dată. La examinarea negativului în alb-negru s-a văzut că era realmente o copie fotografică pozitivă! Aceasta înseamnă că imaginea de pe in, indiferent de modul în care a fost realizată, a fost transferată de pe corpul unei figuri tridimensionale. În 1978, a fost fotografiat din nou sub lumină albastră, oferind o imagine și mai deosebită a figurii de pe giulgiu. Cum anume a ajuns imaginea pe țesătură în această formă negativă rămâne un mister. Cei care consideră că este o fabricație medievală nu au putut oferi o explicație convingătoare pentru modul în care imaginea a fost imprimată pe in.

În ultimii ani, un număr de investigații științifice au fost făcute pentru a testa vârsta și autenticitatea giulgiului. Unii pretind că imaginea a fost realizată cu vopsea, prin urmare, este o farsă, în timp ce alții pretind că substanța este sânge. Analiza polenurilor colectate indică un climat uscat, cum ar fi Palestina, nu Europa. Un alt test a dat la iveală că în țesătură se afla praf de calcar. Când a fost comparat cu calcarul din Ierusalim, acesta a indicat o potrivire remarcabilă cu compușii chimici. Substanța care a creat imaginea a fost subiect de cercetare. Datarea cu Carbon 14 a unor fibre sugerează o dată cu șase sute de ani în urmă. Analize ulterioare ale mostrei testate sugerează că era dintr-un filament folosit pentru a cârpi giulgiul și nu din giulgiul propriu-zis. Numai o mostră din țesătura giulgiului propriu-zis va rezolva această chestiune, dar secole de expunere la factorii de mediu și la manipulare s-ar putea să facă imposibilă obținerea unei mostre necontaminate din giulgiu. Verdictul este încă inclus în întrebarea dacă giulgiul este un artefact din secolul I sau o relicvă fabricată a creștinismului medieval. Studiul științific al inului posibil să răspundă la această întrebare, dar nu poate dovedi niciodată cui i-a aparținut în cazul în care era autentic. Deocamdată, este mai bine să ne păstrăm obiectivitatea și să așteptăm studii științifice ulterioare.

Mormântul familiei lui Irod, cu piatra care se rostogolește.

David, care avea *loculi* și osuare. Spre uimirea arheologilor, un *loculus* conținea un corp încă învelit în giulgiul său. Dat fiind climatul umed al Ierusalimului, păstrarea lui este remarcabilă. Acesta este primul și singurul exemplu de giulgiu de înmormântare care a fost descoperit, dar ilustrează bine modul în care trupul lui Isus ar fi fost pus în mormânt.

Mormântul era sigilat cu un bolovan mare rostogolit peste intrare (Matei 27:60; Marcu 15:46). Două morminte din secolul I oferă exemple excelente ale acestui tip de mormânt cu o piatră care se rostogolește în poziția obișnuită. Cel din Ierusalim era pentru membrii familiei lui Irod, iar celălalt este în Iordania, la situl din Hesbon. Potrivit Bibliei, în prima zi a săptămânii, atunci când unele dintre femeile care Îl urmaseră pe Isus au venit să încheie ritualurile de înmormântare, au găsit piatra dată la o parte și mormântul gol (Matei 28:2; Marcu 6:3–4; Luca 24:1–2).

Mormântul lui Isus descoperit?

În 1979, arheologii au descoperit un mormânt în afara Orașului Vechi din Ierusalim, care conținea câteva nume evreiești pe osuare din secolul I d.H., inclusiv Isus, fiul lui Iosif și al Mariei. În ultimii 28 de ani, nimeni nu a dat prea multă importanță acestei descoperiri decât pentru a observa că, în ciuda faptului că unele dintre nume erau cunoscute din evanghelii ca fiind asociate cu familia lui Isus, acestea erau foarte comune. Foarte mulți cercetători au fost surprinși atunci când Simcha Jacobvici, un producător canadian de filme documentare, cu sprijinul lui James Cameron, producătorul de la Hollywood, a anunțat la o conferință de presă că mormântul lui Isus

și rămășițele Lui au fost descoperite, împreună cu cele ale soției Lui, Maria Magdalena! Acest anunț șiret a fost o mare reclamă pentru programul de pe canalul Discovery pe care îl produseseră. El a fost transmis în martie 2007, dar pretențiile sale au fost întâmpinate cu un mare scepticism de cercetătorii și de arheologii biblici deopotrivă. Câteva dintre motivele pentru respingerea acestei asocieri senzaționale sunt după cum urmează:

1. Din moment ce familia lui Isus se trăgea din Nazareth, ne-am aștepta ca o înmormântare de familie să aibă loc acolo și nicidecum în Ierusalim.

2. Maria și Iosif erau oameni săraci și probabil că nu și-ar fi putut permite acest gen de înmormântare. Situația lor economică este dezvăluită odată cu dedicarea lui Isus la Templul din Ierusalim, unde au dat „o pereche de turturele" (Luca 2:24). Conform Legii, jertfa ar fi trebuit să fie un miel, dar pentru cei care nu puteau să își permită, turturelele sau porumbeii erau o alternativă acceptabilă (Leviticul 12:6–8).

3. Interpretările numelor de pe osuare nu sunt pe deplin stabilite.

4. Presupunând că ele sunt corecte, s-a observat că locuitorii din Ierusalim erau identificați ca X fiul lui Y, iar cei dintr-o altă localitate erau cunoscuți drept X din cutare oraș, de aici Isus din Nazareth care este repetat de 16 ori în evanghelii. Alte exemple ale acestei practici ar fi Simon din Cirene (Marcu 15:21), Iosif din Arimateea (Marcu 15:43), Lazăr din Betania (Ioan 11:1), Maria din Magdala (sau Magdalena) (Marcu 16:1) și Saul din Tars (Fapte 9:11). Deci, în cazul acestui osuar, ne-am aștepta ca numele să fie scris „Isus din Nazareth" și nicidecum „Isus, fiul lui Iosif", pentru că El era o persoană din afara Ierusalimului.

5. În cele din urmă, dat fiind faptul că primii creștini au identificat atât de multe așezări ca locuri de pelerinaj sfânt și le-au marcat cu biserici sau *martyriums*, este surprinzător că acest mormânt le-a scăpat total din vedere!

Motivele date aici pentru respingerea noțiunii fanteziste că a fost identificat mormântul familiei lui Isus sunt bazate pe considerente arheologice, sociologice și religioase, nu pe presupuneri teologice. În astfel de chestiuni, cercetătorii serioși sunt mai înclinați să ia în considerare evidențele arheologice, istorice și biblice decât niște teorii nefondate care sprijină romane de genul *Codului lui Da Vinci*!

CAPITOLUL 13

Apariția și răspândirea creștinismului

Începuturile în Ierusalim

Evanghelia după Luca se sfârșește și cartea Faptelor apostolilor începe cu relatările despre aparițiile Cristosului înviat, urmate de înălțarea Lui la cer de pe Muntele Măslinilor. Luca stabilește locul ultimului eveniment lângă satul Betania (Luca 24:50). La momentul acela numai 120 de oameni se identificau cu noua mișcare (Fapte 1:15). Toți erau evrei și se considerau evrei care Îl acceptaseră pe Isus ca Mesia. La început mișcarea a fost numită „Calea" (Fapte 9:2; 24:14) sau peiorativ „partida nazarinenilor" (Fapte 24:5).

În Ierusalim se adunau pentru rugăciune în „camera de sus" în care luaseră masa de Paște împreună cu Isus, cu doar câteva săptămâni mai devreme (Fapte 1:13). Se duceau zilnic la Templu pentru închinare și rugăciune (Fapte 2:46), iar după vindecarea unui olog lângă Poarta Aurită, Petru s-a adresat unei mulțimi din Pridvorul lui Solomon (Fapte 3:11). Este posibil ca în această zonă să se fi adunat urmașii Căii în complexul Templului. Se crede că Pridvorul lui Solomon era o colonadă acoperită care se întindea de-a lungul zidului de est din jurul Templului.

În ziua Rusaliilor – sărbătoarea agricolă a primelor roade, celebrată la 50 de zile după Paște (Deuteronomul 16:9-12) –, Petru a predicat un mesaj public care a avut ca rezultat trei mii de oameni care s-au alăturat Căii. Pentru mulți, acest eveniment a marcat începutul răspândirii creștinismului, cu toate că semințele credinței au fost împrăștiate atunci când evrei din Mesopotamia, Anatolia, Africa de Nord, Arabia și Roma au acceptat mesajul care spunea că Isus era Cristosul sau Mesia (Fapte 2:5-41) și apoi s-au întors în țările lor.

Textul din Fapte nu ne spune unde a predicat Petru mulțimii; dar, dată fiind mărimea gloatei, un loc undeva în jurul Templului pare plauzibil pentru găzduirea unei mulțimi mari. Ni se spune că cei trei mii care au crezut au fost botezați (Fapte 2:41). Așa cum am observat în capitolul anterior, în Ierusalim existau multe bazine și rezervoare și la intrarea dinspre sud au fost descoperite peste 20 de bazine de purificare rituală în ultimii ani. Este foarte probabil ca aceste *mikvaot* să fi fost folosite la botezarea acestor primi creștini, ceea ce ar fi semănat cu băile rituale pe care le făceau evreii înainte de

intrarea pe terenul îngrădit al Templului. Când m-am gândit pentru prima dată la posibilitatea acestei teorii, mă aflam pe treptele largi care duceau la intrarea din sud a Templului de pe vremea lui Isus. Privind către sud de pe trepte, sunt vizibile multe *mikvaot*. Uitându-mă la aceste bazine și gândindu-mă la botezul a trei mii de convertiți creștini într-o singură zi, această interpretare a datelor biblice și arheologice pare plauzibilă sau chiar probabilă.

IACOV, FRATELE LUI ISUS

În toamna anului 2002, am primit un telefon de la editorul-șef al *Revistei de Arheologie Biblică (Biblical Archaeology Review, BAR)*, Steve Feldman, care mi-a spus despre o descoperire arheologică extraordinară care era pe punctul de a fi anunțată în presă de Hershel Shanks, editorul BAR. Steve dorea să știe dacă eram dispus să îi sprijin în presă și să răspund la întrebări. Am spus că acest lucru depindea de subiect și de relevanța expertizei mele. Nu mi-a spus decât că subiectul se referea la o inscripție arameică din secolul I. „Mi-ar face plăcere să ajut", îmi amintesc că am spus, „dar eu nu sunt expert în epigrafie arameică." Așa că l-am recomandat pe un coleg care era specializat în arheologia din secolul I. Și așa a luat sfârșit conversația noastră. Totul a fost confidențial. Nu aveam nicio idee despre ce putea fi vorba.

În câteva săptămâni, relatarea a fost publicată în BAR și expusă în toate publicațiile posibile și toate rețelele de televiziune au difuzat-o. Pe coperta revistei BAR scria cu litere mari: „În exclusivitate mondială! Evidențe în legătură cu Isus scrise în piatră – ossuarul lui «Iacov, fratele lui Isus» găsit în Ierusalim". *Articolul era scris de unul dintre* cei mai faimoși specialiști în epigrafia ebraică și arameică, André Lemaire de la Universitatea Sorbona din Paris, și astfel trebuia luat în serios și nu respins.

Obiectul publicat era un cufăr gol de calcar pentru oase cu următoarea inscripție arameică scrijelită pe o parte: „Iacov, fiul lui Iosif, fratele lui Isus". Textul are o lungime de aproximativ 20 cm (8 in) și scrierea este complet lizibilă. Numele Jacobus este scrierea în limba greacă a vechiului nume ebraic Iacov. Putea fi acesta Iacov, fratele lui Isus, cunoscut din Noul Testament? Dacă da, atunci referirea la Isus ar fi cea mai veche mărturie dintr-o sursă arheologică, prin comparație cu referințele literare mai târzii din Biblie sau din scrierile lui Josephus.

Deși Petru a fost cel mai vizibil lider al Bisericii primare din Ierusalim, la scurt timp s-a ridicat un alt bărbat care ar putea fi considerat liderul bisericii din Ierusalim în momentul în care Petru a preluat sarcini ambulante, și acesta era Iacov. În Fapte 15, Iacov prezidează un consiliu bisericesc, iar Pavel face referire la el ca fiind un stâlp al Bisericii împreună cu apostolii Petru și Ioan (Galateni 2:9). Dar acesta nu este Iacov, apostolul și fratele lui Ioan, deoarece el fusese executat de Irod Agrippa în jurul anului 44 d.H. (Fapte 12:2). Iacov, liderul bisericii din Ierusalim, era fiul Mariei și al lui Iosif. Frații lui Isus sunt menționați pe nume de Matei, inclusiv de Iacov (Matei 13:35). Pavel îl numește Iacov, fratele Domnului (Galateni 1:19), și este posibil ca el să fie autorul epistolei lui Iacov din Noul Testament.

Deci, este acest osuar autentic? Scrierea pare adecvată secolului I d.H. Lemaire și un număr de experți în epigrafie arameică cred că este genuin, dar au fost și câțiva sceptici. Problema este că osuarul, care a atras atenția lui Lemaire, provine de la un colecționar de antichități și contextul arheologic specific al său este necunoscut, deși toată lumea este de acord că e mai mult ca sigur pe undeva prin Ierusalim.

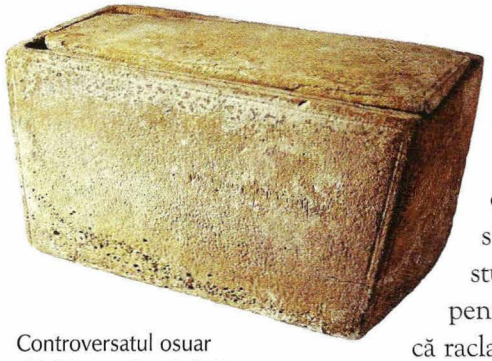

Controversatul osuar al lui Iacov, fratele lui Isus.

Uu osuar antic simplu ar fi putut avea o inscripție adăugată de un falsificator modern, iar unii specialiști consideră că acesta ar putea fi cazul osuarului lui Iacov. Examinarea atentă a inscripției de către unii geologi s-a soldat cu afirmația că textul este vechi, deoarece există patină – o peliculă din substanțe naturale care se formează în timp pe un obiect – în literele textului. Aceasta înseamnă că literele nu aveau cum să fie gravate recent. Totuși Autoritatea Israeliană a Antichităților a studiat osuarul și l-a declarat un fals, iar proprietarul este acum judecat pentru fals! Mai recent, un distins geolog german a studiat osuarul și declară că racla este foarte veche, la fel ca și inscripția ei.

N-ar fi existat nicio dispută referitoare la data din secolul I a inscripției de pe osuar dacă racla de calcar ar fi fost găsită într-un mormânt închis. Cum a ajuns în posesia actualului proprietar și unde și când a fost descoperită este un mister, complicând, astfel, chestiunea autenticității sale. Această dilemă ilustrează de ce contextul arheologic este esențial pentru un arheolog. Dacă osuarul ar fi fost descoperit într-o excavație științifică de către arheologi, astăzi nu ar mai exista nicio controversă în privința datei sale și a autenticității inscripției. Cu toate acestea, probabil că tot ar fi o discuție aprinsă în ce privește identitatea lui Iacov și a lui Isus de pe cufăr! Astfel, deși întrebările rămân, greutatea opiniei cercetătorilor pare să se întoarcă în favoarea vechimii osuarului și a textului acestuia.

Presupunând cu titlul de încercare că este veritabilă, ar fi putut cufărul pentru oase să îi aparțină lui Iacov, fratele lui Isus din Noul Testament? Cele trei nume care apar pe osuar erau foarte răspândite în secolul I d.H., dar găsirea tuturor celor trei deodată crește probabilitatea de a avea de-a face cu Iacov cel din Noul Testament. Zeci de osuare inscripționate descoperite în jurul Ierusalimului includ numele tatălui defunctului, dar numirea fratelui acestuia este ceva într-adevăr rar întâlnit. De fapt, este atestat un alt exemplu și singurul de care sunt conștient. Ar fi de așteptat ca în cazul în care este specificat numele fratelui, acest lucru să se datoreze faimei persoanei respective. Acest considerent întărește argumentul că fratele este Isus din Nazareth.

Dacă posesorul osuarului a fost Iacov, episcopul Ierusalimului, atunci cum și când a murit? Noul Testament nu ne spune nimic. Totuși Josephus, în lucrarea sa *Antichități iudaice*, consemnează că în anul 62 d.H., în timpul unei scurte perioade între doi guvernatori romani, Ananus (sau Ana), fiul lui Ananus, era mare-preot. În lipsa autorității romane și cu binecuvântarea Sinedriului, câteva persoane au fost condamnate la moarte, inclusiv Iacov, fratele lui Isus. Iată cuvintele lui Josephus, scrise în jurul anului 90 d.H.:

„Festus (guvernatorul) murise și Albinus era încă pe drum; așa că el (Ananus) a adunat judecătorii din Sinedriu și l-a adus înaintea lor pe fratele lui Isus, care era numit Cristos, al cărui nume era Iacov și pe alți câțiva [sau pe unii dintre însoțitorii săi]; și când a formulat o acuzație împotriva lor ca încălcători ai legii, i-a predat să fie lapidați."

Pavel și răspândirea creștinismului în Europa

Prima dată aflăm din cartea Faptelor apostolilor că Pavel era un opozant înflăcărat al Căii; de fapt, era un prigonitor cunoscut al bisericii din Ierusalim (Fapte 9:1-2; 21:4-5). Înarmat cu mandate de arestare a adepților lui Isus din Damasc, el a avut o viziune a lui Isus Cristos. Acest lucru s-a soldat cu convertirea sa în jurul anului 34 d.H. și, după cum se poate demonstra, cu transformarea lui în cel mai mare misionar pe care l-a avut creștinismul (Fapte 9:1-22). Este considerat autorul a peste 12 epistole din Noul Testament.

Viața și călătoriile lui Pavel sunt mult mai bine înțelese și apreciate astăzi datorită lucrărilor arheologice efectuate în ultimul secol în Israel, Cipru, Turcia, Grecia și Italia. El a petrecut timp în unele dintre cele mai importante orașe ale vremii lui, inclusiv Ierusalim, Damasc, Atena, Corint și Roma.

Pavel era iudeu, dar patria sa era Tars din Cilicia (sudul Turciei). El și-a primit instruirea în ce privește Tora în Ierusalim de la stimatul rabin Gamaliel (Fapte 22:3), un lider iudeu cunoscut pentru încercarea sa de a arbitra tensiunea crescândă dintre

Călătoriile misionare ale lui Pavel și drumul său la Roma.

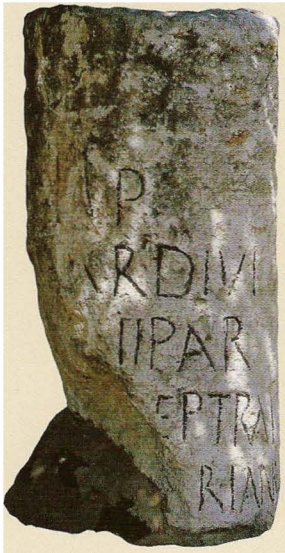

Piatră de hotar romană.

Pavel a efectuat câteva călătorii misionare care sunt consemnate în Faptele apostolilor și altele care nu sunt. Acestea presupuneau moduri diferite de deplasare. De ce mai multe ori a călătorit pe jos și cu corabia. Odată, când a fost luat din Ierusalim de tribunul roman pentru a fi judecat înaintea guvernatorului Felix, lui Pavel i s-a dat un cal pentru călătoria de 97 km (60 de mi) de la Ierusalim la Cezarea Maritimă (Fapte 23:24). Caii, căruțele și carele erau rezervate militarilor și elitelor. În timpul călătoriilor pe jos, în special în Anatolia (Turcia) și în Italia, Pavel a putut să facă uz de rutele militare romane și de părți ale vechiului sistem de drumuri din Persia regală care se întindea de la Susa, în sudul Mesopotamiei, până la Sardes, în vestul Turciei, o distanță de 2 738 km (1 700 mi). Acest drum a fost conceput de persani pentru servicii de poștă rapidă, în vederea comunicării rapide și a expedierii documentelor oficiale. Aproximativ la fiecare 24 km (15 mi) existau stații de poștă unde alți cai înșeuați erau pregătiți pentru a duce poșta mai departe și unde potcoavele – o invenție a persanilor – puteau să fie înlocuite.

Când a mers la Roma pentru a fi judecat, Pavel a debarcat la Puteoli, pe coasta de vest a Italiei, iar restul drumului până la Roma – aproximativ 245 km (150 mi) – l-a parcurs pe jos pe *Via Appia*, un drum bine întreținut, pavat cu bolovani, din care anumite porțiuni au dăinuit până în ziua de astăzi. În timpul romanilor a fost introdusă practica utilizării pietrelor de hotar, pe care era scrisă distanța până la următoarea destinație. Asemenea pietre au fost găsite în Egipt, Palestina, Siria, Anatolia, Cipru, Grecia și Italia.

Călătoria cu vasul sau cu corabia era cel mai important mijloc de transport în lumea mediteraneeană în vremea Noului Testament, iar Pavel a călătorit mult pe mare. Vasele, în special cele comerciale, au navigat mult timp pe apele Mediteranei. În jurul anului 2650 î.H.,

O veche fotografie a *Via Appia*.

de exemplu, arhivele vremii indică faptul că 40 de nave încărcate cu lemn de cedru au acostat în Egipt. Fără îndoială că veneau din Byblos, Liban. În largul coastei sudice a Turciei, la Uluburun, o corabie scufundată din secolul al XIV-lea î.H. a fost descoperită și dezgropată. Marfa cuprindea în jur de zece tone de cupru, o tonă de cositor, peste o sută de amfore (recipiente mari de lut) cananene, bușteni de abanos și colți de fildeș – toate acestea pe o ambarcațiune care avea numai 15 m (50 ft) lungime.

În timpul romanilor, navigația era o activitate economică de importanță majoră, nu numai pentru comerț și pentru vinderea bunurilor de contrabandă, ci și pentru transportul persoanelor și al armatelor. Vasele pentru grâne transportau din Egipt tone de grâu către Roma, dând Egiptului reputația de „grânar al Imperiului Roman". În călătoria sa la Roma, centurionul care l-a însoțit pe Pavel a folosit o corabie din „Alexandria, care pleca spre Italia" (Fapte 27:6). Fără îndoială că era un vas pentru grâne, deoarece o furtună devastatoare a determinat echipajul să arunce grâul peste bord (Fapte 27:38). Luca ne spune că 276 de persoane, echipaj și pasageri, se aflau pe acea corabie (Fapte 27:37). Josephus citează cazul unui vas din 63 d.H. care a traversat Mediterana cu șase sute de pasageri la bord. Acest lucru s-a întâmplat la mai puțin de un deceniu de la călătoria lui Pavel. Din insula Malta până în Italia, el a luat o altă corabie din Alexandria (Fapte 28:11), probabil tot un vas pentru grâne. Căpitanii acestor cargoboturi se pare că puteau câștiga bani în plus pentru proprietar prin transportarea pasagerilor.

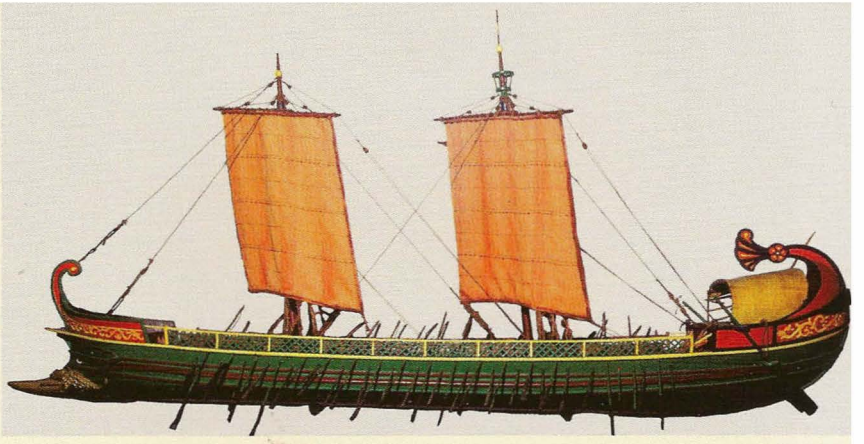

Machetă a unui cargobot sau vas pentru grâne roman.

Cum arătau aceste corăbii? La fel ca ca în vremea înainte de Hristos, erau confecționate din lemn. S-au găsit ilustrații ale navelor pe monede, pe mozaicuri și pe fresce din situri cum ar fi Pompeii. Din acestea tragem concluzia că navele aveau una sau mai multe pânze, vâsle lungi și una sau două cârme la pupa. În 1999, a fost descoperit portul antic din Pisa, Italia, în timpul lucrărilor de extindere a unei linii de cale ferată. Rapoartele inițiale arată că au fost găsite până la 16 bărci, dar au fost excavate doar nouă. Cea mai mare avea aproximativ 28 m (90 ft) în lungime și toate erau extrem de bine conservate. La construcția navelor de lemn s-au folosit cuie de cupru și dibluri de lemn. Greementul de la nave s-a găsit (cum ar fi parâmele și ancorele). Se pare că navele au fost atât de repede biruite de furtună, încât în anumite cazuri încărcătura a fost găsită intactă. Acestea sunt datate din secolul I î.H. până în secolul al IV-lea d.H., când corăbiile s-au scufundat. Fără îndoială că această descoperire va da posibilitatea experților și arheologilor marini să studieze și să înțeleagă cum erau făcute corăbiile și cum se naviga pe ape în perioada Noului Testament.

Vedere aeriană a Cezareei Maritime și a portului său.

creștinii din Ierusalim și liderii religioși iudei (Fapte 5:33–39). Pavel s-a asociat cu partida fariseilor, afirmând credința lor în învierea morților (Fapte 23:6; Filipeni 3:5). Pe lângă faptul că avea o obârșie evreiască impresionantă, el era și cetățean al Romei, o cinste care se pare că ar fi fost acordată tatălui său sau unui strămoș din Tars (Fapte 22:3). Cu dubla sa cetățenie și vorbind fluent arameica, greaca și, probabil, latina, Pavel a putut să călătorească cu ușurință în jurul lumii mediteraneene, răspândind Evanghelia printre neevrei și evrei deopotrivă.

Orașe vizitate de Pavel

CEZAREA MARITIMĂ

Întemeiat de Irod cel Mare, acest oraș strategic a fost principalul port al Israelului (vezi capitolul 10). Centurionul roman Corneliu, căruia Petru i-a împărtășit Evanghelia, locuia în Cezarea, deoarece aici era reședința guvernatorului roman. Corneliu și familia sa erau printre primii romani care au devenit creștini (Fapte 10). Din portul acestui oraș Pavel a pornit într-o călătorie pe mare de mai multe ori (Fapte 9:30; 27:1–2) și aici s-a întors din călătoriile sale (Fapte 18:22; 21:8).

Palatul construit de Irod era pretoriul sau reședința guvernatorilor romani Felix (52–60 d.H.) și Festus (59–62 d.H.), în fața cărora a fost audiat Pavel, și acolo a fost ținut prizonier (Fapte 23:35). Acest palat a fost construit pe stâncile de pe coastă și este parțial acoperit cu apă în prezent.

Teatrul care a fost excavat și a fost restaurat putea găzdui patru mii de persoane. Deși teatrul a fost construit inițial de Irod cel Mare, cea mai mare parte din ceea ce se vede astăzi a fost construită în secolul al II-lea d.H. Unul dintre blocurile folosite pentru treptele de piatră ale acestui teatru renovat cuprindea blocul menționat anterior având inscripția lui Pilat din Pont (vezi pagina 156). Josephus ne spune că în acest teatru, Irod Agrippa a fost lovit în chip misterios și a murit în 44 d.H. Faptele apostolilor ne relatează că Irod ținea un discurs solemn în timp ce ședea pe tronul său și era îmbrăcat cu straiele împărătești (Fapte 12:20–21). Pe când primea aclamațiile mulțimii, a fost lovit de un înger și, după aceea, a murit într-un mod foarte bizar: „mâncat de viermi" (Fapte 12:23). Acest episod este înregistrat mai detaliat în scrierile lui Josephus:

„Când Agrippa împlinise trei ani de domnie asupra Iudeei, a venit în Cezarea (...) La [o] sărbătoare se adunase o mulțime mare de persoane importante (...) el s-a îmbrăcat în niște veșminte făcute în întregime din argint (...) și a intrat în teatru dis-de-dimineață; moment în care, argintul veșmintelor sale era iluminat de reflexia vie a razelor soarelui (...) lingușitorii săi au strigat, unul dintr-o parte și altul din alta (deși nu pentru binele său) că era un zeu. Regele nu i-a mustrat și nici nu a respins flatarea lor necuviincioasă (...) Și în pântecul său a apărut o durere mare și a început într-un mod foarte violent (...) Și când a fost istovit de durerea din pântec pentru cinci zile, a părăsit această viață, la vârsta de 54 de ani."

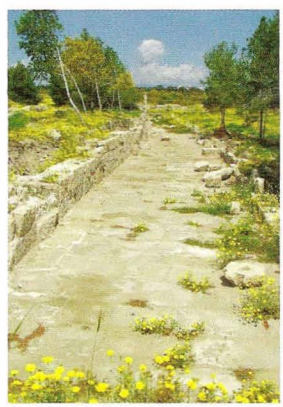

Drum roman din secolul I d.H. în Salamina, Cipru.

Această sursă evident completează ceea ce ne spune Biblia despre moartea subită a acestui monarh și ne prezintă cadrul în care a avut loc evenimentul de la teatru.

Pavel și-a lăsat amprenta în Cezarea într-un mod foarte tangibil. Au fost dezgropate două clădiri publice mari care conțineau cuvintele lui Pavel din Romani 13:3 scrise pe mozaicul pardoselii. Datând din secolul al IV-lea sau al V-lea d.H., textul sună astfel: „conducătorii nu sunt de temut pentru o faptă bună, ci pentru una rea".

SALAMINA ȘI PAPHOS (CIPRU)

Pavel, însoțit de asociatul său Barnaba, originar din Cipru (Fapte 4:36), a navigat spre Cipru în prima sa călătorie misionară (Fapte 13:2–4). Distanța dintre portul Seleucia și Salamina, pe coasta de est a Ciprului, este de 200 km (120 mi). Au fost descoperite mărturii ale Salaminei din perioada romană, inclusiv un teatru, un gimnaziu cu colonade și o zonă de antrenament cu băi calde și reci. Din scrierile din secolul al II-lea î.H. (1 Macabei 16:16–23), știm că în Cipru se afla o comunitate evreiască semnificativă. De aceea nu este de mirare că Pavel și Barnaba „au vestit cuvântul lui Dumnezeu" în sinagogi (Fapte 13:5). Au străbătut insula până în Paphos, pe coasta de

vest, unde s-au întâlnit cu proconsulul sau guvernatorul roman, Sergius Paulus (Fapte 13:6–7, 12). Acest funcționar a primit Evanghelia cu căldură.

La Paphos, în apropierea portului, arheologii au descoperit ruinele câtorva vile romane care au pardoseli din mozaic frumos ornamentate. O clădire mai mare acoperind o suprafață de 9 600 m^2 (103 000 ft^2) se crede că a fost palatul proconsulului. Unul dintre mozaicurile din această casă mare îl înfățișează pe Tezeu în lupta cu Minotaurul în labirint. Data acestei case pare a fi secolul al II-lea d.H. Nu se știe dacă aceasta a înlocuit reședința din secolul I d.H., deoarece pentru a săpa mai adânc ar fi necesară distrugerea sau mutarea elegantelor pardoseli de mozaic, muncă dificilă și costisitoare pentru arheologi. Astfel, dacă reședința mai vechea a guvernatorului se află dedesubt rămâne un mister pentru prezent. Cu toate acestea, această structură incredibilă creează o imagine a felului în care arăta palatul guvernatorului în secolul I d.H. În Cipru a fost găsită o inscripție cu numele lui Sergius Paulus.

ATENA

Cea de-a doua călătorie misionară a lui Pavel l-a dus pe uscat de-a lungul vechii Turcii, revizitând bisericile pe care le întemeiase în prima misiune (Fapte 15:36–18:22). După ce a întemeiat biserici în Macedonia, la Filippi și la Tesalonic, a călătorit spre sud, la Atena. Când Pavel a fost acolo, în jurul anului 50 d.H, Atena nu mai era orașul principal al lumii mediteraneene, așa cum fusese cu câteva veacuri înainte. Din când în când în timpul perioadei romane, anumiți împărați, cum ar fi Adrian, au fost interesați de Atena și au înfrumusețat-o într-un fel sau altul. Totuși, la mijlocul secolului I d.H. Atena nu era un mare centru economic și fusese numită o „răstoacă provincială". Ar fi putut fi descrisă mai degrabă ca un mic oraș universitar, cu un interes pentru filozofie și cu preocupări intelectuale. Pavel a întâlnit acest aspect al culturii ateniene atunci când a discutat cu filozofii epicurieni și stoici (Fapte 17:17). Cei dintâi erau adepți ai filozofului Epicur din secolul al IV-lea și secolul al III-lea î.H. care puneau accentul pe căutarea plăcerii, iar ceilalți urmau învățătura lui Zenon (contemporan cu Epicur) care accentuau eliberarea de pasiuni, atât bucurie cât și tristețe. Stoicii și-au primit numele de la cuvântul *stoa*, adică porticul centrului comercial cu coloane care făcea parte din *agora*, adică piața orașului. În perioada romană, *agora* Atenei era ocupată de altare, statui și temple. Fără îndoială că acest aspect al *agora* l-a tulburat pe Pavel. Autorul Faptelor apostolilor spune că lui Pavel „i se întărâta duhul la vederea acestei cetăți pline de idoli".

În prezent, Stoa lui Attalos de la capătul estic al *agora*, a fost dezgropat și restaurat frumos. Spre est se pot vedea diverse sanctuare și statui, dintre care unele probabil că au fost văzute și de Pavel. Acropola este situată la câteva sute de metri spre sud și este edificiul cel mai durabil al Atenei. Cocoțat în partea de sus a cetății se află un complex de temple, a cărui bijuterie arhitectonică este Partenonul. Construit în secolul al V-lea î.H., acest templu a fost centrul de cult pentru zeița protectoare a orașului care i-a dat numele său, Atena. Dacă Pavel ar fi urcat pe acest teren, ar fi văzut templul în

Stoa lui Attlaos din Atena, restaurată.

toată splendoarea sa. Partenonul era susținut de coloane dorice simple, dar elegante. Incredibila artă statuară care decora friza – fâșia împrejurul templului deasupra coloanelor – și frontonul – capetele triunghiulare ale templului, care susțineau acoperișul – probabil că era intactă pe vremea când Pavel s-a aflat în Atena. Aceste elemente din marmură celebre au fost salvate de lordul Elgin de la distrugerea sigură și cumpărate de la turcii otomani în 1806. Ele sunt astăzi expuse la Muzeul Britanic. Putem doar să ne imaginăm cum arăta Partenonul acum două mii de ani cu aceste opere de artă la fața locului. Când Pavel a fost în Atena, acestea aveau deja o vechime de cinci sute de ani!

Predica lui Pavel a cauzat agitație în Atena și ni se spune că a fost dus în Areopag (Fapte 17:19), un termen grecesc care în limba latină înseamnă Colina lui Marte. Din scrierile grecești reiese că Areopagul era consiliul de conducere care avea autoritate juridică în Atena. La sud de *agora* și lângă baza Acropolei este un afloriment despre care mulți cred că era „Colina lui Marte", unde se întrunea Areopagul. Unul dintre oamenii care s-au convertit prin intermediul predicii lui Pavel a fost „Dionisie Areopagitul", membru al consiliului.

CORINT

Din Atena, Pavel a continuat să meargă spre sud, prin Grecia, de-a lungul istmului strâmt care duce la Corint. Orașul s-a bucurat de o lungă istorie înainte de perioada romană, mai ales din cauza poziției sale strategice. Istmul are numai 5,6 km (3,5 mi) pe lățime și conduce la partea cea mai sudică a Greciei, cunoscută ca peninsula Pelopones. Încă din secolul al VI-lea î.H., sursele literare indică faptul că grecii construiseră un drum pavat cu piatră de-a curmezișul istmului astfel încât vasele să poată să își descărce

referința lui Pavel din Romani 16:23, este foarte probabil ca Erast cel menționat pe pavajul corintian să fie asociatul lui Pavel care a fost convertit și a renunțat la funcția sa de împuternicit al orașului pentru a călători cu Pavel (Fapte 19:22).

Atunci când s-au adus acuze împotriva lui Pavel în anul 51 d.H., el a stat înaintea proconsulului Gallio la tribunal sau *bema* (Fapte 18:12–17). Gallio era fratele faimosului filozof roman Seneca. *Bema* din Corint a fost descoperit. Un text găsit lângă structură are o inscripție în care o persoană nemenționată spune că ea, la fel ca Erast, a „căptușit cu piatră Bema și a suportat cheltuiala pentru realizarea întregii sculpturi din marmură". Astăzi, stâlpii și acoperișul structurii lipsesc, dar platforma înălțată a rămas neschimbată. Oameni asemenea lui Pavel poate că au stat pe pavajul de la nivelul inferior pentru a fi audiați și au privit în sus la funcționarul care prezida.

Cu mult înainte de zilele lui Pavel, Corintul era vestit pentru promiscuitatea sexuală. De fapt, cuvântul „Corint" era o poreclă pentru păcatele trupești. În prima sa scrisoare către biserica din Corint, Pavel afirmă: „Din toate părțile se spune că între voi este desfrânare" (1 Corinteni 5:1). Strabo, istoricul și geograful roman care a scris în primele decenii d.H., raportează că un templu al Afroditei se afla pe Acrocorint, acropola de la marginea orașului cocoțată pe un munte înalt de 575 m (1 886 ft) deasupra nivelului mării. El consemnează, de asemenea, că templul „avea o mie de sclave, prostituate, pe care atât bărbații cât și femeile le dedicaseră zeiței". Având porturile Chenchrea și Lechaeum în vecinătate, marinarii și muncitorii veneau și plecau în continuu mânați fără îndoială de pofta de sex. În acest context, Pavel a întemeiat o biserică formată din oameni care proveneau din această cultură. Din nou, în Epistola către corinteni, el face referire la desfrânați, adulteri, bărbați prostituați și homosexuali și spune că „așa erați unii dintre voi" (1 Corinteni 6:9, 11).

Peste un secol de excavații în Corint au scos la iveală o mare parte din oraș și ne furnizează o imagine mai clară a cadrului uneia dintre cele mai vechi biserici din Europa. Acestea ne furnizeaza, de asemenea, informații generale valoroase despre Faptele apostolilor și despre cele două epistole către corinteni ale apostolului Pavel.

EFES

La întoarcerea sa din Corint, Pavel a navigat înapoi spre Cezarea Maritimă. Pe drum s-a oprit în Efes, principalul oraș din Asia Mică, cu o populație de aproximativ două sute de mii de locuitori. Deoarece era un oraș portuar important, meșteșugurile și comerțul erau vitale pentru economie. Activitățile bancare și breslele meșteșugărești i-au adus mai multă prosperitate. În Efes a fost descoperită o inscripție a unui anumit „Diogene, arămarul". Puterea artizanilor este evidentă dintr-o relatare biblică în care ni se spune că Dimitrie, care confecționa altare de argint ale zeiței Artemis (Diana în panteonul roman), a aţâțat mulțimea împotriva învățăturii lui Pavel (Fapte 19:23–41). Doi dintre asociații lui Pavel au fost târâți în teatru unde o mulțime turbulentă era incitată și a protestat strigând timp de două ore: „Mare este Diana efesenilor!" Acest teatru încă se înalță la peste 30 m (100 ft) și poate oferi 24 de mii de locuri! O inscripție bilingvă

Teatrul din Efes, scena răscoalei stârnite de argintari împotriva lui Pavel.

greco-latină descoperită în teatru indică faptul că o statuie de argint a Artemisei și alte statui erau înălțate în timpul întâlnirilor civice din teatru.

Din zona teatrului pleacă un bulevard pavat impresionant, cu stâlpi de o parte și de alta. Are 11 m (36 ft) pe lățime și se întindea pe o lungime de 625 m (2 000 ft), până la port. Arheologii au mai descoperit gimnaziul și stadionul din Efes, care era utilizat pentru diverse probe atletice, dar și pentru curse de cai și de care și pentru lupte între gladiatori.

Putem să ni-l putem imaginăm pe Pavel privindu-i pe atleții care se antrenează și joacă sau pe gladiatorii care se izbesc și să vedem cum aceste imagini au format metaforele pe care el le-a folosit relativ la viața creștină. De exemplu, el a declarat: „Eu deci alerg, dar nu așa ca și cum nu aș ști încotro. Mă lupt, dar nu ca unul care lovește în vânt" (1 Corinteni 9:26); „luptă-te lupta cea bună" (1 Timotei 6:12); „m-am luptat lupta cea bună, mi-am sfârșit alergarea, am păzit credința" (2 Timotei 4:7); „și cine luptă la jocuri, nu este încununat dacă nu s-a luptat după rânduieli" (2 Timotei 2:5); „oricine se luptă la jocuri este supus înfrânării în toate lucrurile. Și ei fac lucrul acesta ca să obțină o cunună care se poate vești" (1 Corinteni 9:25).

Grecia, desigur, era patria Jocurilor Olimpice. Dar jocuri de competiție, de asemenea, se desfășurau în mod regulat în Delfi și în Istmia (lângă Corint) și includeau luptele greco-romane, boxul și alergările. Stadionul bine conservat de la Delfi avea o pistă de alergare cu o lungime de aproximativ 200 m (650 ft). Blocurile de start de aici și de la alte situri sunt cioplite în piatră. La unul dintre capete se afla podiumul unde atleții victorioși stăteau și primeau cununa victoriei, făcută de obicei din frunze de dafin sau țelină. Acesta este tipul de cunună despre care Pavel amintește cititorului că nu dăinuiește.

ROMA

Capitala imperiului, Roma, poate să își urmărească originea până în secolul al VIII-lea î.H. Construită pe malurile Tibrului, s-a dezvoltat de-a lungul secolelor, iar în vremea Noului Testament era o metropolă agitată, cu o populație de mai bine de un milion de locuitori. Oamenii de rând locuiau în apartamente închiriate supraaglomerate, cu mai multe etaje, în timp ce elita trăia în vile elegante din suburbii. Existau sute de mii de sclavi care munceau pentru stăpânii lor.

Centrul Romei era ocupat de o serie de forumuri impresionante, construite de-a lungul timpului de diverși împărați, inclusiv Cezar August. Cel mai celebru reper al Romei antice, Colosseumul (un amfiteatru), a fost construit numai după perioada vieții lui Pavel. Vespasian (69-79 d.H.) a demarat proiectul masiv care a fost încheiat și dedicat de fiii săi, Titus și Domițian. Această structură colosală avea 190 m (617 ft) în lungime și 158 m (512 ft) pe lățime și avea o capacitate de 45 de mii de locuri. În secolul al III-lea d.H., a fost adăugat un al patrulea nivel, ajungând la o înălțime totală de 48 m (157 ft). Chiar mai mare era Circus Maximus din Roma care avea aproximativ 60 de mii de locuri pe vremea lui Cristos. Aici masele puteau urmări curse de cai și de

Un relief de pe Arcul lui Titus din Roma, prezentând soldați ducând *menora* din Templul din Ierusalim.

care într-un edificiu care măsura 615 m (2 000 ft) în lungime și 200 m (650 ft) pe lățime. Întreaga lume romană avea o pasiune pentru evenimente sportive de orice fel.

Pavel a petrecut doi ani în Roma în arest la domiciliu, după cum citim în Faptele apostolilor (Fapte 28:16, 30–31), și acolo se încheie istoria lui. Unii cred că la sfârșitul acestui interval a fost executat, în timp ce alții susțin că în absența unor acuzații substanțiale împotriva lui, cu timpul a fost eliberat. Totuși ceva mai târziu a fost din nou închis la Roma. În apropierea forumului roman se afla închisoarea Mamertime, care la început a avut două niveluri cu celule. Astăzi se pot vizita ruinele acestei închisori. Probabil că Pavel a fost ținut în această temniță până la execuție. Epistola a doua către Timotei pare să reflecte ultimele zile de dinaintea anticipării morții sale.

În timpul uneia dintre încarcerările sale, Pavel l-a întâlnit pe Onisim, un sclav fugar din Colosse, Asia Mică, care fusese închis împreună cu el. Prin mărturia lui Pavel, Onisim a devenit un creștin. Unii sclavi se pare că purtau o tăbliță de metal care îi identifica drept sclavi. Pe o astfel de tăbliță scrie: „Puneți mâna pe mine dacă voi încerca să evadez și trimiteți-mă înapoi la stăpânul meu". Pavel a dorit ca prietenul său Filimon să îl primească înapoi pe Onisim fără să îl pedepsească, astfel încât a scris din Roma scurta Epistolă către Filimon.

Pavel, după câte se pare, a fost executat în 67 sau 68 d.H., în timpul domniei împăratului alienat mintal Nero, care era cunoscut pentru brutalitatea sa împotriva creștinilor. În ultimii ani ai lui Pavel, Iudeea era în revoltă împotriva Romei și în 70 d.H. Ierusalimul a fost prădat de generalul Titus. Pentru a-i comemora realizările, împăratul Domițian, fratele lui Titus, a ridicat un arc la intrarea din sud a Forumului. În interiorul arcului se poate vedea în relief puternic înălțat un grup de soldați romani purtând *menora*, sfeșnicul din Templul din Ierusalim al Dumnezeului lui Israel.

Bisericile din Apocalipsa

La sfârșitul secolului I d.H., când comunitatea creștină experimenta o prigonire din ce în ce mai mare, ultima carte din Noul Testament a fost scrisă de apostolul Ioan. Apocalipsa – cunoscută și ca Apocalipsa lui Ioan – prinde contur pe insula Patmos. Aceasta este situată la distanță mică de coasta de vest a Turciei și la 80 km (50 mi) de Efes. Tradiția consideră că Ioan se afla pe această insulă stâncoasă izolată unde fusese expulzat de autoritățile romane. Ioan declară că se afla acolo „pentru cuvântul lui Dumnezeu și pentru mărturia lui Isus". O interpretare alternativă a acestei afirmații a fost că el se afla acolo pentru înaintarea Evangheliei. Oricum era, Ioan ne spune că a primit o revelație în care Isus Cristos rostește cuvinte pentru șapte biserici proeminente din răsăritul Asiei Mici.

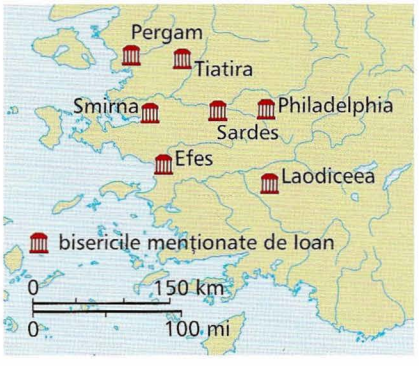

Localizarea celor șapte biserici menționate în Apocalipsa 2–3.

Succesiunea bisericilor din Apocalipsa, capitolele 2 și 3, este: Efes, Smirna, Pergam, Tiatira, Sardes, Philadelphia și Laodiceea. Ordinea nu este întâmplătoare, ci reflectă o mișcare spre nord din Efes pe o rută de transport majoră către Pergam, din care un drum se îndrepta spre sud către celelalte patru orașe, Laodiceea fiind cea mai sud-estică din cele șapte. S-a sugerat că această succesiune reprezintă chiar ordinea unei rute poștale romane vechi.

O parte dintre aceste orașe au fost dezgropate sau parțial investigate, în timp ce altele nu au fost dezgropate deloc. Informațiile culese din datele arheologice și din scrierile istorice ne ajută să citim capitolele 2 și 3 din Apocalipsa cu o mai mare claritate. Iată câteva exemple.

Bisericii din Pergam i se adresează după cum urmează: „Știu unde locuiești: acolo unde este scaunul de domnie al Satanei" (Apocalipsa 2:13). Satana, firește, reprezintă o forță malefică care se opune lui Dumnezeu și poporului Său. Excavațiile efectuate în secolul al XIX-lea la Pergam, cea mai nordică din cele șapte biserici, au dezvăluit câteva caracteristici arhitectonice majore ale orașului, inclusiv un teatru, palate, *agora*, diverse temple și o zonă sacră numită Marele Altar. La fel ca sculpturile în marmură ale lui Elgin din Atena, reliefurile și blocurile acestui templu erau arse pentru obținerea varului și au fost salvate de arheologul german Carl Humann și duse apoi la Berlin unde sunt expuse astăzi. Construit probabil în secolul al II-lea î.H., edificiul le era dedicat lui Zeus și Atenei și este posibil să fi fost altarul de jertfe pentru templele din apropiere ale acestor doi zei. Aceste două zeități apar ca cele mai mari figuri între figurile sculptate pe acest altar. S-a sugerat că altarul acesta stă în spatele referirii la „scaunul de domnie al Satanei" din Apocalipsa 2:13. Rațiunea acestei corelări este că unii scriitori creștini din secolul al II-lea d.H. îl echivalau pe Zeus cu Satana. Prin urmare, scaunul lui Satana poate fi o aluzie la altarul lui Zeus (și al Atenei) care simboliza acele forțe care se împotriveau comunității creștine din Pergam.

Biserica din Laodiceea, cea de-a șaptea în succesiune, primește o descriere foarte plastică. Deși au fost doar un număr limitat de excavări în acest sit, sunt vizibile câteva

ruine și multe informații au fost adunate din scrierile istoricilor antici. Despre această biserică se spune: „Știu faptele tale, că nu ești nici rece, nici în clocot... Dar, fiindcă ești căldicel, nici rece, nici în clocot, te voi vărsa din gura Mea" (Apocalipsa 3:15-16). Laodiceea nu avea nicio sursă naturală de apă. Fiindcă Asia Mică este o regiune activă din punct de vedere seismic, în zonă apar frecvent izvoare termale cu o apă foarte mineralizată. Lângă Laodiceea se aflau orașele Hierapolis și Colosse. Primul era cunoscut pentru izvoarele sale termale minerale, iar cel din urmă avea ape răcoroase care se revărsau de pe muntele în apropiere. Un apeduct de piatră ale cărui urme sunt încă vizibile astăzi aducea apă fierbinte în Laodiceea dintr-o sursă aflată în sud, la 8 km (5 mi) distanță. O examinare a conductelor relevă faptul că pe acestea se depunea carbonat de calciu. Conținutul de minerale al apei îi dădeau un miros respingător și o făceau neplăcută. Ne-am putea aștepta ca o a doua conductă să ducă apă dintr-un izvor rece, dar aceasta încă nu a fost găsită. În mod clar referirea la apa fierbinte, cea rece și cea călduță nepotabilă din Apocalipsa 3:15-16 este elucidată de conștiința că în regiune se aflau diferite tipuri de apă și că un sistem de apeducte aducea apă nocivă în oraș.

Laodiceenii considerau că sunt bogați, câștigând multă bogăție, și că nu aveau nevoie de nimic (Apocalipsa 3:17). Această atitudine poate izvorî din faptul că orașul era devastat periodic de cutremure care se soldau cu ajutor din partea multor împărați în vederea reconstruirii. Însă în 60 d.H., un alt cutremur a lovit Laodiceea, dar de această dată orașul s-a ridicat prin forțe proprii, fără ajutorul lui Nero. S-ar putea ca acest lucru să fi dus la un sentiment de încredere în sine. Apoi mai era și faptul că Laodiceea era un centru bancar important și deținea mari bogății.

În cele din urmă, Isus declară că laodiceenii erau orbi (Apocalipsa 3:17) și le prescrie alifie cu care să-și ungă ochii pentru a putea să vadă (Apocalipsa 3:18). Aici avem o posibilă aluzie la faptul că Laodiceea era un centru medical binecunoscut, specializat în boli ale ochilor. Medicul din secolul I Demostene Philalethes care a scris o carte de oftalmologie se trăgea din Laodiceea. Medicii de aici prescriau multe remedii și alifii pentru ochi, produse din numeroasele minerale și plante din zonă. Deci sunt foarte potrivite ridiculizarea bogăției și a tratamentelor oftalmologice ale laodiceenilor și indicarea faptului că creștinii de acolo erau săraci și orbi din punct de vedere spiritual.

E P I L O G

Călătoria abia a început

În această carte am călătorit înapoi în timp, începând cu creația, în Geneza 1, înaintând prin istoria vechiului Israel și terminând cu Noul Testament și începuturile creștinismului. În Partea I am început cu istoria arheologiei și modul în care aceasta s-a dezvoltat într-o știință care utilizează multe instrumente și discipline diferite pentru a obține informații despre trecut. Au fost schițate beneficiile și limitările arheologiei pentru studiul Bibliei. Am arătat modul în care narațiunile despre creație și potop din Geneza 1–11 au fost elucidate de surse scrise din Mesopotamia. Paralelele demonstrează că culturile: israelită, sumeriană și babiloniană împărtășesc probabil memorii ale unor evenimente comune. S-a observat că prin studiul materialelor comparative am fost martorii diferențelor dintre culturile: ebraică și mesopotamiană în ceea ce privește perspectiva asupra lumii.

Arheologia încă nu a reușit să producă evidențe directe ale strămoșilor fondatori ai Israelului menționați în bilanțul cărții Geneza (de la Avraam la Iosif). Cu toate acestea, prin studiul critic al textelor juridice și sociale vechi vedem că istoriile patriarhilor par a reflecta moravuri și obiceiuri sociale autentice care se găsesc și în Mesopotamia. Acest factor îi permite în schimb cititorului să înțeleagă situații de altfel inexplicabile din Geneza, cum ar fi faptul că Avraam a avut un fiu de la Agar. Povestea lui Iosif nu pare să fie un roman izvodit din imaginația bogată a scriitorilor din mileniul I î.H., ci o relatare amplă care este fixată ferm în Egipt, după cum arată materialele referitoare la context. La fel, episodul șederii și cel al Exodului pot fi prezentate prin urmărirea cadrului egiptean al istoriei lui Moise și al Exodului. Este vorba despre prizonierii de război care erau duși în Egipt și obligați să lucreze în agricultură, la fabricarea cărămizilor și în construcții pentru stat în perioada Regatului Nou, într-un mod similar celui în care au fost tratați evreii în cartea Exodului.

După decenii de viață în nord-estul Sinaiului, israeliții au intrat, sub conducerea militară a lui Iosua, din actuala Iordanie în Canaan, țara care le fusese făgăduită. Concepția tradițională că Iosua și israeliții au cucerit țara Canaanului a fost subiectul unor dispute aprinse în ultimii 20 de ani, pentru că o generație mai veche de arheologi biblici nu au fost realiști cu privire la ceea ce ar putea arheologia să ne spună despre evenimentele din cartea lui Iosua. Într-adevăr există probleme, după cum am văzut, cu siturile critice: Ierihon și Ai. Evidențele recente de la situl Hazorului par să arate că acest sit nordic masiv a fost în mod intenționat distrus și terenurile sale sacre pângărite, după cum afirmă Biblia (Iosua 10). În plus, investigațiile arheologice recente au

E P I L O G

Călătoria abia a început

În această carte am călătorit înapoi în timp, începând cu creația, în Geneza 1, înaintând prin istoria vechiului Israel și terminând cu Noul Testament și începuturile creștinismului. În Partea I am început cu istoria arheologiei și modul în care aceasta s-a dezvoltat într-o știință care utilizează multe instrumente și discipline diferite pentru a obține informații despre trecut. Au fost schițate beneficiile și limitările arheologiei pentru studiul Bibliei. Am arătat modul în care narațiunile despre creație și potop din Geneza 1–11 au fost elucidate de surse scrise din Mesopotamia. Paralelele demonstrează că culturile: israelită, sumeriană și babiloniană împărtășesc probabil memorii ale unor evenimente comune. S-a observat că prin studiul materialelor comparative am fost martorii diferențelor dintre culturile: ebraică și mesopotamiană în ceea ce privește perspectiva asupra lumii.

Arheologia încă nu a reușit să producă evidențe directe ale strămoșilor fondatori ai Israelului menționați în bilanțul cărții Geneza (de la Avraam la Iosif). Cu toate acestea, prin studiul critic al textelor juridice și sociale vechi vedem că istoriile patriarhilor par a reflecta moravuri și obiceiuri sociale autentice care se găsesc și în Mesopotamia. Acest factor îi permite în schimb cititorului să înțeleagă situații de altfel inexplicabile din Geneza, cum ar fi faptul că Avraam a avut un fiu de la Agar. Povestea lui Iosif nu pare să fie un roman izvodit din imaginația bogată a scriitorilor din mileniul I î.H., ci o relatare amplă care este fixată ferm în Egipt, după cum arată materialele referitoare la context. La fel, episodul șederii și cel al Exodului pot fi prezentate prin urmărirea cadrului egiptean al istoriei lui Moise și al Exodului. Este vorba despre prizonierii de război care erau duși în Egipt și obligați să lucreze în agricultură, la fabricarea cărămizilor și în construcții pentru stat în perioada Regatului Nou, într-un mod similar celui în care au fost tratați evreii în cartea Exodului.

După decenii de viață în nord-estul Sinaiului, israeliții au intrat, sub conducerea militară a lui Iosua, din actuala Iordanie în Canaan, țara care le fusese făgăduită. Concepția tradițională că Iosua și israeliții au cucerit țara Canaanului a fost subiectul unor dispute aprinse în ultimii 20 de ani, pentru că o generație mai veche de arheologi biblici nu au fost realiști cu privire la ceea ce ar putea arheologia să ne spună despre evenimentele din cartea lui Iosua. Într-adevăr există probleme, după cum am văzut, cu siturile critice: Ierihon și Ai. Evidențele recente de la situl Hazorului par să arate că acest sit nordic masiv a fost în mod intenționat distrus și terenurile sale sacre pângărite, după cum afirmă Biblia (Iosua 10). În plus, investigațiile arheologice recente au

dezvăluit mici sate din secolul al XIII-lea și din secolul al XII-lea î.H. din Israel care ar fi putut foarte bine să fie locuințele israeliților care se stabiliseră acolo.

Biblia și arheologia sunt de acord că israeliții nu au fost singurii ocupanți ai fostei țări a Canaanului. Cananenii au continuat să trăiască alături de israeliți după sosirea acestora, iar obiceiurile lor, în special cele religioase, au influențat în mod considerabil Israelul. Atunci când filistenii s-au stabilit de-a lungul coastei sudice a Canaanului, în perioada judecătorilor, Israelul a avut probleme din cauza lor. Puterea crescândă a filistenilor a contribuit la cererea unui rege în Israel. Excavațiile efectuate în ultimii 20 de ani în câteva cetăți filistene au clarificat originea acestor oameni și au deschis noi perspective în cultura lor materială. Arheologii au căutat dovezi despre David și despre Solomon, cei mai mari regi ai Israelului. Acum numele lui David este atestat într-o inscripție datând de la mijlocul secolului al IX-lea î.H. și găsită la Dan, în nordul Israelului. Aceasta menționează casa sau dinastia lui David. Și doar cu câțiva ani în urmă, în Ierusalim, o clădire mare a ieșit la lumină care ar fi putut să facă parte din palatul lui David.

Dovezi ale orașelor de apărare ale lui Solomon par să fie atestate la Megiddo, la Hazor și la Ghezer. În 2006, pentru prima oară, au fost efectuate excavații în toate cele trei situri. Aceste proiecte în derulare vor suplimenta în mod cert cunoștințele referitoare la monarhia Israelului. După căderea regatelor Israelului și după exil, istorisirea din Vechiul Testament se încheie, dar scena este pregătită pentru Noul Testament și pentru era creștină.

Atunci când Isus S-a născut în Bethlehem acum peste două mii de ani, Țara Sfântă era sub dominație romană, iar influența limbii și a culturii grecești era simțită în întreaga lume mediteraneeană. Aceasta a fost lumea lui Isus, a lui Pavel și a Bisericii primare. Datorită proiectelor de construcție incredibile ale împăraților romani și ale regilor de talia lui Irod cel Mare și a numeroaselor inscripții și scrieri antice din surse grecești, romane și ebraice din secolul I î.H. și secolul I d.H., există o abundență de informații directe și indirecte relevante pentru Noul Testament. În anumite cazuri am fost martorii unor referiri directe la personaje ale căror nume apar pe paginile Bibliei. Temple, teatre și alte edificii au fost dezgropate și restaurate sau chiar au rămas în picioare din acele vremuri, dintre care unele au înflorit pe când Isus era în Ierusalim sau Pavel, în Atena. În consecință, datele arheologice au contribuit în mod semnificativ la cunoștințele noastre despre Noul Testament.

La finalul acestei cărți mă simt ca un ghid care nu a avut destul timp ca să vă arate tot ce era de văzut în peregrinările noastre prin țările Bibliei. Aș fi putut cu ușurință să transform fiecare capitol într-o carte. Dar intenția mea a fost să vă prezint un mod captivant de a citi istoria Bibliei, și anume prin lentilele arheologiei. În ciuda faptului că o cantitate enormă de materiale pertinente pentru studiul Bibliei ne sunt puse la dispoziție, cu siguranță excavațiile care acum sunt în curs de desfășurare și cele viitoare vor face noi și interesante descoperiri care ne vor îmbogăți cunoștințele mai mult. Să sperăm că datele prezentate aici v-au dat posibilitatea de a porni într-o căutare de a înțelege Biblia mai bine și, în anumite cazuri, chiar de a avea reprezentarea popoarelor, a locurilor și a evenimentelor din istoria biblică, furnizându-vă, astfel, contextul necesar pentru a aborda Biblia în cunoștință de cauză.

BIBLIOGRAFIE

Dan Bahat, *The Illustrated Atlas of Jerusalem* (Ierusalim: Carta, 1990).

Gabriel Barkay, „Royal Palace, Royal Portrait", *Biblical Archaeology Review* 32 (2006) 26–33.

Gabriel Barkay et al., „The Challenges of Ketef Hinnom: Using Advanced Technologies to Reclaim the Earliest Biblical Texts and their Context", *Near Eastern Archaeology* 66 nr. 4 (2004) 162–171.

Amnon Ben-Tor, *The Archaeology of Ancient Israel* (New Haven: Yale University Press, 1992).

Amnon Ben-Tor, „Excavating Hazor Part II – Did the Israelites Destroy the Canaanite City?" *Biblical Archaeology Review* 25 nr. 23 (1999) 22–39.

Avraham Biran & Joseph Naveh, „An Aramaic Stele Fragment from Tel Dan", *Israel Exploration Journal* 43 (1993) 81–98.

Avraham Biran & Joseph Naveh, „The Tel Dan Inscription: A New Fragment", *Israel Exploration Journal* 4 (1995) 1–18.

John Bright, *A History of Israel* (Philadelphia: The Westminster Press, 1981 – ed. a III-a).

Jane Cahill, „Jerusalem in David and Solomon's Time", *Biblical Archaeology Review* 30 nr. 6 (2004) 20–31.

James Charlesworth (ed.), *Jesus and Archaeology* (Grand Rapids: Eerdmans, 2006).

Adela Yarbro Collins, „Satan's Throne", *Biblical Archaeology Review* 32 nr. 3 (2006) 26–39.

Thomas W. Davis, *Shifting Sands: The Rise and Fall of Biblical Archaeology* (New York: Oxford, 2004).

William G. Dever, *What Did the Biblical Writers Know and When Did They Know It?: What Archaeology Can Tell Us About the Reality of Ancient Israel* (Grand Rapids: Eerdmans, 2001).

William G. Dever, *Who were the Israelites and Where Did They Come From?* (Grand Rapids: Eerdmans, 2003).

Jack Finegan, *The Archaeology of the New Testament: The Life of Jesus and the Beginning of the Early Church* (Princeton: Princeton University Press, 1992).

Shimon Gibson & James Tabor, „John the Baptist's Cave", *Biblical Archaeology Review* 31 nr. 3 (2005) 36–41, 58.

William Hallo & K. Lawson Younger (editori), *The Context of Scripture* 3 volume (Leiden: Brill, 1997–2002).

R.K. Harrison, *Old Testament Times* (Grand Rapids: Eerdmans, 1970).

Colin Hemer, *The Letters to the Seven Churches of Asia in their Local Setting* (Grand Rapids: Eerdmans, 1989).

Alfred J. Hoerth, *Archaeology and the Old Testament* (Grand Rapids: Baker, 1995).

James K. Hoffmeier, *Israel in Egypt? The Evidence for the Authenticity of the Exodus Tradition* (New York / Oxford: Oxford University Press, 1996).

James K. Hoffmeier, *Ancient Israel in Sinai: The Evidence for the Authenticity of the Wilderness Traditions* (New York / Oxford: Oxford University Press, 2005).

Asher Kaufman, *The Temple Mount: Where is the Holy of Holies?* (Ierusalim: Har Yer'eh Press, 2004).

Kathleen Kenyon, *Archaeology in the Holy Land* (New York: Praeger, 1970).

Philip J. King & Lawrence E. Stager, *Life in Biblical Israel* (Louisville: WJK Press, 2001).

Kenneth Kitchen, *On the Reliability of the Old Testament* (Grand Rapids: Eerdmans, 2003).

Kenneth Kitchen, „Recent Excavations on the «Ways of Horus»: The 2005 and 2006 Seasons at Tell el-Borg", *Annales du Service des Antiquités de l'Égypte* 80.

Moshe Kochavi, „An Ostracon from the Period of the Judges from Izbet Sartah", *Tel Aviv* 4 (1977) 1–13.

Joseph Kohlbeck & Eugenia Nitowski, „New Evidence May Explain Image on Shroud of Turin", *Biblical Archaeology Review* 12 nr. 4 (1986) 18–29.

Amélie Kuhrt, *The Ancient Near East: 3000–330 BC* (Londra / New York: Routledge, 1997).

André Lamaire, „Burial Box of James the Brother of Jesus", *Biblical Archaeology Review* 28 nr. 6 (2002) 24–33.

John Laughlin, „Capernaum from Jesus' Time and After", *Biblical Archaeology Review* 19 nr. 5 (1993) 54–61.

Paul Lawrence, *The Lion Atlas of Bible History* (Oxford: Lion Hudson, 2006).

V. Philips Long, David W. Baker & Gordon J. Wenham (editori.) *Windows into Old Testament History* (Grand Rapids: Eeerdmans, 2002).

Jodi Magness, „What Did Jesus' Tomb Look Like?" *Biblical Archaeology Review* 32 nr. 1 (2006) 38–49, 70.

Amihai Mazar, *Archaeology of the Land of the Bible 10,000–586 BCE* (New York: Doubleday, 1990).

Amihai Mazar (ed.), *Studies in the Archaeology of the Iron Age in Israel and Jordan* (Sheffield: Sheffield Academic Press, 2001).

Eilat Mazar, „Did I Find King David's Palace", *Biblical Archaeology Review* 32 nr. 1 (2006) 16–28.

John McRay, *Archaeology and the New Testament* (Grand Rapids: Baker Book House, 1991).

John McRay, *Paul: His Life and Teaching* (Rapids: Baker Book House, 2003).

Eric Meyers, *The Oxford Encyclopedia of Archaeology in the Near East* 5 volume. (New York: Oxford University Press, 1997).

Alan Millard, *Discoveries from the Time of Jesus* (Oxford: Lion, 1990).

P. R. S. Moorey, *A Century of Biblical Archaeology* (Louisville: Westminster / John Knox Press, 1991).

Mendel Nun, „Cast Your Net Upon the Water", *Biblical Archaeology Review* 19 no. 6 (1993) 46-57.

Mendel Nun, „Ports of Galilee", *Biblical Archaeology Review* 25 nr. 4 (1999) 18-31.

Elizer Oren, „Migdol: A New Fortress on the Edge of the Eastern Nile Delta", *Bulletin of the American Schools of Oriental Research* 256 (1984) 7-44.

Anson Rainey & R. Steven Notley, *The Sacred Bridge: Carta's Atlas of the Biblical World* (Ierusalim: Carta, 2006).

Julian Reade, *Assyrian Sculpture* (Londra: Muzeul Britanic, 1998 - ed. a II-a).

Jonathan Reed, *Archaeology and the Galilean Jesus* (Harrisburg, PA: Trinity Press International, 2002).

Ronny Reich & Eli Shukron, „Light at the End of the Tunnel", *Biblical Archaeology Review* 25 nr. 1 (1999) 22-33.

Ronny Reich, Gideon Avni & Tamar Winter, *The Jerusalem Archaeological Park* (Ierusalim: Organizația Antichităților din Israel, 1999).

Leen Ritmeyer, *The Quest: Revealing the Temple Mount in Jerusalem* (Ierusalim: Carta, 2006).

H. W. F. Saggs, *The Might that was Assyria* (Londra: Sidgwick & Jackson, 1984).

J. Julius Scott, Jr. *Customs and Controversies: Intertestamental Jewish Backgrounds of the New Testament* (Grand Rapids: Baker, 1995).

Hershel Shanks (ed.), *Ancient Israel: From Abraham to the Roman Destruction of the Temple* (Washington, D.C.: Societatea de Arheologie Biblică, 1999).

Hershel Shanks, „The Siloam Pool: Where Jesus Cured the Blind Man", *Biblical Archaeology Review* 31 nr. 5 (2005) 16-23.

Hershel Shanks, „Where Mary Rested", *Biblical Archaeology Review* 32 nr. 6 (2006) 44-51.

Hershel Shanks & Ben Witherhington III, *The Brother of Jesus: The Dramatic Story and Meaning of the First Archaeological Link to Jesus and His Family* (San Francisco: Harper & Row, 2003).

Ian Shaw (ed.), *The Oxford History of Ancient Egypt* (New York / Oxford: Oxford University Press, 2000).

Lawrence Stager, „The Shechem Temple: Where Abimelech Massacred a Thousand", *Biblical Archaeology Review* 29 nr. 4 (2003) 26-35.

Ephraim Stern (ed.), *The New Encyclopedia of Archaeological Excavations in the Holy Land* 4 volume. (New York: Simon and Shuster, 1993).

James D. Tabor, *The Jesus Dynasty* (New York: Simon & Schuster, 2006).

D. Winton Thomas (ed.), *Documents from Old Testament Times* (New York: Harper & Row, 1961).

Edwin Yamauchi, *Persia and the Bible* (Grand Rapids: Baker, 1997).

Solomon Zeitlin, „The Origin of the Synagogue", in *The Synagogue: Studies in Origins, Archaeology and Architecture*, ed. Joseph Gutmann (NY: KTAV,1975), 14-26.

Ziony Zevit, *The Religions of Ancient Israel: A Synthesis of Parallactic Approaches* (Londra și New York: Continuum, 2001).

INDEX

Cifrele aldine indică referințele majore.

A

Aaron 100
Abdu-Heba, regele Ierusalimului 90
Abimelec (fiul lui Ghedeon) 74
Abimelec, regele Gerarului 43
Absalom 72, 144, 154, 162
Abu-Simbel, Templul de la ~ 63
Acco 73
Adam 35, 38
adopție 43
Adrian, împărat roman 136, 156, 160, 174
Agar 44
Ahab, rege al Israelului 96, 101, 102-103
Aharoni, Yohanan 18
Ahmes, faraon 51
Ai 67, 69
Ain Dara 97, 98
Ain Karim 141
Ain Qudeirat 59
Akhenaton, faraon 90
alabastru 152
Alalah 44
Albright, William Foxwell 17, 18, 21, 25, 66, 67, 84
Alexandria (Egipt) 125, 171
Alexandros Iannaios, regele Asmonean 129
Alexandru (fiul lui Simon) 158
Alexandru cel Mare 26, 125, 158
alianțe vezi tratate
altare 77-78, 78
Amarna, Scrisorile de la ~ 90
Amenemope 93
Amenhotep al III-lea, faraon 43, 90
Amman 70
Ammu-nenshi 41
amoniți, 84, 111
amoriți 37, 75, 81
Amos 86, 102
Ana 154
Ananus 168-169
Andrei 141, 144, 146
Antigonos 126
Antiohia 126
Antipater 129, 130
Any (scrib) 93
Aper-el 53
Apocalipsa (carte) 182-183
  biserici din 182-183, 182
Apocrypha 22
Aquila 177
arabi nabatei 129-130
Arad 18, 78, 107
Aristobul 129
Ascalon 73, 82, 100, 110
asediu 105
asirieni 88, 102, 104-106, 106, 108-111
  mașină de război 105
Asnat 46
Assuan 118
Assur 105
Assurbanipal, regele Asiriei 86
Assurnasirpal al II-lea, regele Asiriei 102
Așarhaddon, rege al Asiriei 86, 110
Așdod 73, 82
Așera, stâlpii ~ei 79
Atena 174-175, 175
August, împărat roman 12, 121, 137, 180
Avraam 14, 20, 37, 38, 40, 42, 43-44, 73, 74, 120
Azeca 114

B

Baal 79
Babilon 13, 111, 115, 116-117, 126
  căderea (539 î.H.) 118-121
babilonieni 112-17, 118-121
Bahat, Dan 161
Bala, lacul ~ 56, 57
bani 46, 120-21, 121
bănuțul văduvei 121
bărci: barca „lui Isus" 142-143, 142
Barkay, Gabriel 112
Barnaba 173
Baruc 113
  amprenta sigiliului 113
bazinele de purificare 129, 147, 153, 166-167
Beersheba 73, 78, 94
Behistun (Bisutun), inscripția de la ~ 14-15, 15, 118
Beitin 18, 66, 100
Belșazar, rege / prinț moștenitor al Babilonului 119, 121
Belzoni, Giovanni 15
Ben-Hinom, valea ~ 112, 161
Beni Hasan 41, 84
Beniamin (denumire) 42
Beniamin (trib) 75, 83, 89
Ben-Tor, Amnon 70, 71
Bet Horon 107
Bet Șan 68, 75
Betania 141, 152, 153, 166
Betesda 147, 153
Bethel 18, 66, 72, 99, 100
Bethlehem 70, 137-139
Betsaida 141-144
Biblia
  acuratețea transmiterii 23-25
  atitudini critice moderne 20-21
  cadre 11-12, 12
  citirea cu responsabilitate 29
  conținut și structură 22-23
  perspectiva iudaică 101
  rolul arheologiei în studiul ~ei 30-32
  versiuni și manuscrise 25-28
Bilha 44
Biran, Avraham 18
Bisutun *vezi* Behistun
Botta, Paul-Emile 13
Braidwood, Robert 18
Bryant Wood 69
Bubastis 107
burdufuri 150

C

Cahill, Jane 89
Caiafa 154
  osuar 154
caldeeni 111, 112-117, 118-121
Caleb 68, 77
Cameron, James 164
Cana 149
Canaan
  colonizarea 71-76, 73
  cucerirea 65-71
  păstori nomazi în 40
  vezi și Israel, Vechiul Testament
cananeni 75, 81-82
Capharnaum 138, 144-147, 145, 146
care 105
Cartagina 80
case 76, 144, 146, 150, 153-155, 155
călătorie 58-59, 170-171
căsătorie 44
Căutătorii arcei pierdute (film) 107
cele zece porunci 77
Cezarea Maritimă 135-136, 135, 155, 156, 158, 172-173, 172
Champollion, Jean François 16
Chedron, valea ~ 154, 158, 162
Chiril de Scythopolis 138
chivotul Legământului 63, 89, 97-98, 107
Christie, Agatha 14
Cilindrul lui Cirus 119, 121
Cina cea de Taină 154
Cipru 173-174
Cirene 158
Cirus cel Mare, rege al Persiei 115, 119-121
  mormânt 120, 121
Claudiu, împărat roman 177
Clermont-Ganneau, Charles 17
Codex Sinaiticus 26, 27
Colosse 183
comerț 92, 100, 102
Constantin I, cel Mare, împărat roman 160
copii 43, 80, 112
corăbii 170-171, 171
Corint 175-178, 176, 177
Corneliu 172
creație 33-35
creștinism
  bisericile din Apocalipsa 182-183
  în Egipt 139
  începuturi 166-167
  locurile de întâlnire de la început 146
  prima utilizare a termenului 126
  răspândire 169-181
  vezi și Isus
Creta 82
Cronica babiloniană 111, 113, 118, 119
crucificare 158
cuneiform 13, 14-15, 113

D

Dagon 71
Damasc 70, 92, 103-104, 169
Dan (oraș) 70, 87, 88, 100-101, 101
Dan (trib; daniți) 75
Daniel 112, 115, 119, 125
Darius al III-lea, împărat persan 125
Darius I, cel Mare, împărat persan 122, 158
David, rege al Israelului 72, 75, 84-85, 86-92, 96, 97, 100, 138, 154
Davies, Graham 96
Debir 66
Delfi 180
Demostene Philalethes 183
Dever, William G. 18, 20, 21
diaspora 115, 117, 173, 176-77
Dimitrie 178
Domițian, împărat roman 180, 181
Dor 68, 73, 75
Dothan, Trude 82
drumuri 170, 173
dueluri 84
Duminica Floriilor 72, 121, 153
durate de viață 38-39, 48

E

Ebal, muntele ~ 74
Ecron 73, 82, 110
Edom 92, 99, 129
Efes 178-180, 178, 182
Efraim (trib; efraimiți) 75, 99
Egipt
  artă 97
  comerț cu Libanul 92

cucerirea asiriană 110
cucerirea de către Alexandru 125
diaspora evreiască 115, 117–18
durata domniilor conducătorilor 39
epoca hicsoșilor 19, 49–51
exportul de grâne la Roma 171
facilități de depozitare 52–53, 53
Iosif în 45–48
israeliți în 45, 48–54
literatura sapiențială 93
mituri 33–34, 38
privire generală asupra arheologiei 14–16, 19
ședera lui Isus în 139
semiți în 40–41, 41–42
și Canaan 66, 70, 90
și filistenii 81
și Israel 94, 101, 104, 107, 110, 112
slăbiciune în secolul al X-lea și în secolul al XI-lea î.H. 88, 94
sub Ptolemei 126
Ein Feshka 128
Elat 92
el-Baz, Farouk 34
Elena, împărătească 160
elenism 126
Elgin, Lord 175
Eliezer din Damasc 43
Enmebaragisi, rege al Sumerului 39
Enuma eliș 33
Epicur 174
Epopeea lui Atrahasis 36–38
Epopeea lui Ghilgameș 35, 36–38
Erast 177, 178
esenieni 128–129
Etbaal, rege al Sidonului 101
ethnoarheologie 19
Ețion-Gheber 92
Et-Tell (Ai) 66, 70
Et-Tell (Betsaida) 141
Eufrat, fluviul ~ 34, 116
Eusebiu din Cezarea 154, 160
Evreii și iudaismul
colonii din străinătate vizitate de Pavel 173, 176–177
etimologie 115
partide și facțiuni 127–129
exilul babilonian 112, 113, 114–117, 118–21
exod 50, 53–63, 55, 66
Ezechia, rege al lui Iuda 78, 108–111
Ezechiel 117
Ezra 25

F

farisei 128, 172
Feldman, Steve 167
Felix, guvernator al Iudeei 156, 173
fenicieni 79–80, 92, 96–97, 100, 101, 111, 122
Festus, guvernator al Iudeei 173
fildeș 97, 98, 102
Filimon 181
Filip 141
filisteni 73, **81–83**, 84–85, 92, 94, 111
Finkelstein, Israel 76
Fondul pentru Explorarea Palestinei (FEP) 16–17

G

Gabaon 107
Gad (trib) 102
Gadara 142
Galileea 104
Gallio 178
Gamaliel 169–72
Garstang, John 65, 69
Gath 14, 73, 82, 85
Gaza 73, 82, 86, **86**
Gerizim, muntele ~ 26, 74, 75
Ghedalia 115
Ghedeon 79
Gherghesa 142
Ghezer 17, 18, 66, 68, 69, 73, 75, 94–96, 101
Ghibea 83–84
Gibson, Shimon 141
Gitin, Seymour 82
Giulgiul de la Torino 163
Golgota 158–161
Goliat 84–85
Gordon, Charles, general 160
Gosen 51, 52
Gozan 106
grajduri 52, 95–96, **138**, 139
grădina Ghetsimani 153–154, **153**
Grădina Edenului 34–35
Grecia și grecii 82, 125–127, 174–178, **175**, **176**, **177**, 180
Grotenfend, George 14

H

Habachi, Labib 52
Hamat 92
Hammurabi: codul de legi 43, **44**
Hanin 154
Haran 112
Hattușaș 82
Hazael, rege al Damascului 87, 103–104
Hazor 66, 67, **68**, 70–71, **70**, 78, **79**, 94–96, **95**
Hebron 70, 72, 89
Hermon, muntele ~ 72
Herodium **132**
Herodot 116, 158
Hesbon 164
Hierapolis 183
hieroglife **16**
Hiram, rege al Tyrului 92, 98
Hircan 129
hitiți 82, 88
Holladay, John 18
Horemheb, general **45**
Humann, Carl 182

I

Iacov 38, 40, 42, 43, 44, 45, 73, 74, 100
Iacov (apostolul) 141, 146, 167
Iacov (fratele lui Isus) 167, 168–169
osuar 167–168, **168**
Iared 38
Idumea 129
iebusiți 75, 89, 90
Iefta 79
Iehoram (Ioram), rege al Israelului 87, 103–104
Iehu, rege al lui Israel 87, 103–104, **104**
Ieremia 79, 80, 112, 113, 117, 120
Ieremia (carte) 113
Ierihon (Noul Testament) 132, 152
Ierihon (Vechiul Testament) 65–66, **66**, 67, 69
Ieroboam, rege al lui Israel 99–101
Ieronim 27
Ierusalim: geografie, arhitectură și arheologie
Arcul lui Robinson 155
bazinul Siloam 148–149, **148**
Biserica Ecce Homo 156
Biserica Sfântului Mormânt 159–160, **159**, **161**
„Casa Arsă" 155, **155**
Domul Stâncii 91, 98, 134, 138
excavații 17, 18, 89–92, 108–110, 130–134, 153, 154–155, **155**, 156, 160–161
fortăreața Antonia 156
Ghihon, izvoarele 90, 108, 149
înfățișare sub David și sub Solomon 89–91, **89**
Mormântul din Grădină 160–161, **160**
Palatul lui Irod 132, 154, 156, **157**
„Palatul Somptuos" 154–155
plan **157**
Poarta Aurită 122
Pridvorul lui Solomon 166
Sanctuarul Cărții de la Muzeul Israelului 128
temple 91, 96–98, **97**, 130–134, **130–131**, 139–140, **140**, 147
topografie 72
tunelul de apă al lui Ezechia **108**
Zidul de Vest („al plângerii") 131, 133, 134
Ierusalim: istorie
asediile babiloniene (597 și 586 î.H.) 112–113, 114
asediul asirian 107–110
așezare israelită timpurie 75
căderea în fața Romei 158, **181**
David stabilește capitala 89
întoarcerea evreilor la 122–123
intrarea lui Isus în Duminica Floriilor 153
jertfirea copilașilor la 79
persistența numelui 69
pre-Israel 68
privire generală asupra istoriei 90–91
și învazia egipteană (926 î.H.) 107
iesle 139
Iibleam 75
Ilie 103, 106
iluminat 150–151
Imhotep 93
India 125–126
insula Elephantine **118**
interpretarea viselor 47–48, **47**
Ioahaz al II-lea, rege al lui Iuda 112
Ioan 141, 146, 167, 182
Ioan Botezătorul 137, 141
Ioiachim, rege al lui Iuda 112–113
Ioiachin, rege al lui Iuda 113
Ionatan 83, 88
Ioram vezi Iehoram
Iordan, fluviul 72, 141, 144
Iosafat, rege al lui Iuda 103, 107
Iosia, rege al lui Iuda 100, 111–112
Iosif (fiul lui Iacov) 38, 42, **45–48**, 49
Iosif (soțul Mariei) 137–139, 140, 164
Iosif din Arimateea 162, 165
Iosua 65–71, 74, 75
Iov (carte) 93
Iran 106, 111, 115
Irod Agrippa 167, 173
Irod Antipas, rege al lui Iuda 140, 146, 157
Irod cel Mare, rege al Iudeei 98, 121, 122, **130–136**, 137, 139, 140, 173

mormânt pentru membrii familiei 162, **164**
Isaac 38, 40, 42, 43, 44, 73
Ismael 42, 44
Israel
colonizare 71-76, **73**
conducere 77, 83
cucerire 65-71
deportările asiriene 104, 106
extinderea sub David și sub Solomon 92-94, **92**
geografie 72-73
începuturile guvernării monarhice 83-86
invazia egipteană (926 î.H.) 101, 107
origini 40-43
privire generală asupra arheologiei 16-18
subregatul Israel 99-106, **99**
vezi și Iuda
Isus
frații 167
îngroparea 162-165
învățăutura și faptele 74, 121, 147-151
învierea și înălțarea 166
moartea 158-161
naștere și primii ani 137-140, **138**
și Templul de la Ierusalim 130, 139-40, 147
slujirea 141-146
trădare și proces 154-158
ultima călătorie la Ierusalim 152-153
Iș-Boșet, rege al lui Israel 88
Iuda (ucenic) 120, 153
Iuda (trib) 72, 75, 89
Iuda, regat
cucerirea de către Alexandru 126
cucerirea romană 127
între Testamente 127-136
invazia asiriană 107-110
pre-Babilon **99**, 103, 106, 107-114
subjugarea babiloniană 112-114
iudaism: canonul ebraic 23
Izabela, regină a Israelului 102
Izbet Sartah 75, 80
Izreel, valea ~ 68

Î

Înapoi în viitor (film) 11

J

Jabal Musa 58-60, **60**
Jabal Serbal 58, 62
Jacobvici, Simcha 164
Jaffa 73
jertfirea copilașilor 79-80, 103
Jesus Seminar 21
Joppa 73
Josephus 50, 53, 128, 132, 140, 147, 156, 157, 158, 161, 168-169, 171, 173
judecători 77
Julianus Sabus 60

K

Kadesh-Barnea 58, **59**, 81
Kandahar 126
Kathros 154
Kaufmann, Asher 134
Kenyon, Kathleen 18, 66, 69, 89
Khirbet en-Nahas 92
Khnumhotep al II-lea, guvernator egiptean 41
Khorsabad 13, 105
Kursi 142

L

Laban 43
Lahiș 66, 73, 110, 113-114
asediul (701 î.H.) 84, **85**, 105, 106, **109**, 110
lămpi 151
Laodiceea 182-183, **182**
Lapp, Paul 84
Layard, Austin Henry 13
Legământ 61-63, 71, 77
Legenda lui Adapa 35
Lemaire, André 88, 167, 168
Libna 73
Lipit-Ișhtar, rege al Isinului 44
lire 86, **86**
literatura sapiențială 93
Lot 43
Luxor: Templul din Karnak 56, **56**, 57, 63, 92

M

Macalister, R. A. S. 17, 89
Magdala 143
Mahanaim 101
Mallowan, Max 14
Manase (trib) 72, 75, 99
Manuscrisele de la Marea Moartă **24**, 26, 31, **127-129**
Marc Antoniu 121, 125, 156
Marea Galileei (Kinneret) 72, 141-146, **142**, **143**
Marea Moartă 72
Marea Roșie: localizare 54-58, **55**
Mari 42, 43, 59
Maria (femeia care Îl unge pe Isus) 152
Maria (mama lui Isus) 137-139, 165
Maria Magdalena 165
Masada 132-133, **133**
masebot **77-79**
Matei 147
Matusalem 38
Mazar, Benjamin 18
Mazar, Eilat 90-91
Mănăstirea Sf. Ecaterina, Sinai 27, **28**, 59-60
Medeba 102
Megiddo 68, 75, 78, 86, 94-96, 97, 101
Menahem, regele Israelului 104
Meryibre Khety, rege 93
Meșa, rege al Moabului 80, 87-88, 102, 103
Mesopotamia
arheologie 13-14
mituri 33, 34, 35-38
metode arheologice 19-20, **19**
mezi 106, 111, 112, 119
Migdol 57, 117-118
mikvaot **129**, 141, 149, 153, 166-167
Mișna 140
Mițpa 83
Moab 80, 87-88, 92, 102, 103, 111
Moise 33, 38, 53-62, 71, 72, 80, 81, 102
morminte 161-62
Cirus cel Mare **120**, 121
Mormântul din Grădină 160-161, **160**
mormântul lui Absalom 162
mormântul lui Isus 162, 164-165
mormântul lui Rekhmire **51**
mormântul profeților **162**
pentru familia lui Irod 162, **164**
monede 120-121, **121**, 129, 148, 154
Montet, Pierre 52
Muntele Măslinilor 72, 152, 153, 154, 162, 166
muzică 86

N

Nabonid, rege al Babilonului 118, 119
Nabopolassar, rege al caldeenilor 111
Nabucodonosor, rege al caldeenilor 112, 113, 114, 116, 117, 118
Napoleon I, împărat al Franței 16
nard 152
Nativity, The [Nașterea Domnului] (film) 139
Naum 105
Naville, Eduard 30, 51-52
Nazareth 137, 140, 144
Nebo, muntele ~ 72
Nebuzaradan 98
Nechao al II-lea, faraon 112
Neemia 122-123
Negev 72-73, 107
Nero, împărat roman 181, 183
Netzer, Ehud 132
Nicodim 162
Niebuhr, Carsten 14
Nil, fluviul ~ 54
Nimrud 14
Ninive 13, 84, 85, 105, 107, 110, 111
Noe 35-38
Noul Testament
conținut și structură 22-23
versiuni și manuscrise 27-28
nume personale 42, 46-47
Numrud 105
Nuzi 43, 44

O

Omri, rege al Israelului 101-102
On 46
Onisim 181
Oren, Eliezer 118
Orientul Apropiat: hărți 39, **126**
Osea, regele Samariei 104-106
Osorkon al IV-lea, faraon 106
Osorkon I, faron 107
osteologie 19
osuare **154**, **162**, 167-168, **168**
Otniel 77

P

paleozoologie 19
Palestina
cucerirea de către Alexandru 125
etimologie 82
cucerirea romană 129
Paphos 173-174
Papirusul Chester Beatty I **47**
papirusul din Brooklyn 46-47
pastoralism nomad 40-43, 73
Paște 54, 152, 153
Patmos 182
patriarhii din Geneza: datare, stil de viață și înfățișare 40-43
Pavel 128, 132-133, 159, 167, **169-181**
harta călătoriilor **169**
Pecah, rege al Israelului 104
Pentateuh 21, 33
Penuel 100, 101
perceptori 146-147
Pergam **182**
Persepolis 14, 122
perși 115, 119-123, 125, 170
pescuit 144
Petra 129-130
Petrie, William Matthew Flinders, sir 17, 51, 52, 57
Petru 138, 141, 146, 155, 166, 167
Philadelphia (Asia Mică) **182**
pietre de hotar **170**
pietre de moară 150
Pilat din Pont 154-156
blocuri care îl menționează **156**, 173

Pi-Ramses 51, 52
Pisa 171
Pison, râul ~ 34-35
Pitom 30, 51-53
Plângerile (carte) 114
Pliniu cel Bătrân 128
Pompei 129
porțile solomonice **94**
Potifar 45, 46
Potifar, soția lui ~ 45
Poti-Fera 46
poziții de naștere 49
praștii 84-85, **85**
Priscilla 177
profeți: funcție 83
Protoevanghelia lui Iacov 138
Proverbele (carte) 93
Psalmii (carte) 52, 86
Ptolemeu I Soter, rege al Egiptului 126
Rusalii 166

Q

Qantir 52
Qarqar, bătălia de la ~ (853 î.H.) 102-103
Quirinius 137
Qumran 24, 127, 128-129, **129**, 141

R

Piatra de la Rosetta **16**
Rahela 40, 44, 45
Ramat Rachel 18, 111
Ramesses al III-lea, faraon: templu funerar **81**
Ramses (oraș egiptean) 51-53
Ramses al II-lea, faraon 43, 50, 51, 52, 53, 63
Rawlinson, Henry Creswicke, sir 13, 14-15
Reisner, George 17
Rekhmire: mormânt **51**
religie
  apostazia lui Ieroboam 100-101
  cananeană, ~ 74, 77-80
  prima menționare clară a numelui lui Iahve 87
  reformele lui Iosia 110-112
  reformele lui Neemia 123
  vezi și creștinism; evrei și iudaism
Rezon, rege al Damascului 104
Ritmeyer, Leen 98, 130-131, 134
Roboam, rege al Iudeei 99, 107
Robinson, Edward 16, 83
Roma 180-181, **181**
romani
  căderea Ierusalimului (70 d.H.) 158, 181, **181**
  convertiți la creștinism 159-160, 172, 174
  corăbii 171, **171**
  dominație în Iudeea 129, 130, 155-157, 160, 170
  drumuri 170, **170**, **173**
Ruf 158

S

saduchei 128, 129
Salamina (Cipru) 173, **173**
Salt, Henry 15
Samaria 101, 102, 104-106
samariteni 26, 75, 122
Samuel 83, 85-86
San el-Hagar 52
Saqqâra 53
Sarah 38, 43-44
Sardes **182**
Sargon al II-lea, rege al Asiriei 13, 106
Sargon din Akkad 53
Satana 147, 182
Saul, rege al Israelului 83-85, 86, 88
Schliemann, Heinrich 13
sclavi și sclavie 44, 46
Seger, Joseph 18
Seleucos I Nikatôr 126
Sellin, Ernst 71
Seneca 178
Sennacherib, rege al Asiriei 105, 106, 108, 110
Sepphoris 140
Septuaginta 26-27
Sergius Paulus 174
Seti I, faraon **56**, 57, 70, 92
Shanks, Hershel 167
Shenuda al III-lea, patriarh ortodox copt 139
Shiloh, Yigal 89
Siamun, faraon 94
Sidon 73, 101
Sihem 71-74, 100, 101
simbolul cornului 78
Simon din Cirena 158
sinagogă 144-146, **145**, **146**, 177
Sinai, muntele ~ **55**, 58-62
sinedriu 128, 155, 168
Sinuhe 41, 84
Smirna **182**
Smith, Eli 16
So, rege al Egiptului 106
Solomon, rege al Israelului 50, 63, 87, 88, 91, 92-99
Stager, Lawrence 74, 82
stâlpi din piatră în poziție verticală **78**, **79**
staule de oi **138**, 139, 149-150
Stela lui Merneptah **50**
Stela lui Meșa 17, 87-88, **102**, 103
Stela Moabită *vezi* Stela lui Meșa
sticle de parfum 152, **152**
stoici 174
Strabo 178
Sulul lui Isaia **26**

Ș

Șalmanasar al III-lea, rege al Asiriei 102-103, 104
  Obeliscul Negru **103**, 104
Șalmanasar al V-lea, rege al Asiriei 104-106
Șilo 72
Șișac (Șeșonk), faraon 94, 99, 101, 107
Șfela 73
știință de carte 80

T

Taanac 17, 68, 75, 79, 101
tabernacul 63
Taharka *vezi* Tirhaca
Talmud 154
Tanah 22, 25
Tanis 52, 94
Tappy, Ron 80
targumuri 25
Tayinat 97
Teba: Templul din Karnak 101, 107
tehnologia fierului 83
Tell 'Ira 94
Tell Balata 71-74
Tell Beit Mirsim 17, 66
Tell Dan 18, 100-101, **101**
  stela 87, **88**, 101, 103-104
Tell el Kadi 100-101, **101**
Tell el-Borg **17**, 19, 57, **58**
Tell el-Daba **19**, 51
Tell el-Dabca 51
Tell el-Fûl 83-84
Tell el-Hesi 17
Tell el-Kedakh 70
Tell el-Maskhuta 30, 51, 52
Tell el-Nasbeh 83
Tell el-Retabeh 51, 53, 57
Tell es-Safi 17, 82, 85
Tell es-Sultan 65-66, **66**, 69
Tell Hebua 56, 57
Tell Leilan 43
Tell Miqne 82
Tell Qedua 118
Tell Zayit 80
Templul lui El-Berit 74
Terah 38, 40
Teumman, rege al Elamului 85
Tiatira **182**
Tiberia 156
Tiberiu, împărat roman 141, 158
Tiglatpaleser al III-lea, rege al Asiriei 104, 105, 106
Tigru, fluviul ~ 34
Tir 73, 92, 158
Tirhaca (Taharka), rege al Cușului 110
Tischendorf, Constantine 27
Titus, arcul lui ~ **181**
Titus, împărat roman 158, 180, 181
Tjaru 56-57
Tora 23, 26
tradiții referitoare la potop 35-38
Transiordania 75, 101, 102, 104
tratate 42-43, 61-62
Tumilat, uedul ~ 52, 57
Tutankhamon, faraon: artefacte din mormânt 62-63, **63**, 97
Tutmes al III-lea, faraon 50

Ț

ținutul deluros 72, 73, 75

U

Uabu 86
Ugarit 82
ulcioare pentru vin 149
Ultima cruciadă (film) 130
Ur din Caldeea 13-14, **36-37**
urgii 53-54
Ur-Nammu, rege al Urului 36
Ussishkin, David 123

V

Valle, Pietro della 13
Vaux, Roland de 128
Vechiul Testament
  conținut și structură 22-23
  versiuni și manuscrise 25-27, 28
Vespasian, împărat roman 180
Via Appia 170, **170**
Via Dolorosa 156
Vulgate 27, 28

W

Warren, Charles, căpitan 17, 65
Wiseman, Donald J. 113
Woolley, Leonard, sir 14, 36
Wright, G. Ernest 17-18, 66, 74

Y

Yadin, Yigael 18, 70

Z

zarafi de la Templu 134
Zedekiah, rege al lui Iuda 112, 113, 114
Zenon 174
Zertal, Adam 754
Zorobabel 98, 121-122
Zoser, faraon 48

CONTRIBUȚII FOTOGRAFICE

Alamy Ltd
pag. 2 (Robert Harding Picture Library Ltd); pag. 3 (FAN travelstock); pag. 6 (Robert Harding Picture Library Ltd); pag. 15 (Robert Harding Picture Library Ltd); pag. 16 (The Print Collector); pag. 51 (Visual Arts Library (London)); pag. 63 (Visual Arts Library (London)); pag. 68 (Israel images); pag. 110 (Picture Contact); pag. 118 (Elvele Images); pag. 120 (Robert Harding Picture Library Ltd – sus); pag. 124 (Robert Harding Picture Library Ltd); pag. 125 (Visual Arts Library (London)); pag. 142 (Danny Yanai); pag. 157 (Hanan Isachar); pag. 170 POPPERFOTO – jos); pag. 175 (Peter Oshkai); pag. 176
(FAN travelstock).

David Alexander
pag. 24 (jos dreapta); pag. 160.

Muzeul Britanic
pag. 120 (centru stânga) © The Trustees of the British Museum.

Corbis
pag. 127 (Richard T. Novitz).

James Hoffmeier
pag. 17; pag. 19; pag. 34; pag. 45; pag. 53; pag. 56; pag p. 58; pag. 70; pag. 76; pag. 138; pag. 173.

Hanan Isachar
pag. 5 (ambele); pag. 10; pag. 60; pag. 64; pag. 66; pag. 78 (jos stânga); pag. 91; pag. 95; pag. 101; pag. 132; pag. 133; pag. 135; pag. 148; pag. 153; pag. 159; pag. 172.

Jon Arnold Images
pag. 145 (Jon Arnold); pag. 155 (Jon Arnold); pag. 179 (Jon Arnold); pag. 181 (Jon Arnold).

Lion Hudson
pag. 14; pag. 26 (jos stânga); pag. 28; pag. 37 (sus); pag. 40–41; pag. 47; pag. 106; pag. 107; pag. 116-17; pag. 121; pag. 121; pag. 129; pag. 130; pag. 130–131; pag. 131; pag.140; pag. 146 (jos stânga); pag. 156; pag. 170 (sus stânga).

NASA
pag. 54.

Zev Radovan
pag. 1; pag. 24 (stânga); pag. 26 (sus stânga); pag. 36 (jos stânga); pag. 36–37 (jos); pag. 44; pag. 50; pag. 59; pag. 78 (sus stânga); pag. 79; pag. 81; pag. 85; pag. 86; pag. 88; pag. 89; pag. 98; pag. 102; pag. 104; pag. 108 (ambele); pag. 109; pag. 113; pag. 117; pag. 119; pag. 146 (sus stânga); pag. 149; pag. 152; pag. 154; pag. 164; pag. 171; pag. 177 (ambele).

Rex Features (Sipa Press)
pag. 168 (prin Zooid Images Ltd)

Toate hărțile și diagramele de Total Media Services

Cărțile publicate la editura Casa Cărții sau alte cărți, inclusiv catalogul titlurilor disponibile, pot fi comandate pe următoarele adrese:

Editura Casa Cărții
O. P. 1, C. P. 270
410610 Oradea, România

Tel. / Fax: 0259-469 057
Tel.: 0359-800 761; 0722-669 566

Email: comenzi@ecasacartii.ro
www.ecasacartii.ro

Editura Casa Cărţii
ISBN: 978-973-8998-43-8
9 789738 998438 >
www.ecasacartii.ro

LION